IVO BAGARIĆ

KUMRAN ILI BETLEHEM

Rukopisi Mrtvog mora - pokop mrtvih teorija

22700

IVO BAGARIĆ: KUMRAN ILI BETLEHEM

Rukopisi Mrtvog mora — pokop mrtvih teorija

Slika na korici:
Komentar proroka Habakuka: stupac 11.

KNJIŽNICA NAŠIH OGNJIŠTA
KNJIGA 11.

Izdavač:

NAŠA OGNJIŠTA
DUVNO I
KRŠĆANSKA SADAŠNJOST
ZAGREB

Urednik:

FERDO VLAŠIĆ

Tisak:

RIJEČKA TISKARA — RIJEKA

Dr. Ivo Bagarić

KUMRAN ILI BETLEHEM

Rukopisi Mrtvog mora — pokop mrtvih teorija

NAŠA OGNJIŠTA — DUVNO
KRŠĆANSKA SADAŠNJOST — ZAGREB
1975.

P r e d g o v o r

Ova je knjiga plod višegodišnjeg osobnog rada, pokušaj jedne sinteze dugogodišnjeg istraživanja najpoznatijih kumranista. Kumran i esenska Zajednica, problemi oko Kumrana, problemi novozavjetne literature i teologije koje je Kumran pomogao riješiti te više nisu na dugoj povijesnoj listi »neriješenih slučajeva«, problemi koji su iskrsli s otkrićem esenskih rukopisa: odnos kasnog, posebno esenskog židovstva i ranog kršćanstva, kumranske i novozavjetne literature, kumranske i novozavjetne teologije, našli su mjesto na ovim stranicama.

Prvi dio — izuzevši prvo poglavlje, svojevrsni uvod u problematiku što su je nametnuli esenski rukopisi — upoznaje nas s novootkrivenim svijetom: esenskim rukopisima, pokretom i teologijom. Posebna pozornost posvećena je bezimenom osnivaču pokreta — Učitelju pravde koji je pokretu dao ideologiju: duhovni lik i teologiju.

Drugi dio, najvažniji, usporedba je novozavjetne i kumranske literature, Učitelja pravde i Učitelja iz Nazareta, esenske Zajednice i Pracrkve, novozavjetne i kumranske teologije. Mogla je to biti samo sinteza — paralela, gdje su vidjivi i bitni dodiri i bitne razlike.

Treći dio samo je veliki, vrlo važni zaključak — izvod iz prvih dvaju. Analiza — paralela esenske i novozavjetne literature dokazuje savršeno jasno da je kršćanstvo originalan pokret iako je, bez svake sumnje, niklo na židovskom tlu. Nije moglo izrasti iz kumranskog judaizma — nema kršćanstva prije Krista. Nije niklo pod helenističkim nebom negdje u bliskoistočnom prostoru kao dijete sinkretizma, čedo mješavine

svega i svačega — nema kršćanstva izvan Palestine i judaizma, nema kršćanstva bez Krista i poslije Krista. Stoljetni napor kritičara kršćanstva, koji njegovu kolijevku i dan rođenja premještaju po vremenu i prostoru, bio je uzaludan posao. Ono ostaje ukorijenjeno u svom židovskom tlu i u osobi Učitelja iz Nazareta.

Ovaj rad, uz ostalo, želi biti poticaj svima kojima je egzegeza, biblijska teologija i druge biblijske znanosti specijalno područje rada. Naše teološko tržište očekuje specijalizirane monografije s tog širokog, veoma zanimljivog povijesno-teološkog područja koje je otvoreno pred više od dva desetljeća kada su otvorene kumranske spilje.

Knjiga — sinteza o Kumranu i oko Kumrana nije ni smjela ni mogla biti pretrpana znanstvenim aparatom, ali ni bez njega. Na relativno malo stranica trebalo je mnogo reći, sažeti veoma obilnu materiju u jednu dokumentiranu, preglednu cjelinu. Koliko se u tom uspjelo, ocijenit će čitatelji.

Pisac

Široki Brijeg, 1. rujna 1973 .

KRATICE NAJVAŽNIJIH RUKOPISA MRTVOG MORA (DSS)

DSS — Dead Sea Scrolls — Svici (rukopisi) Mrtvog mora.

1Q, 2Q, 3Q... 11Q — prva, druga, treća... jedanaesta kumranska spilja gdje su nađeni rukopisi. Rukopisi iz prve spilje u najnovijoj literaturi iz tehničkih razloga označeni su samo kraticom rukopisa bez oznake kratice spilje (1Q).

1QS — S(erek hajjahad) — Pravilnik Zajednice. Cit. kao S.

1QS[a] — S(erek ha'eda) — »Pravilnik zajednice Izraela na kraju dana«. Cit. kao S[a]. Dodatak Pravilniku Zajednice.

1QS[b] — Pravilnik blagoslova. Cit. kao S[b]. Drugi dodatak Pravilniku Zajednice.

CD — Damašćanski spis. Cit. CD.

1QH(odajot) — Himni, hvalospjevi. Cit. kao H.

1QM(ilhamah) — »Rat sinova svjetla protiv sinova tame«. Pravilnik rata, odnosno ratnika. Cit. kao M.

1Qp(ešer) Hab — Tumačenje proroka Habakuka. Cit. kao pHab.

4QpNah — Tumačenje proroka Nahuma.

4QpPs37 — Tumačenje psalma 37.

1QGenAp. — Apokrifna Geneza (Knjiga Postanka).

4QTest Levi — Levijev Testament.

4QFlor — Florilegium, zbirka starozavjetnih tekstova s tumačenjima.

4QTest — Testimonia (svjedočanstva) zbirka mesijanskih citata iz Starog Zavjeta.

1QIs[a] — potpuni tekst proroka Izaije.

1qIs[b] — fragmentarni tekst proroka Izaije.

4QSam[a] — 1. fragmentirani tekst knjige Samuelove.

4QSam[b] — 2. fragmentirani tekst knjige Samuelove.

Mur XII — tekst 12 malih proroka iz Murabbaata.

Hev XII (gr) — grčki tekst 12 malih proroka iz spilje Nahal Hever.

Ostale kratice, koje se sretaju u tekstu, istovremeno su popraćene kratkim objašnjenjem ili je takvo objašnjenje izostavljeno kao nepotrebno.

OSTALE KRATICE

BA — Biblical Archeologist
BASOR — Bulletin of the American Schools of oriental Research
BBB — Bonner Biblische Beiträge
BO — Bibbliotheca Orientalis.
BZ — Biblische Zeitschrift.
DJD — *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan* — Otkrića u Judejskoj pustinji Jordana.
DJDI — D. Barthelemy — J. T. Milik, *Qumran Cave I.* Prva kumranska spilja, (DJD I), 2 sveska, Oxford 1955.
DJD II — P. Benoit — J. T. Milik — R. de Vaux, *Les grottes de Murabbaat* — Spilje Murabbaata — (DJD II), 2 sveska, Oxford 1961.
DJD III — M. Baillet — J. T. Milik — R. de Vaux, *Les »petites grottes« de Qumran* — Male kumranske spilje, (DJD III), 2 sveska, Oxford 1962.
ETH — Evangelische Theologie
EThL — Ephemerides Theologiae
IAJ — Israel Exploration Journal
JBL — Journal of Biblical Literature and Exegesis
JJS — Journal of Jewish Studies
JQR — Jewish Quaterly Review
LXX — Septuaginta — Grčki prijevod Starog Zavjeta
NRTh — Nouvelle revue théologique
NZ — Novi Zavjet
PEQ — Palestine Exploration Quaterly
RB — Revue biblique
RHR — Revue de l'histoire des religions
RQ — Revue de Qumrân
SC — Studia catholica
SZ — Stari Zavjet
VUS — Vjesnik u srijedu
VT — Vetus Testamentum
ZRGg — Zeitschrift für Religions — und Geistesgeschichte
ZThK — Zeitschrift für die Theologie und Kirche

Kratice pojedinih knjiga Sv. pisma čitateljima su poznate, zato ih izostavljamo.

I. dio
KUMRAN

»Radi se, nepobitno, o najznačajnijem pronalasku književnih dokumenata staroga svijeta otkako su u vrijeme renesanse bili otkriveni često nepotpuni i okrnjeni rukopisi mnogih grčkih i latinskih klasika...«

(Ambrogio Donini)

1. poglavlje

»KRŠĆANSTVO PRIJE KRISTA«?

Ima jedan mali narod, jedna mala zemlja, polupustinjski komadić našeg planeta koji uznemiruje svijet gotovo četiri tisuće godina. Ima jedna mala zemlja, jedan mali narod koji zadivljuje svijet svojom religijom, moralom, egzistencijom gotovo četiri tisuće godina. Postoji jedan mali narod, jedan neuništivi vječno uništavani narod koji je zadužio svijet više nego Rim i Atena. Postoji jedan i jedini narod svjestan da je samo njemu i preko njega čovječanstvu govorio Bog, svjestan svoga izabranja i kad ga je »progonio« Bog. Ta mala zemlja — Palestina, taj mali narod — Židovi — još jednom glasom iz pećina svoje pustinje uznemirio je svijet, zadivio je svijet, zadužio je svijet otkrićem Mrtvomorskih spisa (DSS). Na našem duhovnom području nije se osjetio potres: ni nemir, ni divljenje; kao da želimo biti što dalje od epicentra duhovnih zbivanja. Međutim, o kumranskim rukopisima, o njima i oko njih napisano je u dva zadnja desetljeća preko četiri tisuće knjiga i nekoliko puta toliko manjih radova na stranicama časopisai novina na svim kulturnim jezicima svijeta. Naš prilog tom golemom radu upravo je ništavan. Naša zlokreća: uvijek na periferiji, u zakašnjenju, kaskajući za poviješću i kretanjem misli. Sudbina malih? Ili strah da se pogledaju u vlastitu sliku svijeta teško uklopive činejnice? Strah od rušenja vlastitih konstrukcija i interpretacija prošlosti koja otkopana pokazuje svoj autentični lik? Međutim, jedan epohalni događaj nije mogao ostati nepoznat.

U ime »čovjeka«, u ime »Razuma« kritičari kršćanstva bez umora i odmora nastoje da Krista učine samo čovjekom; da mu zbace s čela aureolu božanstva što su mu je — po njima — dali ranokršćanski spisi, i tako vrate Krista na njegovo mjesto: u okvire čovjeka i naše povijesti. Neki od njih mislili su da su u spiljama Kumrana našli »pretkršćanskog Krista«, »kršćanstvo prije Krista«. Tako Dupont-Sommer u seriji radova o DSS ustrajno traži »pretkršćansko kršćanstvo« i model Kristu. Bučno su mu sekundirali: J. M. Allegro — on je u »raspetom« Učitelju pravde našao model golgotskog Krista — i producent senzacije Ed. Wilson. Ovaj je i rođendan i rodno mjesto kršćanstva našao u ruševinama Kumrana i problem Krista riješio zauvijek. Zakašnjeli, nešto manje radikalan odjek tih pokušaja da se Krist i kršćanstvo smjeste na zemlju — zapravo u grob — stigao je i do nas u naslovu bučno reklamirane knjige Eugena Werbera: *Kršćanstvo prije Krista?* »Eto, sa zakašnjenjem tipičnim za balkanske vlakove do nas, u studioznoj obradi stiže otkriće kumranskih svitaka koji već dvadesetak godina uzbuđuju i znanstvenike i najširu javnost.«[1] Svojim baroknim člankom »*Prilog rušenju iluzija*«, u kojem je i navedena rečenica, reklamirao je Veselko Tenžera navedenu knjigu. Reklama je potrebna, ali ovakva vatromet-reklama, koja prelazi i domet i ambicije Werberove knjige, nije joj učinila uslugu. Sigurno, kumranski rukopisi uzbuđuju i zadivljuju svijet oko nas već dva desetljeća. Jedva jednom stigli su i nama u ruke bar jednim dijelom. Naše tipično klipsanje za Evropom. Makar i sa zakašnjenjem, neka su tu da vidimo, zašto je »priča uzbudljiva«.

V. Tenžera samim naslovom članka nastoji sugerirati javnosti da su stavljene u pitanje »neke polazne točke i kršćana i judaista i ateista«. Što je u pitanju? »Jednostavno rečeno, Isus Krist je, prema ovim svicima, imao prethodnika. Konsekvence su jasne: kršćanstvo nije Božja objava, što pogađa kristologe i teologe. Isus Krist nije mitološka pojava i izmišljotina

1 Vjesnik, 8. 7. 1972, 13.

nego povijesna osoba, što pogađa ateiste... Svjedočanstvo s razmeđa nove i stare ere tako opovrgava dogme i otvara rasprave, ruši spekulativne projekte i započinje pitanjima na koja se odgovara u laboratorijima, a ne u hramovima.«[2] Smione tvrdnje. Jesu li tvrde, dokazane? Koje i kakve se iluzije ruše? Kršćanstvo ili »spekulativni projekti« o kršćanstvu?

V. Tenžera ponaša se kao da nas samo želi informirati o jednoj knjizi i njezinu sadržaju; međutim, on nas želi formirati u uvjerenju da je kršćanstvo iluzija koju činjenice nemilosrdno ruše. Ne plače on što rukopisi s obale Mrtvog mora pogađaju ateiste. Više se on veseli što se navodno ruše temelji »vjera i uvjerenja«, što, po njemu, padaju dogme na kojima je sagrađena zgrada kršćanstva i naš dojučerašnji svijet. Ima li mjesta suzama ili veselju? Da li su kumranski rukopisi potresli staru zgradu Crkve, da li je esenski pokret »embrio kršćanstva«? I vrlo važno pitanje: »Da li kumransko otkriće zahtijeva preraspored činjenica u povijest?« Da li postoji »Kršćanstvo prije Krista?« Sam pisac knjige želi nam bojažljivo sugerirati misao: kršćanstvo ima svoje povijesno korijenje na kumranskom tlu, u esenskoj klimi.[3] Nakon tako dalekosežnih tvrdnja uzalud očekujemo tekstove — paralele s novozavjetnima, analize paralelnih mjesta, utvrđivanje sličnosti ili identičnost, rodbinske veze, proces evolucije i međusobnog prerastanja dvaju pokreta, ukratko: znanstvenu argumentaciju i zaključke, a ne tvrdnje koje opravdava jedino samovolja pisca. Ovdje i nigdje tvrdnje nisu dokazi, pretpostavke nikakva dijalektika ne pretvara u zaključke. Potrebno je još bitno: dokazni proces. Da Werberova knjiga opravda svoj naslov, nedostaje joj upravo to jedno i bitno — dokazi.

Sam naslov Werberove knjige stvarno je nasilje nad sadržajem. Kako je jasno iz predgovora knjizi, naslov je piscu zapravo nametnut. Razlozi su vjerojatno propagandno-reklamni i još vjerojatnije — komercijal-

2 Nav. mj.
3 Usp. Eugen Werber, *Kršćanstvo prije Krista*, Zagreb 1972, 73 i 85.

ni. Ili je pisac predgovora želio biti radikalniji i dokaze za smione tvrdnje zamijeniti novim smionim tvrdnjama?[4] Budući da se pisac knjige suglasio s njemu nametnutim naslovom, on zapravo traži da mu vjerujemo ono što i sam stavlja pod upitnik, a da taj nije ni pokušao ukloniti znanstvenim radom.[5]

Kršćanstvo prije Krista? Tako Werber. Međutim, ne slušamo prvi put tu pjesmu osmrtnicu. Pjevao je o njoj VUS prilično davno — 1956. Postavljene su tada iste tvrdnje, a da se kao i sada ne muči oko dokaza. I kompozitori su isti: Allegro, Ed. Wilson, Dupont-Sommer. Njihovim temama i hipotezama nadahnjuje se pisac knjige *Kršćanstvo prije Krista?*[6] Pisac se, međutim, nije potrudio da donese čitateljima i njihove argumente kao i protuargumente čuvenih kumranista koji su ozbiljnom analizom paralelnih tekstova iz DSS i NZ došli do drugih zaključaka, dijametralno oprečnih onima što ih želi sugerirati naslov Werberove knjige. Vratimo se natrag da još jednom čujemo šlager iz 1956! Veoma sliči duetu Tenžera—Werber: »*Kumranski rukopisi i legenda o Kristu.* Slučajni nalaz u pustinjskoj spilji blizu Betlehema dokrajčio tisućugodišnju religioznu bajku«.[7] Bio je to naslov i podnaslov jednog malog rada u Vjesniku u srijedu koji je htio biti kratka osmrtnica kršćanstva. Smioni, ali nepotpisani pisac samouvjereno piše: »Povijest Crkve je povijest borbe za dogmu. Povijest nauke je povijest borbe protiv dogme. Neobičnom i slučajnom nalazu iz kumranske pustinje blizu Betlehema nauka u najnovije vrijeme zahvaljuje rješenje betlehemske legende o Isusu iz davno prohujalih stoljeća. Sedam glinenih ćupova i njihov sadržaj, dali su nam prvo naučno objašnjenje jedne tisućugodišnje religiozne bajke.«[8] Da bude uvjerljiv, pisac članka — osmrtnice — poziva u pomoć znanstvenike: »Francuski profesor Dupont-Sommer sa Sorbone nedavno je dao izjavu, koja je imala velik odjek u naučnom svijetu. Dupont-Sommer, koji je nekoliko godina proučavao rukopise, utvrdio je veliku sličnost između učenja Esena i dogme o Isusu Kristu. Postoji podudaranje u najvažnijim točkama ... «

»Na taj je način otpočelo naučno tumačenje o porijeklu crkvene dogme, u koju je dvije tisuće godina bilo zabranjeno sumnjati ... Sada se pokazalo da je dogma, zbog koje su se pisale tone teoloških rasprava ... jednostavno posuđena, preuzeta iz jedne druge vjerske zajednice, koja je postojala dvije stotine godina prije kršćanstva.«[9]

»Vjesnik u srijedu« donio je s priličnim zakašnjenjem taj članak o jednom velikom otkriću da ga predstavi svojim brojnim čitateljima kao smrt kršćanstva, svih njegovih dogma i teza. Kao da je htio dati čitateljima u ruke dokument-oružje koje će ih zauvijek osloboditi more kršćanstva: otkrića u Wadi Qumranu demantirala su Krista. Sve što je on rekao, bilo je već rečeno. Evanđelja su plagijat. Što se smatralo specifično kršćanskim, originalnim, pokazalo se tuđe. Tako je kršćanstvo izgubilo sav kredit: jednom, odjednom i zauvijek. Da čitatelji ne bi posumnjali u ovo antievanđelje, stavljena je etiketa: nauka — i potpis: Dupont-Sommer.

Svakako rukopisi iz judejske pustinje zaslužuju izuzetnu pozornost i vrlo ozbiljno tretiranje. Punim pravom nazvani su »najveće arheološko otkriće stoljeća« (Moša Šaret), »najsenzacionalnije otkriće modernih vremena« (W. F. Albright), »najsenzacionalniji arheo-

4 Usp. nav. dj. VIII
5 Pisac knjige »*Kršćanstvo prije Krista*« samo spominje neka paralelna mjesta iz DSS i NZ. (usp. nav. dj. 60; 68; 70—73; 82; 85; 91; 188—208). Nema pokušaja analize tekstova koja bi vodila do određenih zaključaka. Osim toga stječe se dojam da je pisac alergičan na teologe i teologiju. Po njemu oni jedino ne žele i ne mogu uočiti činjenice na vlastitom znanstvenom području (usp. nav. dj. 61; 62; 234). Alergija je uvijek znak bolesti. Ovdje su u igri predrasude i koječim drugim unaprijed određeni stavovi.
6 Usp. nav. dj. 60 i 229 sl (Popis literature).
7 Vjesnik u srijedu — VUS, 11. 1. 1956, 9.
8 Nav. mj.
9 Nav. mj.

loški događaj naših dana« (E. L. Harding). Vidjet ćemo: ovo fenomenalno otkriće baca u mnogočemu novo svjetlo na Stari i Novi zavjet, na njihov odnos i međuvrijeme, na židovstvo pred smrt, na kršćanstvo tek rođeno. Ovi providencijalni rukopisi zauvijek će ušutkati mnoge teorije, ispraviti mnoga mišljenja, ispuniti praznine. Mlado kršćanstvo i kumransko esenstvo očituju katkada idejnu, često izražajnu srodnost, tako da su potrebne stanovite korekture naših shvaćanja ranog kršćanstva. Ali sličnost — ma bila i idejna — nije identičnost, kako se to sa zluradim, bez svake sumnje preuranjenim veseljem želi sugerirati.

Ako ne najsmioniji, možda najvještiji eksploatator Kumrana u negiranju originalnosti kršćanstva ostaje veliki poštovatelj teza i osobe Dupont-Sommer-a američki literat-kritik Edmund Wilson. Na stranicama njegova djela »*The Scrolls form the Dead Sea*« mogu se čitati najsmionije tvrdnje, uglavnom literarno obrađene »Aperçus préliminaries« pariškog profesora. Tvrdnje pisca mogu se sabrati u jednu rečenicu: kršćanska misao, teorija i praksa nalaze se na stranicama kumranskih rukopisa; mesija, otkupljenje, krštenje, euharistija, dogme, etika, izraz, sve je tu barem u stanju embrija. Wilson piše: »Mi isto tako znamo da se ritusi i precepti Evanđelja i poslanica mogu naći na svakoj drugoj stranici literature sekte«.[10] Krist je svakako našao — tako hoće Ed. Wilson — u mučenom Učitelju pravde svoj uzorak za vlastiti mesijanski poziv.[11] Evanđelje i kršćanstvo samo su posljednja razvojna etapa kumranskih misli i njihove Zajednice.[12] »Ovaj samostan — je možda više nego Betlehem ili Nazaret kolijevka kršćanstva«.[13] Ali, kao što kaže jedan njegov zemljak, Ed. Wilson stvarno nije ni pokušao da svoje tvrdnje ozbiljno i znanstveno dokaže kumranskim tekstovima;

10 Ed. Wilson, *The Scrolls from the Dead Sea,* New York, Oxford 1955, 94.
11 Usp. nav. dj. 92 sl.
12 Usp. nav. dj. 95 i 97.
13 Nav. dj. 97 sl.

ovi upravo demantiraju njegov osnovni stav i najvažnije tvrdnje.[14]

Kako se moglo i očekivati, kumranski rukopisi pobudili su veliko zanimanje čak i među širom publikom, prije svega zato što su i geografski i vremenski tako blizu Betlehema i Golgote. I još više: katkada tako srodni prvokršćanskim spisima. To su gotovo suvremenici, vremenski susjedi i barem u sporednoj lozi rođaci. Svima se nameće pitanje: što im je zajedničko, a što ih dijeli? Je li kumranski pokret sudjelovao u kršćanskom pokretu? Da li je kršćanstvo samo »esenstvo, što je uspjelo« (Renan), ili pokret koji to nikad nije bio? Što je esenstvo dalo kršćanstvu, ako mu je išta dalo, a što je izvorno kršćansko? To je bitni problem što ga nameću DSS. Prije rješenja ovog velikog problema treba riješiti mnoge probleme. To traži velike napore i ozbiljan rad koji nije završen ni nakon 25 godina. Stanoviti se sigurni zaključci ipak mogu povući s obzirom na glavni problem: odnos esenstvo-kršćanstvo, Krist — Učitelj pravde; tu su zaključci što ih vrijeme i daljnji rad ne će demantirati.[15]

Nisu samo kritičari kršćanstva posegnuli za kumranskim rukopisima da mu tu nađu kolijevku i grob. Mnogi vjernici širom svijeta, zbunjeni neobičnim vijestima, predavanjima i pisanjem postavljaju jedno ozbiljno pitanje: mijenjaju li rukopisi naše znanje o Kristu, našu vjeru u Krista, ugrožavaju li temelje kršćanstva? Možemo li mirno spavati naslonjeni na Evanđelje?

Ovaj prividno slučajni val nemira, što je s obala Mrtvog mora zapljusnuo svijet — i one kojima je Krist rješenje svih problema, i one kojima je on zagonetka i nerješiv problem — još jednom dokazuje da je on svima misterij — problem; ne samo najveći miste-

14 Usp. Graystone, *The Dead Sea Scrolls and the originality of Christ,* New York 1956, 86.
15 Vidi M. Burrows, *The Dead Sea Scrolls,* New York, 1955.
Njemačko izdanje: *Die Schriftrollen vom Toten Meer,* München, 1957, VI.

rij vjere i dogmatike već najveći problem i tajna povijesti. Napor generacija kroz 2000 godina nije osvijetlio sve tajne njegova života i osobe. Nevjerojatno mnogo je o njemu rečeno i napisano, ali stojimo uvijek gotovo na početku, pred vječnim upitnikom... Kumranski rukopisi dali su tim naporima novi poticaj i novi materijal. Nije čudo da je nalaz tako brojnih i tako starih rukopisa pobudio borbu mišljenja oko kumranskih tajna — a tih je velik broj — ali stvarno najteži boj se bije oko jednog izvankumranskog misterija — Krista. Neki stručnjaci i mnogi nestručnjaci našli su u DSS rješenje ove tajne. Živio je pretkršćanski Krist — napisali su — Učitelj pravde. Njegova osoba i njegova povijest kao da je iz Evanđelja. On je božansko biće — mesija: progonjen, raspet, uskrsnuo. Njegovi učenici očekivali su njegov povratak i svršetak svijeta — posljednji sud. Stvoren je »esenski mitos« koji je lako postao kršćanski... Eto rješenja devetnaest stoljeća stare tajne... Jasno je: pod upitnik je stavljeno kršćanstvo, pod veliki upitnik došao je Krist... Kršćanstvo je djelo čisto ljudsko, djelo evolucije, djelo ljudskog kolektiva. To je teza svih teza, starih i novih kritičara kršćanstva. Najnoviji kritičari kršćanstva našli su — misle — u DSS još jedan dokaz da mogu biti mirni, da ih ne uznemiruje križ...

»Da li je Učitelj pravde prakticirao i propovijedao kršćanstvo prije Krista? Je li on taj što je pokazao put Isusu? Nije li Isus samo učenik Učitelja pravde čije propovijedanje je pomogla čisto povijesna sreća, tako da je »kršćanstvo« istisnulo esenstvo? Nije li kršćanstvo — kako je rekao Renan — »samo esenstvo što je uspjelo?«[16]

Pitanja su postavljena; treba na njih odgovoriti s ozbiljnošću i dokumentacijom. Za to je potrebno: plejada stručnjaka, totalna dobronamjernost, objektivnost i godine rada. Kako dakle stručnjaci gledaju na DSS? Stranice ove knjige pokušat će na to odgovoriti. Potrebno je ispitati odnos, veze između svijeta što

16 J. L. Bory, Express, 14. 2. 1956, 22.

su ga otkrili DSS i svijeta NZ, preispitati početke kršćanstva u svjetlu kumranskih otkrića; potrebno je kritički istražiti: da li ta otkrića zbilja mijenjaju sliku našeg kršćanstva, ostaje li isti portret Kristov, je li nam sada što jasnije iz nejasnih prvih dana Crkve.

»Je li kršćanstvo u svom etičkom i duhovnom aspektu zaista počelo s Isusom Kristom i objavljenjem Božjim? Kumranski tekstovi svjedoče da je već prije Isusa postojala zajednica koja je sebe nazivala sektom Novoga saveza ili Novoga zavjeta, koja je imala svog Učitelja pravednosti..., svoj obred..., svoja čvrsta pravila zajedničkog života, koja su bila vrlo slična pravilima prvih kršćanskih općina. Pomna analiza kumranskih tekstova, provedena na nekim fragmentima i u ovoj knjizi, jasno ukazuje na brojne sukladnosti s tekstovima Evanđelja i Pavlovih poslanica«.[17] DSS postavili su ne jedan upitnik i mnogo problema svima koji se bave novozavjetnim spisima i postankom kršćanstva. Treba odgovoriti zbilja pomnom analizom paralelnih tekstova. Na žalost, takva analiza totalno je izostala u Werberovoj knjizi. Tu se stavlja i pretpostavlja što se želi naći. A sad počnimo od početka!

17 Werber, nav. dj. VI.

2. poglavlje

REZULTATI ARHEOLOGIJE

Sjeverozapadni dio Mrtvog mora, gdje se očajno siva judejska pustinja susreće s vodenom pustinjom Mrtvog mora, kraj uklet, gotovo napušten od života i zaboravljen od zbivanja, nenadano je oživio i ponovno ušao u povijest. Proljeće 1947. Mladi beduin Muhamed ed-Dib tražeći kozu, otvorio je seriju arheoloških otkrića od epohalnog značenja. On i njegov nasumce bačeni kamen ostat će u povijesti arheologije. Pukim slučajem pastir je otkrio prvu kumransku spilju (1Q) i sedam najvažnijih svitaka. Dotad nepoznata spilja, kakvih je mnogo oko kamenih rubova Mrtvog mora, uzbudila je najprije učenjake, onda čitav svijet. Tri svitka došla su u stručne ruke E. L. Sukenika, profesora na hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu; ovaj je odmah upoznao epohalno značenje rukopisa. Preostala četiri svitka Sukenik nikada nije vidio. Kupio ih je Mar Atanazije Jozua Samuel, sirijski nadbiskup iz samostana sv. Marka u Jeruzalemu. Nakon upravo nevjerojatnih peripetija, konačno su se našli u specijalno za to izgrađenoj knjižnici hebrejskog sveučilišta. Otkupio ih je u Americi, kamo ih je bio prenio Mar Atanazije Samuel, Yigael Yadin, sin tada već pokojnog Sukenika, novcem nekog velikog židovskog mecene. Cijena: 250 000 dolara. Tako su se rukopisi iz 1Q opet našli skupa.[1] Nakon ovoga otkrića i nevjerojatnog odjeka važnosti pronađenih rukopisa nastavila se stručna i još više nestručna pretraga judejske pustinje, odnosno sjeverozapadnog dijela mrtvomorskog područja. Prava istraživateljska groznica zahvatila je i beduine — rukopisi su novac! — i za učenjake-arheologe. Svi su bili nevjerojatno žedni i gladni tih novosti iz spilja, starih preko 1900, čak i 2000 godina. U tom svojevrsnom natjecanju beduini su imali više sreće ili pustinjskog njuha. Činjenica je da su oni išli pred arheolozima i da su upravo ta lutalačka djeca pustinje otkrila najveći dio rukopisa i gotovo sve spilje. Tako gotovo deset godina (1947—1956). Muhamed ed-Dib počeo je seriju otkrića u ožujku 1947. Spilju 1Q su istražili i stručno obradili početkom 1947. R. de Vaux, direktor francuske Biblijske arheološke škole i L. Harding, direktor jordanskog Odjeljenja za starine, obojica stručnjaci-arheolozi svjetskog glasa. 1950. beduini su otkrili nove spilje i nove rukopise u Wadi Murabbaat, području 20 km južno od Kumrana. Stručno su ih istražili gore spomenuti arheolozi tek iduće godine.

1952. beduini su na području Kumrana našli drugu spilju (2Q), nedaleko od prve. Tek tada su i arheolozi istražili na širokoj fronti od osam kilometara obod judejske pustinje. Rezultat: 20 spilja, ali samo je jedna dala rukopise — među njima dva bakrena svitka. Iste godine beduini su dublje u pustinji pronašli novi lokalitet s rukopisima: Kirbet Mird — bizantski samostan. Iduće godine ruševine je istražila belgijska arheološka misija.

Rujan 1952. Beduini su na neobičan način pronašli rukopisima neobično bogatu »spilju jarebice« — redni broj *4q*. Njih u stopu prate arheolozi — i otkrivene su *5q i 6q*. Kako vidimo godina 1959. bila je za arheologe i istraživače Kumrana neobično plodna. Nakon trogo-

---

1 Usp. R. de Vaux, *L'archéologie et les manuscrits de la Mer Morte*, London 1961.; F. M. Cross, *Die Antike Bibliothek von Qumran*, Neukirchen 1967, 20—78; (naslov originala: *The Ancient Library of Qumran and modern biblical studies)*.
Opširno o otkriću prve spilje i fantastičnom lutanju u njoj nađenih rukopisa: E. Werber, nav. dj. 5—51. Priča o otkriću.

dišnje stanke pronađene su 1955. na području Kumrana *7Q, 8Q, 9Q* i *10Q*. Njihov prilog u rukopisima dosta je skroman.

Konačno, beduini su 1956. našli novo bogatstvo u rukopisima: *11Q*. Ovdje su se barem privremeno ustavili i arheolozi i beduini: prvi još željni zakopane povijesti, drugi novca. Otkriveno bogatstvo je neobično. Jedanaest spilja u okolici Kumrana otkrilo je svoje tajne čuvane dva tisućljeća: — tisuće fragmenata, ostatak od preko 600 rukopisa. Na žalost, tek 13 rukopisa poštedilo je vrijeme, došli su do nas manje-više potpuno sačuvani.

Istovremeno, dok su beduini i arheolozi pretraživali pustinju i spilje, R. de Vaux i L. Harding uz suradnju drugih arheologa dali su se na istraživanje blizih ruševina Kirbet-Kumran. Radilo se od 1951. do 1956. Rezultati su potvrdili pretpostavke da su rukopisi kumranskih spilja, odnosno njihovi vlasnici bili sudbinski povezani s davnim stanovnicima tih ruševina. Otkopan je čitav kompleks zgrada samostanskog karaktera. Arheolozi su gotovo jednodušni u tome da su ruševine kuća-matica esenskog pokreta. Isto tako da su stanovnici tih ruševina bili pisci i vlasnici rukopisa. »Arheološki rezultati i ispitivanje rukopisa nametnuli su uskoro znanstvenom svijetu zaključak da su eseni bili glavni stanovnici mjesta i da su otkriveni svici dio njihove biblioteke«.[2] Nađen je čak i »scriptorium«, stolovi za pisanje i dvije tintarnice. Arheološki materijal omogućuje da se s punom sigurnošću datiraju životne etape kumranskog »samostana«. Glavna kuća izgrađena je u drugoj polovici vladanja Ivana Hirkana (135—104 prije Krista); dosta je skromnih razmjera. Proširena je za Aleksandra Janeja, kad je Kumran doživio svoj najveći sjaj (103—76. prije Krista). Napuštena je vjerojatno poslije potresa godine 31. prije Krista i ponovno podignuta za kralja Arhelaja (4. prije do 6. poslije

2 J. T. Milik, *Dix ans de découverts dans le Désert de Juda*, Paris 1957, 42; usp. F. M., Cross, nav. dj. 66, 108.

Krista). 68. poslije Krista oganj i rimski mačevi uništili su Kumran i esenstvo.[3]

Kumranske spilje bile su samo početak stručnog i nestručnog pretraživanja pustinjskog tla na širokom prostoru Mrtvog mora. Potraga još nije prestala. Rezultati su nadmašili sva iščekivanja, sanje i nade.

Nakon kratke povijesti istraživanja kumranskih spilja i ruševina, napravimo kratki pregled rezultata arheologije i beduinskih kopanja na čitavom području Mrtvog mora!

Geografija i povijest dijele rukopise judejske pustinje u pet međusobno neovisnih skupina: 1. Rukopisi iz jedanaest kumranskih spilja (1Q, 2Q, 3Q, 4Q... 11Q) uz sjeverozapadnu obalu Mrtvog mora, u neposrednoj blizini Kirbet-Kumrana, vlasništvo davnih njegovih stanovnika. Znanstvenici ih u cjelini datiraju u rasponu od drugog stoljeća prije Krista do 70. poslije Krista. Mlađih nema, starijih samo nekoliko. To je daleko najbrojnija i najvažnija skupina rukopisa.

Od proljeća 1947. kad je otkrivena prva spilja (1Q) i najvažnijih sedam rukopisa do siječnja 1958. kada je otkrivena za sada jedanaesta i posljednja rukopisima bogata spilja (11Q), dragocjeni inventar popeo se do impozantnog broja od oko 600 rukopisa. Na žalost, ako se izuzme trinaest relativno dobro sačuvanih, ostali su samo veći ili manji fragmenti, ostaci što ih je poštedilo drugih dvije tisuće godina. Svojim bogatim inventarom ističu se: 1Q, 4Q, 11Q. Ostalih 7 spilja, izuzevši bakarni svitak — rukopis na tankom bakarnom limu iz 3Q, — dalo je samo manji broj fragmenata.[4] Tri spilje (1Q, 4Q, 11Q), po bogatstvu i vrijednosti dokumenata zaslužuju iznimnu pozornost. Prva (1Q) je najbolje sačuvala jedan dio svoga bogatstva: sedam relativno dobro sačuvanih rukopisa. Da ih upoz-

3 Usp. Kurt Schubert, *Die Gemeinde vom Toten Meer*, München — Basel 1958, 28.; Milik, nav. dj. 44—47, G. Graystone, nav. dj. 8.

4 Rukopis iz tih »malih spilja« objelodanili: M. Baillet — J. T. Milik — R. de Vaux, *Les »petites grottes« de Qumrân* (DJD III), I—II, Oxford 1962.

namo. Nakon nezasluženog lutanja svijetom našli su svoj udobni dom, svoj mir u vlastitoj zgradi židovskog sveučilišta u Jeruzalemu: potpuno sačuvani svitak — rukopis proroka Izaije (1Qs[a]), komentar — pešer na tekst proroka Habakuka (1QpHab) i pravilnik zajednice (1QS).[5]

Drugu skupinu čine: još jedan djelomično sačuvan rukopis proroka Izaije (1QIsb), zbirka originalnih kumranskih himni (1QH) i neobični rukopis »Pravilnik rata sinova svjetla protiv sinova tame« — kraće »Pravilnik rata« (1Q M).[6] Sedmi dobro sačuvani rukopis iz 1Q opet je nešto posebno. Dobio je ime »Apokrifna Geneza« (1QGenAp). Ime odaje sadržaj: prepričavaju se dijelove Geneze, isprepleteni fantastičnim apokrifnim umecima. Pisan aramejski, ovaj rukopis rasvjetljuje jednu razvojnu fazu toga nekada veoma raširenog jezika.[7] Fragmenti ostalih sedamdesetak rukopisa iz 1Q biblijskog, apokrifnog, liturgijskog i apokaliptičkog sadražja predani su javnosti već 1955.[8] Znanstveni rad oko inventara iz 1Q traje do danas. Međutim, povijest, arheologija i znanost idu dalje. Senzacije iz pustinje pretječu jedna drugu.

U ljeto 1952. otkrili su Taamira-Beduini, zatim stručno istražili arheolozi rukopisima najbogatiju spilju, veoma vjerojatno skrovište centralne kumranske knjižnice (4Q). Beduini i arheolozi skupili su preko 10.000 fragmenata. Nijedan rukopis nije ni približno čitav sačuvan, iako ih je bilo spremljeno barem 400. Po opsegu i značenju za znanost gotovo da je 4Q ispred

5 Objelodanili: M. Burrows — J. C. Trever — W. H. Browlee, *The Dead Sea Scrolls of St. Marc's Monastery.* I. *The Isaiah Manuscript and the Habakkuk Commentary,* New — Haven, Conn., 1950; II. 2 *Plates and Transcription of the Manual of Discipline,*- New — Haven, Conn., 1951.

6 Objelodanili E. L. Sukenik, — N. Avigad, *'Osar hammegillot haggenuzot,* Jeruzalem 1954.

7 Rukopis izdali N. Avigad — Y. Yadin, *A Genesis Apocrypfon,* Jeruzalem 1956.

8 D. Barthélemy — J. T. Milik, *Qumrân Cave I. (DJD I.),* I—II, Oxford 1955.

svojih takmaca: 1Q i 11Q. Čitava jedna međunarodna ekipa vrhunskih stručnjaka (D. Barthélemy — J. Starcky — J. T. Milik — J. M. Allegro — J. Strugnell — C. H. Hunzinger — P. W. Skehan — F. M. Cross) uložila je beskrajno truda, strpljivosti i više godina rada da sredi i obradi golemi materijal i da ga preda javnosti. Mnogi nečitljivi rukopisi — fragmenti pročitani su novom tehnikom: infracrvenim i ultraljubičastim snimanjem. Posao još nije završen.[9] Najbolje sačuvani i za znanost najvažniji biblijski rukopis iz 4Q svakako je knjiga Samuelova (4Q Sam[a]). Obje Samuelove knjige, napisane na jednom svitku u 57 stupaca, sačuvane su fragmentarno u 47 stupaca. Nijedan stupac nije potpuno sačuvan. Tekst je svojevrsna senzacija. Pripada obitelji, odnosno tradiciji svetopisamskog teksta koji je bio podloga za prijevod Septuaginte — LXX.[10] Među biblijskim rukopisima iz 4Q tri su veoma stara. Vjerojatno primjerci koje su sa sobom donijeli osnivači Zajednice: 4Q Sam[b], 4Q Jer[a] i 4Q Ex[f], Fragment-rukopis Samuelove knjige pisan je vrlo vjerojatno još u trećem stoljeću, 4Q Jer[a] nešto je mlađi, a 4Q Exf, teško čitljiv, sigurno stariji.[11] Jedan fragment knjige Danijelove, koji pripada svršetku drugog stoljeća, jedva je 50 godina mlađi od svog originala. 4Q iznenadila je bibličare još jednom senzacijom: tri fragmenta LXX. Paleografija ih smješta u prvo stoljeće prije ili sam početak prvog stoljeća poslije Krista. Tekst slijedi nama poznatu tradiciju ovoga grčkog prijevoda.[12] Iznenađuje pojava ovih rukopisa — prijevoda na autentičnom židovskom tlu u pretkršćansko doba; to dokazuje relativnu slobodu u uporabi raznih tradicija svetog teksta kod inače vrlo ekskluzivnih esena. Osim navedenih 4Q dala nam je velik broj fragmenata svih knjiga SZ. Samo od Esterine nema traga. Biblijski rukopisi iz 4Q

9 O znanstvenom radu na inventaru iz *4Q* detaljni prikaz dao je s kompetentnim autoritetom Cross, nav. dj. 45—56 i 225.

10 Usp. Cross, nav. dj. 54. sl

11 Usp. nav. dj. 56.

12 Usp. nav. dj. 42, bilj. 37.

pisani su od 3. stoljeća prije do 70. godine poslije Krista. Nebiblijski su mlađi čitavo stoljeće.[13] Nijedan nije pisan poslije Kristova rođenja.

Drugu skupinu fragmenata — rukopisa iz *4Q* čini apokrifna i apokaliptička literatura, toliko bliska duhu i očekivanju ovoga svijeta oko Mrtvog mora; treću: rukopisi tipični za sektu koje nam je tako dobro sačuvala *1Q*. Na taj veoma obilni materijal može se ovdje samo uputiti.[14] Ne mogu se konačno mimoići rukopisi iz *4Q* koji obrađuju kumranski kalendar, tako važan za religiozni život Zajednice, pogotovo ako je taj kalendar ostavio tragova u ranokršćanskoj tradiciji.[15] Obilje i raznolikost rukopisa iz *4Q* upućuje na zaključak da je upravo tu bila skrivena centralna esenska knjižnica. Izuzevši *1Q*, najbolje sačuvani rukopisi nađeni su u *11Q*. Među njima najmanje je oštećen divno pisani primjerak psalama (11QPs^{a}).[16] Niz kanonskih psalama, poredan po posebnom ključu, po svoj prilici za liturgijsku uporabu, počinje 101. psalmom. Vjerojatno se radi o zbirci pjesama kralja-pjesnika Davida. Cross usvaja to mišljenje koje nije samo njegovo.[17] Kanonskim psalmima dodano je još osam esenskih himni. Inače brojni fragmenti zbirke psalama iz ove i drugih kumranskih spilja gotovo sa sigurnošću upućuju na zaključak da je zbirka u današnjem obliku i opsegu nastala dosta rano, vjerojatno već u četvrtom stoljeću i da je palestinskog podrijetla.[18] Veoma dobro sačuvan je još jedan biblijski tekst pisan starohebrejskim pismom: Levitikus. Od izvanbiblijskih tekstova treba spomenuti relativno dobro sačuvani i u drugim

13 Usp. nav. dj. 57.
14 M. Baillet, *Le travail d' édition*, 56—67; Milik, nav. dj. 31—43; Cross, nav. dj. 58, sl, 225 sl.
15 Kumranski kalendar i datum. Posljednje večere: usp. Cross, nav. dj. 60. bilj. 81; *A. Jaubert, La dote de la Cène* RHR 146 (1954) 140—173; ista, *La date de la Cène*, Paris 1957.
16 Objelodanio J. A. Sanders, *The Psalms Scroll of Qumran Cave 11* (11QPs^{a}), DJD IV, Oxford 1965.
17 Usp. Cross, nav. dj. 226, bilj. 22.
18 Usp. nav. dj. 227, bilj. 23.

spiljama nađeni »Opis novoga Jeruzalema«, i dosad nepoznati, talmudistima veoma nepoćudni i zato osuđeni Job-targum.[19]

2. Paralelno s istraživanjem kumranskih ruševina i okolnih spilja i proučavanjem njihova inventara s novom serijom rukopisa otvorili su beduini novo područje istraživanja: spilje oko Wadi Murabbaata i En Gedia. Ovi lokaliteti s rukopisima od neprocjenjive vrijednosti za židovsku povijest, grupirani su uz središnji dio zapadne obale Mrtvoga mora. Taj strašni, poput Mjeseca pusti, nepristupačni predio Judejske pustinje bio je posljednje utočište slomljene židovske pobune 132—135.

Novac je gonio beduine na najneobičnije pothvate i najteže napore. U jesen 1951. ponudili su ovi spretni sinovi pustinje čuvenom i njima već poznatom arheologu R. de Vaux nove rukopise. Veliki učenjak odmah je znao: pred njim su novi rukopisi iz novih nalazišta. Stekavši povjerenje beduina, identificirao je novo nalazište: Wadi Murabbaat, 20 kilometara južnije od Kumrana. Početkom 1952. počeo je de Vaux stručnu pretragu spilja oko Murabbaata. Rezultati teškog rada pod veoma teškim uvjetima nagradili su napore. Pronađen je velik broj rukopisa, među njima jedan čak iz sedmog ili osmog stoljeća prije Krista. Na žalost, bez teksta. To je samo niz brojeva i imena. Važan za paleografiju. Svakako je za znanost vredniji velik broj rukopisa: isprava, ugovora, pisama, među njima i original-pismo tragičnog Bar-Kohba, vođe drugog ustanka protiv Rima. Zbirka je bila vlasništvo neke vojne jedinice koja je u toj pustoši tražila spas od rimskih mačeva. Kao i ostali rukopisi, što će ih pokupiti beduini i arheolozi po tom beživotnom kraju, i ovi su pisani u razdoblju između dva židovsko-rimska rata, spremljeni 135.[20] Međutim, najvažniji rukopis iz ovog lokali-

19 Usp. nav. dj. 48.
20 Objelodanili P. Benoit — J. T. Milik — R. de Waux, *Les grottes de Murabbaat* (DJD II.) I—II, Oxford 1961. O arheološkom radu i rezultatima na području Wadi Murabbaata vidi Cross, nav. dj. 30—34.

teta je 12 »malih proroka« (Mur XII). Tekst posve vjerno slijedi masoretsku tradiciju. Prekrasan primjerak moramo zahvaliti arheološkom njuhu i upornosti beduina. Tekst je objelodanjen.[21]

Dok su R. de Vaux i njegovi suradnici stručno pretraživali spilje Murabbaata, beduini su se vratili na staro, privremeno napušteno lovište — Kumran — i pošli uz obalu Mrtvog mora dalje na jug od Murabbaata. I ovaj put imali su sreće na oba mjesta: u Kumranu su našli *4Q*, najbogatiji rudnik rukopisa (1952.), na jugu od Murabbaata opet veći broj pisama, isprava, ugovora u vremenu između dva židovska ustanka. Jedan je ugovor točno datiran g. 134. Za povijest Židova neobično važan i strašan datum. No, najvažniji rukopis iz ovog tada nepoznatog lokaliteta južno od Murabbaata svakako je grčki rukopis »malih proroka« (HevXII gr), jedna izgubljena recenzija Septuaginte (LXX). Tekst kritički istražen, već više puta je objavljen.[22] Zajedno s tri rukopisa LXX iz 4Q približava nas mnogo rekonstrukciji original — LXX teksta.[33]

Poplava dokumenata iz tamnog i tragičnog razdoblja vlastite povijesti pokrenula je židovske znanstvenike ne samo da kupuju nego i da kopaju njima tako dragocjene rukopise. Dvije ekspedicije židovskih arheologa — N. Avigad, Y. Aharoni, P. Bar-Adon, Y. Yadin — pošle su 1960—61. tragom beduina — arheologa. Istražene su spilje između En-Gedia i Masade uz jugozapadnu obalu Mrtvog mora. Beduini ipak nisu bili sve pokupili. U »Strašnoj spilji« uz skelete židovskih bjegunaca nađeni su fragmenti grčkog LXX rukopisa 12 »malih proroka«: ostatak rukopisa što je kupljen od beduina 1952. »Spilja pisama« posebno je obradovala arheologe, čak s petnaest pisama-originala vođe drugog ustanka Simona Bar-Kohba. U ovu spilju ekspedicija se vratila još jednom 1961. Nije bilo uzalud. Čitav svezak grčkih, aramejskih i nabateljskih isprava iz vremena Bar-Kohba i još stanovit broj njegovih pisama obogatio

21 J. T. Milik, DJD II., 181—205 (Mur 88), Oxford 1961.
22 D. Barthélemy, *Les devanciers d' Aquila*, Leiden 1963.
23 Usp. Cross, nav. dj. 42, bilj. 36; 43, bilj. 38; 220, bilj. 8.

je i onako bogati inventar ove spilje. Povijest je dobila dokumente iz prve ruke, s terena; za znanost dragocjeni materijal dosad tek djelomično kritički obrađen i objelodanjen.[24]

3. Kako vidimo beduini, a za njima arheolozi, proširuju područje svoga rada. 1952. bila je neobično darežljiva: *4Q* u Kumranu spilje oko i južnije od Murabbaata obogatile su i knjižnice i beduine. Iste godine ovi pokušavaju sreću u unutrašnjosti Judejske pustinje, otkrivaju novi lokalitet i nove rukopise: Kirbet Mird, deset kilometara jugozapadno od Kumrana. Kasnobizantski i ranoarapski rukopisi (V—X stoljeće) nađeni su u ruševinama bizantskog samostana na tlu davne Hirkanje. Iako važni, za ovaj rad nisu nimalo značajni.

4. Najnoviji nalazi rukopisa — premda nisu iz užeg područja Kumrana — nisu nipošto nevažni. Potječu iz ruševina Herodove Mesade. Tvrđava — ruševina diže se nad jugozapadnim dijelom Mrtvog mora. Grozničavo, tako plodno stručno i nestručno pretraživanje spilja i ruševina oko Mrtvog mora dovelo je židovske arheologe pod vodstvom čuvenog znanstvenika Y. Yadina i do tih ruševina, nekad gotovo neosvojive utvrde. Iskopavanja su trajala 1963—65. Arheologija je potvrdila povijest. Posljednja »citadela slobode«, koju je tako dugo branio židovski očaj, pala je u ruke rimskih legionara g. 73., tek nakon što je posada — oko tisuću boraca — izvršila kolektivno samoubojstvo. Posljednji bastion slobode bio im je grob. Prvi židovski ustanak konačno je i potpuno slomljen. Ostale su kosti i ruševine.[25]

Masada je dala veći broj biblijskih fragmenata koji imaju sve karakteristike tekstova iz spilja oko Murabbaata; pripadaju masoretskoj recenziji koja će se formirati u službeni židovski kanon. Veliku važnost tih

24 Avigad — Aharoni — Bar Adon — Yadin, *The Expedition to the Judean Desert*, 1960, IEJ, 11 (1961); isti, The Expedition to the Judean Desert, 1961, IEJ, 12 (1962); Y. Yadin, Expedition D, IEJ 11 (1961), 40—52.
25 Vidi: Y. Yadin, *The Excavation of Masada*, 1963-64. IEJ 15 (1965), 1—120; isti, *Masada*, New York 1966.

dokumenata za povijest svetog teksta ne treba ni spominjati. Među nađenim fragmentima najstariji i najdragocjeniji je svakako sačuvani dio rukopisa knjige Sirahove (Sir 39, 27—43, 30). Ovaj hebrejski rukopis pisan je oko 75. prije Krista, otprilike jedno stoljeće nakon originala.

Time je potvrđeno hebrejsko podrijetlo i vrijeme nastanka ove knjige tako omiljene Crkvi, iako je sinagoga nije primila u svoj kanon.[26] Međutim, najzanimljiviji nalaz u ruševinama Masade je kumranski izvanbiblijski tekst: »Liturgija anđela«. Rukopis je poznat iz *4Q* i odraz je kumranske fantastične nauke o anđelima. Tekst potvrđuje da je među posljednjim braniteljima svetog tla bilo i esena. Sudjelovali su u posljednjem ratu koji su tako dugo i željno očekivali i koji je njima bio zbilja posljednji.[27]

5. Napokon treba spomenuti još jedan lokalitet s osebujnim rukopisima, iako nije u užem području Mrtvog mora, niti je sadržajem ni poviješću vezan uz Kumran i DSS. U proljeće 1962. Taamira-beduini pronašli su četrnaest kilometara sjeverno od starog Jerihona spilju i u njoj jezivu hrpu kostiju, ostatak od oko dvjesta ljudskih skeleta. Ti sretni lutaoci našli su i brojne papirose-rukopise, neke još s čitavim pečatom. Slijedeće dvije godine spilja Wadi ed-Dalije arheološki je istražena, inventar papirosa popunjen. Znanstvenu obradu rukopisa preuzeo je F. M. Cross, profesor na »American school of Oriental Research« u Jeruzalemu. Kosti pobijenih pripadale su sigurno Samaritancima, pobunjenicima protiv Aleksandra Velikoga godine 331. Macedonske trupe otkrile su sklonište i nepoštedno masakrirale pobunjenike. To na svoj način potvrđuju i nađeni papirosi. Inventar je veoma iznenađujući i od neprocjenjive vrijednosti za povijest, pravne nauke i paleografiju. To je ujedno najstarija, brojno najveća skupina rukopisa, koja je ikada nađena na židovskom tlu. Najstariji papiros pisan je oko g. 375.

26 Vidi: Y. Yadin, *The Ben Sira Scroll from Masada*, Jeruzalem 1965.
27 Usp. Cross, nav. dj. 220 sl

prije Krista, posljednji 18. ožujka — 335. — druge godne vladanja Darija III. Svi su papirusi javne isprave, pisani u Samariji; neki čak u prisutnosti perzijskog guvernera ove pokrajine. Dokumenti su pisani aramejskim jezikom, mnogi točno datirani, što omogućuje paleografima da točnije datiraju najstarije kumranske rukopise.[28] Tako imamo cjelovit pregled najvažnijih rezultata arheologije na području Mrtvog mora.[29] Međutim, ni beduini ni arheolozi nisu se umorili ni zasitili. Što još krije Judina pustinja? Kakve su tajne još tamo zakopane? Gotovo je sigurno da će iznenađenja još biti, razočaranja i ne može biti.

Dok su beduini krstarili pustinjom u potrazi za zaradom, a s njima i za njima arheolozi istraživali spilje i ruševine Kumrana ili se prihvatili proučavanja rukopisa, razvila se čitava »bitka oko rukopisa Mrtvog mora«; stvorene su hipoteze — teorije o njihovu podrijetlu i sadržaju, njihovim piscima i posjednicima. Trula, izjedena od mravi i vremena, prije više od dvije tisuće godina ispisana koža i papir stavili su u pokret mnoga pera. Danas se prašina slegla ... i možemo iskoristiti manje-više sigurne rezultate 20-godišnjeg rada brojnih i ozbiljnih istraživača kumranskog svijeta i ideja.

28 Usp. Cross, nav. dj. 220—222; isti, *The Discovery of The Samaria Papyri*, BA 26 (1963), 110—121.
29 Iscrpnije informacije: Cross, nav. dj. 20—77; 219—229.

3. poglavlje

RUKOPISI MRTVOG MORA — DSS

1. Sadržaj

Judejska je pustinja bila neobično plodna. Nađen je impozantan broj fragmenata od oko 600 rukopisa. Sa sigurnošću se ne može zaključiti da li su rukopisi bili osobne knjižnice tih spiljskih asketa ili spremljena knjižnica Zajednice. Barem dvije spilje (1Q i 4Q) vjerojatno su krile knjižnicu Zajednice ili veće skupine esena, ostale osobne knjižnice kumranskih asketa.[1]

Otprilike jedna četvrtina rukopisa je biblijskog, ostali religioznog nebiblijskog karaktera. Biblijski tekstovi su neobično važni za sve biblijske znanosti; približili su nas originalima čitavih tisuću godina. Za kulturnu i religioznu povijest Židova i kršćanstva druga nebiblijska skupina ima još veće značenje. Nas ova posebno zanima, jer tu je konzervirana misao Kumrana. Kumranska Zajednica je religiozno-stvaralački pokret. Rukopisi su njezino djelo. One najvažnije, koji nas posebno zanimaju, sigurno je stvorila kumranska ruka i duša. Evo kratkog pregleda tih sada čuvenih ostataka jednog neobičnog religioznog pokreta:

---

1 Usp. Milik, nav. dj., 23; Burrows prihvaća mišljenje Milika, ali dodaje da je vjerojatno i u 11Q bila uređena knjižnica Zajednice, odnosno veće skupine asketa (*Lumières Nouvelles*, Paris 1959, 48); R. de Vaux misli da je u spilje stavljen arhiv ili knjižnica u nekom kritičnom času, vjerojatno arhiv ili knjižnica Zajednice (RB, 1949, 236).

1. *Pravilnik Zajednice — Serek hajjahad* — S.[2] To je stvarno ne samo pravilnik života »kumranskog samostana«, već i priručnik teologije kumranskih esena. Gotovo čitav rukopis nađen je u *1Q*, a devet fragmenata u *4Q*. Vjerojatno djelo Učitelja pravde. Fragmenti su bliži originalu.[3] U *S* uvukle su se pogreške i glose. Pravilnik se dijeli na četiri dijela: 1. naslov, uvod i ritual svetkovine »obnove Saveza«, 2. nauka o dva duha, dva puta, »katekizam esenstva«, 3. pravila praktičnog života, statuti, kumranski kodeks, 4. završni himan, samoispovijed autora gdje je nabačen problem odnosa Božje volje, odnosno providnosti i čovječje slobode.[4]

Na *S* nastavljaju se dva dodatka: »*Pravilnik Zajedinice Izraela na kraju dana*« (Serek ha'eda — S^a) i »*Pravilnik blagoslova*« — (S^b). S^a opisuje širu apokaliptičku, eshatološku zajednicu kojoj je kumranska Zajednica uzor — tip. Kumranci su bili uvjereni da se po njihovoj mjeri kroji budućnost, da je mesijanska budućnost već tu, na domaku. Dodatak svršava opisom svečane eshatološke gozbe u kojoj je bitno kruh i vino na stolu, dvojica mesija za stolom (S^a2, 11—22). Njezin tip — predujam, je ritualni objed esenskih zajednica »ako se nađe na okupu bar deset ljudi« (S^a2, 22). Dok »éda) označuje zajednicu svih esenskih skupina, sve skupine rasijane po Palestini (one su eshatološki Izrael), »Yahad« vjerojatno označuje najeminentniju skupinu, »kuću progonstva u pustinji«, Zajednicu u Kumranu.[5] Ova živi svom strogosti *Pravilnika Zajednice.* Ona je uzor eshatološkog, novog Izraela, »Novi savez«.[6]

---

2 Detaljni izvještaj o prijevodima, komentarima i studijama o S i S^a dao je J. van der Ploeg, *Six années d'etudes sur les textes du Désert de Juda. Aperçu analytique et critique; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* 45—51.

3 Tako Milik, nav. dj. 35.

4 Usp. K. Schubert nav. dj. 13.

5 Usp. Cross nav. dj. 87. sl.

6 Usp. S 2, 22. 24. 26; 3,11 sl; 5,5 sl; 9, 3—11.

2. *Documentum Damasci — Damaščanski dokument — CD.*[7] Otkriven je u Kairu još 1896/97. Tada je nazvan »Sadokidski dokument«. Nepotpun je. Da je pripadao kumranskoj knjižnici, dokazuju brojni fragmenti iz *4Q, 5Q* i *6Q* koji djelomično dopunjuju CD. Sadržajno je blizak sa S i pHab. Ima dva dijela. Prvi je teologija povijesti, religiozne povijesti čovječanstva, i židovstva u koju je uklopljena povijest Zajednice, »Novoga saveza«, i to »u zemlji Damaska«. Tu je razrađen plan spasa koji se ocrtava u povijesti čovječanstva, posebno židovstva. Nevjera, otpadi, stari, izdani Savez i egzemplarne kazne treba da utvrde »članove Saveza«, »sinove Sadokove«, da ostanu vjerni »Novom savezu«. Svi protivnici i svi izdajnici bit će kažnjeni u najbližoj budućnosti kad dođe Mesija Aronov i Izraelov. Vjerni članovi zajednice uživat će svu sreću mesijanskog doba koje pripravljaju. Drugi dio donosi pravila za grubu svakidašnjicu. CD pokazuje djelomično drugu socijalnu strukturu nego S. Zakon prilagođavanja, ili početak jedne evolucije, odnosno degeneracije?

3. *Komentar Habakuka — pHab.*[8] Kumranski egzeget tumači dva poglavlja proroka Habakuka: stih po stih, riječ po riječ, izmjenjuju se tekst i komentar. Riječi i vizije proroka poistovjećuju se u piscu sa suvremenim događajima. Sve je u znaku suprotnosti, borbe. Na jednoj strani je Učitelj pravde, nadahnuti tumač proroka, navjestitelj posljednjih dana, osnivač »Novoga saveza«; na drugoj dvije skupine: »Čovjek laži« sa svojim pristašama i »Bezbožni svećenik« sa svojom skupinom, ukoliko dvije skupine nisu identične. Treća je grupa neutralaca, »kuća Absalomova«. U pozadini su »Kittim«, osvajači koji nose oluju, uništenje. I skupine i pojedinci, sve je anonimno. Osim ovoga

7 Prijevodi, komentari i studije o CD: J. van der Ploeg, nav. dj. 51—55.

8 Opširan izvještaj o prijevodima, izdanjima i znanstvenom radu na pHab i drugim kumranskim komentarima J. van der Ploeg, nav. dj. 40—45. Posebno treba istaknuti fundamentalni rad K. Elliger, *Studien zum Habakkuk Kommentar vom Toten Meer,* Tübingen 1953.

teksta (pHab) nađeni su još sitni fragmenti komentara na tekstove proroka i drugih knjiga SZ-a. Svi u istom duhu i po istoj shemi.[9] Treba ipak posebno spomenuti opsegom i značenjem teksta važni komentar 37. psalma (4QpPs 37) i fragment komentara proroka Nahuma (4QpNah), jedini kumranski rukopis koji punim imenom spominje povijesti poznate osobe. Ostali komentari su veoma fragmentarni, za znanost gotovo bez značenja. Dokaz su samo da je ovaj literarni oblik bio u Kumranu veoma cijenjen.

4. *»Pravilnik rata« — (Milhamah — M)* je djelo koje najbolje ilustrira duh kumranske Zajednice.[10] Fantastična slika — utopija eshatološkog obračuna između »sinova svjetla« i »sinova tame«. »Sinovi svjetla« su članovi Zajednice i samo oni; ostali su »sinovi tame«. »Sinovi svjetla« spremaju se u pustinju za posljednji boj: otud će početi mesijanski rat i spas. Nakon četrdesetgodišnjeg rata »sinovi tame« bit će konačno uništeni »jakom rukom Božjom«. Gospodstvo Božje proširit će se na čitav svijet. Nastupit će era konačne sreće.[11]

5. *Himni — Hodajot (H).* Biser kumranske literature, djelo teologije, spiritualnosti, lirizma i uzvišenih nadahnuća.[12] Iako svi himni vjerojatno nisu djelo Učitelja pravde, jedan dio, najuzvišeniji, najizvorniji svakako je njegovo djelo. Duhovni portret i identičan životni put Učitelja pravde, kako ga slika pHab i autoportret autora nekih himni, tako su blizu i međusobno nalik, da se nameće siguran zaključak: to je ista osoba.[13]

9 Fragmente komentara Miheje, Sofonije i Psalama djelomično izdali D. Barthélemy i J. T. Milik, *Qumran cave I. (DJD I).* Fragmente komentara 37. psalma i proroka Nahuma izdao je J. M. Allegro, *A Newly Discovered Fragment of a Commentary on psalm XXXVII, from Qumran,* PEQ, 86, 1954, 69—75.

10 Tako Milik, nav. dj. 36.

11 Opširne informacije o znanstvenom radu na Milhamah (M) daje J. van der Ploeg, nav. dj. 53—55.

12 Detaljno o znanstvenom radu na Hodajot (H) kod J. van der Ploeg, nav. dj. 55—58.

13 Usp. Gerd Jeremias, *Der Lehrer der Gerechtigkeit,* Göttingen, 1962. 168—171; 176 sl; Milik nav. dj. 36.

6. »*Mesijanski 'Florilegium'*« — *4QFlor* i mesijanska »Testimonia« — 4QTest. Zbirke Kumranu najomiljenijih mesijanskih mjesta Staroga zavjeta. Prema izboru i interpretaciji ovih tekstova eseni su očekivali dvojicu eshatoloških mesija. Mesija — svećenik, mesija Aronov bit će religiozni, duhovni vođa izabranog naroda; mesija Izraelov, mesija Davidov, bit će zadužen za čisto civilne, posebno vojne poslove. Mesija Aronov uvijek ima prednost pred mesijom Izraelovim, što upućuje na svećeničko podrijetlo pokreta. Bila bi to idealna teokracija iz najboljih Izraelovih dana.[14]

7. *Fragmenti davno poznatih apokrifa Staroga zavjeta:* »Knjiga jubileja«, »Knjiga Henohova«; u ovoj nedostaju dijelovi što govore o mesiji sinu čovječjemu. To ne može biti slučajno. Sve upućuje na to da je konačna redakcija ovih djela kao i poznatog apokrifa »Testamenta 12 patriarcharum« djelo judeokršćanina, možda upravo pokrštenog esena.[15] Takav zaključak daje naslutiti činjenica što u Kumranu sretamo samo dijelove ovog posljednjeg apokrifa: fragmente Levijeva i Neftalijeva testamenta (4QTestLevi i 4QTestNeft), nikada čitav apokrif. Između rukopisa sekte i tih starozavjetnih apokrifa tolika je idejna i izražajna srodnost, te se nameće zaključak da su upravo kumranski eseni primarni autori spomenutih apokrifa. Ili ovi barem pripadaju istom duhovnom gibanju.[16] Potvrđuju to brojni fragmenti iz kumranskih spilja.[17] Ovim lista rukopisa nije ni izdaleka iscrpljena. Navedeni su najvažniji — za cilj i opseg ovoga rada posve dovoljno.[18]

14 Tekstovi su samo djelomično objelodanjeni: Allegro, *Furthes Messianic References in Qumran Literature*, JBL 75, 1956, 174—187.
15 Usp. Schubert, nav. dj. 18.
16 Usp. Graystone, nav. dj. 15.
17 Među apokrifima vrlo značajno mjesto ima već spominjana apokrifna Geneza, pisana aramejski. Nađena u 1Q, 1947. Slijepljena koža dugo se nije dala rastaviti i pročitati. To je uspjelo tek 10 godina kasnije. Izdali N. Avigad i Y. Yadin, *A Genesis Apocryphon*, Jeruzalem, 1956. Ostale su fragmente apokrifa iz prve spilje izdali: Barthélemy—Milik, *Qumran Cave I. (DJD I)*. Iscrpan pregled novijih publikacija raznih kumranskih rukopisa: van der Ploeg, nav. dj. 11—20; Cross, nav. dj. 223—229.

2. Datiranje

Dok u autentičnost rukopisa, tj. njihovu pripadnost kumranskoj Zajednici, više nema ozbiljne sumnje (tvrdoglava iznimka profesor Zeitlin ostao je osamljeni borac protiv toga),[19] starost dokumenata nije lako utvrditi posve točno i jednoznačno. Dokumenti iz svih ostalih lokaliteta s ovog područja mogu se prilično lako datirati (štoviše, neki su od njih točno datirani); no, za dokumente iz Kumrana to nije slučaj. Tu je moralo odlučivati: arheologija, paleografija, gramatika, rječnik, literarni oblik, historijske aluzije. Kako je i očekivati, stručnjaci ovih područja često se razilaze u svojim ocjenama. Tu pomak od sto godina za pojedine rukopise nije iznenađenje. Jedina posve čvrsta točka, terminus ante quem, utvrđena je arheološki. Posve je sigurno da Kirbet Kumran, kuća-matica esena kojima su pripadali rukopisi, nije preživio godinu 70. poslije Krista. Nešto prije rukopisi su skriveni u kumranskim spiljama.[20] Međutim, ako je arheologija utvrdila terminus ante quem, relativnu i pogotovo apsolutnu kronologiju rukopisa morala je prepustiti drugim znanostima, pozvati ih u pomoć. Arheolozi, paleografi, historičari

18 Iscrpan opis sadržaja kumranskih spilja: Milik, nav. dj. 23—39; Schubert, nav. dj. 9—19; Burrows, *Schriftrollen*, 1—23; 44—58; isti, *Lumières nouvelles sur les manuscrits de la Mer Morte*, Paris 1959, 29—48. (Engleski original: *More Light On The Dead Sea Scrolls)*; Cross, nav. dj. 22—60.
19 Vidi Salomon Zeitlin, *A Commentary in the Book of Habakkuk. Importent Discovery or Hoax?* JQR, 1949 (jan) 235—247. Zeitlin je ustrajao kod svog upitnika u mnogim kasnijim radovima i nema izgleda da će promijeniti mišljenje. Usp. G. Vermès, *Les Manuscrits du Désert de Juda*, Paris 1954, 34. Za njega — Zeitlina — sva ta otkrića su prijevara — »Hoax«.
20 Usp. Schubert, nav. dj. 21 sl; Dupont—Sommer, AP 105; Vermès, nav. dj. 35, bilj. 8; Burrows, *Schriftrollen*, 66 sl; Cross, nav. dj. 70 sl.

prihvatili su se mučnog posla da utvrde vrijeme pisanja DSS. Čak je pozvana u pomoć i atomska fizika. Manje-više siguran rezultat tih napora mnogih znanosti je slijedeći: 1. radio-sat dao je godinu 35. poslije Krista s velikim pomakom k nama i od nas; 2. arheologija raspon od 135. prije Krista do 68. poslije Krista; 3. hebrejska paleografija s tek približnom sigurnošću utvrdila je vrijeme pisanja, odnosno starost rukopisa. O tom opširnije. Veliki broj rukopisa, ostavština jednog burnog vremenskog razdoblja od gotovo 400 godina, omogućuje utvrditi razvojne etape hebrejskog pisma i dosta sigurno relativno datiranje rukopisa na vremensko razdoblje od 50 godina, katkada ne samo jednu generaciju.[21] Biblijski kumranski rukopisi pisani su od kasnog 3. stoljeća prije Krista do sredine prvog stoljeća poslije Krista. Tako paleografija. Danas je to gotovo nepobitno utvrđeno i općenito prihvaćeno.[22] Originalni esenski sektaški rukopisi mlađi su za čitavo stoljeće od najstarijih biblijskih rukopisa.

To je kronologija DSS u globalu. Stručnjaci su pokušali utvrditi i kronologiju za svaki rukopis pojedinačno. Najstariji nađeni primjerci S pisani su za Aleksandra Janeja (103.—76. prije Krista). Nijedan od njih vrlo vjerojatno nije autograf. Samo djelo pisano je još ranije, nikako poslije stote godine pr. Krista. CD ne može biti pisan poslije 50-te pr. Kr.; M sigurno, kao i većina komentara napisani su u Herodovo vrijeme; pHab oko 50. prije Krista. Paleografija, dakle, smješta najvažnije esenske rukopise-djela sekte — u vremenski razmak od jednog stoljeća: prvo stoljeće pr. Krista. Pravilnik Zajednice — Serek hajjahad (S) — njegov prototip vjerojatno treba tražiti negdje svršetkom drugog stoljeća pr. Kr. Možemo, dakle, s velikom vjerojatnošću zaključiti da ovaj najstariji kumranski nebiblijski rukopis može biti pisan u drugoj polovici 2. st. pr. naše ere.[23] 4. Povijest sugerira djelovanje Učitelja

21 Usp. Cross, nav. dj. 116 sl.

22 Usp. nav. dj. 117.

23 Usp. nav. dj. 117—119.

pravde za vladanje prvih Makabejaca (150—100 pr. Kr.). Tada su napisani barem neki rukopisi, odnosno njihov prototip, jer tada je formirana Zajednica. Uzimajući u obzir sve ove elemente, M. Burrows postavlja krajnje granice postanka za kumranske rukopise u cjelini od 300 pr. Kr. do 67. posl. Kr.[24] Početku prvog pretkršćanskog stoljeća pripada S kakav je danas, prvoj polovici prvog stoljeća posl. Kr. M i H.[25] PHab, odnosno njegov sačuvani rukopis, pripada sredini prvog pretkršćanskog stoljeća; samo djelo sastavljeno je prije ulaska Rimljana u Jeruzalem (63. pr. Kr.).[26] Tako Burrows datira pojedine najvažnije nebiblijske rukopise.

Dio stručnjaka stavlja CD u drugo stoljeće pr. Kr., odnosno u njegovu zadnju četvrt.[27] Svi komentari i »Testimonia« pisani su najkasnije od 50. pr. do 50 posl. Kr. Iznimka je jedino 4QTest. Pisac-pisar ovoga rukopisa napisao je istovremeno Pravilnik (S) i neke druge rukopise oko 100. pr. Kr. Možda i nešto ranije. Vrlo vjerojatno u rukopisima komentara imamo original-rukopise, svojevrsne svjedoke svoga vremena i događaja koji su mu prethodili barem za dvije generacije.[28] Ako ne za pojedine rukopise, onda za datiranje DSS kao cjeline, stručnjaci su gotovo istomišljenici. Ukratko: 25 godina nakon što je Muhamed ed-Dib otkrio prvu spilju i rukopise, učenjaci su jednodušni da su ovi rukopisi pripadali esenskoj Zajednici susjednog Kumrana, možda esenskoj samostanskoj knjižnici; pisani su od svršetka 2. st. prije do polovice prvog st. posl. Kr. Sakriveni su u spilje 68. poslije Krista pred navalom legionara. To je sigurni Terminus ante quem, dok se Terminus ad quem, kako smo vidjeli, za pojedine rukopise pomiče za pola, a katkad za čitavo sto-

24 Usp. Burrows, nav. dj. 83; Tu se može naći i opširan izvještaj o naporima raznih stručnjaka da bi se utvrdila kronologija rukopisa. (Nav. dj. 58—89).

25 Usp. nav. dj. 98.

26 Usp. nav. dj. 115.

27 Usp. Vermès, nav. dj. 81; Milik, nav. dj. 35; Van der Ploeg, nav. dj. 51 sl; I. Rabinovitz, VT, 1953, 175—185.

28 Usp. Cross, nav. dj. 113 sl.

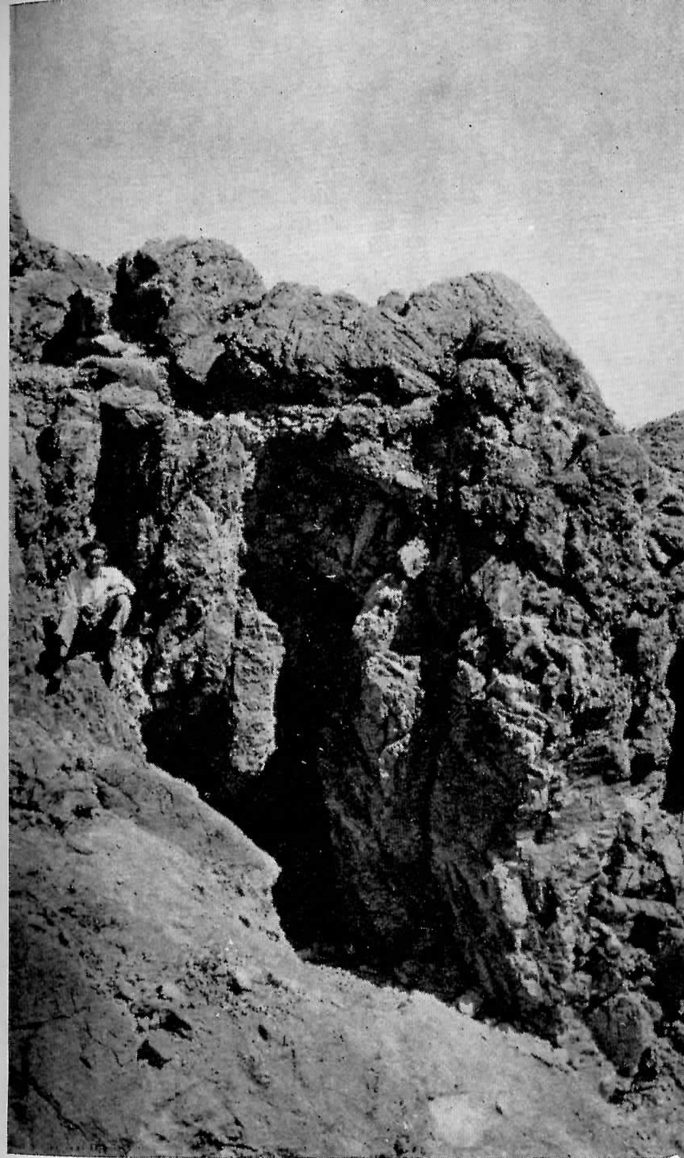
lješe. U tragičnoj prvoj židovskoj pobuni protiv Rima nestali su Kumran i eseni, ali su spilje sačuvale barem nešto njihova duhovnog stvaralaštva i literarnog bogatstva. Oganj nije stigao sve uništiti.

3. Značenje DSS

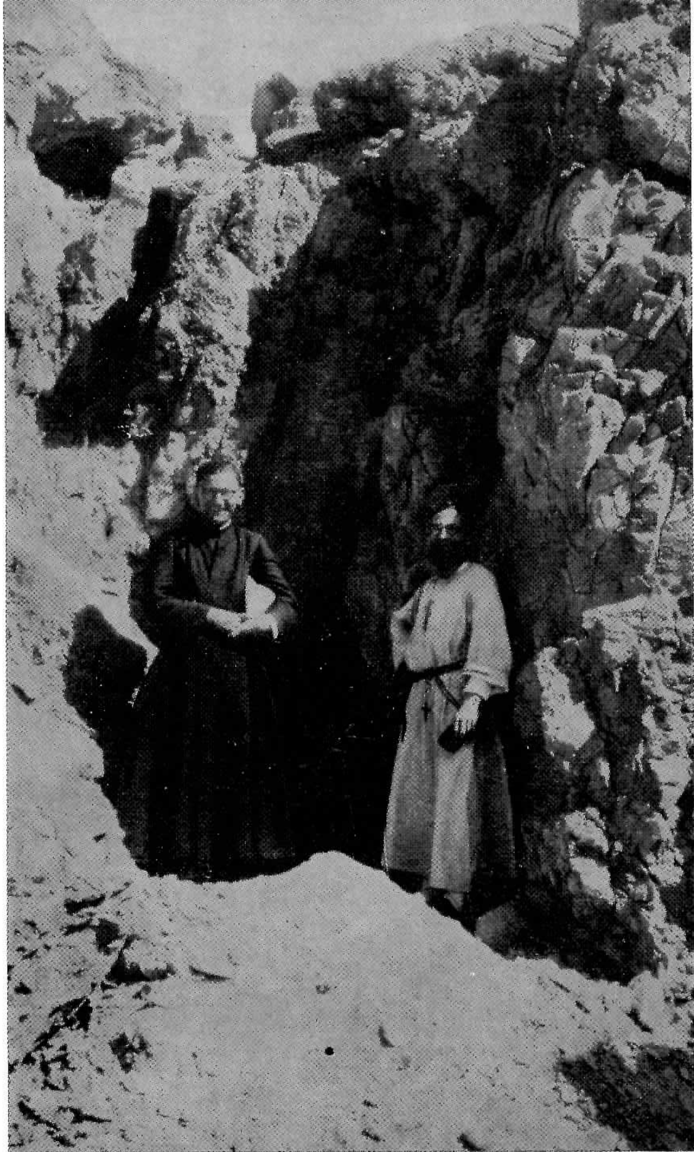
Važnost i značenje rukopisa za židovstvo i kršćanstvo, za religioznu i kulturnu povijest za nas danas, gotovo se ne da procijeniti; posebno ako se ima u vidu da se kršćanstvo formiralo upravo u vrijeme kada su pisani posljednji rukopisi kumranskih spilja; da se prva Crkva organizirala unutar židovstva samo dvadesetak kilometara daleko od Kumrana; da se Crkva otrgla od židovstva posve i konačno tek kada su Titovi legionari rušili Kumran i Jeruzalem. Iz toga tragičnog doba imamo neposredne svjedoke koji nam razjašnjuju tu tragediju, njezine korijene.

Povijest duhovnog i religioznog razvoja židovstva, misli i teologije, našla je svoje izgubljene karike. Popunjene su praznine, pratimo hod židovstva u tragični rasplet 70-ih godina. Razvoj nije pravolinijski, Kumran je gotovo heterodoksan. DSS otvaraju nove vidike na svršetak jedne povijesne epohe (židovstva) i na početak nove epohe, novog povijesnog doba — kršćanstva. Sretamo jedan pogled na svijet i život koji se u mnogočemu izdvaja iz službenog židovstva, koji u mnogočemu otvara nove vidike u nove prostore duha — kršćanstvo. »Jedino izgubljeno poglavlje povijesti razvoja i predaje židovsko-kršćanske baštine sada može biti napisano.[29] Jedna karika u lancu naše misli može se ponovno iskovati. Po prvi put govore nam Kristovi suvremenici vlastitim i njima zajedničkim jezikom. Pred nama je slika jednog vremena vrlo važnog, do sad malo poznatog. Pisci, autentični Židovi, ostavili su nam svoju intimnu dušu, svoje najveće, najljepše nade, svoja fantastična očekivanja i svoju vjeru. U toj sredini niče kršćanstvo. Esenski rukopisi su u neku ruku »missing

29 Nav. dj. 62.

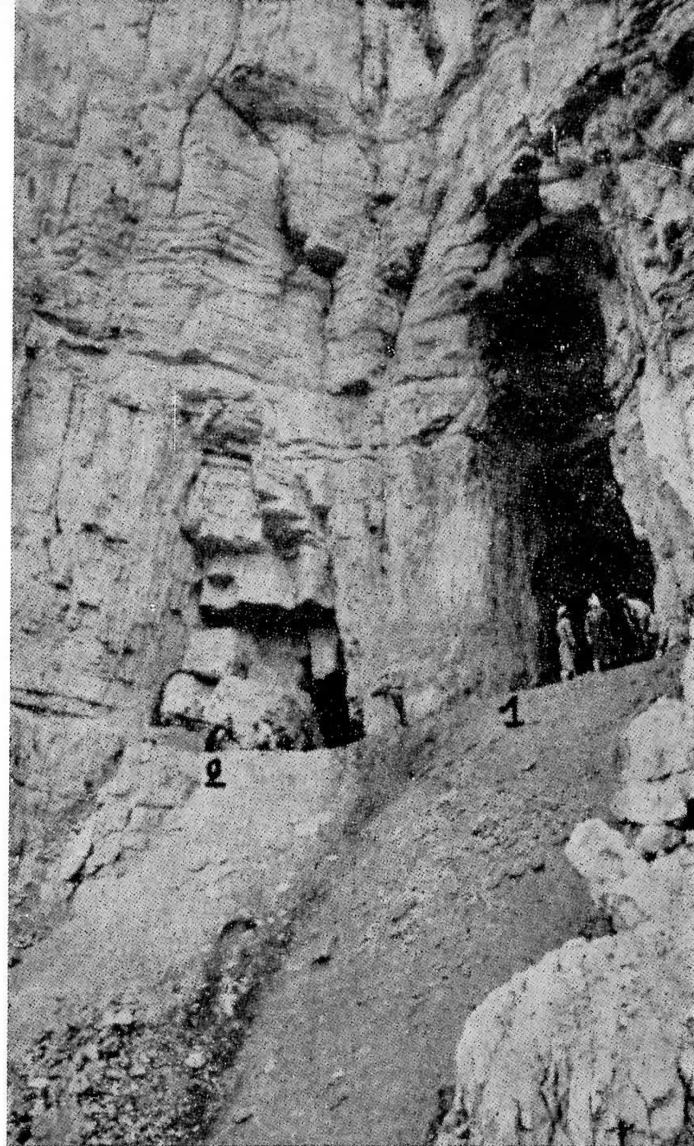
Prva kumranska spilja

Učenjaci Daniélou i de Vaux na ulazu u prvu kumranску spilju

Strme litice na obali Mrtvog mora po kojima su rasute spilje

Spilja Murabba'ât-a. Utočište pobunjenika iz drugog iždovsko-rimskog rata

link« dvaju svjetova, dvaju Saveza — dvaju Zavjeta. Važnost tih rukopisa za poznavanje Starog saveza — Zavjeta, za kritiku teksta, za lingvistiku, paleografiju, arheologiju, za religioznu i nacionalnu povijest židovstva dvadeset zadnjih pretkršćanskih desetljeća ne može se prenaglasiti. Prije svega: to su originali ili vrlo stari njihovi prijepisi iz davnih vremena (2200—2000 god. prije nas), originali i prijepisi na hebrejskom i aramejskom jeziku o kojima se do jučer nije moglo ni slutiti.

Povijest hebrejskog kanona, povijesni razvoj hebrejskog i aramejskog jezika, pisma i pravopisa, kao i oblici i načini izražavanja, našli su novo područje rada. Aramejski pisana »Apokrifna Geneza« (1QGenAp) najvažniji je dokument za proučavanje Kristova maternjeg jezika.[30] Međutim, najveće značenje DSS imaju za povijest literature i teksta SZ. Rukopisi potvrđuju da je SZ dovršena cjelina vjerojatno već u predmakabejsko doba, da nijedna knjiga SZ nije pisana poslije toga doba.[31]

Povijest teksta SZ našla je u DSS svoju potvrdu, ispravke i nadopune.[32] Tako je zajamčena starost teksta hebrejskog kanona. Čitav niz knjiga SZ nosi oznake Protomasoretskog teksta (Izaija, Ezekijel, 12 malih proroka, Psalmi itd.). Tu su i mnoge varijante. Povijest i razvoj teksta, rekonstrukcija protumasoretske recenzije može početi s novih osnova i s novim podacima: s tekstovima iz vremenskog razdoblja od 3. stoljeća .Vidljiv je razvojni put i postupno fiksiranje teksta koji će postati »textus receptus« — službeno primljeni tekst.

DSS uklonili su i jednu vrlo dugu znanstvenu zabludu o navodnoj velikoj starosti samaritanskog Pentateuha i o njegovoj vrijednosti za kritiku teksta Mojsijevih knjiga. Danas je jasno da je to odvojak, lateralna

30 Usp. E. Stauffer, *Jesus und die Wüstengemeinde am Toten Meer,* Stuttgart 1957, 6.
31 Usp. Cross, nav. dj. 154 sl, posebno bilj.: 1, 2 i 3.
32 Usp. nav. dj. 158—174.

grana starozavjetnog svetopisamskog debla.[33] Među DSS susrećemo samo neke tekstove koji pokazuju razvojni smjer gdje ćemo sresti samaritansku recenziju Pentateuha. Za rekonstrukciju originalnog teksta Pentateuha i njegove povijesti samaritanski Pentateuh manje je vrijednosti. DSS učinili su bibličarima još jednu veliku uslugu; dokrajčili su i dobili jednu dugo vođenu i gotovo izgubljenu bitku. Ponovno je jasno da grčki prijevod Septuaginte (LXX) ima veoma veliko značenje za rekonstrukciju prateksta-originala SZ-a. Sada je nepobitno da je LXX prijevodu služio kao uzorak drugi tip-tradicija hebrejskog teksta, bliži originalu, nego onaj što su ga kao uzorak imali masoreti. Često je to slučaj kod povijesnih knjiga. Brojni rukopisi ovih knjiga iz 4Q (4QSam^a, 4QSam^b) veoma uvjerljivo govore za točnost i doslovni prijevod LXX. Crkva ga nije od prkosa uzela za kanonski tekst. »Ovi rukopisi dokazuju jednom zauvijek da LXX — prijevod povijesnih knjiga svoje hebrejske (uzorke) vjerodostojno i od riječi do riječi opetuje.«[34] Onda je jasno i značenje ovoga prijevoda za kritiku teksta i za rekonstrukciju prateksta koji je majka protomaserotske tradicije teksta, kao i hebrejskog uzorka LXX. Zaključak je »da je LXX pouzdan svjedok za hebrejsku tradiciju teksta kakva je bila i udomaćena u Egiptu u 3. i 2. stoljeću prije Krista i da nam kumranski tekstovi daju mogućnost da njezino svjedočanstvo provjerimo«.[35] Osebujan je slučaj rukopisa proroka Jeremije. Istom u Kumranu nalazimo razjašnjenje dvaju tekstova ovog proroka: kraći — LXX — i dulji — masoreti. Među rukopisima iste spilje (4Q) nađena su oba: 4QJer^a i 4QJer^b. Mirna koegzistencija.

Tako zahvaljujući DSS, posebno onima iz 4Q, sada nam je djelomično jasna povijest teksta SZ i linije razvoja koji je oblikovao protomasoretsku, egipatsku — LXX i samaritansku recenziju.

33 Usp. nav. dj. 161 sl.
34 Nav. dj. 168.
35 Nav. dj. 169.

Murabbaat-rukopisi upotpunili su sliku: vidimo tekst kakav je bio prije, za vrijeme i poslije fiksiranja židovskog kanona. Slika još nije potpuna, ali će svaki dan biti jasnija. Međutim, već danas ima dovoljno elemenata da se mogu uočiti glavne razvojne linije koje vjerojatno ne će biti korigirane. Biblijski rukopisi iz Kumrana nameću istovremeno postojanje triju recenzija svetog teksta: protomasoretska, nastala u 4. i 3. stoljeću vjerojatno izvan Palestine; njoj suvremena palestinsko-egipatska, koja će biti uzorak za LXX i konačno protosamaritanska, koja će dati samaritansku recenziju Pentateuha.[36] Protosamaritanski tip teksta kao i samaritanska recenzija negdje su na sredini između protomasoretske i egipatske recenzije, odnosno između masoretskog i LXX-teksta. Odvajanje od zajedničkog prateksta počelo je vjerojatno u 5. stoljeću. Dijaspora, gubitak duhovnog i političkog jedinstva kroz više stoljeća pospješili su takav razvoj. Kako su se miješale i ispreplitale tradicije, familije, recenzije i varijante svetog teksta, ostaje stručnjacima da tragaju. DSS daju obilje materijala. Tu su rukopisi, živa povijest starozavjetnog teksta kroz više stoljeća. Ma kakvi bili mnogi drugi zaključci, jedan je siguran: DSS znače novu epohu u znanstvenom radu na tekstu SZ. Nije daleko dan kada ćemo imati u rukama kritički tekst SZ mnogo bliži svom originalu nego današnji LXX i masoretski tekst.

DSS nisu manje važni za NZ. Tu su židovski izvanbiblijski dokumenti, pisani na židovskom tlu, produkt židovskog duha u židovskom ambijentu. Na tom istom tlu, u istom ambijentu, dijelom istovremeno niklo je kršćanstvo i tu proživjelo svoje najranije djetinjstvo. Ako su nauka i obredi, pravila života, vjera i praksa kumranske Zajednice bitno obogatili naše poznavanje židovstva na velikom zaokretu povijesti, značenje DSS za kršćanstvo, za Novi zavjet, nije ništa manje. Nabrojeno je vrlo mnogo paralelnih mjesta između esenskih rukopisa i novozavjetnih spisa, a taj rad još nije dok-

36 Usp. nav. dj. 174—179.

rajčen.[37] Posve je jasno da će bolje poznavanje židovstva, odnosno esenstva omogućiti bolje poznavanje prvog kršćanstva: njihov zajednički idejni i religiozni inventar, kao i karakteristične vlastitosti kojima se oštro razlikuju. To je istom sada moguće.

Istina, eseni i njihov duhovno-religiozni svijet bili su nam poznati i prije, ali tek sada su nam poznati izravno, s izvora: njihov duh, njihova misao, mentalitet, njihove nade i očekivanja, njihova teologija, njihova teorija i praksa, njihova uzvišena, gotovo mistična duhovnost, njihova literarna djelatnost, katkada puna lirike, katkada apokliptične dramatike, kao da su gledali viziju vlastite tragedije i uništenja. Sigurno je da je misao i duh, koji je živio tako intenzivno na obalama Mrtvog mora, zapljuskivao židovstvo i formirao barem djelomično psihu, misao i mentalitet izabranog, vječno progonjenog naroda kroz posljednjih sto i više godina prije Krista. Budući da početak kršćanstva pada u dane kada je kumranska Zajednica bila u grozničavoj napetosti stvaranja i očekivanja, gotovo ne može biti sumnje da se kršćanstvo srelo s esenstvom. Što je ostalo od tog susreta? Je li se Krist inspirirao esenizmom ili mu se prilagodio, ispravio ga, razvio, osudio ili jednostavno mimoišao? Odatle toliko značenje i aktualnost kumranskih spilja i kumranskih rukopisa.

37 Usp. Burrows, nav. dj. 269—287; isti, *Lumières Nouvelles, 51—166;* Schubert, nav. dj. 106—136; J. Daniélou, *Qumran und der Ursprung des Christentums,* Mainz, 1958, 11—46; 115—172; H. Braun, *Spätjüdisch-häretischer und frühchristlicher Radikalismus,* II, Tübingen 1957; isti, *Qumran und das Neue Testament,* I Band, Tübingen 1966.

4. poglavlje

KUMRANSKA ZAJEDNICA

1. Autoportret Zajednice

Ma kako bili brojni i dragocjeni rukopisi, blago kumranskih spilja, ma koliko dobro poznavali dušu i misao njihovih stanara, povijest kumranske Zajednice, — kako ćemo vidjeti, za tu Zajednicu s pravom je anticipirano ime eseni — do danas je ostala tamna. Oni su se povukli u najveću depresiju svijeta kao da su htjeli pobjeći oku povijesti. To im je djelomično uspjelo: ostali su do danas u jednom tamnom kutu povijesti. Njihovi rukopisi čak ne odaju ni njihovo povijesno ime, ali zato obiluju imenima — simbolima koji izražavaju najdublju misao, smisao i cilj Zajednice i njenih članova. Za njih zbilja vrijedi: on je njegovo ime.

Prema kumranskim dokumentima, zajednica je prije svega i bitno »berit«, »savez«. Taj se naziv sreta često u svim rukopisima sekte. CD upotrebljava »Novi savez«.[1] Podsjeća na Jer 30, 31—34, gdje je rečeno da

1 Usp. CD 6, 19; 8, 21; 19, 33; 20, 12; pHab 2, 4.

će Bog sklopiti sa svojim narodom »Novi savez«; Stari zavjet je izdan, ostavljen, Izrael je iznevjerio. Članovi kumranske družine čine »'edah« — »Zajednicu«. U S to se ime za zajednicu sreta samo jedanput (S 5,20), ali vrlo često u S^a i CD.[2] U Starom zavjetu tim izrazom je označen Izrael kao cjelina. Isti smisao ima i »Skup-

2 U S^a sreta se »edah« ravno 15 puta. Usp. Burrows, *Lumières Nouvelles,* 468—470; usp. također CD 13, 11. 13.

ština«, »qahal«; sreta se samo u CD. »Pravilnik zajednice« (S) označuje zajednicu i sa »eçah«. Riječ znači: zavjet, odluka; onda vijeće, »sovjet«, savjet, »der Rat«, stranka. Zajednica je Božja stranka (S 1,8), sveta stranka (S 2,25; 8,21), i najčešće »stranka Zajednice« — »eçah hayyahad«.[3] Karakterističan je i vrlo čest naziv za to čudno društvo jednostavno »Zajedništvo«, »Zajednica«, »Yahad« — »koinonía«.[4] Sreta se u mnogima varijantama: »Zajednica Božja«, »Zajednica vječnoga saveza« itd.

Zajednica ima o sebi neobično visoko mišljenje: ona je Izrael u minijaturi, Izrael u Izraelu, zapravo jedini pravi Izrael, »sveti narod«, vjerni ostatak kako to ističe CD svojom teologijom povijesti; samo ona je pravi Izrael; ona je svetište, živi hram Božji, »sveta kuća za Izrael«, »kuća savršenosti i istine u Izraelu«, »sveti grad«, »nebeski Jeruzalem«.[5] Tu izabranici, »sinovi svjetla«, vrše autentičnu službu Božju (CD 3,19—4-,4). Zajednica je »vječni nasad« Božji (H 7,4). Svetost je bitna kući i svetištu Svevšnjeg. Ako je Bog prije bio vidljiv u Jeruzalemskom hramu, sada je u Zajednici. Sve povlastice, sva prava i sva obećanja Izraelova prešla su na Zajednicu. Ona je nosilac i tajna, i obećanja i vjernosti... Ona je izabrani među izabranima, izabranik milosti. Upravo ovaj moment odabranja, svijest da je upravo Zajednica »vjerni ostatak«, o kojem govore riječi i vizije proroka, najdublji je pokretač života i rada kumranskih asketa. Taj moment naglašen je svakom stranicom kumranskih rukopisa, ali njega posebno dokazuje kratka teologija religiozne povijesti čovječanstva (CD 2,14—4,4). Ta povijest i nije drugo nego povijest otpada većine i vjernosti manjine — ostatka. Povijest odabranih Židova bila je samo izdaja iz generacije u generaciju. Posljednja faza te povijesti je historija,

3 Usp. S 3,2; 5,7; 6,3. 10. 12. 14. 16. i dr. Sam naziv upućuje na poznato esensko dualističko shvaćanje života.

4 Usp. S 1, 1. 12. 16; 2,22; 3,2. 6. i dr. Time je naglašena čvrsta unutarnja duhovna povezanost.

5 S8, 5ssl; 9ssl; 9,6; 11,8; H6, 24sl. O sebi svakako neobično.

život Zajednice i Učitelja pravde (CD 1,4—10). U jednom od najkritičnijih časova, kada je Stari zavjet bio napušten, izdan, podigao je Bog »razumne ljude od Arona i mudre ljude od Izraela« CD 6,2 sl), izabrao ih iz tog mnoštva što luta i propada da taj ostatak ostavi na zemlji i »napuni svijet njegovim potomstvom« (CD 2,11 sl). U Zajednici se nastavio spasiteljski Božji plan; njegova povijest svršit će uništenjem zla i zlih, uništenjem »bez bilo kakva ostatka« (S 4,12 sl). Ali, ako je Zajednica samo »ostatak«, ona je ujedno sav Izrael, čuvar Zavjeta i obećanja (S^a 1,1); ona je korijen, svježa mladica Izraelova.[6] Izbor je uvjetovan nuždom božanskih obećanja. Savez — ugovor je nerazrješiv. Što je Bog dao i obećao, Izaku i Jakovu, ostaje zauvijek. »Jer se sjećao Zavjeta s ocima, ostavio je ostatak Izraelov i nije dopustio da ga unište (CD 1,5). Vjerni kumranski »ostatak« treba samo da se sjeti toga i obnovi izdani ugovor. »Novi savez« nije nego obnova staroga, nerazrješivoga. Taj »novi« — obnovljeni savez predvidio je prorok Jeremija (Jer 31,31); kumranska Zajednica vidi ga ostvarena u svojoj sudbini (pHab 2,3; CD 20,17). Ona je djelo Božje, njegovo izabranje (S 1,4; 7,6; 9,14), vječni savez (S 4,22). Ne može se oteti dojmu da ta čitava teologija povijesti i odabranja zvuči pomalo »pavlovski«. O tome kasnije.

Religiozna formacija, što nam je ostavila kumranske rukopise, bila je duboko svjesna svoje posebnosti i svoje jedinstvenosti u religioznoj povijesti čovječanstva, u ekonomiji spasa. Takva providencijalna egzistencija ima i svoj providenncijalni smisao i cilj. A taj je: »živjeti prema pravilu Zajednice, tražiti Boga... izvršavati što je dobro i pravedno u njegovim očima, prema onome što je propisao preko Mojsija i svih proroka, njegovih sluga; ljubiti sve što je on izabrao i mrziti sve što je on prezreo, bježeći od svakoga zla, prihvaćajući svako dobro djelo; izvršavati istinu, pravednost i pravo na zemlji... sklonuti dobrovoljce na izvršavanje zapovijedi Božjih u zavjetu milosti u skla-

6 Usp. S8, 4—6; CD1,7,. Kumran je ovdje sigurno nadahnut tekstom Izaije 60,21.

du s planom Božjim; vladati se kao savršeni ljudi . . . ; ljubiti sve sinove svjetla svakoga prema sudbini što mu ju je odredio Božji plan, i mrziti sve sinove tame: svakoga prema njegovoj grešnosti kako traži osveta Božja« (S 1,1—11).

U ovim prvim recima »Pravilnika Zajednice« kondenziran je ne samo smisao i ideal — cilj zajednice, nego i sva misao, etika, duhovnost Zajednice; tu je kratki sadržaj kumranske teologije. Ideal Božjih »dobrovoljaca« je »tražiti Boga« i oživotvoriti Zakon. Pozvani da priprave dolazak Gospodnji, oni su se odvojili od »skupa ljudi nepravde« i živeći na rubu društva čuvaju povjerene nebeske tajne proučavajući Zakon »dan i noć« (S 8,12—16; 9,17), tražeći u njemu Božju volju i svoju utjehu. Taj nukleus Božjih izabranika mora živjeti tako osamljen usred pustinje zla dok ne dođu mesija Izraelov i mesija Aronov (S 9,11); mora ostaviti svijet i prokrčiti put Bogu, u pustinji poravnati mu staze (S 8,10—14). Dakle: »tražiti Boga« i spremati se za susret s njim. Ali ne samo to! Zajednica je i žrtva pomirnica; pozvana je »da zadovolji za grešnu pobunu i za zločinačku nevjernost i da dobije milost za zemlju bez mesa paljenica i bez loja žrtava« (S 9,4). Osnovati »vječni savez« s Bogom, zajednicu »svetih« u najintimnijem jedinstvu s Bogom, duhovno svetište, hram molitve i svetosti odakle se ne diže dim, miris sala i spaljenog mesa, nego miris svetosti i unutrašnje čistoće; to vječno lebdi pred očima kumranskih asketa. Tko se preda Bogu u Zajednici, bit će očišćen i osigurat će svoju vječnost u vječnoj zajednici »sinova svjetla«. Da se postigne taj veliki cilj, potreban je jedan novi exodus, bijeg u pustinju, izoliranost: fizička i moralna. Nikakvog dodira, ni osobnog, ni misli, ni ideja, ni stvari sa svijetom kojemu nema pomoći (S 9,5—11). Tako se Zajednica izolirala i utvrdila bedemom šutnje, šutnjom pustinje, zastorom vlastitih tajna i nadahnuća, neprodornim velom tajanstvenosti za stranca — nečlana, idući sa začuđujućom ustrajnosti za svojim idealom, očekujući svoju zvijezdu koju nikad ne će vidjeti na svom pustinjskom obzorju. I tu je

tragedija Kumrana, koja će dobiti svoj epilog u tragediji uništenja godine 70. Kumran se odijelio od osuđenog Jeruzalema, ali kao ni on nije pošao za Betlehemskom zvijezdom.

2. Strukture

Arheološki podaci su utvrdili da su rukopisi kumranskih spilja pripadali zajednici koja je tu živjela. Arheologija nam je otkrila kosti, stan i rukopise, a rukopisi dušu kumranskih esena. Vidjeli smo njihove autodefinicije, cilj, misli, ideale, želje. Kakav je bio njihov život, njihove duhovne i socijalne strukture, njihov rad i uprava? Vidjeli smo: sekta je »pravi Izrael«, njihova minijatura, njegov »vjerni ostatak«, ali i embrion velike budućnosti; ona je vjerni Izrael, eshatološki Izrael; Izrael pustinje i Pentateuha koji se sprema da uđe u obećanu zemlju, eshatološko kraljevstvo.[7] Vidjet ćemo: oni su čvrsto vjerovali da je posve blizu dan kada će Bog vidljivo zagrabiti u sudbinu svijeta i zauvijek učiniti kraj svakom zlu. To će biti zadnje doba, mesijansko doba: vrijeme konačnog obračuna i konačne sreće koju Zajednica očekuje i za koju se sprema u pustinji . . . Začudo, ta eshatološki usmjerena Zajednica ima neobično čvrstu organizaciju, izgrađenu socijalnu strukturu, detaljizirani kodeks dužnosti i prava. Ta čudna sekta što nam je ostavila svoj »Pravilnik« predstavlja pravi monaški red, čvrsto organiziranu jedinicu u socijalnom i duhovno-religioznom smislu koja ima vlastiti cilj, strukturu, hijerarhiju, vjerovanje i obrede. Ta je formacija odvojena od službenog židovstva: duhom, pustinjom i životom. Ona je Izrael, Božji borac i Božji izabranik koji je ostentativno napustio izdajnički Jeruzalem, židovstvo oko hrama i žrtvenika.

Sekta nije pala s neba početkom drugog stoljeća prije Krista. Mnoga njena naučavanja i ideje imaju svoju starozavjetnu predhistoriju.[8] Još više: ona želi

7 Usp. Milik, nav. dj. 55; 63.
8 Usp. Schubert, nav. dj. 8.

biti rekapitulacija Izraela i njegove povijesti, ali bez tragičnih i grešnih devijacija staroga Izraela. Zajednica, novi, vjerni Izrael podijeljena je hijerarhijski kao i Izrael u pustinji exodusa na svećenstvo (»sinovi Sadokovi«) i laike, »Arona i Izraela«, odnosno: svećenike, levite i puk.[9] Novi Izrael kao cjelina podijeljen je poput starog Izraela: na »tisuće«, »stotine«, »pedesetine«, »desetine« (S 2,20—22). Te numeričke diobe moraju se držati sve skupine »u svim svojim stanovima progonstva« (S 6,2 sl). Unutar skupine svatko ima svoje, »prema vječnom planu« određeno mjesto (S 2,19—23; 5,8) koje nitko ne smije napuštati. Hijerarhija je potpuna, kruta.

Čvrsto organizirana kumranska Zajednica ima svoj izrađeni administrativni aparat, čudnu smjesu starozavjetne teokracije i suvremene helenske demokracije; to je neka simbioza monarhije, oligarhije i vlade naroda. Tekstovi Pravilnika Zajednice daju zaključiti da je vlast u kumranskoj Zajednici bila i pravno i stvarno u rukama svećenstva; barem u vrijeme njegove redakcije, ono ima sigurne prerogative: »samo sinovi Aronovi upravljaju pravom i imetkom« (S 9,7). Ali doseg njihovih kompetencija nije preciziran. Svakako oni su na čelu »saveza«, oni su kao »svećenici, sinovi Sadokovi«, čuvari »saveza« (S 5,2.9). Čak na čelu svake »desetine« mora biti »sin Aronov« (S 6,3 sl). To je svakako indicij da se Zajednica formirala oko neke »emigrantske« svećeničke jezgre. Gotovo je sigurno da je i »inspektor« koji je na čelu zajednice — »paqid beroš harabbim« — (S 6,14) svećeničkog podrijetla.[10] To traži unutarnja logika pokreta. On dijeli vlast sa skupštinom punopravnih članova — »harabbim«. »Harabbim« imaju pravo glasa kod svih važnijih odluka u životu Zajednice: kod primanja novih članova (S 8,23), kod donošenja kazna, kod ponovnog primanja otpalih.[11] Tekstovi Pravilnika,

9 Usp. S5—6; 9,5sl; 8,4—10. Očito Zajednica hoće da bude čitavi i autentični Izrael.
10 Usp. Graystone, nav. dj. 17; Vermès, nav. dj. 41.
11 Usp. S6, 24—7,25; 7,16—9,2; Tu dolazi do izražaja demokratski elemenat u upravi Zajednice.

dakle, upućuju: »harabbim« imaju kao kolektiv izvršnu i sudsku vlast barem u nekom obliku. Pravilnik Zajednice ne pozna drugih sudaca. Osim vrhovnog »inspektora« — »paqid beroš harabbim« — u Kumranu susretamo i druge funkcionare: »inspektor« — »intendant«, »mebaqqer harabbim« (S 6,12.20), koji predsjeda skupštini punopravnih članova — »harabbim«, i »instruktor«, (S 3,13; 9,12), ispitivač kandidata za Zajednicu. Kompetencije ovih funkcionara nisu jasno razgraničene. Izuzetno važnu ulogu u životu Zajednice imao je komitet petnaestorice, 12 laika i 3 svećenika (S 8,1—4). Na žalost, ta uloga nije pobliže precizirana. Čini se da su oni čuvari reda i discipline, i »duhovne vođe« više nego administrativni organ.

3. Život i duhovno-religiozno formiranje Zajednice

Zajednica je skup Božjih »dobrovoljaca« (S 6,13). Tko se punopravno učlanio u Zajednicu, on je dao sve i totalno: »sve svoje znanje, sve svoje sposobnosti i sva svoja dobra« (S 1,11—13) na raspolaganje Bogu i Zajednici. Misao — teorija — nauka, život — rad — praksa, materija — imetak sve se nepovratno daje Zajednici, kada konačno kandidat postane punopravni član, jedan od »harabbim«. To je: daruj sve, dobiješ sve. Ali, među »harabbim« ne dolazi se preko noći. Trebalo je proći tri faze kušnja i vježbi te više ispita: »prijamni ispit«, »postulat« i »novicijat«. Kandidat-dobrovoljac morao je polagati pred »instruktorom« (paqid) ispit za primanje. Morao je pokazati da li je kadar, ima li snage, »da se obrati istini, i da se odvrati od svake nepravde« (S 6,13—15). Primanje je bilo javno, pred čitavom Zajednicom. Početak je neopoziva odluka, zakletva kandidata da se »obraća Zakonu Mojsijevu ... slijedeći sve što je objavljeno o tome sinovima Sadokovim, svećenicima ... « (S 5,7—10). Sam obred primanja pun je zbilje, ima nešto dramatsko. Svećenici čitaju povijest Božjih dobročinstava, leviti povijest zločina Izraelovih, kandidat obavlja »javnu ispovijed«. Blagoslovi »Božjoj stranci«, sočne kletve za »ljude stranke Belijalove« prate čitanja; »Amen, amen«, odgovaraju kandidati (S 1,20—2,10). Na to se nižu pro-

brane kletve protiv svih koji ulaze u Zajednicu iz bilo kakvih niskih pobuda. »Amen, amen«, potvrdili bi kandidati (S 2,11—18). »Ispit«, čitanje, »ispovijed«, blagoslovi i posebna užasna prokletstva na članove izdajice -hipokrite — sve to popraćeno s »Amen, amen« neofita — to je bez sumnje atmosfera koja je ostavljala dubok i trajan dojam.

Primanjem u »savez« počinje »postulat«. Kandidat se postupno upoznaje, pod vodstvom »nadzornika« — instruktora, s elementarnim zakonima i obvezama Zajednice; upoznaje teoriju-nauku, kalendar — i praksu Zajednice; mjeri sebe i sprema se za »novicijat«. »Nadzornik« je pratio duhovni napredak kandidatâ i predlagao ih za drugu etapu — »novicijat«. Trajanje postulata u Pravilniku nije precizirano; novicijat je trajao dvije godine. Primanje u »novicijat« ovisilo je o glasovima skupštine »harabbim« za svakog aspiranta pojedinačno. Za primanje u novicijat opet se polagao ispit. Prve godine »novica« bi nastavio svoje duhovno i teološko formiranje, zadržao bi svoj imetak; smatran je još »nečistim«, nije smio sudjelovati čak ni kod ritualnih kupanja Zajednice (S 3,4 sl). Nakon prve godine »kušnje« kandidat — novak morao je opet pred »harabbim« da se informiraju o njegovu napretku, znanju i kreposti: polagao je treći ispit. Ako je ocjena bila pozitivna, počela je zadnja etapa na putu do pune zrelosti: druga godina »novicijata«. Kandidat nije još posve čist, nema pristupa na »bankete harabbim«, ali sud jeluje u ritualnim kupanjima. On još nije inkorporiran. Zajednici kao ni njegov imetak. Nakon druge godine »novicijata« i nakon posljednjeg, uspješnog ispita pred »harabbim« kandidat definitivno postaje punopravan član, dobiva svoj broj i mjesto u Zajednici, postaje dionik svih tajna, svih nauka i obreda, prava i dužnosti; njegova dobra sad su »dobra Zajednice«. On je jedan od »harabbim«, izabrani »sin svjetla«, doživotno i zauvijek (S 6,13—23).

Punopravni član zajednice nema više ništa svoga, nikakva prava. »Svi dobrovoljci njegove Božje istine donijet će sa sobom sve svoje znanje, sve svoje sposobnosti i sva svoja dobra u Zajednicu Božju...«, (S 1,11—13) da sve bude očišćeno, posvećeno. U Kumranu je vladao gotovo savršeni komunizam. Članovi ne posjeduju ništa; njihova materijalna dobra kao i njihova zarada ide u zajedničku blagajnu; utaja je kažnjiva (S 6,20.25). Oni ne mogu ništa primiti, ništa otuđivati. Kratko: članovi izvan Zajednice nemaju ništa, u Zajednici sve pripada svima. Svako oštećivanje ili prijevara je strogo kažnjavana (S 7,6—8; 8,24 sl). Zajednica dobara uključuje zajednicu života i rada. »Neka se podložnik pokorava starješini što se tiče rada i novaca; neka zajednički objeduju, zajednički mole i zajednički se savjetuju« (S 6,2 sl). Sve se to odnosi samo na punopravne članove zajednice — »harabbim«... Posve je razumljivo da jedna takva neobična Zajednica s nevjerojatnim životnim programom traži željeznu disciplinu i apsolutnu poslušnost. Zajednički život traži žrtvu vlastite volje: samosvladavanje, askezu. Posebno su naglašene kreposti petnaestorice kumranskih savjetnika (S 8,1—4). Zajednica mora biti prožeta svim socijalnim vrlinama.[12] Zajednički život traži zajednički stol, zajedničku molitvu i sastanke. Pravilnik za sve daje detaljne upute. »Neka zajednički objeduju... Kad se stol spremi za objed i vino za piće, neka svećenik prvi pruži ruku da blagoslovi prvine kruha ili vina« (S 6,4 sl).

Osim jutarnjih i večernjih molitava, »trećinu svake noći kroz cijelu godinu« morali su »harabbim« u ime Zajednice »čitati Knjigu, proučavati pravo i moliti zajednički« (S 6,7 sl). Osim toga jedan član — vjerojatno svećenik — na svaku »desetinu« imao je samo jednu dužnost: za Zajednicu i u njeno ime »ispitivati Zakon dan i noć, neprekidno, na zajedničko usavršavanje« (S 6,6 sl). On je utjelovljenje Zajednice u meditaciji, na koljenima, u molitvi. U stalnoj meditaciji Biblije, u duhovnoj napetosti, u lirskom oduševljenju i mističnom, religioznom zanosu ovi su otkrivali »stvari sakri-

12 Usp. S5,3sl; usp. S5,24—26; 10,25—11,2. Pravilnik ne računa samo na krutu disciplinu, već apelira na samoprijegor i samoodricanje.

vene Izraelu«, da ih priopće braći (S 8,11 sl). Gotovo se nameće misao da su upravo ovi »ispitivači Zakona« autori mnogih rukopisa kumranskih spilja, pisci komentara na starozavjetne tekstove.

Sva pitanja koja su se odnosila na život i rad Zajednice, rješavana su na skupštini Zajednice. Rad skupštine detaljno je fiksiran. Svatko ima svoje mjesto po hijerarhijskom poretku. Tu je prvi uvijek prvi. Tim redom se i govori. Nitko se ne smije prekinuti u govoru, nitko otići..., tako propisuje »Pravilo za sastanke harabbim«, punopravne članove Zajednice (S 6,9—13). Slični propisi vrijede i za veliku godišnju skupštinu, kada su se kumranske »filijale« okupljale oko kuće -- matice da usklade svoj rad, obnove svoj žar. Bila je to »obnova zavjeta« i duha (S 2,19—23).

Iako je na kumranskom groblju nađeno nešto i ženskih skeleta, vrlo je vjerojatno da se u Kumranu prakticirao celibat barem u vrijeme redigiranja Pravilnika Zajednice, gdje nema ni aluzije na obiteljski život, žene, djecu. Neobično strogo se pazilo na čednost, stidljivost; kažnjavala se najmanja povreda seksualne čistoće: neumjesni gesti, smijeh, riječi, razgolićavanje pred očima drugih (S 7,9.12—15). Neobično karakteristično za ono doba, za judaizam onog vremena.

Premda Zajednicu prije svega drži na okupu intenzivni duhovni život i visoka religiozna svijest, Pravilnik ostaje na tlu realnosti: predviđaju se prekršaji i kazne; i u »sinovima svjetla« djeluje »duh tame«. Tragičnu podijeljenost našeg bića bolno je osjećao i Kumran. Mojsiju i Zajednici trebalo je biti vjeran. Svaka nevjera, prekršaj Zakona, pravila i socijalnog života Zajednice kažnjavan je bez milosti. Izgrađen je čitav mali kodeks kaznenog prava: od manjih disciplinskih kazna do izopćenja.[13]

13 Usp. S6,24—7,25; 8,16—9,2. Najčešće su kazne prisilni post i privremeno isključenje iz ritualnih kupanja, najteže izgon iz Zajednice. Predviđa se također i privremeni izgon za manje prekršaje; izgon bez povratka rezerviran je samo za najteže delikte. Bivšeg člana pratit će mržnja i prokletstvo Zajednice (S8, 23).

Istaknimo još jednom karakteristične crte ovoga autoportreta što ga je o sebi napisala esenska Zajednica:

1. Zajednica je pod vodstvom i gospodstvom svećenika. Socijalne strukture određuje Tora.
2. Zajednica je uređena poput kakvog duhovnog vojničkog viteškog reda koji doduše ne ratuje, ali se sprema za konačni obračun »na kraju dana«.
3. Zajednici je svojstvena Tora-pobožnost i borbena vjera.
4. Učitelj pravde igra odlučujuću, providencijalnu ulogu. On joj je i utemeljitelj i nadahnuće, njezin prorok-tumač proroka.
5. Zajednica se ističe etičkim i životnim radikalizmom: potrebno je i bitno je obraćenje, samopromjena. Svi vanjski oblici religiozne prakse, iako skrupulozno čuvani, neizostavni, samo su odraz nutarnjeg kontakta s Nevidljivim. Esen u svemu ide do kraja: izvršiti sve i potpuno.

4. Damašćanski dokument — CD

Kumranski rukopisi, prije svega S i S^a, otkrili su nam još jedan davno poznati dokument: Damašćanski ili Kariski dokument — CD.[14] Neobična literatura i idejna srodnost veže ga uz Kumran, iako su i razlike uočljive. Bilo je jasno da su oba dokumenta proizvod istog duhovnog i religioznog gibanja, da imaju identičan povijesni okvir. To je potvrdila i arheologija: u kumranskim spiljama nađeni su brojni ulomci CD--rukopisa.

CD je pravilo života za one »koji su ostavili zemlju Judinu i otišli u progonstvo u zemlju Damaska« (CD 6,5), za pokornike Izraelove (CD 2,5), svećeničku secesiju-emigrante. Ideal skupine je identični idealu kumranskih asketa: povratak Mojsiju, obnova porušenog Saveza, »novi savez« (CD 6,2—7,6). Skupina je organizirana po ljestvici kumranske hijerarhije: svećenici, le-

14 Pronađen u Genizi karaitske sinagoge u Kairu 1896/97. Vidi Vermes, nav. dj. 48; Milik nav, dj. 34 sl; Cross nav. dj. 58.

viti i jednostavni puk. Tomu CD dodaje još jednu kategoriju: prozeliti. CD pozna i kumransku socijalno-hijerarhijsku podjelu: Aron i Izrael (CD 13,1 sl). Svatko ima svoje određeno mjesto u hijerarhijskom redu: 1. svećenici, 2. leviti, 3. sinovi Izraelovi, 4. prozeliti (CD 12,23; 14,3). Skupina »u zemlji Damaska« stanuje u »logorima« (CD 14,3 sl). Uprava Zajednice — »logora« gotovo je identična onoj kumranske Zajednice. Međutim, CD određuje pobliže kvalitete, pa čak i godine upravnog aparata. Lokalni starješina »mebaqqer« je ekonom i instruktor skupine — logora. Na njega spadaju isključivo financijske transakcije kao i odgoj i moralna izgradnja Zajednice (CD 12,7—16). Iznad svih lokalnih starješina i svih skupina »logora« je vrhovni »mebaqqer«; on pozna sve ljudske tajne i sve jezike (CD 14,8—12). On je poglavar Zajednice. CD pozna i specijalnu instituciju: sud desetorice, i to 4 svećenika i 6 laika (CD 10,4—7). Prema S tu funkciju vrši skupština »karabbim«. Hegemonija svećenstva je isto toliko naglašena u rukopisu CD kao i u Pravilniku Zajednice. Njihovo je prvo mjesto (CD 14,3—6). Svaka skupina (desetina) mora imati svoga vođu — učitelja, jednog svećenika ili bar levita (CD 13,2—7). Zanimljivo je da Pravilnik Zajednice samo svećenicima daje sinonim »sinovi Sadokovi«, dok CD proteže taj naziv na sve članove Zajednice...

Dok se hijerarhijska raščlanjenost, organizacijska struktura i upravni aparat kod CD i S mnogo ne razlikuju, to nije slučaj u svakidanjem životu ovdje opisanih zajednica. »Logori« u zemlji Damaska nisu »samostani« kumranskih asketa. U »logorima« ne postoji kao u Kumranu apsolutna materijalna i duhovna izolacija. Neke veze s hramom kao da postoje.[15] Kumranskog komunizma tu nema; svatko je vlasnik svoga dobra: zarađenog, čak i nađenog.[16] Dok je u Kumranu celibat

15 »Neka nitko ne prinosi na oltar nešto ukradeno...« (CD16,13): »Neka nitko ne šalje na oltar paljenicu, prinos... po nečistu čovjeku...« (CD11,18).

16 Usp. CD9,10—16; 14,12sl. Možda je praksa života ublažila strogost Pravilnika. Pravilnik Zajednice traži najviše, idealno; CD svima moguće, obično.

vrlo vjerojatno praksa, možda i obveza, »logori« su aglomerat obitelji. CD je pun uputa i odredaba za obiteljski život.[17] CD ne pozna ni »postulat«, ni »novicijat« prije stupanja u Zajednicu. Tu je put jednostavniji: ispit (CD 14,2) i zakletva što veže čak i djecu novoga člana (CD 15,6 sl). Moralni kodeks CD rukopisa vrlo je sličan onomu Pravilnika, ali ne i ritualni. CD ne govori ni riječi o »svetim objedima« Kumrana, kako ga opisuju S i S[a].

Ma koliko bile uočljive razlike između dvaju najvažnijih nebiblijskih rukopisa kumranskih spilja (S i CD), sigurno je da su zajednice koje su ih ostavile, istog roda, pripadaju istom duhovnom ambijentu, istom povijesnom gibanju. Isti duh, isti ideali, isti religiozni impuls stavio je u pokret oba pokreta. Odatle tolika sličnost koja često prelazi u identičnost misli i teksta. Ali i razlike su uočljive.[18] Da li je CD degeneracja Pravilnika ili njegov embrion? Da li je »Novi savez u zemlji Damaska« početni stadij, prva epoha pokreta što će naći svoj konačni izraz u Kumranu, kao jedna rijeka u svom povijesnom toku što polako mijenja svoju vodu i svoje obale? Ili su oba pokreta konfederacija u mirnoj, »aktivnoj koegzistenciji«? Prvo je vjerojatnije. CD još odaje svježinu neke krize, nekog loma, odvajanja od »tijela židovstva«.[19] Kumran je naprotiv zrelost, formulacija i konačni oblik istih misli, svijet posve za sebe, svijet koji očekuje skori rasplet velike zagonetke: ljudske sudbine i povijesti duše.

17 Usp. CD7, 1.6—9; 4,20—5,2. Nešto slično trećem redu sv. Franje. Iako CD ne traži od članova u »logorima« obavezu celibata, on radikalizira svoj stav na području bračnog morala (usp. CD4,21—5,5).

18 Detaljnu analizu obaju najvažnijih kumranskih dokumenata (S i CD), paralele, kontekst i razlike vidi u: Vermès, nav. dj. 39—66; Burrows, *Schriftrollen*, 153ssl.

19 Usp. Vermès nav. dj. 53.

5. poglavlje

PODRIJETLO I POVIJESNI OKVIR KUMRANSKOG POKRETA

Rekonstrukcija povijesti kumranske Zajednice, odnosno pokreta koji je stvorio Zajednicu, identificiranje osoba i njihova djelovanja, potraga za povijesnim zbivanjima što se kriju pod apokaliptičkom enigmatikom kumranskih rukopisa, valjda će ostati najteži posao znanstvenika. Dati kumranskom pokretu povijesni okvir, odrediti mu mjesto u povijesti židovske nacije i misli, sigurno je još najšire područje teorija i hipoteza: znači da još nema rješenja. Rukopisi sve događaje i osobe zamotavaju u tajne i aluzije: osobe, datumi, zbivanja, vrte se u apokaliptičkoj magli posljednjih dana očekivanog eshatološkog doba, iako ih možda dijele dva stoljeća. Zato nije čudo da postoje mnogobrojni pokušaji razjašnjenja tih enigma i da se nevjerojatno međusobno udaljuju jedni od drugih. Dok zbivanja, kojih su rukopisi refleks, jedni stavljaju u doba Antioha Epifana (175—164. pr. Krista), drugi su ih stavili čak u doba križa (S. Zeitlin) ili ranog kršćanstva (J. L. Teicher, H. E. del Medico).[1] Danas to više nisu održive hipoteze. Ostaju kao moguće tri skupine hipoteza: prva stavlja kumranske događaje u doba pokušaja nasilne helenizacije Židova za Antioha IV. i židovske reakcije

1 Vidi J. L. Teicher, »*The Dead Sea Scrolls*«, *JJS*, 1951, 67—99; »*The Damascus fragment and the Origin of the jewish — christian*« *Sect*, *JJS*, 1951, 115—143; »*Jesus in the Habakkuk Scrolls*«, *JJS*, 1951, 53—55.

na takav pokušaj (makabejski ratovi)[2], druga u vrijeme diktatora i osvajača Aleksandra Janeja (103—76. pr. Krista)[3], treća u vrijeme rimskog osvajanja Palestine (oko 65—63. pr. Krista). Ovu posljednju gotovo osamljen brani A. Dupont-Sommer.[4]

Danas nakon 25 godina proučavanja DSS ostaje vjerojatna, ako ne i jedino vjerojatna, prva skupina hipoteza: pokušaj rekonstrukcije povijesti kumranskog pokreta u okvirima antihelenističke makabejske pobune i s njom povezane nacionalne, političke, duhovne i religiozne obnove židovstva. Iako DSS nisu ostavili povijest pokreta koji ih je nadahnuo, ipak nam mnogo kažu: oni su odraz loma i secesije unutar židovstva; govore o burnim danima židovske povijesti i vječno prisutnoj prijetnji stranaca, uvijek spremnih da pregaze Izrael. Čini se da su DSS odraz zbivanja barem jednog stoljeća.

U drugom stoljeću pr. Krista počelo je jasno i jako raslojavanje židovstva na svim područjima života. Židovi više nisu etnički, duhovni i religiozni zatvoreni prostor. Iako okupljeni oko Tore nevjerojatnom snagom očajnika brane svoju samobitnost, prodor tuđih ideja i ideologija na židovsko tlo nije bilo moguće zaustaviti. Ta se rijeka mogla samo ovako ili onako modificirati, judaizirati. Židovi su se morali prilagođavati novom svijetu, novim uvjetima života i duhovnim strujanjima u okviru imperijâ s kojima su i u

2 Tu hipotezu brane između ostalih: Reicke, Lambert, Rabinovitz, Rowley (usp. Milik, nav. dj. 50—62; Vermès, nav. dj. 67.

3 Hipotezu brani R. de Vaux, »*A propos des manuscrits de la Mer Morte*«, RB, 1950, 428—29; RB, 1951, 442—443; D. Barthélemy, »*Notes en marge des publications recentes sur les manuscrits de Qumrân*«, RB, 1952, 207—218. Pobliže o hipotezi i njezinim braniteljima, Vermès, nav. dj. 68.

4 Njegove radove o kumranskim rukopisima i esenskom pokretu vidi u *Aperçus préliminaires sur les manuscrits de la Mer Morte*, Paris 1950. (citirano kao AP) i *Nouveaux Aperçus sur les manuscrits de la Mer Morte*, Paris 1953. (citirano kao NA). Drugi njegovi radovi navedeni su u popisu literature.

kojima su morali živjeti, nastojeći da se ne utope u helenističkom moru što ih je sa svih strana zapljuskivalo. Kako sačuvati samobitnost, svoju židovsku dušu, prošlost i budućnost, vjeru i nade, Toru i Jeruzalem pred nasrtajem tuđeg grčkog duha, pred mačevima legionara? To veliko pitanje bilo je veliko raskrižje. Razni i različiti odgovori na to bitno pitanje značili su raslojavanje: socijalno i duhovno cijepanje, stvaranje političkih i duhovno-religioznih često oprečno usmjerenih pokreta unutar judaizma. Jedan od tih, ekstremno krilo, bit će eseni. Drugi — farizeji, konzervativni tumači Tore, nacionalistički nastrojeni vođe židovskog puka, i treći — saduceji — liberalni tumači Tore, židovska aristokracija, bogati sloj novčara i trgovaca, oprezni kozmopoliti, ljudi kompromisa; poznati su nam dovoljno iz novozavjetne literature i židovske povijesti. Eseni, najzagonetniji i najmanje poznati, ostavili su nam sami u kumranskim spiljama svoj duhovno-religiozni autoportret. Taj čudni svijet sad nam je tako bliz i tako poznat kao da su među nama. Ali postanak i evolucija pokreta ostaju nam još uvijek nedovoljno poznati.

G. Vermès pokušao je odrediti povijesni okvir događaja o kojima govore rukopisi na široj osnovi: utvrditi terminus a quo i terminus ad quem unutar kojih se odvija povijest Zajednice.[5] Terminus a quo je velika borba protiv helenizacije judaizma, početkom drugog pretkršćanskog stoljeća. Tada se vjerojatno u svom praobliku formirala kasnija kumranska Zajednica (200—170 pr. Krista). Nešto kasnije (20 god.) pada početak djelovanja Učitelja pravde, vjerojatno već za vladanja Antioha IV (175—164). pr. Krista). Pokret nije tada imao izraziti karakter sekte; takvim su ga učinile istom kasnije određene povijesne okolnosti. Terminus ad quem je pojava rimskih legionara na granicama Palestine (65—63. pr. Krista). To je, dakle, jedno stoljeće i nešto više židovske povijesti. Tu između dviju velikih kriza moraju se smjestiti svi događaji o kojima govore

5 Usp. Vermès, nav. dj. 70—89.

DSS. Unutar tih granica pada djelovanje Učitelja pravde. »Bezbožni svećenik« bio bi jedan od heroja makabejskog ustanka: Jonatan ili brat mu Simeon, odnosno obojica; borba koja je završila lomom unutar židovstva i njegova svećenstva, koja je našla svoj odraz pun gorčine i dogmatizirane mržnje u DSS, samo je borba detroniziranih Sadokida, velikosvećeničke dinastije protiv uzurpatora Makabejaca. Prema tome odlučujući momenti povijesti sekte padaju između 170—134. pr. Krista.

Približno isto vrijeme sugeriraju i druge znanosti; paleografija je datirala DSS s velikom dozom sigurnosti: najranije druga polovica drugog stoljeća pr. Krista. Posve je sigurno da nijedan esenski tekst nije napisan prije osnutka sekte. To nam daje čvrste točke da postanak esenskog pokreta stavimo na čvrsto povijesno tlo. Pravilnik Zajednice (S) pretpostavlja čvrsto organiziranu zajednicu: samo kodificira činjenice — život. Od secesije velikosvećeničkih Sadokida na čelu s Učiteljem pravde do izgradnje ovako organizirane zajednice moralo je dosta vode proteći Jordanom. Kratko: paleografija smješta postanak pokreta u vremenski period od 150—100. pr. Krista, od velikog svećenika Jonatana (160—142) do Aleksandra Janeja (103—76). Vrijeme postanka sekte nakon stote godine pr. Krista ne dolazi u obzir.

Arheološki podaci-novci, etapna izgradnja Kirbet Kumrana — upućuju na isto vrijeme postanka i organiziranja Zajednice. Temelji kumranskih zgrada-ruševina položeni su za vladanja Šimuna Makabejca (142—134) ili najkasnije za vrijeme njegova sina Ivana Hirkana (134—104).[6] Povijesne aluzije nekih rukopisa na poznate ljude i događaje upućuju na isto vremensko razdoblje: oko 150—100. pr. Krista.[7] Postanak sekte, naseljavanje Kumrana i početak duhovnog stvaranja Zajednice vrlo vjerojatno, ako ne apsolutno sigurno, počelo je u drugoj polovici drugog pretkršćanskog stoljeća. Paleografija, arheologija, povijest isključuju svaki

6 Usp. Cross, nav. dj. 67—69; 120 sl.
7 Usp. nav. dj. 121—125.

drugi vremenski period. Tada su živjeli protagonisti rukopisa: Učitelj pravde i »Bezbožni svećenik«, jedan od dvojice prvih Makabejaca koji su prisvojili ne samo civilnu vlast nad Palestinom nego i velikosvećeničku vlast Sadokida. Učitelj pravde je član te velikosvećeničke obitelji, ali izvlašten, prognan.[8] Borba sadokidskih emigranata protiv uzurpatora, predstavnika hrama i Jeruzalema nastavila se i poslije smrti njihova glavnog junaka, Učitelja pravde, do tragičnog svršetka i Kumrana i Jeruzalema.

U svom djelu *Der Lehrer der Gerechtigkeit,* Učitelj pravde, jednom od najbolje napisanih na neiscrpnu temu Kumrana, pokušao je Gerd Jeremias s velikim znanstvenim aparatom razjasniti ovu povijesnu duhovno religioznu veličinu židovske prošlosti kojemu je i povijest učinila nepravdu. Povijesni okvir, postanak, životni put i religiozni lik kumranske Zajednice neodvojivo je vezan za veliku duhovnu figuru njezina osnivača, organizatora i nadahnutog tumača Tore-Učitelja pravde. Suptilnom analizom podataka, što ih pružaju DSS, autor se s uspjehom trudio da anonimnog esenskog učitelja smjesti u vidno polje židovske povijesti, u njezine tokove; da identificira sredinu iz koje je izrastao ovaj pustinjski pobunjenik, kao i povijesne snage koje su ga gurnule na rub zbivanja, u kumransku pustoš. Trebalo je osvijetliti vrijeme i prostor, tamnu povijesnu pozadinu o kojoj sa zagonetkama i aluzijama govore DSS, povijesno identificirati i datirati osobe i događaje što ih kriju imena-simboli ogorčenih kumranskih pisaca. Ključ za rekonstrukciju životnog puta i sudbine Učitelja pravde kao i Zajednice koju je stvorilo njegovo ime nalazi se u imenu i osobi »Bezbožnog svećenika«. Svi istraživači povijesti postanka i duhovnog usmjerenja sekte traže u tom imenu ishodišnu točku. Na to sile rukopisi. G. Jeremias ide istim putem. Nakon 175. godine pr. Krista počinje velika religiozna i politička kriza u srcu židovstva — Jeruzalemu. Ređaju se veliki svećenici-uzurpatori. Velikosvećeničko dostojanstvo nije više

8 Usp. Vermès, nav. dj. 90. ssl.

nasljedno pravo Sadokida; oni su ga zauvijek izgubili. Među ovim uzurpatorima treba sigurno tražiti »Bezbožnog«, »Opakog svećenika«. Najvjerojatnije, ako ne i sigurno, da je to prvi veliki svećenik Makabejac — Jonatan.[9] Identificiranjem »Bezbožnog svećenika« nije identificiran i Učitelj pravde. Svakako je bio iz svećeničkih redova Sadokida, jedan od »sinova Sadokidovih«. Njegov nastup, sukob s »Bezbožnim svećenikom«, početak secesije i povlačenja u pustinju dadu se s dosta sigurnosti povijesno smjestiti između 153. i 143. pr. Krista. Tako je utvrđena jedna čvrsta točka u životnom putu esenskog proroka.[10]

S nastupom Učitelja pravde na židovsko duhovno-religiozno povijesno tlo stupa novi povijesni čimbenik, nova duhovno-religiozna formacija — kumranska Zajednica koju je okupilo njegovo ime. Terminus post quem — iz historijskih, religioznih, paleografskih i arheoloških indicija — pada oko150 pr. Krista. Terminus ante quem nipošto poslije stote pr. Krista.[11] Duhovno tlo iz kojega će izaći kumranski pokret i grandiozna figura Učitelja pravde sigurno je već prije poznata, antihelenistički orijentirana »zajednica Hasidejaca«.[12] Od dijela ove zajednice Učitelj pravde stvorit će čvrstu duhovno-religioznu Zajednicu, koja će doživjeti prvi ustanak protiv Rima da zauvijek nestane iz povijesti 68. god. posl. Krista. Povijest će ih ponovno naći u spiljama Kumrana nakon gotovo 1900 godina.

Prema Dupont-Sommer[13] termini unutar kojih se odvija povijest kumranske Zajednice znatno su kraći. Zajednica počinje svoje formiranje tek svršetkom drugog pretkršćanskog stoljeća. Učitelj pravde Onias »Pravedni« nastupa za vladavine Ivana Hirkana (134—104). Njegov sukob s »Bezbožnim svećenikom« — to je Aristobul II. (67—63. pr. Krista) — muka i smrt pada oko

9 Usp. G. Jeremias, nav. dj. 71—76.
10 Usp. nav. dj. 76.
11 Usp. nav. dj. 65—67.
12 Usp. nav. dj. 161sl.
13 Vidi Dupont—Sommer, *»Le Livre des Hymnes découvert près de la Mer Morte«, Smitica VII,* Paris 1957, 12; usp. isti, AP, 38—39; NA, 33sl.

65. pr. Krista. Poslije toga napisani su najvažniji kumranski rukopisi. Teorija malo vjerojatna, danas posve napuštena.

Kako vidimo, povijest sekte, koja je sebi ostavila vječni spomen u kumranskim spiljama, ostaje nepoznanica kad se radi o posve točnoj kronologiji te povijesti. Zato je svaka apsolutno sigurna rekonstrukcija te povijesti zasad nemoguća, ostaje hipoteza. Bilo bi suvišno nabrajati sve te rekonstrukcije — hipoteze jedne povijesti što se krije pod anonimnom simbolikom rukopisa.[14] Ipak tražeći korijene te povijesti, čimbenike te povijesti, gotovo svi eksperti za Kumran i DSS našli su se skupa, uz stanovite nijanse: borba judaizma za Toru, duhovnu, religioznu i nacionalnu egzistenciju rodila je Kumran.

Nakon povratka iz babilonskog sužanjstva Židovi Toru apsolutiziraju. Svjesni svoga izabranja i svoje teške, kadkada tragične sudbine okupljaju se oko Tore: samo tko ispunja propise Tore, ostaje u Savezu s Jahveom (usp. 1Mak2, 50.64.67 sl; 4,42 i dr.) i obrnuto: biti u Savezu znači izvršiti Toru (usp. Sir 42,2; 1Mak 2,27.50 i dr.). Tora i Savez su nerastavljivi sinajski blizanci. Sve borbe unutar pretkršćanskog židovstva su oko Tore i za Toru. Jedan, danas povijesni primjer više predstavlja sukob: Učitelj pravde — jeruzalemska hijerarhija. Ti službeni »lažljivci i varalice« žele »promijeniti« Toru, nepromjenjivu Božju poruku i tim otrovnim pićem svog opakog tumačenja Božje riječi napajaju duše žedne Božjeg znanja (H 4,9—12).

No, borba za Toru počela je mnogo prije toga sukoba unutar svećeničke kaste. Vrlo je vjerojatno da su kumranski sektaši jedan od krajnjih evolutivnih oblika hasidejskog pokreta koji je u vrijeme pritiska helenističkog poganstva okupio religioznu elitu židovstva na obranu velikih religioznih i nacionalnih tradicija — Tore. Taj pokret je otac i farizeima i esenima.[1] »Hasidejci«, s kojima je esenstvo vjerojatno u izravnom srodstvu, bili su širok nacionalni i religiozni židovski pokret s naglašenim mesijanizmom. Pokret je stao u čvrstu frontu otpora protiv političkog i idejnog pritiska Seleukida, istakao se i u Makabejskim ratovima. Od ovog širokog pokreta odvojili su se eseni kao čvrsta, beskompromisna i najzdravija, čisto religiozna jezgra.[16] Taj dio Hasidejaca, među njima i članovi velikosvećeničkog Sadokova potomstva, prelazi u opoziciju prema službenom religioznom i nacionalnom vodstvu Hasmonejaca koji nastoje da se kulturno i politički ipak nekako prilagode helenizmu. Njihova ratnička i politička djelatnost po uzoru helenističkih vladara — diktatora, njihovo prisvajanje velikosvećeničke časti smatrano je skretanjem sa započetog pravca, izdajom svete židovske stvari, izdajom Tore. »Sinovima Sadokovim« nije više bilo mjesta u otpalom Jeruzalemu, povlače se u pustinju; prema prorokovim riječima pustinja je mjesto gdje će se eshatološki Izrael obratiti, očistiti i onda poći pod vodstvom mesije na sveti obračun sa »sinovima tame«.

Povijest spasa obilježena je povlačenjima u pustinju. Često je bio potreban lom, raskid sa sredinom i životom sredine. Putovi Božji bili su divergentni putovima i planovima ljudi. Da se sačuva i prenese autentična Božja poruka, moralo se lutati, ići pustinjom. Ona postaje izolator i zaštita progonjenoj Božjoj riječi i Božjim izabranicima. U pustinju se ne ide prvenstveno da se tu nađe mir i spas, nego da se nađe Bog, da se u toj tišini osluhne njegov zov. Exodus — izlazak — tako postaje povijesno-teološki pojam, preduvjet da se sretne Bog i izvrši povjerena misija. Mojsije, stari Izrael, proroci, Učitelj pravde, Ivan Krstitelj, Krist počeli su u pustinji svoj životni put; taj počinje »izlaskom«

14 Iscrpan prikaz gotovo svih dosadašnjih hipoteza — rekonstrukcija povijesti kumranske sekte i njenog junaka vidi kod Burrows, *Schriftrollen*, 99—171.

15 Usp. A. Vögtle, *Das öffentliche Wirken Jesu auf dem Hintergrund der Qumranbewegung*, Freiburg in Br. 1958, 6sl.

16 Usp. Milik, nav. dj. 50sl. Graystone, nav. dj. 14sl.

iz vlastite sredine, iz roda i doma. Esenski pokret je tipičan takav exodus-izlazak, napuštanje sredine koja je napustila Boga. Službeni Izrael — ljudi oko hrama —izdali su Savez i Jahvea; prodor helenističkih nazora i prakse ugrozio je jezgru — bit židovstva — Toru. Dio svećenstva, »sinovi Sadokovi« nisu mogli ni spriječiti ni podnijeti izdaju. Povlače se u pustinju da izgrade »novi Izrael«, da integralno žive po slovu Tore, obnove židovstvo u autentičnom obliku i priprave put Gospodinu koji će uskoro doći da sudi i rasudi. Zajednica se sprema za taj prijelomni čas. Ona je i raskid i početak: predujam početka, raskid sa starim, nagoveštaj novoga. Razloge secesije u Judejsku pustinju daju jasno naslutiti i rukopisi: labav život svećenstva, ideološko skretanje sa strogo religioznog pravca, napuštanje teokracije i nacionalno-religiozne izolacije, osvajačke težnje Hasmonejaca pohlepnih na vlast i bogatstvo, iskorištavanje nacionalnih i vjerskih interesa u sebične dinastičke svrhe i tim uvjetovana laicizacija židovstva. Sve je to našlo odjeka u rukopisima. Jedan primjer iz komentara na tekst proroka Habakuka koji teško optužuje Jeruzalemsku hijerarhiju: »tumačenje ovoga odnosi se na zadnje svećenike u Jeruzalemu koji gomilaju bogatstva... pljačkajući narode...« (pHab 9,4sl; usp. CD 5,14sl). Napetost i sukob bili su neizbježni. Svi koji se nisu pomirili s novom izdajničkom ali neizmjenjivom stvarnosti, povlače se u izolaciju pustinje da žive za svoj ideal čekajući izbavljenje od tolikog zla, izbavitelja što su ga obećali proroci; oni mu u pustinji pripravljaju put. Pustinja je ishodišna točka spasa (Iz 40,3). Pravilnik naređuje da se članovi Zajednice moraju odijeliti od grešnika, poći u pustinju i tamo pripraviti put Gospodinu koji dolazi. »Kada se ovo bude događalo Zajednici u Izraelu..., neka se udalje iz grada ljudi opačine i neka idu u pustinju da tu prokrče put njegov kao što je pisano...« (S 8,12—14).

Pokušajmo jednom sintezom gornjih stranica rekonstrukciju povijesti što je kriju DSS. Ključ za rekonstrukciju povijesnih okolnosti, što su uvjetovale postanak i životni put esenskog pokreta, treba tražiti u činjenici da je Zajednica izrazito svećeničkog karaktera (CD 3,18—4,4). Osnivač Zajednice sigurno je svećenik (4QpPs 37. 3,15). On i Zajednica napuštaju Jeruzalem, jer je sveti grad i hram zaprljan opakim djelima i životom »Bezbožnog svećenika«, smrtnog neprijatelja Zajednice. Pustinja je privremeno boravište prognane svećeničke kaste. Tu se čeka dan povratka u očišćeni Jeruzalem. Život Zajednice posve je svećenički i obojen i uređen. U sadašnjosti i budućnosti svećenici imaju prva mjesta, najveće i dužnosti i odgovornosti. Tolike prerogative daju im proroci, krv i povijest: oni su »sinovi Sadokovi«, jedini legitimni svećenici.[17] Svoj postanak esenstvo sigurno zahvaljuje svađi dviju svećeničkih skupina. Ortodoksna se snagom slabija povlači iz otpalog Izraela, postaje Antiizrael, formira antisvećenstvo. Oduzeta joj je i čast i vlast, ali ostala je vjera i nada da će brzo konac zlih dana i da će Bog srediti račune, nagraditi vjernost »sinova Sadokovih«. »Unutar okvira, koji smo obradili, nije teško naći povod nastanku šizmatičke svećeničke sekte. Povijest Makabejaca povijest je propasti starog velikosvećeničkog roda Sadokida i uspona krepke nove dinastije svećeničkih vladara.«[18] Izvan ovog povijesnog okvira izgnanstvo Sadokida, esenski pokret, njegov život i rad, nemoć koja se hrani sviješću izabranja i vizijama budućnosti ne može se uopće ni razumjeti ni razjasniti.

U teškim, gotovo očajnim danima židovske povijesti, međusobnih obračuna i pritiska helenizma za Antioha Epifana (176—163) dolazi do revolta g. 166. Makabejci oružjem brane život, Toru i slobodu. Iste godine na pozornicu židovske povijesti stupa: »Zajednica Hasidejaca..., sve ljudi odani Zakonu« (1Mak 2,42). Vjerojatno skupina revnih Židova, svećenika i laika u vrtlogu borbi bez vođe — Sadokidi su bili zbačeni — pri-

17 Usp. CD 3,18—4,4; S 5,2.9; S[a] 1,2.24; 2,3; S[b] 3,22. Čak i *Pravilnik rata* daje svećenicima bitnu ulogu u konačnom obračunu iako ne će baratati oružjem.

18 Cross, nav. dj. 127.

družila se Makabejcima u nadi da će se povratiti stari poredak. To je majka — tlo esenskog pokreta. »U redovima zajednice Hasidina, vjernih pristaša Zakona, a bez sumnje i sadokidskog svećenstva, mlakih saveznika ratničkih Makabejaca — svećenika bijahu vjerojatno preci esenske sekte koja se pojavila u kumranskoj pustinji za slijedeće generacije.«[19] U tom međuvremenu bili su bez vođe i orijentacije, dok im se Milosrdni smilovao i nakon dvadeset godina lutanja poslao im Učitelja pravde (CD 1,5—12).

Do razlaza i secesije moralo je doći logikom događaja. Pobjednički Hasmonejci izborili su za svoj narod najprije autonomiju, zatim potpunu slobodu. Ali ne samo to: prigrabili su i velikosvećeničku čast. Jonatan voljom sirskog kralja zaogrnuo se 152. velikosvećeničkim plaštem. Hasidejci, posebno njihovo svećeničko krilo — Sadokidi, morali su biti ogorčeni: oteta im je čast i vlast koju im je davao Zakon i potvrdila višestoljetna povijest. Ako je bilo nade da će se nepravda ispraviti nakon potpunog oslobođenja zemlje, ona je iščezla dolaskom na vlast Simeona, najmlađeg Makabejca g. 142. Nakon što je oružjem svojoj zemlji izvojevao potpunu slobodu, zahvalni narod dao mu je 140. na velikoj narodnoj skupštini i velikosvećeničku čast (usp. 1Mak 14,41—47). Kao nikad, i protivno Zakonu i povijesti, sva vlast — vjerska i politička — našla se u istoj ruci. Godine 140. Simeon »zauvijek« postaje i pravno i stvarno veliki svećenik. Detronizirana velikosvećenička dinastija Sadokida, prevarena i ogorčena prelazi u frontalnu opoziciju. Pred silom Hasmonejaca, kojima je u rukama i vlast i pravo, »sinovi Sadokovi« povlače se u nedohvatnu pustinju, daleko od hrama i Jeruzalema, daleko od »Bezbožnog svećenika« — hasmonejskog otmičara s nadom u pravdu i povratak. Pod vodstvom svoga učitelja izgrađuju svoj život, duhovnost i teologiju; čekaju da se »na kraju dana« vrate na mjesto odakle ih je otjerala nasilnička ruka. Duhovni rascjep židovstva bio je dovršen. Istodobno došlo je do rascjepa i u »zajednici Hasidejaca«. Laičko krilo — farizeji — nastoji naći svoje mjesto unutar nove religiozno-političke tvorevine, prilagoditi se Hasmonejcima; drugo, svećeničko krilo bira emigraciju, samoizgon.[20]

19 Nav. dj. 130; usp. Schubert, nav. dj. 33ssl; usp. također Cross, nav. dj. 80sl.

Pozornica povijesti prilično je jasna, rasplet drame je poznat, manje su vidljivi glumci. Tko su bili protagonisti: »Bezbožni svećenik« i Učitelj pravde? »Bezbožni svećenik« posve je sigurno jedan od Hasmonejaca. Način izražavanja DSS koji kriju esenima mrsko ime, aluzije na životni put, grijehe i zločine te tragični kraj progonitelja sekte, odgovara gotovo svim članovima nove teokratske dinastije.[21] Međutim, povijesne činjenice iz dviju knjiga o Makabejcima, aluzije iz DSS, vrijeme postanka sekte na koje nas upućuje arheologija i povijest sile nas da biramo između Jonatana[22] i brata mu Simeona[23] ili da izaberemo oba.[24]

Druga je velika zagonetka kumranske povijesne drame Učitelj pravde. Iako DSS o njemu govore na dvadesetak mjesta, rekonstrukcija povijesti njegova života spada u nemoguće. Jedan veliki duh ostaje u sjeni povijesti. DSS mu kriju pravo ime, drugi dokumenti toga vremena o njemu šute. Sigurno je samo da je kumranski učitelj svećeničkog podrijetla, pristaša zakonite svećeničke dinastije Sadokida, ogorčeni i nepopustljivi protivnik nove dinastije — uzurpatora Hasmonejaca. Početak njegova rada pada u vrijeme Jonatana (160—142) ili pod vladavinom njegova brata Simeona (142—134). Braneći pravo »sinova Sadokovih« na velikosvećeničku službu, dolazi u sukob s jednim od braće ili s obojicom. Međutim, morao je doživjeti gorko iskustvo slabijih: da pravo nije i snaga — i mora

20 Usp. Cross, nav. dj. 137, bilj. 74.
21 Usp. pHab 8,16—9,2; 9,9—12; 11,4—8; 11,12—15: 4QTest. Aluzije su pune osvetničke esenske mržnje.
22 Usp. Jeremias, nav. dj. 76; i 162.
23 Usp. Cross, nav. dj. 137—149.
24 Usp. Vermès, nav. dj. 90 sl.

u progonstvo. S ostatkom vjernih Hasidejaca povlači se u divljinu Kumrana da osnuje »Zajednicu Novoga saveza«. Ali ni tu ne će biti pošteđen od progona i patnje. Kada, gdje i kako je umro, prirodnom ili nasilnom smrću, ne zna se.

Takva je u najbitnijim crtama rekonstrukcija povijesti kumranske Zajednice koju manje-više prihvaćaju poznavatelji Kumrana i njemu suvremene židovske misli i povijesti.[25] I ovdje se djelomično udaljuje i osamljuje Dupont-Sommer. On misli da je kumranska Zajednica rezultat fuzije progresističkog, reformističkog dijela svećenstva, »sinova Sadokovih« i Hasidejaca iz epohe Jude Makabejca. Kad se izvršila ta fuzija, ostalo je nepoznato.[26]

Dakle, geneza kumranskog pokreta utvrđena je s velikom vjerojatnošću. Jasno da kumranska Zajednica nije bila osamljenik povijesti, kao što je bila osamljenik pustinje. Odmah nakon otkrića i prvih studija o kumranskim rukopisima tražio se priključak na neku iz povijesti poznatu skupinu: trebalo je povijesno identificirati kumranski pokret. Deset godina rada na rukopisima, ruševinama i spiljama Kumrana dovelo je gotovo do jedinstvenog zaključka: kumranska Zajednica identična je ili vrlo srodna iz povijesti poznatim esenima. »Gotovo svi specijalisti slažu se danas da su tu (u Kumranu) ostaci knjižnice centralnog samostana esena, židovske redovničke zajednice koja je vršila vrlo dubok utjecaj na duhovni život židovstva oko 100. pr. Krista na ovamo. Taj utjecaj je iščeznuo za vrijeme židovske pobune protiv rimskog okupatora 66—70«.[27] Hipotezu, danas tezu, da su stanovnici Kumrana povijesni eseni,

25 Usp. Vermès, nav. dj. 76assl; Milik, nav. dj. 50 ssl; Scubert, nav. dj. 33 ssl; Burrows, nav. dj. 225; Cross, nav. dj. 125—153. Graystone, nav. dj. 14 sl; A. Vincent, *Les manuscrits hebreux du Désert de Juda,* Paris 1955, 242.

26 Usp. Dupont—Sommer, NA, 100—103.

27 Barthélemy, *La sainteté selon la communauté de Qumran et selon l' Evangile; La secte de Qumran et les origines du cristianisme,* Louvain 1959, 203.

prvi je branio poznati Dupont-Sommer.[28] Danas uz neke nijanse to je opće prihvaćeno mišljenje.[29]

Povijest kasnog židovstva i ranog kršćanstva o esenima šuti. Novi zavjet ih nigdje ne spominje. Kao da ih namjerno zaobilaze, da ne poremete njihov pustinjski mir. Ime im ni do danas nije razjašnjeno. Vjerojatno znači »pobožni«.[30] Njima suvremeni pisci ipak ih nisu posve mimoišli. Plinije Stariji spominje ih kao osebujno pleme »grad u pustoši«, ljudsku apsurd-skupinu, »u kojoj se nitko ne rađa«, a ona ipak »živi vječno«.[31] Bez žena, bez želja za imetkom i društvom velikom Rimljaninu bili su neshvatljiva zagonetka. Podaci, iako šturi, veoma su dragocjeni. Plinijev »grad u pustoši«, pleme na zapadnoj obali Mrtvog mora može biti samo Kumran. Filon je pun divljenja prema njihovu životu i vrlinama, gomila pohvale tim pustinjskim nesebičnjacima kojima je norma života »ljubav prema Bogu, ljubav prema vrlini, ljubav prema čovjeku«. Hranjen tom trostrukom ljubavi esen je posve zaboravio sebe, isključio sebe iz vlastitog srca, razvlastio se u korist ideala.[32] Najopširnije i s udivljenjem, iako prikrivenim, piše o esenima Flavije Josip u svojim povijesnim djelima: *Židovski rat* i *Židovske starine.* Njemu su eseni, uz farizeje i saduceje, treća židovska filozofska škola.[33]

Plinije točno lokalizira esenske nastambe — nedaleko od zapadne obale Mrtvog mora. Arheologija je potvrdila Plinijevo pisanje: otkopan je Kirbet Kumran.

28 Usp. AP, 105—117; NA 23; 194. i dr.

29 Usp. Van der Ploeg, nav. dj. 60. Autor jednostavno identificira pisce rukopisa i esene. Isto mišljenje zastupaju danas gotovo svi istaknutiji kumranisti.

30 Vidi E. Werber, nav. dj. 62; Cross, nav. dj. 61; A. Vincent, nav. dj. 242.

31 Plinius, Hist. nat. V. 17, 73.

32 Usp. Filon, *Apologija Židova* — odlomak kod Euzebija: Praep. ev. VIII. 11; isti, *Quod onis probus liber st.* 79—90.

33 Usp. Flavije Josip, *Bell. II,* 119—161; *Ant. XIII,* 5, 9 (171—173); XV, 10,4 (371—379); XVIII, 1,2—5 (18—22). Prijevod nekih Flavijevih tekstova o esenima: Werber, nav. dj. 223—228.

Sadržaj kumranskih rukopisa potvrdio je izvještaje suvremenika Kumrana o teoriji i praksi esenske Zajednice. Pisci DSS identificirani su s potpunom sigurnošću: povijesti već poznati eseni. Ako se usporede tekstovi tih povjesnika-filozofa, koji opisuju život i vjerovanje esena, s rukopisima kumranske sekte, nameće se zaključak da smo našli esene: njihovu kuću i njihovu dušu. To je portret i autoportret istog pokreta u različito životno doba. Iako taj portret esena prema kumranskim rukopisima nije u detaljima posve jednak onome starih pisaca, bitne crte su posve iste.[34] Što najviše začuđuje i oduševljava i Plinija i Filona i Flavija Josipa, to je ono isto pred čim stoji zapanjen čitatelj kumranskih rukopisa: spiritualizirana religioznost, nevjerojatna jednostavnost njihova asketskog života, svetost, moralna i seksualna čistoća, zajednica dobara i željezna disciplina. I ne samo to. Izvještaji tih pisaca vrlo često su i u detaljima identični s rukopisima spilja.[35] Istina postoje i razlike, ali se one tumače i lako i uvjerljivo. Ni izvještaji ni rukopisi nisu iscrpni; ne slikaju ni sve, ni iste detalje esenskog života; nisu pisani istovremeno, a svaki život je bitno u pokretu, vrijeme mijenja njegove oblike. Osim toga treba imati na umu da Filon i Flavije Josip tu nisu uvijek i posve pouzdani izvori. Oni su esene procijedili kroz svoj filozofski filtar, zaogrnuli ih njima posve stranom odjećom filozofa; oni židovske stranke — sekte pretvaraju u filozofske škole da ih učine razumljivim i simpatičnim grčko-rimskom svijetu. Za židovske borbe oko Tore i Save-

34 Prema Filonu (usp. nav. dj. 79) i Josipu Flaviju (Ant. Jud. XVIII, 1,5) eseni su najoštrije osuđivali ropstvo. Naprotiv CD ga pozna i tolerira (usp. CD 9,8—16; 16,6—12). Slično prema Filonu (nav. dj. 84) i Flaviju Josipu (Bell. Jud. II, 8, 6) kod esena zakletva nije nikada dopuštena, CD je kadkada dopušta (usp. CD 9,8—16; 16,6—2).

35 Naglašavam samo kratko da je zakletva »Novoga zavjeta«, substancijalno — i kadkada čak gotovo tekstualno identična zakletvi esena...« (Dupont—Sommer, AP, 109) Dobiva se dojam da je izvještaj Josipa Flavija samo literarno-filozofski obrađen *Pravilnik Zajednice.*

za taj svijet nije imao ni razumijevanja ni simpatija. Zato je trebalo štošta izostaviti, štošta helenizirati, ogrnuti simpatičnim plaštem filozofije. Međutim, svi ti podaci govore da su to autentični Židovi izvan, ili bolje pored židovstva, upravo sada dobro poznata kumranska Zajednica, možda njezina posljednja etapa, zadnja faza evolucije jednog pokreta starog barem dva stoljeća.[36]

36 Usp. Milik, nav. dj. 59 sl.; Vincent, nav. dj. 230 sl; Schubert nav. dj. 36 sl; Vermès, nav. dj. 66.

6. poglavije

UČITELJ PRAVDE

Svakako najzanimljivije kumransko otkriće je Učitelj pravde, velika religiozna osoba, dominantna figura sekte, svećenik,[1] bogodani vođa,[2] inspirirani tumač proroka.[3] »Istraživanje tekstova«, koji rade o Učitelju pravde, daje veoma jedinstvenu sliku. Svi spisi govore složno o njemu kao o velikom, od Boga poslanom učitelju Tore koji je Zajednicu vodio po Božjoj volji i osigurao joj Božju milost. Na temelju svojih objava Učitelj je osnovao Zajednicu i poučio je Tori (Zakonu). Bio je poučen od Boga tako da je mogao protumačiti knjige proroka i proricati buduće djelovanje Božje... U Učitelju pravde sretamo osobu koja ulijeva poštovanje. Kumranski spisi govore o njemu samo s najvećim poštovanjem.«[4] Bog ga poslao Zajednici tek nakon dvadeset godina lutanja.[5] On je prorok-ideolog pokreta. Formulirao je želje i nade Božjih »dobrovoljaca«, »pokornika Izraelovih«. On je sekti dao idejno-religiozni profil i duhovni životni oblik i tako postao njezin stvarni

1 Usp. pHab 2,8: »... koji ne će vjerovati slušajući... iz usta svećenika kojega je Bog dao da tumači sve riječi sluga svojih proroka...« Usp. još pHab 7,4.
2 Usp. CD 1,11sl: »Bog je pogledao njihova djela... I podiže im Učitelja pravde da ih vodi putem srca svoga.«
3 Usp. pHab 7,4ssl: »Tumačenje toga odnosi se na Učitelja pravde kojemu je Bog objavio sve tajne riječi svojih sluga proroka.«
4 G. Jeremias, nav. dj. 166.
5 Usp. CD 1,8—10: »Vidjeli su svoju pogrešku i priznali su da su bili krivi i da su bili slični slijepcima i onima što su pipajući hodali dvadeset godina.«

osnivač ako je pokret možda nastao i prije njegove pojave. Od njega je vrlo vjerojatno barem prototip Pravilnika Zajednice, možda CD i sigurno barem neki himni.[6] Ma kako čudno izgledalo, o osobi, djelovanju i životu Učitelja pravde znamo relativno malo. Povijest o njemu posve šuti, rukopisi ga ostavljaju čak i bez imena. Himni i aluzije iz kumranskih rukopisa, rijetke i škrte, daju nam tek najbitnije crte jedne neobične i neobično velike ljudske i religiozne figure. On je na neki način sudbina svoje okolice: »Bio sam zamka za grešnike, ali ozdravljenje svima što su se obratili od grijeha; razboritost za priproste, i čvrsta osnova svih kojih je srce uznemireno.«[7] Snagu njegove osobe i njegovih misli uništili su tek požar i mačevi rimskih legionara. Zato je tim čudnija šutnja povijesti koja nam ne dopušta da sigurno utvrdimo kronologiju njegova rada i života. Dok neki stručnjaci njegov život i rad stavljaju u prvu polovicu drugog stoljeća pr. Krista,[8] drugi mu nalaze mjesto u povijesti tek svršetkom tog stoljeća i početkom prvog pretkršćanskog stoljeća.[9] Razlika je prepuno stoljeće.

Iako je Učitelju pravde povijest učinila nepravdu, ipak i oskudni podaci kumranskih rukopisa, što o njem govore, daju nam sagledati veliku figuru tog nepozna-

6 Usp. Milik, nav. dj. 58; Dupont—Sommer, *Semitica VII*, Paris 1957, 10—12; Carmignac, *Le docteur de justice et Jésus Christ*, Paris 1957, 121sl. Učitelj pravde je gotovo sigurno autor-pjesnik prvog dijela himni (H 1—8,40). Analizom tekstova to je nepobitno dokazao G. Jeremias. (usp. G. Jeremias, nav. dj. 168—267).
7 H 2,8sl. Svi himni počinju sa: »Zahvaljujem ti, o Adonai...«: pjesme radosti kao i pjesme suza. Samo veoma velike i religiozne duše pjevaju takve pjesme.
8 E. Stauffer stavlja njegovu smrt oko 162. pr. Krista (nav. dj. 10). Vermès misli da je Učitelj pravde nastupio oko 170. pr. Krista; njegov rad i patnje padaju u idućih trideset godina (nav. dj. 90.sl).
9 Dupont—Sommer stavlja njegov nastup svršetkom drugog stoljeća prije Krista; život i rad za Aleksandra Janeja (104—76) i Aleksandre (76—65), a smrt za Aristobula II. (67—63). (usp. NA, 102sl). Sve najvažnije pokušaje utvrđivanja kronologije Kumrana i njegova učitelja vidi kod M. Burrows, *Schriftrollen*, 130—152.

tog čovjeka; poput osamljene planine diže se iz meteža židovske povijesti drugog, odnosno prvog pretkršćanskog stoljeća, kada se židovstvo borilo sa svojim susjedima i sa samim sobom za svoju egzistenciju i za svoga Boga. Potječe vjerojatno iz detronizirane velikosvećeničke obitelji Sadokida, čovjek velike svetosti i velikog formata, ostaje nepomirljivi protivnik Hasmonejaca — uzurpatora. Okupio je oko sebe učenike koji će mu dati časni naslov Učitelj pravde. On je tumač proroka i budućnosti, čuvar Tore, reformator života, nosilac Božje riječi. Oko njega je »pravi Izrael«, »vjerni ostatak«, »Zajednica Novog saveza« što u progonstvu pustinje čeka da Bog intervenira u korist svojih sluga.[10] Ali »Bezbožni svećenik« nije mirovao. Iznenadio je Zajednicu na veliku svetkovinu pomirenja i pokušao da slomi otpor tih upornih protivnika. Možda je Učitelj pravde tad i stradao, ali Zajednica je nastavila svoj život hraneći se idejama i duhom svog učitelja dok mačevi nisu uništili i Kumran i Jeruzalem. Sve je palo u pepeo i zaborav, dok se jedan arapski beduin nakon tisuću i devetsto godina nije uvukao u jednu kumransku spilju.[11]

Da ova skica — skelet dobije i meso — sadržaj, poslužit ćemo se najvažnijim što nam je ostavio Kumran o svom Učitelju — proroku, nadahnutom tumaču i vjesniku posljednjih dana.

Najvažniji izvor za osobu, život i sudbinu Učitelja pravde svakako je komentar teksta proroka Habakuka, dviju njegovih prvih glava. Ostali dokumenti dopunjuju ove podatke. Komentar ima cilj: pokazati kako su se

10 Usp. pHab 5,1—8; 7,7sl. 10—14; 13,3sl. Zajednica čeka da sudi.

11 Prema jednoj verziji mladi beduin Muhamed ed-Dib izgubio je kozu i tražeći je našao rukopise, otkrio prvu spilju (1Q). Umorio se od lutanja i legao u hlad neke hridine. Da razbije dosadu, bacao je kamenje u jedan otvor litice. Čudan zvek odgovorio je iz spilje. Beduin je najprije pobjegao, ali se kasnije vratio sa svojim drugom, uvukli su se u spilju i našli ćupove sa sedam danas najčuvenijih rukopisa. Bilo je u veljači ili ožujku 1947.

Habakukova proročanstva ispunila upravo u životnoj povijesti. Učitelja pravde i kumranske Zajednice. Na kratki tekst starozavjetnog proroka nastavlja se njegovo tumačenje: događaji iz života sekte i njenog učitelja, kao da je to baš bila vizija proroka. Glavni su junaci komentara, protivnici u nekoj surovoj, misterioznoj borbi o kojoj povijest šuti — Učitelj pravde i »Bezbožni svećenik«. Učitelj pravde je autentični tumač Tore, prorok predmesijanskih vremena, ali neshvaćen i neprihvaćen. Odatle sukob. »Čovjek laži« i »Izdajica Saveza« ne paze na njegove proročne riječi, iako je u njegovo srce Bog stavio mudrost »da tumači sve riječi njegovih sluga, proroka kojima je Bog navijestio sve stvari što će stići njegov narod (i njegovu Zajednicu)« (pHab 2,1—10).

Sukob, ostvarenje prorokovih vizija, tako postaje neizbježan. Upravo on, Učitelj pravde, tumači i navješćuje prorokovu viziju toga sukoba, viziju svršetka vremena, zadnje dane jednog zlog svijeta. Još više: »Bog je zapovjedio Habakuku da napiše stvari koje će stići posljednji naraštaj, ali mu nije objavio čas ispunjenja ... « (pHab 7,1—3). To je rezervirano za Učitelja pravde; njemu je »Bog objavio sve tajne riječi svojih sluga proroka« (pHab 7,4—5). Tekstovi su jasni: Zajednica ima autentičnog proroka, nadahnutog tumača Tore i prorokâ; on vidi jasno čak i sadržaj riječi proroka koji je njima samima bio zastrt (pHab 5,9—11). Učitelj ponavlja riječi što su ih izgovorila Božja usta (pHab 2,2); on je navjestitelj eshatološkog vremena i zbivanja (pHab 2,6—8), prorok — tumač proroka (pHab 2,8—1Q; 7,1sl); on ponavlja riječi proroka — da ih protumači. Opunomoćen je od Boga da navijesti njegove konačne planove. Njegove riječi nameću izbor i određuju sudbinu; on je u žarištu borbe za i protiv Boga. Po njemu znaju svi Božju volju i tajne što su ih proroci davno rekli. »On je poslan i opunomoćen od Boga da navijesti Božju volju u osvit konačnog doba. U ruci drži ključeve proročkih tajni i tko vjeruje njegovu propovijedanju i po njemu živi, taj će biti oslobođen na zadnjem

sudu.«[12] Ostali će se slabo provesti, Stari savez imao je svoje nadahnute tumače, svoga posrednika; tako i kumranski »Novi savez« ima svoga Učitelja pravde, tumača-posrednika. U njegovoj je osobi koncentracija svih tih funkcija. Tako apokaliptička, eshatološka vremena imaju svoga tumača; njegove vizije i tumačenja vizija starih proroka — to je bliska budućnost. Vjera u njegovu misiju i vjernost njegovim riječima bitno je za spas (pHab 8,1—13). Svi nisu tako shvatili njegovu misiju niti prihvatili njegovu poruku. »Bezbožni svećenik« sudi, progoni, maltretira proroka »Novoga saveza«; on je čak izdan, napušten i od nekih koji su mu trebali pomoći (pHab 5,9—11).

CD uglavnom potvrđuje i donekle dopunja sliku kumranskog učitelja koju nam je sačuvao komentar na tekst proroka Habakuka. U vrijeme nevjere, otpada, zločina, »kada je ustao čovjek ruganja«, propovijedao Izraelu laži i vodio ga u bespuće (CD 1,14ssl), »podiže im Bog Učitelja pravde da ih vodi putem srca njegova«. (CD 1,11). On je putokaz, organizator, zakonodavac (CD 20,28.32). Mojsije — Sadok — Učitelj pravde to je linija spasa, obnove i pravovjerja: to je i takva je misao koju nam daje komentar na tekst proroka Habakuka (pHab) i Damašćansk ispis (CD).

Ako su himni barem jednim dijelom djelo religiozne duše Učitelja pravde, što je gotovo sigurno,[13] onda je to autentični autoportret njegove velike duše, njegove religiozne misli, njegove čelične, patničke osobe. Himni su svakako dragulj kumranskih otkrića. Ako nisu svi djelo jednog pjesnika — Učitelja pravde, sigurno su svi izljev jednog religioznog duha, izraz religiozno-teološke misli Učitelja pravde; nose potpis njegova duha.[14] Te uzvišene pjesme jobovske lirike, neobično čistog religioznog nadahnuća, kakvo ne sretamo do prvih stranica Evanđelja, upravo frapantno potvrđuju što već znamo iz drugih rukopisa o pjesniku -patniku iz kumranske pustoši.

12 G. Jeremias, nav. dj. 146.
13 Usp. J. Carmignac, nav. dj. 121. sl; Dupont—Sommer, *Semitica VII*, 10—20; G. Jeremias, nav. dj. 174ssl.
14 »Međutim, ima dovoljno razloga koji govore za Učitelja pravde, tako da se ove pjesme mogu označiti u najmanju ruku kao izraz njegovih misli.« (J. Daniélou, nav. dj. 89).

Himni prije svega odražavaju bolnu stranu njegova života. Učitelj pravde doživio je sudbinu svih koji se bore za istinu i svetost. On je progonjen, zatvoren, bespomoćan, okovan:

»... Zatvorili su me u tamu,
kruh uzdaha sam jeo ...
Bio sam vezan konopcima neraskidivim
i lancima što se ne daju prekinuti« (H 5,32—37).

Prognan je iz svoje zemlje, prisiljen sve napustiti:

»Zahvaljujem ti, o Adonai!
Jer me nisi ostavio
kad sam bio u progonstvu kod tuđeg naroda« (H 5,5).

Izdan od prijatelja, osjeća svu gorčinu nezahvalnosti čovječjeg srca:

»I svi koji su jeli kruh moj
protiv mene podigli su petu.
Zlo su o meni rekli pokvarenim jezikom
svi što su se bili pridružili mojoj družini«
(H 5,23—25).

To je »napušten čovjek«, pun gorčine i boli (H 7,27 sl). Ipak, više nego vlastite patnje boli ga sudbina njegova zavedenog, zalutalog naroda (H 2,16—19; 7,2—5). On je signum contradictionis, progonjen mržnjom i ljubavlju, zamka i lijek:

»Bio sam zamka za grješnike,
ali lijek za one što se od grijeha obraćaju ...
Od mene si napravio predmet sramote i poruge,
ali i temelj istine i mudrosti
za one kojih je put prav« (H 2,6—10).

Katkada su njegove sumorne slike na granici iscrpljenosti i očaja, čuju se jobovski akordi: »neizlječiva kob i bolna rana« izjedaju mu biće, teška noć pala je na dušu koja se odjenula crninom (H 5,28—32). On je poput mornara kojega bije »srdžba mora«, bespomoćan u vrtlogu valova (H 6,22—25); zapljuskuju ga »valovi smrti«, oči zalud čekaju san (H 9,4—6). Pjesme postaju krikovi gotovo nesnosne boli, ali ipak ne prelaze prag očajanja i pesimizma. Na svim mučnim peripetijama tog raspetog života progonjena, bolna duša ne prestaje hvaliti Boga za pomoć i izbavljenje.

»Zahvaljujem ti, o Adonai!
Jer tvoje oko bdije nad mojom dušom...
Ti si otkupio dušu siromaha,
njega kôga su snovali uništiti
prolijevajući njegovu krv zbog službe tebi«
(H 2,31—36).

U svim njegovim patnjama proslavio se Bog, njegovo milosrđe i njegova pravda (H 2,28—30). Patnje su bile samo peć gdje se čisti zlato (H 5,9—19). Pjesnikovo pouzdanje u Boga nema granica, jaka duša niti se povija niti se lomi; on je »jaka kula« (H 8,7sl), glasnik istine što se ne da ušutkati (H 8,35). Ne samo to. Sve patnje, svi bičevi njemu su donijeli radost, sreću, krunu; na obzorju je beskonačni trijumf (H 9,24—27; 7,23—25). Njegovi neprijatelji bit će primjerno kažnjeni, njihovo konačno uništenje ne može izostati (H 4,22—27; 7,12—14).

Učitelj pravde je svjestan da je izvršio providencijalnu misiju: »Po meni ti si rasvijetlio lica mnogih..., jer ti si mi objavio svoje divne tajne« (H 4,27sl); on je graditelj — osnivač Zajednice; ta je njegovo djelo, njegova »zgrada« (H 7,8 sl). Čak on je »otac djece milosti«, izabranik u Zajednici (H 7,19—22). Zajednica je »mladica«, »vječni nasad«, »oaza u pustinji« (H 6,15sl; 7,19) koju njeguje izabrani vrtlar — Učitelj pravde.

Učitelj pravde uzima sebi sve funkcije i prerogative nekadanjih proroka: on je »tumač... divnih tajna« (H 2,13); nadahnjuje ga, vodi i pomaže duh Božji (H 7,6sl; 13,18sl). Za svoju uzvišenu službu predodređen je još u krilu materinu (H 9,29—31); pozvan je »da izvrši Zakon«, da iz njegovih usta ljudi čuju pouku i upoznaju istinu (H 6,10—13). Ipak, on je duboko svjestan sve tragičnosti svoga bića: čovječje bijede i neizbježne grješnosti; nužno vuče teret samog sebe:

»Ja sam stvorenje od ilovače...,
uzrok sramote, izvor nečistoće,
posuda nepravde, zgrada grijeha,
duh zablude i izopačen, bez razuma« (H 1,21—23).

Pjesnik je svjestan da je »prah i pepeo« (H 10,5). Pritište ga zlo, tama, grijeh: on je u broju onih koji će biti predani crvima, koji »marširaju u tminama« (S 11,9sl). Pomaže i može pomoći samo Bog, njegova pružena ruka, milost (S 10,9—17; 11,2—15). Himni su svjedočanstvo jednog iznimno dubokog religioznog iskustva, neobično dubokog, intimnog doživljaja Boga, intenzivnog doživljavanja čovječjeg ništavila. Jedna velika duša dodirnula je dva ponora: vlastitu bijedu, nemoć, grijeh, izdaju i veličinu, svetost, svemoć, milost i milosrđe Beskrajnoga; dvije krajnosti koje se dodiruju. Konačno mjesto čovjeka je u zagrljaju milosti. To je sinteza misli kumranskog učitelja.

Ponovimo: najveće otkriće Kumrana svakako je njegov Učitelj pravde, osoba neobično velikog formata, jedna od najvećih religioznih figura prošlosti. O njegovu životu znamo veoma malo; možemo ga smjestiti tek unutar polustoljeća (160—100) pr. Krista. Njegov duhovni portret manje je nepoznat. Neobična je to religiozna duša, svjestan posebnog poslanja i proročke inspiracije, nosilac i propovjednik čiste, duboke religioznosti; on je u sukobu sa službenim, vjerskim i političkim predstavnicima svoga naroda, proganjan, prezren i ljubljen kao sve čiste, velike duše. »Ovaj je čovjek nešto znao o veličini i veličanstvu Boga koji jedini ima vlast nad životom i smrti čovjeka i pred kojim su ljudi samo prašina... On zna da je kao čovjek pred

Bogom ništa; i kad gleda sebe punog grijeha i napadnuta od mnogih neprijatelja, tada se osjeća izgubljenim. Ako pak pogleda na Boga koji ga je sam učinio svojim izabranim glasnikom i objavio mu spasiteljsko znanje, tada je on svjestan svog jedinstvenog mjesta na kojemu kao propovjednik Božje volje donosi spas pravednima, a propast nepravednima... On se osjeća zaštićen u ruci Boga koji svog opunomoćenika štiti i na njemu pokazuje svoju divnu moć. Ovo pouzdanje provlači se kroz sve psalme učiteljeve, i to je, uz hvalu za spasiteljsko Božje djelo, centralni sadržaj njegovih molitava koje se s pravom označuju 'Hodajot — Hvalospjevi'«.[15] Ta velika duša puna je osjećaja ljudske grešnosti i ništavila isto tako puna osjećaja Božje veličine, milosti i jedinstva s Bogom. To je proročanski duh koji sluti nevjerojatno čvrsto i sigurno blizo ostvarenje proročkih riječi i nada: na obzorju je mesija i posljednje doba. Kumranski prorok stvarno je novootkrivena karika u lancu proroka. Bez sumnje, njegov duh i njegov krug pripravili su put Gospodinu još prije Preteče. Međutim, Učitelj pravde i dalje ostaje tajna. Zašto je taj veliki prorok-pjesnik, branitelj židovstva i Saveza ostao nepoznat i nepriznat? Zašto je zaboravljen, zašto veliki »Glas iz pustinje« nije čak ni spomenut u Novom zavjetu i mladom kršćanstvu? Da li se izgubio u sjeni Učitelja iz Nazareta? Bilo kako bilo, taj plemeniti život nije svršio bez traga i spomena. »Njegova pobožnost, njegova hrabrost bile su primjer koji privlači; njegove pjesme, izravno ili neizravno, morale su dirnuti mnoga srca iskrenošću i intenzivnošću njegova religioznog iskustva. Obnova duhovnog života, koju je on pomogao, bez sumnje je pripremila mnoge duše da prime kršćansku poruku.«[16] Da li je on još čime zadužio kršćanstvo?

15 G. Jeremias, nav. dj. 266sl.
16 J. Carmignac, nav. dj. 157sl.

7. poglavlje

TEOLOGIJA KUMRANA

1. Dogmatika

Eseni nisu bili dogmatičari niti uopće jaki spekulativni duhovi. Njihove »divne tajne«, »skrivene stvari« i »objave« stvarno sadrže i rješavaju pitanja dnevne prakse: kalendar i svetkovine, Zakon i njegovo tumačenje, praktična pitanja dnevnog života (S 9,12—10,1; CD 3,12—15). Vlastito spekulativno područje — ukoliko ga uopće ima — relativno je siromašno: angelologija i eshatologija i s tim usko povezan dualizam i predestinacija.[1] Moglo bi se još dodati: osebujni mesijanizam i teologija povijesti iako oboje pruža svoje korijenje u Stari zavjet. Potrebno je zato odmah napomenuti da teologija Kumrana ostaje bitno u okvirima židovstva i starozavjetne teologije; ali s tom osnovom stopljene su i neke nove misli, bile one originalne ili preuzete s Istoka, odnosno sa Zapada.

Najdublje, najuzvišenije, najpotresnije što je stvorila kumranska religiozna misao svakako su himni. To je čas lirika, čas drama u dubini duše, intimni poklon pred beskrajnim Božjim misterijem, priznanje svoga ništa pred Božjim Sve. Tu u himnima, iako ne samo tu, ostao je sačuvan sadržaj duše kumranskih pjesnika:

1 Usp. Graystone, nav. dj. 59: »Originalne misli nalaze se u njihovu učenju uglavnom na području angelologije i eshatologije, nauke o zadnjim stvarima. U vezi s posljednjim imamo njihovu posebnu nauku o predestinaciji, dva duha i dva puta«.

religioznost i teologija. J. Coppens našao je elemente gotovo čitave naše teologije raspršene po kumranskim pjesmama.[2]

B o g

Ideja Boga u kumranskim rukopisima baština je Starog zavjeta. Ali kumranski eseni oslobodili su je i posljednjih ostataka svakog starozavjetnog antropomorfizma. Tu je monoteizam dokraja spiritualiziran. Da se u to uvjerimo, dosta je pročitati bilo koji himan. Božja transcendentnost i totalna ovisnost o njemu naglašena je neobično oštro. Od čovjeka do Boga je beskrajnost. Samo Bog može izgraditi most. Bog je žarište svih savršenosti, apsolutni gospodar i sveuzrok: nema drugog Boga osim njega jednoga; isključen je apsolutni kozmički dualizam. Bog je vrhovni i jedini stvaratelj — suveren. Sve zbivanje je izraz njegove volje. Njegove odluke su vječne i neispitive. »Od Boga znanja dolazi sve što jest i sve što će biti; i prije nego stvari prime opstojanje, on je već utvrdio njihovu sudbinu ... U njegovim rukama nalaze se zakoni svih bića, i on će se brinuti za njih u svim njihovim poslovima« (S 3,15—17). Bog je oličenje pravde, svetosti, istine, ljepote: njihova ontička stvarnost. Ma šta učinio, Bog je pravedan. Pred njegovom pravdom čovjek mora poput Joba drhtati na svom smetištu. Ali himni govore ne samo o pravednom nego i o milosrdnom Bogu, što pruža blage ruke prema ljudskoj ilovači. »Bogu sam rekao: 'Ti si pravda moja' i Svevišnjemu: 'Ti si temelj svega što je dobro u meni, izvor znanja, vrelo svetosti, vrhunac slave, svemogućnost vječnog sjaja'« (S 10,11sl). Bog je Providnost — on šalje Učitelja pravde da vodi Zajednicu »putem srca njegova« (CD 1,8). On je upravitelj — Svevladar. Njegova volja je odlučujući čimbenik:

2 J. Coppens, *La piété des Psalmistes à Qumrân, La secte de Qumrân, et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 154: »Mi tu nalazimo elemente četiriju teoloških traktata ...: o stvaranju, o milosti, o zadnjoj svrsi, o Crkvi«.

»Bez tebe nijedan put nije savršen, i bez tvoje volje ništa se ne zbiva. Od tebe je sve znanje; sve što postoji, zato što ti hoćeš, postoji« (S 11,17sl). Ali on nije bešćutni gospodar, ledena snaga: »Strpljivost je kod njega i opraštanje preko svake mjere onima koji se kaju za grijeh«, ali i uništavajuća snaga za sve koji otpadaju (CD 2,4ssl). I u životu čovjeka sve ovisi o izboru Božje milosti: oproštenje grijeha, opravdanje, »savršeni put«. Sve je to u korijenu djelo milosti. »Kod Boga je moje opravdanje; savršenost moga vladanja i ispravnost moga srca u njegovoj je ruci« (S 11,2sl; CD 9,24). Ukratko: na čitavom području egzistencije i zbivanja, u carstvu tvari i stvari, u carstvu duha i milosti, svuda se osjeća prisutnost jedne sveznajuće Inteligencije, jedne svemoćne Volje: sve je djelo Božje. Kumranska teodiceja nadilazi daleko sve što je o Bogu rekla njoj suvremena filozofija.

T o r a — Z a k o n

Eseni su napustili službeno židovstvo, ali ne njegovu povijesnu i duhovnu osnovu — Zakon Mojsijev — Toru. Tora je put do Boga, s tih stranica govori Bog. Tora je znanje, život i mudrost, norma i regulativ, ponos i ideal Židova zadnjih stoljeća pred konačni rasap. »Iz Tore se čita Božja volja. To se nalazi u svim smjerovima kasnog židovstva tako stalno poput aksioma da ova tvrdnja ne treba nikakvog obrazlaganja ... Na Tori na prvom mjestu stoji svijet, posjedovanje Tore čini Židove miljenicima i oni su toga svjesni.«[3] Čudno bi bilo da to nije slučaj i u Kumranu. I ovdje je Tora u središtu misli i života. Sekta se zove »kuća Tore« (CD 20,10.13). Toru treba prihvatiti čitavim srcem (CD 15,12; 16,2.5; 20,28). Tora totalno prihvaćena, totalno proživljena najveća je pokretna misao Zajednice. Tu je volja Božja: sav duhovni svijet i život Kumrana ima tu svoj stimulans i svoja nadahnuća.

3 H. Braun, *Spätjüdisch-häretischer und frühchristlicher Radikalismus,* Tübingen 1957, I, 2.

Što više: obrana Tore je Zajednicu otjerala u pustinju: »Radikalno obdržavanje Tore je glavni razlog za odcijepljenje od službenog židovstva.«[4] Tora je objava, Božja poruka koju treba slušati i prihvatiti: ona je sudac svijeta. Bog kažnjava kroz povijest njeno kršenje, nagrađuje njeno izvršavanje (CD 2—3). Natrag zakonu Mojsijevu! — mogao bi biti bojni zov Učitelja pravde. Obratiti se čitavom dušom i čitavim srcem (S 57ssl), proučavati Zakon i tako »probijati put Gospodinu« (CD 1,14—6,2) veliki je i jedini cilj kumranskog »Novog saveza«. Tko se ogriješi o Zakon, njega će stići najteže prokletstvo i kazna; tko prekrši samo jednu riječ iz Tore, mora zauvijek napustiti Zajednicu (S 8,22).

Mojsije je regulator mišljenja i života Zajednice. U kumranskoj teologiji, njihovoj teologiji povijesti on je središnja figura. Početak Zajednice nije drugo do »povratak Mojsijevu Zakonu«. Učitelj pravde i »Novi savez« samo je povratio u život sinajski ugovor (S 1,3; 5,8; CD 4 sl; 6 sl). Zajednica je impregnirana Zakonom. Ritualnu čistoću, što je postala gotovo manjinom, kompletnu fizičku i duhovnu izoliranost od čitavog svijeta, vjerojatno i beženstvo tražio je Zakon, njegovo totalno izvršavanje u interpretaciji Kumrana. To je bilo moguće u Zajednici i jedino u Zajednici. Glavni arhitekt Zajednice je Mojsije.[5]

Tora je, dakle, središte svih misli svih napora Kumrana. Član Zajednice pod zakletvom izjavljuje povratak Zakonu Mojsijevu (S 6,22). »Tora-studium zauzima centralno mjesto u životu sekte.«[6] Jedan od deset članova imao je specijalnu i jedinu dužnost da istražuje Zakon »dan i noć«, da otkriva »sakrivene stvari« i onda ih priopći Zajednici (S 6,6 sl; CD 6,7; 7,18). Isto tako i »harabbim« moraju trećinu noći provesti u čitanju i proučavanju Zakona (S 6,7). Zakon je objava i izvor objave. Sve znanje, mudrost, sve tajne, sve spoz-

4 Nav. dj. 15.
5 Usp. Graystone, nav. dj. 22.
6 H. Braun, nav. dj. 17.

naje sadržane su u Zakonu i otkrivaju se samo članovima Zajednice. Pravilnik to naglašava s kraja na kraj, jer to je odlučujuće za spas. Poznavanje Zakona je »pretpostavka i sadržaj nauke o spasu«.[7] Zato je u krilu Zajednice ne samo Zakon nego i sve znanje, sve tajne, spas. I samo članovi Zajednice imaju pristup u to carstvo (S,11; 11,5 ssl). »Ljudima nepravde« nema pristupa do tajne Zakona (S 9,17). Misao Mojsija i proroka našla je svoje tumačenje samo u krilu Kumrana (S 1,9; 5,9; 8,1).

Treba naglasiti da je Kumranu teorija bila samo radi prakse, poznavanje Zakona poradi njegova izvršavanja. Zakon je Bogom dani put i sav smisao rada i postojanja Zajednice bio je: »proučavanjem Zakona pripremiti put Gospodinu«,[8] kad kucne veliki eshatološki čas. Do tog dana, »do dolaska jednog proroka i mesija Arona i Izraelova« moraju »sinovi Aronovi« upravljati Zajednicom »prema starim propisima« (S 9,5—10). Stari propisi su sigurno Zakon-Tora.[9] Kako vidimo, živeći u stalnom proučavanju Zakona, bogateći se vlastitim »objavljenim« tumačenjima čekali su dolazak mesije i konac svijeta — grješnog svijeta — dan suda u kojem će oni aktivno sudjelovati. To će biti »dan osvete«, uništenja »sinova tame« (pHab 5,18; S 8,6 sl; 10,19).

Čovjek

Bog je savršeni skup svih savršenosti, žarište dobrote i svetosti. Naprotiv čovjek u misaonom svijetu Kumrana kao da je tomu potpuna oprečnost. Tu nema helenske vedrine, sokratovske kalokagatije. Kumranski čovjek je tamna, mračna figura, skup nesavršenosti i bijede, žarište zla i pobune. Njegovo je biće krhko, nemoćno, lutalačko. Kumranska definicija čovjeka mogla bi biti: čovjek je grješnik i onda patnik. Patnja je vječni problem — pratitelj ljudskog bića, neizbježiv

7 Nav. dj. 22.
8 M. Burrows, nav. dj. 204.
9 Usp. nav. dj. 204sl.

i nerješiv: crno, besmisleno naličje života. Tako barem misli čisti čovjek, tako gledaju obične oči. Međutim, vjernik gleda svijet Božjim očima. Za njega u Božjem sveobuhvatnom planu uređenja svijeta bol ne može biti besmislica, patnja mora imati svoje mjesto i svoju ulogu. Kumran kao i mi postavljao je sebi to nezaobilazivo pitanje: Koji je smisao patnje? Čemu bol? Kako je ugraditi u život i vječnost, u plan svijeta? DSS pokušali su odgovoriti na teška pitanja, na koja čovjek još nije dao odgovora. Neizbježna i neizbježiva tragičnost čovjekove egzistencije ostaje i dalje da muči srce. Čovjek ostaje Job.[10] Pod teškim teretom grijeha i bijede on se vrti u bezizlaznom krugu tame i zla. Kumranska teologija u njemu vidi: »ništavno stvorenje i zlikovca. U njegovu sadašnjem stanju oboje su dvije strane iste stvari«.[11] Čak i »snove svjetla« progoni fatum podvojenosti; psihoetički dualizam kao odraz kozmičkog dualizma uvijek trese zgradu života. Kumranski pjesnik pjeva:

»I što je dakle čovjek?
On je zemlja, komad ilovače,
i vratit će se u prašinu...
A ja sam samo pepeo i prah;
što mogu misliti, ako se tebi nije svidjelo?
I što mogu smišljati bez tvoje volje?...
Bez tebe se ne događa ništa,
Bez tvoje volje ništa nije poznato...« (H 10,3—10).

Ali čovjek nije samo ilovača, nemoć. On je grješna nemoć, prljava ilovača, u službi zla. Kumran je pritiskivala »vizija čovječjeg ništavila i svijest grijeha«.[12]
Čovjek je:

»u grijehu od krila materina,
i u grješnom vjerolomstvu do starosti.

10 Usp. Carmignac, *La théologie de la soufrance dans les Hymnes de Qumrân*, RQ, Tome 3, N° 11,365—386.
11 Jürgen Becker, *Das Heil Gottes*, Götinngen 1964, 142.
12 J. Coppens, nav. dj. 154.

Ja znam da pravednost ne pripada čovjeku
Ni sinu čovječjemu savršenost puta.
Sveviśnjemu Bogu pripadaju sva djela pravednosti«
(H 4,29—31).

Ovakvih sumornih, tamnih slika puni su kumranski rukopisi, posebno himni. Čovjek je čista bijeda, njegova je građa »od prašine«, on je »hrana crvi«, ilovača je njegov konstitutivni element. A što zna i može ilovača? Čovjek—nemoć totalno je upućen na Boga—Svemoć. Čovjek je grijeh, lutanje, nestalnost od krila materina do krila majke zemlje; svojom totalnom nemoći upućen na svemoć i dobrotu Božju. — Međutim, pripomenuti je — ako je to uopće potrebno — da kumranska teologija i antropologija ne gleda u čovjeku samo komad zle i nesretne ilovače; on je i duh, zajamčena mu je besmrtnost; ta može biti i pjesma i plač; odatle odgovornost za život i životni put. Sve ovo jasno je izraženo u esenskom »katekizmu« (S 3,13—4,26), kao i u drugim spisima, posebno himnima (H3). Nauka o uskrsnuću tijela nema jasnu potvrdu u DSS. Možda zato što su eseni očekivali zadnje dane i početak vječnosti već za svoga života.[13] Treba ipak pripomenuti da su mnogi ozbiljni autori — kumranisti našli u DSS vjeru u uskrsnuće tijela, a ne samo vjeru u besmrtnost duše.[14] Uostalom, ništa posebno; to je članak vjere njima suvremene ortodoksne židovske teologije.

Milost

Bog je stvoritelj i apsolutni gospodar u čijoj je ruci potpuno sudbina čovjekova. On je apsolutna svetost i pravednost; opravdanje čovjeka (justificatio) potpuno je njegovo djelo—zapravo sve počiva na izboru milosti. Kumranska Zajednica i svaki član Zajednice dijete je milosti. Bez milosti Zakon je sterilan, čovjek

13 Usp. Vermès, nav. dj. 122.
14 Usp. Schubert, nav. dj. 96—98; Dupont—Sommer, NA, 24.

nemoćan. Lamentacije čovječje bijede istovremeno su i himni milosti, pjesme radosti:

»Ja rekoh: 'Moje opravdanje pripada Bogu,
savršenost moga vladanja i ispravnost
moga srca u njegovoj su ruci.
Njegova pravednost briše moje grijehe...'«
(S 11,2sl).

Sve je plod milosti i milosrđa. Bez toga čovjek bi jednostavno uništio strah od vlastite bijede:

»Obuze me nemir i drhtanje,
i polomiše se sve kosti moje,
srce se moje topilo kao vosak blizu vatre...
Jer sam se sjetio svojih grijeha
i nevjere svojih otaca...
Ali kada sam se sjetio snage tvoje ruke,
i beskrajnog tvoga milosrđa,
opet sam se digao i uspravio...
Jer sam se oslonio na tvoju milost...
Jer ti opraštaš bezakonje,
i svojom pravednosti čistiš čovjeka od grijeha«
(H 4,33—37).

Dobra djela sva i posve pripadaju Bogu. Naprotiv, čovjek se kreće u nekom svijetu zla i laži:

»Tebi, tebi, 'Bože znanja',
pripadaju sva djela pravednosti...
Ali djeci ljudskoj pripada služba nepravde,
i djela prijevare« (H 1,26sl).

Ipak i za »stvorenja od ilovače« ima nade i spasa:

»I ja sam znao da ima nade
za onoga što si ga od praha stvorio...
I ti si očistio izopačeni duh od velikoga grijeha«
(H 3,20sl).

Vidimo: Kumran je u vodama milosti. Samo ako svemoćna Božja milost zapljusne ljudsku ilovaču, samo tada će čovjek biti oslobođen »čovječje prljavštine«; tada će taj prah propjevati, zapjevati pjesmu zahvale Svevišnjemu (S 11,14 sl).

Pokušajmo sintetizirati nauku DSS o nemoći čovjeka i svemoći milosti. Čovjek je grješna nemoć, »izvor prljavštine«, »zgrada grijeha«, bijeda od ilovače (H 1,21—23), bespomoćan, »u vlasti opačine«, »u društvu bijednika« (H 3,23—25). Za tog bijednika od opake ilovače brine se Bog više nego otac, nježnije nego mati (H 9,29—36), oslobađa ga »velikog grijeha« i pridružuje ga »sinovima neba« (H 3,19—23). Sve, što dobra čovjek čini, ne čini to on nego Božja ruka (H 7,20—21; 8,16—17). Čovjek je biće lomno, grješno, nemoćno; spasava ga samo dobrota i milosrđe. »Čovjek se spasava samo tvojom dobrotom« (H 13,16—17); uvijek je u grijehu i nevjeri od majčina krila do groba (H 4,29—31); ima samo jedna luka spasa, samo jedna milosrdna ruka — Bog (H 4,36—37; 7,29—31); pred Bogom nema pravednika (H 9,13—17); samo Bog je naša pravednost i opravdanje, jedini on briše grijehe, zaboravlja zločine (SLL, 2—3; 12—15). Sva citirana mjesta svjedoče jedno: pravednost pred Bogom čovjek ne stječe bez Boga: ona nije plaća za napor i rad nego dar dobrote i milosrđa — milost. Međutim, ovome kao da proturiječi čitav etički i pravni kodeks Pravilnika (S 5 ssl 6,24—7,25) kao i komentar teksta proroka Habakuka (pHab 8,1—3) gdje se radikalizira obveza odražavanja Tore i uz to veže spas. Sigurno član Zajednice može se spasiti samo održavanjem Tore u tumačenju Učitelja pravde. To je vrhovno pravilo i prva dužnost; ali tko je član, određuje slobodni izbor milosti.[15] Isto tako, da se izvrši Tora potrebna je milost. Moramo se, dakle, čuvati da ne bismo u kumransku teologiju milosti i opravdanja unosili misli i formulacije sv. Pavla ili naše 2000.

15 Usp. W. Grundmann, *Der Lehrer der Gerechtigkeit von Qumran und die Frage nach der Glaubensgerechtigkeit in der Theologie des Apostels Paulus*, RQ, Tome 2, N°6,246.

godine izgrađivane teološke formule. I kad govore o milosti, DSS sve svode na Toru, Tora-teoriju i praksu. To je žarište i milosti i opravdanje. U DSS milost znači: prihvatiti Toru u inspiriranom tumačenju Učitelja pravde; milosrđe i milost je Zajednica; ona čuva Tora-misao i praksu; izvan Zajednice nema ni spasa ni milosti. Najveća je, zapravo jedina milost: biti njezin član.[16] Ostalo je stvar vlastitih napora.

»Nakon što je stari Izrael zakazao, Bog je osnovao Zajednicu novoga saveza... da se ispuni Božji zakon.«[17] Kumran radikalizira židovsku misao i praksu. Nagomilani Tora-propisi su sve i jedino. Sve što Zajednica čini, ima za cilj da se izvrši Tora. Samo onaj dokazuje da je izabranik milosti tko stvarno i potpuno ispunja Božju zapovijed, a to znači tko posve i u svemu izvrši Zakon u interpretaciji kumranskog učitelja. Ta misao prati svaku stranicu, svaki redak DSS.

Milost je nužno i bitno dar, a dar se daje onome koga srce izabere: izbor (electio) ide ispred opravdanja (justificatio). Kumranska sekta čvrsto je vjerovala da su njezini članovi, pojedinačno i kolektivno izabranici milosti, Izrael, fizički Izrael nije više izabrani »Božji borac«; sada je to njegov pravedni »ostatak« — Zajedinica okupljena oko Učitelja pravde. Tim je na neki način načelno razbijena, preinačena nacionalna židovska soteriološka izolacija. Granice krvi nisu više granice spasa i izabranja. Izrael se sužava i radikalizira.[18]

Teologija povijesti

Kumranska soteriologija, milost i odabranje organski bitno su povezane s njegovom teologijom povijesti. Povijest svijeta je povijest spasa i propasti, povijest vjernosti i otpada: vjernost malog broja i otpada većine; oscilacija Bogu — od Boga, takva je prošlost čovječanstva koju CD dijeli u pet perioda (CD 2,14—6,11). Posljednji i završni period počeo je nastupom Učitelja pravde. U svakom periodu Bog je za sebe izabrao vjerni »ostatak«. Sad je to Zajednica u pustinji. Pripadnost Zajednici znak je odabranja, garancija spasa (S 11,7—9). Stari savez je izdan. Izrael se iznevjerio. Zajednica je jedini baštinik svih obećanja; ona je »Novi savez«, pravi Izrael, izabranik milosti, Božji miljenik. Dok je Stari savez automatski uključivao među Božje izabranike potomke Abrahamove, »Novi savez« kumranske Zajednice rezultat je Božjeg izbora i slobodnog prihvaćanja toga izbora. Krv ne znači mnogo, zapravo ništa; odlučuje milost i predanje milosti... (S 5,9 sl; 11,7—9; CD 4,3 sl).

Eseni su uočili jednu činjenicu koju često ističu starozavjetne knjige: česti masovni otpadi i sužavanje spasiteljskog Božjeg plana na sve manji krug izabranika. Dijametar spasa se smanjuje da jednom provali i zasja silnim eshatološkim plamenom. Na toj činjenici izgrađena je njihova teologija povijesti i vlastitog izabranja. Eshatološka vremena doživjet će u vjernosti samo »ostatak Izraelov« — i to je istom pravi Izrael (CD 1,8; 19,20). Budući da su se sami našli izabrani i u opoziciji prema službenom jeruzalemskogm židovstvu koje su smatrali otpalim, držali su da je došao početak svršetka i da su oni taj »vjerni ostatak« proroka (usp. Iz 1,9; 10,22 sl). Zajednica se odijelila da se sačuva taj »ostatak«, da se ne zarazi »djelima tame«, da izbjegne svaki kontakt s »ljudima grijeha«; zato se mora »odvojiti iz naselja ljudi grijeha« (S 8,13; 5,13—20; 9,19 sl), poći u pustinju da se povijest spasenja obnovi u svom konačnom obliku, da se pripravi za događaje koji su već na obzorju: novo doba, »Novi savez«, novi Izrael (CD 4,2—4; 6,18 sl; 8,21). Bog će satrti sile tame, uspostaviti ponovno potpuno svoju vlast. Svijetu prijeti uništenje, jer je nepopravljivo zao, a Bog nužno pravedan, zato i osvetnik. Zajednica napušta taj Egipat da ponovi boravak u pustinji davnog izdajničkog Izraela, da se tu naoruža za sveti, posljednji rat, pothvat Jahveov koji će svijetu dati novo lice, a svijet svojim

---

16 Usp. G. Jeremias, nav. dj. 352.

17 H. W. Huppenbauer, *Der Mensch zwisch zwein Welten*, Zürih 1959, 101.

18 Usp. M. Burrows, nav. dj. 215 sl.

izabranicima — Zajednici.[19] Zajednica, dakle, nije skupina pokornika koja u pustinji traži svoj mir i svoj spas, već skupina bojovnika koja se u pustinji sprema da osvoji svijet. Oni nisu samo asketi nego vitezovi posljednjeg doba, posljednjeg rata. Život krajnjeg odricanja i jednostavnosti samo je preduvjet da esen bude sposoban za posljednji boj. Tako pripravljajući sebe, on pripravlja put Gospodinu (S 8,14). Samo tako neobično i jako uvjerenje te gotovo nadljudska odricanja mogla su ih okupiti oko progonjenog Učitelja pravde i prisiliti na onoliku osamu ipustoš Mrtvog mora.[20]

Teologija povijesti tako postaje teologija »ostatka«. U sadanjem periodu povijesti taj vjerni ostatak je kumranska Zajednica, »sinovi Sadokovi« pod zastavom svog učtelja. Iako izabranici, oni su i Božji »dobrovoljci« koji svom voljom i svom energijom prihvaćaju i ostvaruju izbor. Za spasenje nije dosta obrezanje i krv Abrahamova; treba pripadati duhovnom Izraelu, svjesno, svom dušom, čitavim životom da se pomogne rađanje novog doba i nove povijesti.

U esenskoj viziji svijeta i zbivanja povijest svijeta neodvojivo je spletena s poviješću Zajednice. Ma kako nama to bilo čudno, esenima to nije bilo ni najmanje čudno.

Njihov svijet nije bio velikih dimenzija. Svi njima suvremeni događaji bogosudbinski su povezani sa sudbinom sekte, a tu se rađa sudbina svijeta. Za sektu važni događaji veliki su povijesni trenuci, prekretnice u povijesti svijeta; događaji koji ne zasijecaju u njihov život, ne znače ništa za povijest i spas svijeta, za budući hod povijesti. Ta buduća, kvalitativno posve drukčija povijest uskoro će početi. Zajednica je sebe vidjela pred vratima eshatona, u predosvitu konačnog doba.

19 Kako će to izgledati i krvavo i fantastično, ilustracija je Pravilnik rata: M3,12—4,11; 7,3—7; 11,8; usp. CD2O, 26; S8,12—14.

20 Usp. Milik, nav. dj. 74 sl.

Eshaton, blizi konac propalog, otpalog svijeta, svršetak povijesti koja je bila samo niz grijeha i zločina i mesija pred vratima, to je magnetno polje kumranskih misli i nada. Usprkos razočaranju koje izbija iz komentara za Habakukov tekst (pHab 7,7—8; 7,10—14), njihova vjera u sjajnu, blisku eshatološko-mesijansku budućnost ostaje čvrsta (pHab 7,7 sl). Esenski pokret u svojoj je biti ne samo eshatološki usmjeren nego i posve apokaliptički obojen. On tu povijest gleda vizijama proroka kao povijest rata, ali i spasa koji se već nazrijeva; znaci »posljednjih stvari« su tu. Buduća stvarnost, posljednja stvarnost već se otkriva Zajednici — apokalipsa. Povijest svijeta bila je i još je povijest vječnog rata između dobra i zla, Boga i sotone, svijetla i tame. Podvojenost, napetost i rat unutar čovjekova srca, otpor — rat protiv Boga ne može se tumačiti samim sobom. U igri su sile izvan srca i čovjeka. Kozmos, čovjek i povijest nastanjeni su zlim silama, protubog uznemiruje svijet, zarobljava čovjeka. Tu je čovjek nemoćan, mora ga zagrabiti Božja svemoć. Eseni su vjerovali da će ona brzo intervenirati. Privremena, od Boga planirana vlast zla na sigurnom je putu da nestane u ognju i dimu Božje srdžbe i svemoći. Eseni su opsjednuti mišlju da žive »na svršetku vremena«, na koncu jedne ere grijeha. Zadnje doba je pred vratima. To se uvjerenje, vjera se oslanja na božansku inspiraciju Učitelja pravde (pHab 7,1—5). Uvjereni da žive u pijelaznom periodu, kad se već zaoštrila borba dobra i zla i kad se već nazire zora velikog eshatološkog dana — ostvarenje Božjeg kraljevstva, predano i mirno čekaju taj sudbonosni čas nastojeći da ga ubrzaju vlastitim životom svetosti i odricanja (S 9,19—10,1).

Sa stranica DSS čita se kumranska eshatološka vizija svijeta. Sviće zora novog dana i novoga doba; znakovi vremena što dolazi već su tu; povijest je dosegla kritičnu točku: Bog mora intervenirati. Blizu je finale u krvi i ognju — konačni rasplet. Budućnost, što su je gledali stari proroci, već je počela (pHab 7,4 sl).

Posljednji rat brzo će početi; mesija tek što nije zamahnuo mačem osvete i uništenja da naplati sve muke Božjih izbranika i pozove ih za stol mesijanske gozbe. Ova nepokolebljiva vjera, živa želja i nada, ovaj gotovo osjećaj da prisustvuju otvaranju nove povijesti kao aktivni sudionici, nadahnjivao je život Kumrana, nadahnuo je njihove spise, posebno spise koji »otkrivaju« događaje posljednjih dana. Nije čudo da su u ovu literaturu prodrle mnoge tuđe misli, vjerovanja i mitovi iz bliskoistočnih prostora. Ipak, osnova apokaliptike i apokaliptičke literature je posve židovska, starozavjetna, proročka: Bog upravlja poviješću i vodi je konačnom raspletu i spasu; svi tuđi elementi ugrađeni su u židovsku teološku sliku svijeta, kumransku teologiju povijesti.[21]

Danas je jasno: upravo u ovom duhovnom prostoru izrastao je davno poznati posebni literarni oblik, prije smatran kršćanskom tvorevinom — apokalipsa.[22] Brojni rukopisi iz kumranskih spilja slikaju, »otkrivaju« eshatološku viziju svijeta i vremena kakvom se hranila i branila esenska Zajednica. Svijet opačine, nepravde i zločina, svijet koji je esenske pustinjake potisnuo na periferiju života, mora biti uništen. »Na kraju dana«, u jednom kozmičko-eshatološkom obračunu »sinovi tame«, zli i zlo bit će uništeni »bez ostatka«, božanski temeljito; bit će to zahvati Božje ruke, a Jahve se nikad nije šalio. Jahve i Zajednica bit će sudac svijeta. Novi svijet istine i pravde bit će predan »izabranicima

21 Usp. Cross, nav. dj. 84sl, bilj. 37.

22 Eseni su i tvorci i čuvari apokaliptičke literature. Spilje su dale obilje rukopisa koji to potvrđuju: Henoh, Knjiga jubileja, Testamenti, apokrifne apokalipse itd. Međutim, što iznenađuje, ova će literatura nastaviti živjeti i u judeokršćanskim zajednicama, dok je službeni judaizam odbacuje i osuđuje. Vjerojatno pod teškim dojmom apokaliptičke tragedije iz prvog i drugog ustanka protiv Rima, kada su pod mačevima legionara izdahnule sve apokaliptičke vizije i iluzije židovstva Sinagoga uništava i progoni apokaliptiku i njezinu literaturu. Opširnije o judeokršćanskoj apokaliptici i apokaliptičkoj literaturi: Cross nav. dj. 183ssl.

Božjim«, članovima Zajednice.[23] Eseni su živjeli i mogli živjeti jedino hranjeni tim i takvim vizijama budućnosti. Ne samo to. Te vizije-iluzije njima su gotovo najstvarnija stvarnost i na dohvat ruke.

Mnogi tumači DSS našli su u njihovoj teologiji vjeru u konačni, fizički svršetak svijeta, sudnji dan. Eseni takav eshaton nisu ni željeli ni očekivali. Svršetak svijeta za njih je bio svršetak onakvog svijeta kakav je njih okruživao: izdajničkog, Belijal-svijeta, svijeta u vlasti zla i zlih. Mora nestati dualizam povijesti, iščeznuti zlo da dadne mjesto vladavini dobra, mira i sreće. Da se sruši jedno, da se stvori drugo, ima samo jedan put: posljednji rat, posljednji obračun Boga i zla (H 3,23—36; 6,29—35; čitav M—Pravilnik rata). Ne će, dakle, nestati svijet nego Bogu protivni svijet. Svijet oslobođen zla i zlih počinje novu eru rajskog mira i nepomućene sreće.[24] Posve u okvirima kumranskog dualizma povijest svijeta je u sjeni konačnog obračuna »u danima koji dolaze«, u drugom periodu povijesti. U prvom periodu, periodu zla Belijal je gotovo suvereni gospodar, u drugom periodu suveren će biti Bog; linija podjele: mesijansko uništenje carstva zla. Za esene posljednji sud znači samo radikalno uništenje izvanesenskog svijeta. Bit će to konac jednog svijeta, ali ne konac svijeta. Mesijanski eshatološki rat nema ništa u teologiji i viziji Kumrana sa svršetkom svijeta.[25] Još jednom: treba se veoma čuvati da u DSS ne unosimo vlastite teološke pojmove i termine. Esensko eshaton znači samo konac jednog perioda povijesti njegovim uništenjem i drugi mesijanski period koji se tim otvara. Samo to znači često krivo prevedenni izraz »aharit hay-yamim« — »slijed dana«, nikada svršetak dana,

23 O tom sukobu i obračunu, kako sudi i uništava Bog Izraelov vidi: Pravilnik rata — Milhamah. Usp. također pHab 5,1—8; 13,1—4; S8,6—8; 10,19 sl.

24 Kumranski eshaton opisan je semitskim preobiljem riječi i slika. Usp. S4, 6—8. 22 sl; H3, 20—23; 11, 10—14, 23—27; 18, 13—15.

25 Usp. Carmignac, *La notion d'eschatologie dans la Bible et à Qumrân*, RQ, Tome 7. N° 27, 22 sl.

iako će to biti svršetak jednog svijeta, konac zlih dana.[26] Esenska eshatologija ugrađena je u njihovu teologiju povijesti. »Jasno je, dakle, da sekta razlikuje barem četiri perioda; naime, prošlost koja je prethodila njihovu vlastitom utemeljenju, njihovu povijesnu sadašnjost, budući period aktivne borbe protiv sila zla i konačnu budućnost punog eshatološkog mira.«[27] Posljednji period je očekivano esensko eshatološko doba. Esenski eshaton je, dakle, i previše ovozemaljsko; to je nastavak povijesti u novom obliku gdje ne će biti tame ni »sinova tame«.

Eshatološko kraljevstvo Božje, budući dani sreće ostvarenih nada, pratit će teške porođajne boli, veliki i konačni sudar dvaju svjetova — eshatološki rat. Kumranska Zajednica se spremala za taj osvetnički boj. Rukopisi sekte čekaju i žele taj krvavi čas. »Pravilnik rata« razrađuje svu strategiju u pojedinostima četrdesetogodišnjeg apokaliptičkog rata koji će svršiti uništenjem »sinova tame«, totalnim istrijebljenjem zla. U toj krvavoj drami »sinovi svjetla« će najaktivnije sudjelovati. Tom velikom času okreću se oči i misli Zajednice. Zločincima će se naplatiti, zemlja će biti očišćena od prljavštine i grijeha (S 8,6ssl), »sinovi svjetla« sudit će poganima i otpalim Židovima (S 5,3—5; M 1,1 sl). Svi narodi i sve njihovo bogatstvo, sve će biti predano pobjedničkom Jeruzalemu (M 12,10—14). Taj sveti, pobjednički rat, pun mržnje, krvi i leševa otvorit će mesijansku eru. Ne čini se, dakle, vjerojatan Filonov izvještaj o miroljubivosti esena. Naprotiv, »kod kumranskih esena bila je raširena opća, eshatološka usmjerena mržnja na neprijatelja«.[28] S čežnjom, koja se jedva da shvatiti, oni su čekali ostvarenje svojih eshatološko-mesijanskih nada i iluzija (S 4,7ssl). Rat je uistinu došao, ali je pomeo esene i njihove iluzije . . .

26 Usp. nav. dj. 26.
27 J. Licht, *Time and Eschatologie in Apocalyptic Literature,* JJS, vol. 2—4,177.
28 Schubert, nav. dj. 83. Filon piše o Esenima: »Ne može se naći kod njih nitko tko bi pravio strijele, koplja ili mačeve . . . niti išta što služi ratu . . .« (*Quod omnis probus liber sit,* 78).

Mesijanizam

Realizirati sve nade eshatološkog kraljevstva Božjega ne mogu čovječje ruke; to je djelo Božje, njegovih izaslanika — mesija. Ovdje su eseni na liniji Starog zavjeta. Pravilnik zajednice kao i CD očekuje dvojicu mesija i jednog proroka (S 9,11; CD 12,23; 19,10; 20,1). Jedan, »mesija Aronov«, je veliki svećenik, nepogrješivi tumač Tore, religiozni vođa. Drugi, »mesija Izraelov«, bit će »mladica Davidova«, mesija iz plemena Judina, politički vođa, očekivanje židovskih masa. Kod svih religioznih i ritualnih funkcija, a gotovo sav život je tim protkan, mesija-svećnik je iznad mesije-kralja. Tu kumransku misao najbolje ilustrira opis eshatološke gozbe (S^a 2,11—21). »Laički mesija«, »mladica Davidova«, kako ga naziva jedan fragment iz 4Q, »knez Zajednice«, kako ga zove fragment iz 1Q, upravlja strategijom i vojnim poslovima. On je šef glavnog štaba i vođa operacija u eshatološkom ratu (S^a 2,14 ssl; M 9,7—9). Bog i dvojica mesija ostvarit će tako vječno crstvo židovske teokracije o kojemu su Židovi vječno govorili i snivali, carstvo obilja i sreće gdje će vladati Bog i njegova dva »pomazanika«: veliki svećenik i kralj. Tu se eseni izdvajaju i od Starog i od Novog zavjeta, njihov mesijanizam je specifičan.[29] Ova vjera i nada Kumrana i djelomično tadašnjeg židovstva oslanja se na Num 24,17b: »Od Jakova zvijezda izlazi, od Izraela žezlo se diže«. Rečenica po svojoj semitskoj strukturi govori o jednom mesiji. Pravi razlog ovakvog dvojnog mesijanizma je židovska povijest. Kraljevi i veliki svećenici vodili su Izrael za njihovih velikih dana; mesijansko doba to mora obnoviti. Teokratsko kraljevstvo bio je ideal Židova toga doba; mora se obnoviti puni sjaj davnih vremena.[30] Prorok mesijanskog doba poznat je i Novom zavjetu (usp. Dj 3,23). Za to pitanje.

29 Usp. Milik, nav. dj. 83—85: »Tako bi bilo u eshatološkoj epohi stanje perioda prije progonstva kada se blagostanje kraljevstva imalo zahvaliti združenoj upravi dvojice šefova: jednog vjerskog, velikog svećenika, drugog vremenitog, kralja . . .« (nav. dj. 84).

Ivanu Krstitelju: »Jesi li prorok?« (Iv 1,21). Bilo je to očekivanje zajedničko čitavom židovstvu. Izvor mu je SZ, pobliže: Dt 18,15.18; Mal 3,23; 1 Mak 4,46; 14,41.

Egzegeza

Filon piše da eseni na svojim sastancima glasno čitaju »iz knjige«. Jedan od njih »simbolički« tumači pročitano »držeći se predaje«.[31] Njegov izvještaj potvrđuju rukopisi — komentari (pešarim) — (usp. S 6,6—13). Izmjenjuju se citati teksta i vlastito tumačenje. Neki sačuvani komentari su školski primjer kumranske egzegetske škole kojoj ćemo naći sličnosti u NZ. I osebujni mesijanizam Kumrana temelji se na toj osebujnoj egzegezi. Zapravo eshatologija, mesijanizam i egzegeza esenskog kumranskog kruga srasli su se nerazdruživo u duši i rukopisima Kumrana. Kumranska sekta kao i svi Židovi neobično cijeni Sv. pismo. To obilno potvrđuju rukopisi. Tora je izraz Božje volje, njegova riječ. Najvažniji posao, zapravo jedino važan posao članova Zajednice bio je proučavanje i tumačenje Tore, a život treba da bude živa praksa toga rada. Zajednica ima i profesionalne tumače Tore, a njen Učitelj pravde je inspirirani tumač Tore i prorokâ, čak i onoga što je njima ostalo nejasno (pHab 7,1—5).

Esenska egzegeza sačuvana u komentarima (pešarim) nosi pečat pokreta: bitno joj je obilježje apokaliptika. Egzegeza otkriva blizinu posljednjeg časa, zoru novog doba. Sve riječi svih proroka imaju eshatološko značenje: tumače »zadnje dane«, porođajne boli jednog doba koje će biti s onu stranu ove krvlju i nepravdom uprljane povijesti. To je prvi princip kumranske egzegeze. Drugi je: esenski apokaliptičari, tumači najdublje

30 »U mesijansko doba treba opet uvesti idealnu podjelu na dvije službe. Tada će uz mesijanskog velikog svećenika ustati novi Davidov izdanak (Zah 6,12) koji je prema Jeremiji 23,5 i 33,15 bez sumnje jednak mesijanskom kralju od roda Davidova.« (Schubert, nav. dj. 31 sl.)

31 Filo, Quod omnis probus liber sit (80—82).

su uvjereni da su prisutni davno viđenim vizijama proroka, tom vremenu kriza i preokreta, tom rađanju novog doba. Elliger je to izrazio pregnantno: »1. Proročko propovijedanje ima kao sadržaj konac, i 2. sadašnjost je konačno vrijeme.«[32] Takvom egzegezom eseni su razjasnili sve povijesne događaje svoga vremena kao i svoje vlastite: život, podrijetlo, smisao, sudbinu pokreta i osoba koje su bile u žarištu njima suvremenih zbivanja (pHab 2,1—10; 5,9—12; 11,4—8). Svi rukopisi, a osobito komentari slažu se u tom da esenska Zajednica tumači Toru i proroštva vlastitom povijesti; ostvarenje proročke budućnosti gleda u sebi suvremenim događajima koje smatra uvodom u posljednje događaje. Sve riječi proroka našle su, ili će naći, svoju potvrdu, svoje povijesno izvršenje u životu sekte (pHab 2,1—10; 5,1—8; pPs 37,8—11. 20—22). Nije čudo da se u komentarima sekte riječima proroka daje željeni smisao i da se tekstovi kombiniraju (pHab 7,7—14; 8,16—9,2). Povijest sekte samo je rekapitulacija povijesti Izrela. Sekta mora doživjeti i proživjeti novi exodus — izlazak — novu pustinju, novi savez, novi sveti rat, ali to ne će biti serijski proizvod povijesti nego njen konačni oblik — eshaton. Povijest se otkriva samo kao tip, slabi uzorak eshatološke budućnosti. »Apokaliptička tipologija često uzima neki lik iz prošlosti i projicira ga u eshatološku budućnost.«[33] Nužni rezultat njihove apokaliptičke egzegeze.

Dualizam — dva puta

Najkarakterističnija točka kumranskog vjerovanja, čitave teologije i misli, ono što ga izdvaja iz njemu suvremenog židovskog svijeta i dijeli od starozavjetnih tradicija, svakako je prenaglašeni dualizam, »članak vjere« o dva duha, dva puta. To je svojevrsni kratki katekizam Zajednice, »fundamentalna kateheza koju

32 K. Elliger, *Studien zum Habakuk — Kommentar vom totem Meer*, Tübingen 1953, 150.

33 Cross, nav. dj. 115.

je trebalo dobro usaditi u glavu svim članovima sekte«.[34] Možemo reći da je to u nekom smislu osnovna dogma esenske teologije. Vječna drama, vrlo često tragedija povijesti i ljudske duše, sukob, podvojenost, napetost, eksplozija i potresi što tresu svijet i srce stavili su i kumransku misao pred veliki upitnik. Gdje je korijen zla, kako razjasniti zagonetku — dramu što se zove čovjek? Kumran je našao rješenje izvan i iznad čovjeka, u carstvu duhova. To rješenje ostalo nam je zapisano u Pravilniku Zajednice, u jednom njegovu ulomku sažeto i u formulama kao u kakvom priručniku vjeronauka (S 3,14—4,26).

Bog je stvoritelj — sveuzrok; on je sve strogo odredio; njegovoj ruci ništa ne izmiče, on određuje »zakone svih bića« (S 3,15—17). »On je stvorio čovjeka i stavio pred njega dva duha da ga vode do časa pohoda: to su duhovi istine i nepravde« (S 3,17—19). Tu je korijen ljudskih tragedija; odatle napetost, sukob, podvojenost srca, duha i života — dualizam. Čovjek je bojno polje nadljudskih, elementarnih snaga koje on sam ne može kontrolirati: duhovi svjetla — dobra i duhovi tame — zla (S 3,18 ssl). Vodi ih knez svjetla, odnosno anđeo tame (S 3,20; SD 5,18; 7,19). Obje skupine duhova stvorio je Bog (S 3,25 ssl) i odredio da čovjek s jednom od njih ili točnije »u njima putuje« (S 3,18; 4,15). Povijest svijeta, povijest duša i svake duše odvija se u sjeni rata između duha Božjega — duha svjetla i duha Belijalova — duha tame. Svi i svatko obilježen je istovremeno i pozitivnim i negativnim predznakom; kao da putujemo istovremeno u dva protivna smjera — na dva puta (S 3,13—4,26).

Kumranski dualizam ipak ostaje u okvirima starozavjetne teologije; nije to apsolutni dualizam. Esenski dualizam je: 1. monoteistički (S 3,15; 7—19.25), 2. moralnog karaktera (S 4,3—6; 4,9—11) i 3. obojen eshatološki (S 4,19—23; H 3,32—36). Bog je jedini suveren. Napetost, kriza, borba ide svom svršetku. Svijet ne će još dugo biti »jedna zemlja, a dva gospodara«. Totalno,

34 Dupont—Sommer, NA 160.

besprimjerno uništenje zla ne će se dugo čekati. Kumranski dualizam je psihoetički i u nekom smislu kozmički, ali nema vječne suprotnosti između materije i duha; u praosnovi svijet nije dvojan... Sve je stvorio Bog. Tu nije suprotnost dvaju principa već suprotstavljanje dvaju stvorenja, dvaju blokova koji se formiraju oko dobrih i zlih duhova: oko svjetla — dobra i tame — zla koji se otimaju za isto srce (S 4,23). Svijet — stvorenje je dvojno, podvojeno: vrelo istine i izvor tame, knez svjetla i anđeo tmine. Ali Bog je puni gospodar svega, Božje znanje i Božji plan sve obuhvaća.

U svim ljudima, u svakom srcu, u svim događajima djeluju ova dva nepomirljiva elementa; čovjek je istovremeno bojno polje dvaju protivnika i borac u jednom taboru; on je subjekt tih duhovnih snaga, pasivan i aktivan čimbenik u rvanju duhova (S 3,21—25; 4,15—18). Borba, kojoj će Bog tek »na koncu« učiniti kraj, presijeca čovjeka (S 4,23—26). Na svršetku vremena carstvo zla će iščeznuti, doći će carstvo Božje, kraljevstvo svetosti i pravde (S 4,18—23). »Dualistička nauka kumranskih esena imala je, dakle, eshatološki karakter.«[35] Iz Kumrana je sve gledano sub specie aeternitatis: posljednje je mjera svega. Ali, dok Bog ne posegne svemoćnom rukom, ostaje borba, rat: svjetlo i tama, istina i nepravda uvijek su u ratu, bez stanke i primirja; »sinovi svjetla« i »sinovi tame«, »sinovi pravde«, koje predvodi »knez svjetla« i »sinovi nepravde«, koje predvodi »anđeo tame«, u vječnom su sukobu. »Istina i nepravda nisu samo dva područja nego izraz dviju vlasti koje ratuju na istom tlu.«[36] To su dva bloka u ratu, dvije kategorije nepomirljivih stvorenja što u vrtlog sukoba povlače i čovjeka — svakog čovjeka. I »sinovi svjetla«, »sinovi pravde« na udaru su snaga tame. Sve zlo u njihovu životu potječe iz ponora tame, od duha tmine (S 3,19—4,1). Iako čovjek bira kojemu će se carstvu duhova prikloniti (S 4,33), on je stvarno u oba carstva: dva protivnika vuku ga u oprečnim pravcima,

35 Schubert, nav. dj. 58.
36 Huppenbauer, nav. dj. 26.

bez predaha i odmora (S 3,24—26). »Duhovi svjetla« pomažu čovjeka u njegovim moralno-religioznim naporima, »duhovi tame« rade suprotno. »Duh svjetla« nosi sa sobom svako dobro, sve kreposti, »sinovima svjetla«. Konačni pohod bit će sva zemaljska i vječna dobra »sinovima svjetla«. Naprotiv, »duh tame« opremljen je čitavom garniturom grijeha, mana i strasti i vodi tamnu povorku u »vječno osuđenje... muku bez kraja, sramotu bez svršetka«, u konačno uništenje (S 4,2—14).

Kumranski dualizam je univerzalan: napetost, suprotnost, borba razdire svakog čovjeka; fronta dobro-zlo presijeca svačiji život (S 4,26); isto tako on je totalan, radikalan: između protivnika nema mosta, kompromisa ni pomirenja; dva carstva se isključuju, dva puta u najpotpunijoj su opreci (S 4,17 sl).

Rad, djelovanje, utjecaj dvaju protivnika — to je put: tame i svjetla. Onda put jednako je: djelovanje, djelo, rad, život (S 4,1.17; 8,18; 9.9). Tako čovjek nužno putuje jednim ili drugim putem (S 3,18); on je na »putovima svjetla« ili »putovima tame« (S 4,17.19). Putnici postaju »sinovi svjetla«, »sinovi pravde« ili »sinovi tame«, »sinovi nepravde« (S 3,20—22.24 sl).

Što su zapravo dva duha kumranske teologije? Realna duhovna bića ili religiozni, etički mentalitet u kojem živi čovjek; mentalitet konkretiziran u dva pojma, dva imena, dva duha... Čini se, i jedno i drugo. U svakom slučaju vrši se polarizacija duhova i duša oko »kneza svjetla« i »anđela tame«. Tko ide za »knezom svjetla« — »anđelom istine«, sam postaje »sin svjetla« — »sin pravde«. Dualizam kozmički: dvije formacije duhova i etički: dva niza antiteza (kreposti i mane) oštro razdvajaju esensku misao i svijet. Ipak, to dualističko tumačenje makrokozmosa i mikrokozmosa, svega zbivanja u srcu i povijesti ostaje u okvirima strogog monoteizma. Sveprisutnost i sveuzročnost Božja ostaju netaknute.

Evo i kratke sinteze esenskog dualizma. »Dualizam kumranske Zajednice je neki relativni, etičko-kozmički

dualizam.«[37] Bog je iznad svega, prije svega, u korijenu svega — Apsolutum. Nema vječnog protuprincipa, protuboga. Stvorenost je unijela podvojenost — dvojnost u kozmos, u čovjekov život i povijest. Taj dualizam je privremen, relativan: konačni rasplet povijesne drame čovječanstva bit će nastavak podvojenosti — dualizma. Dvojnost je posebno vidljiva u čovjekovu vladanju i životu: etički dualizam. Međutim, to je samo odraz i izraz dvojnosti, postojanja dviju suprotnih duhovnih snaga izvan čovjeka, u kozmosu: svjetlo — tama: kozmički dualizam.

Kumranski dualizam najoštrije je izražen u Pravilniku Zajednice: sretamo kozmički dualizam (S 3,13—4,26). Postoje dva carstva, dvije stvorene protivne duhovne snage koje ipak ne isključuju slobodu odluke. Nedosljednost koja se ne da nijekati, ali ni razjasniti; drugdje se sreta manje naglašeni, etički dualizam: postoji izvorna mogućnost da čovjek slobodno odabere jedan od dva puta, da postane sin svjetla ili dijete tame. Međutim, svjetlo i tama nisu nametnute datosti nego date mogućnosti, nisu kozmičke nego etičke kategorije.

Nauka o dva duha — dva puta je kvintesencija kumranske teologije. Ona je veoma duboko formirala duhovnu fizionomiju članova Zajednice. Biti među »sinovima svjetla« znači biti izabran, biti s Bogom, spoznati ga: znači dobro raditi i zaraditi vječni život, vječnu sreću, »vječnu sudbinu«. Koliki i kakav osjećaj sigurnosti i sreća?! Naprotiv »sinove tame« čeka »množina kazna... vječna osuda... neprekidna patnja« (S 4,11—14).

Predestinacija

Jedan od vidova eshatološke apokaliptike i dualizma u DSS svakako je svojevrsna predestinacija. Već je Josip Flavije isticao ovu »fatalističku crtu« u esenskoj »filozofskoj školi«, što je samo helenistički izraz za

37 Nav. dj. 113.

esensku teološku nauku o predestinaciji.[38] Vlastito iskustvo poučilo je esene da čovjek ljude ne može u korijenu promijeniti. Ludi kotač čovjekove povijesti i života samo Svemoćni može okrenuti natrag, usmjeriti ga k svjetlosti. Porobljivačke snage tame može i mora uništiti samo zaštitnik svojih izabranika — Bog. Razoriti i opet stvoriti može jedino on. Hranjeni tom vjerom eseni su čekali novi svijet, novo doba. Bog mora dati novi smjer i novi smisao povijesti i životu kada dođe »predodređeni kraj i novo stvaranje« (S 4,26). Dotle, svatko je izručen jednom ili drugom duhu, hodi putem kojim je upućen (S 3,13 ssl). Esenski dualizam i nauka o predestinaciji — predodređenju neodvojivo su srasli. Kumranska nauka o predestinaciji pokušaj je rješenja neriješenog, možda nerješivog odnosa — problema: Bog — čovjek, milost — sloboda, njihovo križanje i preplitanje.

U Pravilniku Zajednice kao da je sadržana apsolutna predestinacija: Bog ne samo sve unaprijed zna nego hoće. Od Boga dolazi sve, on određuje sudbinu svih bića, u njegovoj su ruci zakoni života, on nije izvan ničijeg žvota, nijednog djela (S 3,15—19). Ljudi se svrstavaju pod dvije zastave, zapravo su svrstani u dva tabora. Gdje je tko, takav je: sin svjetla ili tame. Svijet putuje na dva kolosijeka koji su u vječnoj napetosti i opreci; konačni sudar bit će konačni rasplet; svijet će se vratiti konačnom jedinstvu — Bogu (S 4,15—20). »Dotle će se duhovi istine i nepravde otimati za srce ljudi. Ovi će marširati u mudrosti ili ludosti: prema tome da li je čovjek baštinio istinu i pravdu, mrzit će opačinu; ali ako mu je u baštinu zapalo mjesto u stranci opačine, on će zbog toga postati zao i mrziti istinu« (S 4,23—25). S određenog mjesta kao da nema pomaka: »Jer Bog je stvorio njih (dva duha) u jednakoj mjeri do određenog roka i obnove. On poznaje kroz svu vječnost zaslugu njihovih djela i on je njih dao u baštinu sinovima čovječjim da upoznaju dobro (i zlo, da odredi) sudbinu svih živih prema duhu

38 Usp. Ant. XIII, 172.

koji je u njima u času posjeta« (S 4,25—26). Čovjek kao da je stavljen na mjesto koje on ne bira, put kojim mora ići. Sve što se događa, unaprijed je predviđeno vječnim planom Božjim. I sudbina čovjekova je unaprijed fiksirana. Takav se zaključak nameće ne samo iz esenskog katekizma, već i iz himna kojim završava »Pravilnik Zajednice«.

Predestinacija u smislu determinizma poznata je svim rukopisima sekte, ali je najoštrije i najjasnije izražena u himnima. Svemir je urezan u Božju misao: vječna vremena, sve godine, svi momenti (H 1,23—25). Tako čak i svaka riječ, »dah na jeziku« ima svoj predodređeni smisao (H 1,27—29). Svaka misao, svaka riječ ima svoj praizvor izvan nas — u Bogu; svaka egzistencija, svaka aktivnost ima svoj korijen u vječnoj Egzistenciji, u Aktivnosti bez termina (H 10,5—12; 12,10 ssl). Već od krila materina pravednik je predodređen »za vječni spas i mir koji ne prestaje ...« Naprotiv, zločesti su već od krila materina rezervirani za uništenje da se na njima objavi »grandiozna snaga« Božjeg suda i srdžbe (H 15,14—21). Vječni dekret Božji stavio je svakoga na njegovo mjesto — determinizam. Svatko je suđen po svom duhu, ali duh mu je dan — predestinacija.[39]

Povijest svijeta i duše, Božje namjere i Božja djela, »put Božji« oduvijek je određen, vječan i vječno određen. Sve je unaprijed točno fiksirano: Bog je uzrok svega. Čovječji napor kao da je iščeznuo, slobode nestalo. Putovi čovječji određeni su od Boga: on upravlja njegovim koracima; ipak, pravedni biraju »Božji put«, opaki idu vlastitim; čovjek je pozvan da bira, propast ga čeka ako zlo izabere. Čitav esenski kazneni kodeks (S 6,24—7,25), sve strašne kazne grešnika kao i brojni tekstovi rukopisa ipak pretpostavljaju slobodu (S 8,18; 9,2.5). Treba naglasiti: svi tekstovi, sva pravila, čitavo ustrojstvo Zajednice pretpostavlja i naglašava punu slobodu i samoodluku. »Redovnici Kumrana nisu lutke

39 Veoma brojni su tekstovi koji uzeti sami za sebe gotovo nameću apsolutnu predestinaciju: H 1,9 sl; 2,17.23; 3,15 sl; 4,24.26; CD 20,4; Sl, 10; 2,2; 4,26; 6,16.18.21; 9,7.

u Božjoj ruci nego slobodni i odgovorni ljudi. Tako se ostaje potpuno u tradiciji SZ«.[40] Apsolutnu predestinaciju barem u praktičnom životu morao je Kumran odbaciti. »Kako je to dobro napomenuo F. Nötscher, vjera u apsolutnu predestinaciju oduzela bi ovom tako grubom i strogo uređenom životu njegov pravi smisao.«[41] Vlastiti izbor i sloboda ipak daju prema DSS pravi smisao i sadržaj životu, esenskim bjeguncima od života. Svatko bira svoj put i grli svoju sudbinu. Dakle, izvan svake je sumnje da su eseni u praksi naglašavali slobodu volje i odgovornost čovjeka, ali kao da se sve to gubi pred zahvatom svemoćne Božje volje. Katkada iz rukopisa izbija fatalistička vjera u Božje određenje i izabranje. Svakomu je kao nekom vječnom kockom određena i vječna životna sudbina, a kocka je u Božjoj ruci. Određeno je kojim će tko putem i s kojim duhom putovati.[42] Ipak čovjek ostaje slobodan. »Čovjek nije samo metafizički objekt, već se odlučuje; primjena dualizma u Pravilniku ne znači dakle nekako poricanje odgovorne slobode čovjeka; štoviše ona naglašava pad čovjeka u grijeh.«[43] Makar je i zločestima i dobrima određena sudbina od krila majčina, ipak će prvi biti kažnjeni, jer su prihvatili zlo; drugi nagrađeni, jer su izabrali dobro, jer su slobodovoljno prihvatili svoje određenje (S 5,1). Dakle, neki tekstovi kao da uključuju, a drugi isključuju apsolutnu predestinaciju. Čovjek kao da ostaje slobodan da prihvati ili odbije svoje predodređenje: predestinacija nije predterminacija.[44] »Ni u jednom tekstu sloboda pojedinca nije dovedena u pitanje, nego veličina i svemoć Božja čine drugi pol koji je nazočan uvijek i u svim tekstovima.«[45] I ovdje treba biti veoma oprezan. Što mi zovemo predestinaci-

40 A. Marx, *Y-a-t-il une prédestination à Qumrân*, RQ, Tome 6 N° 22, 168.
41 F. Nötscher, *Zur Theologischen Terminologie der Qumran — Texte*, BBB, 10 (1956), 178. Cit. prema A. Marx nav. dj. 168.
42 Usp. M. Burrows, nav. dj. 215.
43 H. Braun, *Radikalismus*, I, 42.
44 Usp. Schubert, nav. dj. 57.
45 Marx, nav. dj. 172.

jom, kod esena je vjera u sveuzročnost i svevlast Božju, naglašena suverenost Stvoritelja nad stvorom, prenaglašena nemoć čovjeka pred zlom, ako se ta uopće može prenaglasiti, i osjećaj potrebe milosti bez koje nema izlaza iz tamnice samoga sebe, svoje ništavnosti.

Čovjekova ovisnost i nedostatnost posebno su naglašene u pjesmama i molitvama dok Pravilnik, njegov penalni kodeks, apelira na osobnu odgovornost. »Razlika se pak tumači tako da upravo ovdje poetska frazeologija u stilu himni, koje vole hiperbolizam, dolazi do svog izražaja, dok Pravilnik jasno i trijezno računa s realnosti, sa stvarnim datostima te apelira na moralnu snagu članova i traži njihovo naprezanje.«[46] Traži se i milost i vlastiti napor, ali to dvoje ostaju nerazgraničeni. »Univerzalna uzročnost Božja i odgovornost čovječja ostaju jedna pored druge.«[47] Bolna nemoć i Božja svemoć, potpuna ovisnost i potpuna sloboda, dvije rijeke što nose istu lađu, susret i preplitanje dvaju uzroka u istom djelovanju — eto vječnog problema. Kumranu kao i nama ostao je nejasan, u korijenu zauvijek nerješivi misterij. Zato se katkada ne može oteti dojmu da kumranski rukopisi sadrže nauku o apsolutnoj predestinaciji. Čini se da nije u pitanju samo Božje predznanje nego i strogo predodređenje: Bog ne samo točno unaprijed zna nego i unaprijed određuje.[48] On je razdijelio svijet jednom grandioznom crtom na dva tabora u sukobu. Ali ne samo to. Svakoga je njegova ruka stavila lijevo ili desno, u carstvo jednog a od dva duha kojima je svijet bojno polje. Čitav čovjek tako je u rukama Božjim da slobodi djelovanja i izbora gotovo ne ostaje mjesta.[49] Međutim, članovi Zajednice su ne samo Božji »izabranici« (pHab 10,13) nego i Božji »dobrovoljci« (S 1,11; 5,1—22) »koji sami biraju put« (S 9,17 sl). Ostaje »stari, vječno neriješeni problem: milost i sloboda ... predestinacija

46 Nötscher, *Gotteswege und Menschnwege in der Bibel und in Qumrân*, Boun, 1958, 86.
47 Nav. dj. 144.
48 Usp. nav. dj. 145sl.
49 Usp. Coppens, nav. dj. 155.

i slobodno samoodlučivanje volje. Oboje se ne isključuje. Kakav je pak njihov stvarni odnos, kako djeluju zajedno i kako se dopunjuju, za to nema glatke i obvezne formule. Nje nije bilo u Kumranu i ne će se nikada niti naći«.[50] Dva elementa — aspekta ne isključuju se. Kako ih uskladiti — ostaje problem.

Zaokružimo ove stranice u nekoliko redaka. Kumranska teologija, misao, shvaćanje povijesti i života protkano je predestinacijom. Zapravo, predestinacija nerazdruživo spletena s kumranskim dualizmom osnova je kumranske misli, duhovnosti i života. Bog — sveuzrok zacrtao je put i sudbinu; ipak, čovjek nije statist u drami života, on bira određeni put. Predestinacija nije apsolutna, ekstremna kao što ni kumranski dualizam nije ni apsolutan ni ekstreman. Statički aspekt — Božji sveodređujući zahvat u zbivanja i čovjekovu sudbinu — i dinamički aspekt — čovjekovo prihvaćanje vlastite sudbine — srasli su se u jedan životni put: čovjek, njegov život i njegova savršenost konačna je rezultanta tih dviju neodvojivih komponenata. Pravilnik Zajednice naglašava i jednu i drugu komponentu. »Kateheza« (S 3,13—4,26) prenaglašava statički element, »kazneni kodeks« (S 6,24—7,26) jako naglašava dinamički element.

Tuđi elementi u DSS

Esenski dualizam tijesno, zapravo neodvojivo je povezan s njihovom naukom o duhovima — anđelima. Njihova literatura preplavljena je svijetom duhova: dobrih i zlih. Taj svijet najoštrije je klasno podijeljen: dobri — svjetlo i zli — tama. Upravo ta osobitost kumranske teologije bila je osnova za njezinu fundamentalnu nauku o dva duha, dva puta. »Anđeo svjetla«, »knez svjetla« vodi »sinove svjetla«, tabor dobrih (CD 5,18 sl; S 3,20 ssl). Na bojnim zastavama »sinova svjetla« napisana su imena anđela. Prvi i najveći je Mihael (M 9,15 ssl; 17,6 sl). Ne samo da eseni smatraju te dobre

50 Nötscher, nav. dj. 87.

duhove svojim ratnim drugovima, nego njihova Zajednica i nebeska zajednica tvore neku esensku »zajednicu svetih«. To je svojevrsna zajednica zemaljskih i nebeskih »sinova svjetla«, pozvana da slavi Višnjega. Kumranska Zajednica, njen život, molitve, liturgija samo je odjek nebeskog, anđeoskog poretka i liturgije (H 3,21—23; 10,8—11).

Na protivnoj je fronti armija zlih duhova, skup opakih na čelu s »anđelom tame« koji upravlja »sinovima opačine« (S 3,20 ssl). Sve nevolje, svi grijesi djelo su »anđela tame« (S 3,20—24); ovaj ima i posebno ime — Belijal. On je kriv za svu pokvarenost u Izraelu (CD 4,12—18). On razvija veliku i kobnu djelatnost; Zajednica živi upravo u vrijeme »gospodstva Belijalova« (S 1,18). Ali njegov đavolski rad svršit će njegovim uništenjem. Neprijatelji Kumrana su »skup Belijalov«; oni nastoje »sinove svjetla« uhvatiti u »zamke Belijalove«, utopiti ih u bezakonju (H 2,26; 4,12). Jednoga dana, koji Kumranu nije izgledao daleko, Belijala, njegovu armiju i sve koji su »činili bezakonja« progutat će vrata pakla (H 3,17 st; S 4,12—14).

Vidjeli smo: Pravilnik Zajednice između ostalog sadrži jednu od osnovnih dogmi esenizma: nauku o dva duha i dva puta (S 3,13—4,26). To je bila jezgra esenske kateheze; radi se svakako za Židove o neobičnoj nauci koja će naći svoj korigirani izraz u ranokršćanskoj literaturi. Stručnjaci na području orijentalne religiozne misli uglavnom se slažu da je tu kumransko židovstvo pod nekim utjecajem iranskog mazdaizma.[51] Tako radikalan dualizam sigurno dovoljno ne tumači starozavjetna tradicija. Treba mu korijene tražiti izvan židovskog duhovnog prostora. Gotovo se nameće Iran, Zaratustrin dualizam: čovjek je objekt dviju samostalnih protivnih snaga — dobra i zla — koje se otimaju za njegov biće. U znaku te borbe odvija se povijest svakoga čovjeka i svega čovječanstva. Ovdje se kumran-

51 Usp. M. G. Kuhn, *Die Sectenschrift und die iranische Religion*, ZThK, 1952, 296—316; Dupont—Sommer, NA, 157 ssl; M. Burrows, nav. dj. 221 sl; Schelkle, nav. dj. 107; J. Becker, nav. dj. 97 sl.

ska misao približuje Zaratustri i radikalno udaljuje od židovske — starozavjetne. Međutim, Jahve je zadržao svoje univerzalno gospodstvo: on je stvorio i zlo i dobro, dopustio njihov vječni rat do konačnog uništenja zla (S 3,15—4,21). Zaratustra je dao svijetu dva principa, dva duha: dobro — istina i zlo — laž, dva protivnika u vječnom sukobu. Na koncu dobro će trijumfirati, dobri uživati. Zlo će biti uništeno, zli kažnjeni. Kumranska nauka o dva duha vjerojatno je židovski odjek tih iranskih ideja. Ako o iranskim elementima kumranskih spilja gotovo ne može biti sumnje, ti elementi apsolutnog, praiskonskog iranskog dualizma primili su u židovstvu Kumrana svoj specifični oblik: monoteizirani su, judaizirani. Jahve je princip i suvereni gospodar svega. Dualizam je strogo monoteistički. Ma kako bilo s njegovim podrijetlom, takav kakav je u Pravilniku, »strogo je židovski: Bog Izraelov stvorio je dva duha.«[52]

Dok je iranski utjecaj na esensku teologiju jasno vidljiv, to nije slučaj s gnosticizmom. Tu ostaje područje rasprave. Gnosticizam u užem smislu obuhvaća mnoge, međusobno slične heretične kršćanske sekte drugog stoljeća. Međutim, to nije bio specijalitet ni kršćanstva ni drugog stoljeća. I idejno i vremenski gnosticizam kao posebno duhovno, filozofsko i religiozno strujanje bio je obuhvatniji. Kršćanski gnosticizam samo je isječak, ili bolje odsječak jednog šireg pokreta, smjesa raznorodnih starih i novih ideja. Gnosticizam je amalgan mnogih veoma različitih elemenata: filozofskih i religijskih. Po svojoj biti on je uvijek ostao poganski.[53] Tu je kršćanstvo poganizirano. Znanstvenici koji drže da je i pretkršćansko židovstvo imalo svoj gnostički smjer, vide ga u spisima kumranske Zajednice. Je li to tako? DSS i gnostički spisi moraju pokazati zajedničku osnovu, elemente bitne gnosticizmu, ako

52 Vermès, nav. dj. 120.
53 Usp. M. Burrows, *Schriftrollen*, 206; odnos esenizam-gnosticizam: J. Daniélou, nav. dj. 124—127; O. Quispel, *Christliche Gnosis und jüdische Heterodoxie*, ETh, 1954, 1—11.

pripadaju istom idejnom svijetu. Koji su bitni elementi gnosticizma, može li se za njih naći stvarna, sigurna potvrda u rukopisima Zajednice? Prvo i bitno gnosticizmu: znanje spašava — mistično znanje, rasvijetljenje kontemplativno ili ritualno, prodor u nedohvatnu nadstvarnost.[54] Znanje, spoznaja, znati vrlo često i naglašeno sretamo u svim spisima Zajednice; isto tako: mudrost, razum, uvid shvaćanje — riječi su omiljene gnosticizmu. Dupont-Sommer odatle izvodii da je Zajednica plivala strujom gnosticizma.[55] On doslovno piše: »Pojava ove židovske gnoze očito je u uskoj povijesnoj vezi s općim fenomenom gnoze u epohi helenizma.«[56] Naprotiv, drugi odbijaju te tvrdnje, sekta ostaje strogo na starozavjetnom tlu. I riječi i izrazi i ideje nalaze sebi srodna paralelna mjesta u starozavjetnoj literaturi.[57]

Elementi, koji bi navodno upućivali na duhovni kontakt DSS s helenističkim gnosticizmom osim spomenutih, bili bi još i ovi: 1. savršeni su svi i jedino oni koji su postali punopravni članovi Zajednice (S 1,16; 2,18; 3,4—5; 6,14 sl); 2. postoje stupnjevi savršenosti (S 5,24; 7,18—25; 8,1—4; 9,12—16); 3. ova se mjeri stupnjevima spoznaje Božje volje i Božje objave (S 2,2; 8,9). Međutim, ne vidi se zašto bi to bila pozajmica iz helenističkog gnosticizma. Mnogo prije to je plod židovske apokaliptičke misli, starozavjetnih tradicija i svijesti posebnog poziva Zajednice. Kumranci su previše Židovi, a da bi u svoj svijet ugrađivali bitne elemente helenističke gnoze. Od smrtnog neprijatelja ne prima se otrov.

Gnoza je objava, objava tajna. Slično i svi tipični spisi sekte govore o tajnama i objavi. Gnostička objava rezervirana je izabranima, manjini. Identičan je slučaj kumranskih bjegunaca. Zar to nije krvno srodstvo? Razlika je bitna. Gnosticizam — sustav je znanje, objava koja je prodrla u prirodu stvari, u srce stvarnosti, u srž bića, do izvora života i duše, shvatila njezino

54 Usp. Burrows, nav. dj. 207.
55 Usp. Dupont—Sommer, NA, 173.
56 Isti, *Semtica* VII, 9.
57 Usp. Burrows, nav. dj. 207 sl.

stanje i prirodu i put povratka praizvoru. Naprotiv, znanje kumranskog »čovjeka istine«, objava Učitelja pravde promatra čudesa Božje stvaralačke snage, ostvarenje proroštava i traži smisao Tore. Nigdje nebuloznih spekulacija gnostika.[58] Misao sekte upire se na starozavjetnu misao: znanje, poznavanje objave — Tore je neophodno nužno i ujedno privilegij Zajednice. Život Zajednice je objava — Tora: njezino poznavanje i izvršavanje.

Gnosticizam je »gigantski sustav zabluda«. On naučava totalni, vječni, apsolutni, metafizički dualizam i čitavu seriju svojevrsnih rađanja: emanacija. Samo duh, duhovni svijet neuprljan materijom je istinska realnost. Materijalni svijet je vječna, tamna protivnost realnosti — duhu, zla realnost, tama. Duh je dobro, jasnoća, svjetlo. Duša je komadić sveobuhvatnog duha, panrealnosti, iskra božanskog svjetla, posljednji član emanacije, ali zarobljenik u tami materije. »Božansko, što je zalutalo u čovječju narav, to jest predestinirana duša, ne slaže se s tijelom koje nju tlači.«[59] Tako bismo mogli sažeti dogmatiku gnosticizma. U Kumranu sretamo dualizam, ali taj nije gnostički. Bog je princip svega — stvaralački princip svijeta, ali izvan svijeta; nema nebulozne stvaralačke emanacije, ima samo Bog — Stvoritelj. Ni kumranska psihologija nema ništa zajedničko s gomilom fantazija o robiji božanske iskre — duše u tami zla — materije iz koje se oslobađa samo gnozom (spoznajom) i vraća po nekim spiralnim sferama principu svjetla — da se tu utopi. Misao spasa, oslobođenja, soteriologija kumranskih asketa daleko je od gnostičke soteriologije pregrijane mašte. Smijemo zaključiti: bitni elementi gnosticizma nisu nađeni u rukopisima esenske sekte. Tražiti u Kumranu gnosticizam posve je nepotrebno i »samo stvara zabunu«.[60]

Ali ako se može isključiti utjecaj gnosticizma, ne može se isključiti svaki tuđi utjecaj: nauka o dva duha, dva puta, dva pola u čovjeku, i njihova vječna

58 Usp. nav. dj. 209.
59 L. Duchesne, *Gnose:* Dict. Apol. II, kol. 307.
60 Burrows, nav. dj. 212.

napetost i borba — dualizam. Tako ekstremno naglašen on nema svoje potpuno razjašnjenje u judaizmu, iako je dualizam naglašen s kraja na kraj Staroga zavjeta (usp. 1 Sam 16,14; Iz 45,6sl; Sir 42,25). On se sreta već na prvim stranicama Geneze. Treba ipak i ovdje naglasiti: sličnost ili čak identičnost misli ne znači ni isti izvor ni međusobnu ovisnost: vrlo često to je samo paralelizam. Konačno, nije bitno za jedan misaoni sustav od kojih je elemenata izgrađen, odakle su ovi uzeti. Bitno je kako su oni ugrađeni u vlastitu misaonu zgradu. Dualizam u DSS kao da upućuje na Iran, ali on više nije iranski; bitno je preoblikovan, ugrađen u zgradu starozavjetne židovske misli. Osnovni pojmovi esenske teologije — Bog, čovjek, duh, materija, nisu iranski nego starozavjetni. U Gatama dva duha su vječni suvremenici — rivali koji stvaraju svijet da jedan drugome napakoste. U DSS to su dva Božja stvorenja pod potpunim Božjim suverenitetom. Kod Zaratustre čovjeku, njegovoj slobodi i samoodluci ostavljen je veoma širok prostor. U DSS taj je veoma sužen, da se naglasi Božje gospodstvo na čitavom području postojanja — strogi monoteizam. »Židovska monoteistička vjera došla je u dodir s perzijskim dualizmom, prihvatila je kontakt kao izazov i uspješno je riješila problem postojanja dobra i zla. Rješenje je u svojim elementima u biti biblijsko.«[61] Strano tijelo posve je ugrađeno u vlastiti organizam. Esenski Židov mislio je biblijski i strogo monoteistički i kada je govorio u posuđenim formulama. »Nauka o dva puta može biti odraz perzijskog dualističkog utjecaja, ali njezin posebni oblik izgrađen je tako da čuva suverenost Boga Izraelova.«[62] Svakako, ako ima tuđih elemenata u duhovnom svijetu Kumrana, onda su to prije iranski nego gnostički elementi.[63] U svakom slučaju, kumranska gnoza nije kasnija, izgrađena pogansko-kršćanska gnoza;

61 R. Jones, *The Manual of Discipline (1QS), Persian Religion and the old Testament,* The Teacher's Yoke, Studies in Memory of Henry Trantham, Waco, Texas 1964,
62 Nav. dj. 107.
63 Usp. Burrows, *Schriftrollen,* 213; Schelkle, nav. dj. 109.

možda se može govoriti o gnosticizmu u najširem značenju riječi: o tajnoj objavljenoj nauci. O gnosticizmu u povijesnom smislu nema govora. Kršćanske gnoze, kao ni židovske, uopće nema. To je tuđe tijelo, poganstvo u tijelu židovstva, odnosno kršćanstva.[64] Možda ostaje vjerojatan neki »psihološki i historijski kontakt«.[65]

Kršćanstvo je asimiliralo vrlo mnogo tuđih elemenata, zapravo sve vječne elemente religiozne čovječje duše, ali nije izgubilo svoju posebnost, samobitnost i jedinstvenost. Nikakvo čudo ako je i židovstvo na svom povijesnom putu srelo i asimiliralo neke tuđe elemente. S iranskim religioznim svijetom ono se srelo već za Kira Velikoga i živjelo u dodiru s tim svijetom dva puna stoljeća. Židovska dijaspora donosila je u Jeruzalem i novac i ideje. Židovsko svećenstvo regrutiralo se kroz to dugo vrijeme od povratnika sa širokih prostora perzijskog carstva. Vrlo je vjerojatno da su upravo ovi povratnici iz egzila, koji su živjeli u fizičkom i duhovnom dodiru s Perzijom, unijeli u židovsku teologiju i ranske elemente.[66] Upravo to svećenstvo izvršilo je secesiju, odijelilo se od Jeruzalema, službenog tumača Tore i okupilo se oko Učitelja pravde. Više stoljeća židovstvo je živjelo zapljuskivano helenizmom; bilo bi čudo da to nije ostavilo nikakvog traga u psihi i povijesti Izraela. Ne može se i ne treba a priori isključiti utjecaj ni iranskog ni helenističkog svijeta na kumransku misao. Ma koliko to htio, nijedan pokret ne može sebe iščupati iz duhovnog tkiva prošlosti i svijeta koji ga okružuje. Bitno je kako njegova misao reagira na taj kontakt, kako se u vlastito tijelo ugrađuju tuđi elementi. Ako ostaje nesigurno što je Kumran primio iz iranskog ili grčkog duhovnog prostora, ostaje sigurno da je to na rubu kumranske misli. Rijeka — matica ima svoj izvor u Starom zavjetu. Esenski svijet posve je židovski: judaizirao je, apsorbirao tuđe elemente, ukoliko ih je uopće primio. Smijemo zaključiti: »Ma kakvi tuđi utjecaji da su se infiltrirali u svijet i misli kumranskih sektaraca, njihov temeljni stav i osnovne teološke postavke potpuno su židovske, potječu u prvoj liniji iz Staroga zavjeta.«[67] Esenstvo je integralni judaizam. »Svi egzotični elementi, posuđeni izravno ili neizravno . . . prilagođeni su i podređeni vjeri u Boga, jedinog stvoritelja neba i zemlje.«[68] Ma kako vidljivi, svi strani elementi utkani su čvrsto u židovsku osnovu; kumranska sekta »ostala je bez svake sumnje židovska, potpuno židovska. Njeni temelji, to je Tora-Zakon, to su proroci«.[69] Što više oni se smatraju jedinim nosiocima židovstva, proroštva i jahveizma . . . čuvarima vjere i Tore.

2. *Etika*

Uvijek je bilo: dogmatska misao formira etičku misao. I u Kumranu to dvoje se sraslo. Međutim, dok dogmatika Kumrana ne pokazuje mnogo novih, barem ne originalnih misli, etika Kumrana frapira svojom novosti i izdvojenosti iz svijeta što ga je okruživao. Rukopisi su uz ostalo donijeli jedno iznenađujuće otkriće: etičku čistoću, spiritualiziranu etiku, topli dah pobožnosti, duhovnosti i nutarnjeg života jedne religiozne struje židovstva u smjeni Zavjeta. Novi zavjet je portretirao materijaliste — saduceje i uskogrudne formaliste — farizeje; djecu koja žive za Oca na nebu i brane njegova prava, mistiku u krilu Staroga zavjeta na smjeni epoha, otkrili su nam tek kumranski rukopisi. »S poštovanjem stojimo pred religioznom zbiljom koja se tu susreće.«[70]

Cilj svake istinske religioznosti je kontakt, zajedništvo s Bogom. Kumranski eseni su uvjereni da oni već žive u tom zajedništvu; to je poziv ljudske ilovače (H 3,19—23). Ali Bog je svetost, i samo sveti mogu mu

64 Usp. Van der Ploeg, *Six années d'études sur les textes du Désert de Juda, La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvein 1959, 62 sl.
65 Schubert, nav. dj. 66—68.
66 Usp. Vermès nav. dj. 120.

67 Burrows, nav. dj. 215.
68 Isti, *Lumières nouvelles,* 334.
69 Dupont—Sommer, NA, 174.
70 Stauffer, nav. dj. 70.

se približiti. Kumranski asketi bili su svjesni toga i svoga poziva na svetost. Međutim, svetost — rezultat milosti i napora ne stječe se ni preko noći ni jednostavno. Potrebno je obratiti se, odvojiti se, sjediniti se (S 5,1sl). Treba napustiti izopačeni Izrael, bježati od već osuđenih i u krilu Zajednice, vjernog Izraela prihvatiti u cijelosti Zakon Mojsijev, čistim asketskim životom, zajedno s nebeskom zajednicom slaviti Boga. To je konačni cilj kumranske etike i duhovnosti uopće.[71]

Da postigne taj veliki cilj, kumranski čovjek računa prije svega na milost: etika Kumrana je etika milosti. Ma koliko bili svjesni svoga izabranja, kumranski asketi ostaju svjesni svoga praha. Ni traga farizejske nadutosti. Totalno bespomoćan i grešan čovjek je u svojim moralnim naporima upućen na milost. Čovjek je nemoć, njegova je građa »od prašine«, on je od ilovače, »hrana crvi«; a što znači i može ilovača? (S 11,21sl). Samo od Boga dolazi pravda i svetost, njegova milost čisti dušu (H 1,26sl; 3,20sl). Mistika u osami pustinje, svijest vlastite slabosti i potrebe milosti, kolika razlika od religioznosti farizeja, kako daleko od njihove »pobožnosti« pukog gomilanja djela i propisa bez duha i nutarnjeg sadržaja, od njihove etike vlastitih sila? Etika milosti, duhovnost koja se posve naslanja na milost, to je ono što duboko rastavlja Kumran i službeni judaizam. Sva vanjska djela samo su nadopuna nutarnjeg dara duha i srca. Zato Krist nikada nije esenima dobacio: »Teško vama ...« Oni nisu plaštem legalne čistoće pokrivali prljavštinu srca, iako su bolesno pazili na legalnu čistoću; tražili su »obraćenje«, promjenu duše, korjenitu promjenu vlastitog sebe. Sama voda ne pere dušu: bit će oč šćeni samo »koji se obrate od svoje zloće« (S 5,13sl). Oduhovljenje etike to je nov element, vlastit Kumranu.

Potrebno je ipak odmah nadopuniti da kumranska etika još uvijek ostaje etika Zakona, u okvirima Tore. Cilj je Zajednice: »tražiti Boga ...« izvršujući Zakon

71 Usp. Barthélemy, nav. dj. 207.

u Zajednici kako je odredio Bog, preko Mojsija i proroká (S 1,1—11). Tora je norma morala; zato se mora proučavati »dan i noć« (S 6,6—8). Povratak punom obdržavanju Tore stvorio je tip etike i života koji se još uvijek mučio u gomili zakonskih, ritualnih obreda. Esen ipak nije rob Tora-formalizma iako je rob Tore. Sve zapovijedi i propise Tore treba da nosi nutarnji dinamizam. Bez te nutarnje jezgre duha i duhovnosti, moralne čistoće i iskrenih napora da se ona postigne i Tora je beskorisna. Nikakva voda i nikakva žrtva ne može očistiti u zlu okorjelo srce (S 3,1—9). Pravilnik traži da se u sve vanjsko unese duša i srce: predanje Tori je predanje Bogu. Predanje Tori odgovor je na Božju objavu koja traži bezuvjetnu poslušnost. Zato esenska duhovnost nije mehanizirano odvijanje vanjskih čina nego nutarnji odgovor duše i srca na riječ Božju; ona je »vjera-poslušnost« volji Božjoj-Tori, a to je totalni dar sebe, vlastiti spas u jedinstvu s Bogom. Ipak, ma kako esenska etika učinila velik korak naprijed, ona je još uvijek sputana propisima Tore: nalazimo se još potpuno na starozavjetnom tlu. Rigorizam, legalizam, Tora-juridika, ritualizam, sve je to kod esena još radikalizirano do nemogućnosti.[72]

Svaka etika traži moralni napor, askezu i kreposti da se discipliniraju i harmoniziraju sve snage, čitava aktivnost čovjeka i usmjere svom konačnom cilju. Cilj je svih esenskih pogleda — Bog. Zajednica »traži Boga«. Tko traži njega mora, izgubiti sve. »Svi koji hoće ući u Zajednicu istine«, moraju joj darovati sve: misao, snage, imetak, da Bog sve primi, pročisti, usavrši i posveti (S 1,11—13). U Kumranu susrećemo što do tada nismo sreli: totalnu poslušnost, siromaštvo i seksualnu čistoću — celibat. Vjerojatno su »zavjeti« u Kumranu motivirani naporom za potpunim izvršavanjem zakonskih propisa. Briga za ritualnu čistoću stvorila je kumranski komunizam (S 9,8sl). Isti motiv, iako ne sam, razjašnjava beženstvo kod esena. Uzdržljivost, što se tražila u određene dane od starozavjetnog svećenstva,

72 Usp. H. Braun, *Qumran und des Neue Testament II*, 230.

ovdje je proširena i pooštrena. Čitava Zajednica preuzela je funkcije svećenstva. Očekivanje bliskog susreta s Bogom, očekivanje eshatološkog kulta tražilo je potpuno predanje, potpunu čistoću, neprekidnu svećeničku službu: napuštanje žene i imetka.[73] Nečuvena askeza esena, osamljena praksa beženstva tako protivna židovskom duhu i životu ima dakle dvostruki korijen: u svećeničkoj tradiciji i praksi ritualne čistoće, »fizičke« svetosti i u apokaliptičkom, eshatološkom shvaćanju povijesti. Tko se približuje svetištu — Bogu, mora biti »čist«, »svet«, živjeti u seksualnoj uzdržljivosti, čuvati se ritualne »nečistoće«, »fizičkog« grijeha. Eseni, svećenički pokret, to su dokraja radikalizirali: od najboljih tražili su najviše — celibat. Isti zahtjev odricanja tražio je i povijesni trenutak: kriza i rasplet povijesne drame. Povijest — drama njma se otkrivala u svom strašnom, krvavom svršetku. Dotad ona je bila borba svjetla i tame, borba bez ishoda; oni se spremaju da dožive finale: sveti rat, uništenje tame i »sinova tame«. Nestat će mučne podjele svijeta; novi, eshatološki svijet bit će Božji svijet. »Sinovi svjetla«, Zajednica koja vječno živi u prisutnosti Božjoj (S^b 3,22—24), koja čeka znak trublje za posljednji boj (M 12,1—5, 6—10) morala je biti spremna na najteže. Veliki čas povijesti traži najveće odricanje — beženstvo (M 7,6). Nakon toga početak je posljednjeg što ne svršava — Eshaton. Tada će se život produžiti u društvu svetih anđela, u društvu Boga, gdje će ženidba biti posve suvišna (S 11,7 sl; H 3,19—23; 6,12—14; 11,10—14). Askeza — celibat kumranskih asketa usmjerena je eshatološki i obojena apokaliptički: od Sadokovih sinova traži je povijesni čas, povijesni poziv, vrijeme i poziv što će se ubrzo otkriti. Možemo je zvati »apokaliptička askeza«. Siromaštvo u Kumranu nije socijalni nego mnogo više religiozni pojam i vrednota. Glad za materijalnim

---

73 Usp. O. Betz, *Le Ministère cultuel dans la Secte de Qumrân et dans le Christianisme primitif; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain, 1959, 175—179.
96.

dobrima najbolji je saveznik Belijalov. Tadanji Židov smatrao je siromaštvo prokletstvom. Kumran ga pretvara u religioznu vrijednost. Kumran nije pokret proleterijata koji se tješi nebom, jer mu je izmakla zemlja, već pokret duhovne elite koja svjesno žrtvuje sve zemaljsko, veliko ili malo, svom vječnom pozivu. To su »siromašni duhom« koji su nutarnjim prihvaćanjem od siromaštva učinili bogatstvo.[74] Duh odricanja dostigao je u Kumranu svoju najvišu točku. Međutim, pustinja, pokora, odricanje praksa je svih etički velikih osoba, praksa starih proroka od Mojsija do Učitelja pravde. Kumran je samo radikalizira do najviše mogućih granica.

Potrebno je bilo istaknuti ove specifičnosti kumranske etike. Međutim, to je samo dio esenskog moralnog kodeksa. »Sinove svjetla« mora resiti čitav skup kreposti (S 4,2—8). Zajednica kao socijalno biće traži od članova cijelu skalu socijalnih kreposti; njih zaštićuje kazneni kodeks (S 6,24—8,4). Specifično je za esena da ne poznaju neutralaca — bližnjih: postoje članovi i nečlanovi. Tim je radikalno određen stav Kumrana prema bližnjemu. Za članove su ljubav i sve socijalne kreposti; zajedničkim životom upravlja prije svega ljubav i milosrđe (S 1,9; 5,1—6; 5,25—6,1). Međutim, ljubav i milosrđe i sve socijalne kreposti prestaju na granicama Zajednice; za nečlanove je mržnja, — mržnja kao zapovijed, mržnja kao vrlina (S 1,10sl; 9,21).

Uza sve svoje tamne crte i Tora-balast esenska etika i duhovnost, njihovo profinjeno moralno osjećanje je — smijemo reći — najljepši cvijet do kršćanske religiozne misli. Katkada kao da je to anticipirani odjek govora na gori: »Ne vraćam nikom zla za zlo« (S 10,17).

Etika i religiozna misao Kumrana kulminira u himnima; tu je intenzivno, osobno iskustvo jednog života u kontaktu s Bogom našlo svoj uzvišeni izraz. Tu se religiozni zanos, spiritualnost, teologija i etika Kumrana uspela na posljednju stepenicu: može se govo-

---

74 Usp. Schubert, nav. dj. 78 sl.

riti o misticizmu u pravom smislu riječi. U povijesti religioznog ljudskog duha Kumran je jedan korak naprijed. Susretamo se sa skupinom idealista, »koja se povukla od svijeta u osamljen život stroge discipline i čistoće; ide u pustinju, da proučavanjem Zakona pripravi dolazak Gospodinu«.[75]

3. *Kult i liturgija*

Kumransko esenstvo je svećenički pokret; svaka stranica rukopisa to dokazuje. Istovremeno, pokret je i prosvjed protiv službenog svećenstva, napuštanje hrama i službenog kulta. Međutim, svećenstvo bez kulta je protuslovlje, i kumranski izgnanici, napustivši hram, preuredili su kult, prilagodili ga svom položaju. Proroci su pokazali put. Vizije proroka postaju vizije Kumrana. Secesija od Jeruzalema prisilila je kumranske pobunjenike da posve spiritualiziraju kult; mjesto mesa i sala: duša i srce. Mada se čini paradoksalno, sekta je dala kultu i univerzalni karakter, otrgla ga od nacionalnog hrama i žrtava. U svojoj viziji velike i bliske eshatološke budućnosti oni su nesvjesno ravnali teren jedne opće religije i kulta. Dan velikog obračuna preživjet će samo »sinovi svjetla«. Za taj dan Zajednica se sprema: izgrađuje sebe i budućnost, kraljevstvo Božje i štovanje Božje. Svećenstvo, ministri kulta, članovi eshatološkog kraljevstva, »sinovi svjetla« moraju biti sveti; u Božjem društvu svetost je imperativ. Kult postaje nutarnji, intimni predmet duše.[76]

»Prinos usana« — molitva i savršeni život jednaki su svim drugim žrtvama i mogu ih zamijeniti (S 9,3ssl). Bitno je nutarnja čistoća i svetost. Kumranci su napustili hram, jer je profaniran; oni su se odijeli od opakog svećenstva, jer se ovo dalo uhvatiti u »tri zamke Belijalove« (CD 4,14—19). Jedan od glavnih grijeha, što ih Kumran predbacuje svojim protivnicima, upravo je

75 Burrows, nav. dj. 200.
76 Usp. O. Betz, nav. dj. 165 sl. Kumran je barem u opsegu dosad objelodanjenoga siromašan tekstovima liturgijskog karaktera.

»profanacija svetišta« (S 4,18; 5,6sl). Sad je Zajednica »svetište Izraelovo«, »kuća svetosti«, zadnje utočište Božjeg odabranja i milosti; ona preuzima funkcije Jahveova svetišta, ona je žrtva i žrtvenik, pozvana da »izvrši pokoru za zemlju« (S 8,5ssl; 9,6; 11,8). Zajednica je prava kuća Božja, gdje izabranici, »sinovi svjetla«, vrše autentičnu službu Božju (CD 3,19—4,4).

Vizije i riječi proroka o eshatološkim vremenima i kultu sekta primjenjuje na sebe. Što je kod proroka povlastica svećenstva, u Kumranu postaje privilegij ovih »sinova svjetla«. Ni u Zajednici novoga saveza«, ni u eshatološkom kraljevstvu ne će biti besklasno društvo, ali kod kulta klase iščezavaju: svi članovi sudjelu ju kod svih obreda, kod svakog čina kulta. Što su napisali proroci, samo je povijest sekte i bogoštovnog uređenja eshatološkog kraljevstva.[77]

Potrebno je ipak pripomenuti da eseni nisu nijekali vrijednost kulta ni žrtava u hramu, iako su praktično prekinuli s nedostojnim službenicima hrama. Sekta nije principijelno odbacila hram i njegove liturgijske funkcije (M 2,1—6), ali je prekinula s hramom i svećenstvom takvim kakvo jest. Na taj način Kumran oduhovljuje i produhovljuje liturgiju. Prije nego se daruje žrtva, mora se darovati srce i misao: očistiti život i duša; inače, žrtva ostaje prljava. Materijalno žrtvovanje pretpostavlja nutarnje, duhovno žrtvovanje. To nije samo zahtjev kumranske duhovnosti, nego duhovnosti uopće (1 Sam 15,22). Kumranci su samo jače naglasili nutarnju etičku čistoću (S 9,3—6), a da nisu radikalno i zavazda odbacili hram i žrtvenik. Razvlašteni Sadokidi vratit će se hramu da obnove Bogu ugodni kult.[78] Zasad oni su daleko od Jeruzalema i hrama; taj je zaprljan životom nevrijednih svećenika — uzurpatora (pHab 12,7—9; 8,8—13; CD 20,22—24). Da li su eseni ipak imali svoj vlastiti žrtveni kult, privremeni nadomjestak hram-

77 Usp. nav. dj. 166 ssl.
78 Ta velika čežnja i nada da će Zajednica obnoviti legitimni kult i žrtve u Jeruzalemu, izražena je u DSS na mnogo mjesta; usp. M 2,1—6; 4QpPs 37,3,10 sl; 4QTest 14—20; S^b2—5; 19 sl.

skog kulta, ostaje otvoreno.[79] U svakom slučaju, Zajednica očekuje eshatološku obnovu funkcija u hramu. »Svećenici su pokornici Izraelovi koji su ostavili zemlju Judinu... Sinovi Sadokovi su izabranici Izraelovi... koji će vršiti službu na svršetku dana« (CD 4,2—4; 4,5—11; 3,21—4,2). Kumran ne će da ima išta s hramom kakav je. Taj je obeščašćen prisutnošću »Opakog svećenika«, »Čovjeka laži« (pHab 2,1sl; 5,11; 8,10—13. 16sl). Na koncu vremena, kad Božja ruka očisti hram od zločina i zločinaca, Zajednica — »novi Izrael« — obnovit će žrtve i hramski kult u svem sjaju i čistoći (M 2,5). Zajednica nije napustila hram zato što ne cijeni žrtve, nego zato što ih prinose prljave ruke. Gonjena grubom silom otpalih, Zajednica privremeno žrtve zamjenjuje »zajedničkom molitvom i kolektivnim kultom«.[80]

Molitva je na takvoj cijeni da esen smatra kako je ona veća nego »salo žrtava«; štoviše, ona je »prinos usana« koji zamjenjuje sve žrtve. Zajednica je svetište Izraelovo; tu će se opraštati grijeh »bez mesa paljenica i bez sala žrtava«; čisti, sveti život i molitva najljepši je dar — žrtva (S 9,3—5). Molitva, nečujna liturgija duše, tihi, intimni poklon srca dosegla je svoj najljepši oblik u završnom himnu Pravilnika. Tu je čovječje ništa u prašini pred veličinom bez granica — Bogom; to je pjesma čovječje bijede Božjoj milosti koja je do zemlje pružila ruke (S 10,8—17; 11,2—22). »Prinos usana« je prije svake žrtve. Vidimo: Kumran je i osiromašio i obogatio kult i liturgiju, vidljivo očitovanje kulta. Napušten je hramski kult i ritual, ali pooštren je osobni kult i ritual: kupanje, čišćenje, ritualni objed, subota, kalendar i vlastite svetkovine, i čvrsto fiksirani molitveni časovi.[81] Zajednica je polagala neobičnu važnost na kalendar. To je jedan od razloga secesije u pustinju. »Sinovi svjetla« smatraju da je »taj kalendar u pravom smislu riječi objavljen«.[82] Od njega se ne smije udaljiti ni lijevo ni desno (S 1,13—15).

79 Usp. Cross, nav. dj. 105 sl.

80 Burrows, *Lumières nouvelles,* 432—434; Milik, nav. dj. 37 sl.

81 Usp. H. Braun, *Spätjüdisch-häretischer und frühchristlicher Radikalismus,* I, 34 sl.

Eseni su prekinuli s hramom i oltarom, sa žrtvama i žrtvenim gozbama. Vjerojatno su »svete gozbe« esena, njihovi zajednički objedi neki ostatak i nastavak žrtvenog rituala u hramu. »Svetom večerom« eseni su se prenosili u intimnu zajednicu s Bogom. Ta je intimnost opet bila simbol vječne, eshatološke intimnosti. Ritualni objed možda podsjeća na žrtvu i njen je nadomjestak: »bio je smatran kao žrtva«.[83] Zato ima karakter svetosti. Okolnosti kao da na to upućuju. »Sam objed sličio je pravoj žrtvi u hramu«.[84] Zato se uvijek prije tog objeda tražilo kupanje i specijalno odijelo.[85] Ritualno kupanje jedan od elemenata kulta u Kumranu, simbolizira kupnje duše u pokajanju i milosti. Član Zajednice morao je postati nov: oslobođen grijeha stvarnim nutarnjim obraćenjem, promjenom sebe, životnim obratom Bogu i vanjskim dokazom obraćenja — pokorom. Simbol obraćenja i obnove bilo je ritualno kupanje (S 5,8—23; 2,25—3,12). Iako ritualni objed i kupanje neposredno prije podsjeća na kult u hramu, sve to vjerojatno ima još i »eshatološku orijentaciju«. Prvo je simbol očišćenja i krštenja duhom koje će dijeliti Bog, drugo simbol eshatološke gozbe.[86] »Karakterističan je odnos svakog objeda s mesijanskim objedom.«[87]

Za ritualni objed trebalo se svaki put spremiti kupanjem. Tko god je isključen od kupanja, a fortiori isključen je i od objeda. I to upućuje na ritualni, sakralni karakter esenskih objeda.[88] No, o tom ima i drukčijih mišljenja. Pitanje ostavljamo otvoreno za drugi dio ovoga rada.

82 Dupont—Sommer, NA, 145.

83 Betz, nav. dj. 180; Vermès, nav. dj. 59—61.

84 Betz, nav. dj. 185.

85 Usp. Flavije Josip, Bell, II. L 29; 131; S 3,4.

86 Usp. Betz, nav. dj. 180 sl.

87 Nav. dj. 185.

88 Usp. Schubert, nav. dj. 45. Autor misli da su esenski objedi imali ritualno-sakralni karakter, ali svom mišljenju daje kvalifikaciju »anscheinend« — kako se čini. Usp. Vermes, nav. dj. 145.

Esenski pokret stvarno je šizma unutar judaizma. To se najjasnije očituje na području kulta. Jedna židovska manjina pod vodstvom svećeničke manjine Aronove krvi prekinula je sa službenim judaizmom i osnovala »Zajednicu Novoga saveza«, izdvojila se iz tijela judaizma. Uz ostalo eseni su zabacili i službeni kalendar kao otpadnički i tako se zauvijek izolirali od službenog kulta i liturgijskog života oko hrama. Zato kult u Zajednici postaje sve više osoban, samostalan, nutarnji, spiritualiziran, apstraktan, sublimiran, mističan. Nutarnji život, čitanje, razmatranje, zajednička molitva dobivaju odlučujuće mjesto u religioznom životu. Tako je Kumran na području kulta i duhovnosti veliki korak naprijed, iako izvan puta jeruzalemskog židovstva i hramskog kulta.

. . . .

Ovaj pregled života i vjerovanja, teorije i prakse kumranske Zajednice dopušta nekoliko sigurnih zaključaka. Danas je izvan svake sumnje da su rukopisi Kumrana u najužoj vezi s davnim stanovnicima Kirbet Kumrana. Arheološka istraživanja dala su nam jasnu sliku života i rada stanovnika ovih ruševina kao što su nam rukopisi otkrili njihov misaoni svijet, njihovu dušu. Uostalom, kumranske spilje i kumranske ruševine međusobno se razjašnjuju, nadopunjuju, daju sigurne polazne točke za razjašnjenje nastalih problema. Progovorili su grobovi, ruševine, spilje Judine pustinje o nevjerojatno intenzivnom religioznom životu na obalama Mrtvog mora prije dvije tisuće i više godina.

Tko su bili ti čudni ljudi? Danas — 28 godina poslije otkrića rukopisa — odgovor je gotovo jedinstven: — eseni. Povijest, geografija, arheologija i paleografija — rukopisi upućuju na identificiranje esena sa stanovnicima Kumrana. Oni su bili pisci i vlasnici sada čuvenih rukopisa. Geneza i evolucija esenskog gibanja nije jasna. Vrlo vjerojatno su u rodbinstvu s Hasidejcima iz Makabejskih ratova. Rascjep s Makabejcima, koji su se od heroja degenerirali u tirane i čak prigrabili

i velikosvećeničku čast »sinova Sadokovih«, otjerao je svećeničku elitu u pustinju da »pripravi put Gospodinu«.

Kumranska Zajednica je monaškog tipa: odnos starješina — podložnik preciziran je Pravilnikom. Uprava je u rukama svećenika: to vodi zaključku da je pokret nikao iz svećeničkih redova. To je izolirana skupina sa svojim čudnim životom i svojim tajnama, dobrovoljci-izgnanici koji se smatraju »Božjim miljenicima«; to je apokaliptička, eshatološka formacija koja se novim »objavama« i neobičnim životom sprema za mesijansko doba, za susret s Bogom, za »posljednje dane«. Središte njihove misli, njihove teologije i njihova života je eshatološko kraljevstvo Izraelovo.[89]

Zajednica je iz judaizma izdvojena skupina, čvrsto okupljena oko Mojsija, Tore i proroka, jer to im je objava Božja i volja Božja. U tumačenju Tore sekta ima vlastiti put. Učitelju pravde objavljen je smisao svih tajna, svih proroka. »Eseni su svoga učitelja veoma poštovali, gotovo obožavali. Vjera u njegovu nauku značila je isto što i biti spašen (pHab 8,1—3). Kao što je Mojsije bio posrednik Izraelov u Starom savezu, tako je esenski učitelj osnovao Zajednicu obnovljenog saveza, učio je pravi smisao Pisma i utemeljio novi način života kao predujam mesijanskog doba.«[90] Prije svega on je tumač proroka, a riječi i vizije proroka to povijest i sudbina Zajednice. Ma kako mirisali neki izrazi i neke misli na gnosticizam i mazdaizam, Zajednica ostaje u okvirima židovske dogmatike i religioznosti. Metafizički dualizam gnostika i njihove fantastične teorije spasa tuđe je sekti. Zlo, kao i podvojenost-dualizam u svijetu i u čovjeku u Božjem je planu, pod Božjom kontrolom.

Kumranski samostanci držali su da su izabrani među izabranima, individualno i kolektivno Božji miljenici, »sinovi svjetla«, »Božji dio«. Okupljeni u »Novi savez« oko Učitelja pravde koji je vođa, inspirator i

89 Usp. Milik, nav. dj. 97.
90 Cross, nav. dj. 153.

duša Zajednice čekaju mesiju i konačni rasplet svih tajna povijesti, konačnu nagradu dobra, konačno uništenje zla. Svjesni da su samo oni tumači Božjih zakona, da su Božjom objavom u posjedu znanja i mudrosti, da su pravi tumači prošlosti i gledatelji budućnosti, samim tim su se — poput gnostičkih formacija ranokršćanskih vremena — izabrali, izdvojili iz tijela judaizma, postali sekta. Pokret je sasvim okrenut budućnosti mesijaskom dobu. Međutim, tradicionalni mesija starog Izraela, mesija iz panja Davidova nije jedini mesija Kumrana. »Sinovi Sadokovi« su nosioci vjernosti Tori, svećeničkog dostojanstva i mesijanizma. Iz krila Zajednice izići će mesija-svećenik.

Teologija Kumrana uglavnom je teologija Starog zavjeta. Esenski spisi u bitnom su »autentično produženje« starozavjetnih misli.[91] »Esenska nauka o Bogu, o svijetu i čovjeku ne razlikuje se bitno od iste nauke starog Zavjeta; ona je samo razvija.«[92] Tuđi elementi, ma odakle bili, organski su se srasli s judaizmom, što potvrđuje vječnu sposobnost i nagon Židova za nacionalnom i vjerskom izolacijom koju je formirao Stari zavjet, kao i sposobnost da se prilagode svim povijesnim okolnostima i promjenama.

Svi kumranski rukopisi nose pečat svoje sredine: pečat izoliranog, sektaškog, ali autentičnog, strogog židovstva; biljeg intenzivnog religioznog duhovnog života, duboke osobne, tople pobožnosti, oslonjene na milost; pečat intimnosti s Bogom, ali i ekstremne ukočenosti svih mogućih propisa Tore u interpretaciji i proširenjima kumranskog proroka: Tora — radikalizam kakav nigdje drugdje ne susretamo.

Sve ovo mnoštvo rukopisa: sva pravila, komentari, apokalipse, zbirke mesijanskih tekstova, himne i molitve odaju neobičan nemir i potragu za Bogom, očekivanje vidljivog zahvata Božjeg u ljudsku sudbinu, izvanredno »intenzivno religiozno vrenje« dvaju zadnjih pretkršćanskih stoljeća židovske povijesti. Bez sumnje

91 Usp. Milik, nav. dj. 97.
92 Nav. dj. 74.

kumranski pokret dao je židovskoj duši svoj biljeg u vrijeme kada je Judeju pohodio Bog.

Nije nikakvo čudo da je esenska Zajednica — nekoliko tisuća osamljenika raspršenih po svetom tlu Palestine — ostavljala dubok dojam na svoje suvremenike svojim neobičnim životom, odricanjem i duhovnošću. Sigurno, Plinije, Filon i Flavije Josip ne žele im laskati kad o njima pišu s neskrivenim divljenjem. Uostalom, i danas svatko ostaje duboko impresioniran tko čita ove davno napisane retke: mora se pokloniti snazi duha i veličini žrtve ovih davnih stanovnika jezive Judine pustinje.

II. dio

KUMRAN
I NOVI ZAVJET

»Koliko samo napora da bi se zasjenilo božanstvo Kristovo, koliko napora da bi se velom prekrilo ovo nepodnosivo lice, da bi se dotukla kršćanska činjenica, da bi se izobličili obrisi pod isprepletenim zavojima učenosti i sumnje?«

(Paul Claudel)

1. poglavlje

IVAN KRSTITELJ

Mnogi izrazi i misli kumranskih i novozavjetnih spisa identični su ili se dodiruju. Paralele su veoma brojne: lanac od više stotina paralelnih mjesta. Ponegdje sličnost frapira, uočljiva je na prvi pogled; drugdje je otkriva tek analiza stručnjaka; negdje je samo verbalna, formalna; drugdje sadržajna, stvarna; rijetko oboje. Tablica paralelnih mjesta u DSS i NZ izgledala bi: Sinoptici 230, Dj 77, Ivanovi spisi 163, Pavlovi 231, ostali spisi 30 paralelnih mjesta.[1] Ako se taj broj nešto i umanji, jer su pojedini kumranisti vidjeli paralele dviju literatura gdje ih i nema (pankumranizam), ostaje ipak impozantan broj paralelnih mjesta. Bilo bi nevjerojatno da nije tako. Novi zavjet i Kumranske rukopise karakterizira isti povijesni okvir, isti povijesni korijeni, identična povijesna situacija: nacionalno ropstvo, nemir mesijanizma, eshatološka psihoza, iščekivanje mesije i, prije svega Stari zavjet — Tora, proroci. U tom svijetu živio je Kumran sa svojim nadama i razočaranjima, u tom svijetu pojavio se Ivan Krstitelj, posljednji prorok, glasnik novog doba; u tom svijetu Krist će početi svoje propovijedanje pozivom »Obratite se« (Mt 4,17; Mk 1,15).

Svi ili gotovo svi kumranisti manje-više skloni su mišljenju da je postojala fizička i duhovna veza između

1 Vidi H. Braun, *Qumran und das Neue Testament,* Band I. Tübingen 1966. Čitav svezak posvećen je analizi paralelnih mjesta u DSS i NZ. Navedeni podaci — brojke sabrani su sa stranica ove knjige.

kumranskih asketa i pustinjskog asketa-Krstitelja.[2] Na to upućuje geografska blizina i povijesno-vremenski paralelizam. Područje života i djelovanja gotovo je isto, zajedničko esenima i Kristitelju: Judejska pustinja i okolica ušća Jordana. Kumran i mjesto gdje je Ivan krštavao udaljeni su jedan od drugoga kojih 15 km. Geografski tako blizu i djelujući istovremeno Krstitelj i Kumran morali su se poznavati. Iako fizička blizina ne znači uvijek duhovnu srodnost i ovisnost, pak je teško pretpostaviti da među ova dva pokreta — Ivanovim i esenskim — nije bilo duhovnog kontakta, idejnih strujanja. Ma kakve bile, gotovo moramo prihvatiti da su postojale osobne i duhovne veze između Ivana i esenskih asketa.

»Pojavi se Ivan Krstitelj u pustinji, propovijedajući krštenje u znak obraćenja za oproštenje grijeha« (Mk 1,4). Luka o Krstitelju piše slijedeće: »A dijetešce kako je raslo tako je jačalo duhom. Boravilo je u pustinji do onoga dana u koji se jasno očitova Izraelu« (Lk 1,80). Iz te pustinje odjeknuo je njegov glas: »Obratite se jer je blizu kraljevstvo nebesko! ... Pripravite put Gospodnji, poravnajte mu staze« (Mt 3,2—3; usp. Lk 3,4—5; Iv 1,23). Ne može se oteti dojmu da ovi tekstovi — ali ne samo ovi — zvuče kao neka jeka Kumrana. Činjenica je da svi podaci o Ivanu Krstitelju, sve njegove riječi sačuvane u Evanđeljima upućuju na geografsku blizinu i duhovnu klimu Kumrana. Svakako je vrlo zanimljivo usporediti Mt 3,1—6 i S 8,12—16. Matejev tekst glasi: »U ono vrijeme pojavi se Ivan Krstitelj, propovijedajući u pustinji judejskoj: 'Obratite se — govorio je — jer je blizu kraljevstvo nebesko'! Ovo je, uistinu, onaj koga je označio prorok Izaija kad je rekao: 'Glas jednoga koji viče u pustinji: Pripravite put Gospodnji, poravnajte mu staze'. A on, Ivan, imao je odijelo od devine dlake i o bokovima pas od kože. Hranom mu bijahu skakavci i divlji med. Tada je k njemu dolazio Jeruzalem i sva Judeja zajedno s Jordanskom okolicom. Oni ispovijedahu svoje grijehe, a on ih

2 Vidi H. Braun, *Qumran und das Neue Testament*, Band II. Tübingen 1966, 1—29.

je krstio u rijeci Jordanu« (Mt 3,1—6; usp Mk 1,1sl; Lk 3,1 sl; Iv 1,19 sl). Paralelni kumranski tekst: »Kada se ovo bude dogodilo Zajednici u Izraelu, prema ovim odredbama neka se odvoje od naselja ljudi opačine, neka idu u pustinju da mu tu priprave put kako je pisano: 'u pustinji pripravite put ..., u pustari poravnajte stazu Bogu našemu'« (S 8,12—16; usp. S 9,19). Svakako veoma karakteristično za geografsku i duhovnu blizinu Ivana i esenske Zajednice.

»U Kumranu smo stvarno otkrili duhovnu domovinu Ivana Krstitelja«, misli Stauffer. Ipak, »to još ne znači da je bit Krstitelja njegova poslanja i njegova propovijedanja već razjašnjena tim što poznamo Kumran, ali mi sad bar znamo odakle on dolazi.«[3] Istina, njega će riječ Gospodnja povesti drugim putem, ali sad znamo da ga duhovno formirala pustinja — Kumran. Tako opet Stauffer.[4] Svi eksperti ne misle tako. Međutim, dodir između Ivana Krstitelja i Kumrana gotovo je neosporan. Na to sile i geografske okolnosti. Ivan je u pustinji od djetinjstva. Kad se »pokazao Izraelu«, on je susjed Kumrana, krsti samo petnaestak kilometara daleko od glavnog naselja Zajednice. »Dođe Riječ Gospodnja Ivanu u pustinji«, piše Luka (Lk 3,2). Matej dodaje »U pustinji judejskoj« (Mt 3,2). Upravo tu su eseni. Njihov životni prostor je ista pustinja. Nije li Ivan bio njihov učenik i gojenac? Daniélou drži vjerojatnim.[5] Pustinjska asketska figura isposničkog Krstitelja u djevičanstvu i oskudici tako sliči životu kumranskih asketa da izgleda kao jedan od njih, kao da je baštinio njihov stil života.

Ako je Ivan ikada bio esen, živio među njima, sigurno je da se izdvojio; međutim, karakteristični momenti njegove osobe i života podudaraju se s onima kumranskih osamljenika. Sivi pustinjski krajolik, materijalna nezainteresiranost, moralna strogost što kori i uznemiruje — to im je zajedničko. Ivan je strogi

3 E. Stauffer, nav. dj. 8.
4 Usp. nav. dj. 9.
5 Usp. Daniélou, nav. dj. 19.

asket bez žene, imetka i doma — upravo ideal esena. Sva četiri evanđelista na Krstitelja primjenjuju riječi Izaije proroka: »Glas viče: 'pripravite Gospodinu put kroz pustinju. Poravnajte u stepi stazu Bogu našemu'« (Iz 40,3). Isti tekst u istom smislu nalazi se i u Pravilniku (S 8,14; 9,19). Ivan je pokornik i zove na pokoru (Mt 3,6 i par.). Treba se pripraviti, Kraljevstvo je blizu. Kumranci su također »pokornici Izraelovi« (CD 2,5; 4,2; S 10,20). Dakle, esene i Krstitelje veže »pustinja«, stil života. Pustinja u NZ i DSS nije prvenstveno geografski nego povijesno oblikovan religiozno-etički, soteriološki pojam. Ona je izabrano tlo za izabranike. Tim je izražena duhovna klima kojom su disale velike židovske religiozne duše. Pustinja je značila napuštanje grada, njegova života i mentaliteta, nijemi prosvjed i kritika života suvremenika. Pustinja je značila vlastiti izbor tvrda života da bi se našao izvor života — Bog. Pustinja znači potraga za spasom i zemlja spasa. U pustinji Izrael je nekoć sreo Boga, osjetio jednom njegovu ruku i njegovu milost, sjaj oblaka i bljesak munja. U pustinji je Mojsiju i prorocima govorio Bog. Zato i eseni i Ivan idu u pustinju. Slično shvaćanje poziva i života, ista vizija prošlosti i budućnosti nametnula im je isti stil života: ekstremni asketizam, beženstvo, prekid sa službenom židovskom zajednicom oko hrama. Veoma je simptomatično da je »pustinja«, te Ivanov kao i esenski stil života samo odziv na poziv najvećeg proroka Izraelova (usp. Iz 40,3;Mt 3,3 i par., S 8,12—16; 9,19 sl). Iz pustinje treba da jekne glas-poziv u pustinju svijeta bez Boga, da ga upozori da će se morati s njim sresti. Za susret treba se pripraviti: »glas u pustinji viče: 'pripravite put Gospodinu'« (Iz 40,3). Ivan kao i Kumran očekuju eshatološki susret s Bogom; pripravljajući se, ujedno su poziv na pripravu.

Upravo što najviše približava Kumran Krstitelju i što jednostavno zapanjuje, to je identična »eshatološka klima«.[6] On kao i eseni iz susjednog Kumrana propovijeda bliski svršetak vremena, jedne povijesne epohe

6 Usp. nav. dj. 22—25; H. Braun, nav. dj. I. 11 sl.

(Mt 3,1—3 i par.). Kumranski pustinjaci tvrdo vjeruju da žive na svršetku jednog vremenskog perioda: zadnje doba je na vratima (pHab 7,1—5). Ista eshatološka psihoza susreće se kod Ivana i njegova kruga: »... blizu je kraljevstvo nebesko« (Mt 3,2). Bog će doći na obračun sa svijetom; on će provjetriti svijet, odijeliti pljevu od pšenice (Mt 2,3), nerodno drveće spalit će oganj (Mt 3,10). Gospodin je tu da obavi sud. Ivan mu pripravlja put: treba činiti pokoru i kao znak obraćenja primiti »krštenje pokore«. Za novo kraljevstvo, naime, nije dovoljno biti Židov (Mt 3,8—9). Početak je novog doba: ne odlučuje krv Abrahamovu već oganj Duha Svetoga (Mt 3,11). Novo kraljevstvo je kraljevstvo duha.

Veoma slična psihoza susreće se na stranicama DSS. Esenski kao i Ivanov pokret smatra da je s njim kucnuo predmesijanski čas, zora novog doba; međutim, Ivan nije mesija (Iv 1,21), Učitelj pravde još manje. Kumran kao i Ivan »pripravlja put Gospodinu«; pokora u Kumranu kao priprava za posljednje dane upravo je u stilu Ivanovu. Na obje strane čuje se poziv: »Obratite se!« Kao »znak obraćenja« Ivan propovijeda »krštenje pokore«.

Odavno se pitalo: odakle Ivanovo krštenje? Odgovori su različiti. Uglavnom su glasili: obred je nikao iz židovskog tla, možda i iz »krštenja prozelita«.[7] Međutim, nakon otkrića DSS brojni stručnjaci nalaze tu rodno tlo. Ivanova krštenja premda ga paralelni tekstovi ne dokazuju.[8] Krštenje Ivanovo i esenska ritualna kupanja kao simbol i kao praksa upućuju na srodnost ali ne na ovisnost. Tadanje Židove, pogotovo esene, progonila je bolesna briga za ritualnom čistoćom; odatle nama teško shvatljiva pranja i kupanja. U tome je osnovni motiv i kumranskih ritualnih kupanja. Međutim, upravo to je izvan sfere interesa i propovijedanja Ivana Krstitelja. Zato ni Ivanovo »krštenje« nije moralo imati svoj uzor u esenskom ritualnom kupanju.[9] Ma

7 Usp. J. Gnilka, *Die essenischen Taufbäder und die Johannestaufe,* RQ, Tome 3, N° 10, 187.
8 Usp. nav. dj. 189; H. Braun, nav. dj. II, 6—9.
9 Usp. Schelkle, nav. dj. 34.

odakle uzeo uzor i poticaj, Ivan je svom »krštavanju« dao novi sadržaj; zato dobi i novo ime — »Krstitelj«. Tako ga naziva Flavije Josip.[10] Njegovo krštenje zbilja je njegovo. On je tu aktivni faktor. To ga dijeli od svih židovskih prozelitskih i esenskih ritualnih kupana.[11] Osim toga Ivanovo krštenje je javnog karaktera, svečano; prozelista i esenska kupanja obavljaju se u zatvorenom krugu i zatvorenom prostoru.

Ma kakav odnos bio između krštenja Ivanova i ritualnih kupanja u Kumranu, upravo krštenje Ivanovo dijeli ga i udaljuje od Kumrana. Ivanovo krštenje je »bitno različito od esenskih kupanja«.[12] To je jednokratni akt, simbol obraćenja i očišćenja duše. »Njegova neponovljivost je daljnji važan znak koji ga oštro dijeli od čestih esenskih kupanja.«[13] Samo ime »Krstitelj« odvaja Ivana od esena. Dok o esenskim ritualnim kupanjima dokumenti govore kao o dnevnoj praksi koju traži dnevni red i ritualna čistoća, krštenje Ivanovo nešto je posebno u očima njegovih suvremenika (Mk 11,13; Dj 1,22 i par.). Bio je to javni znak pokore i obraćenja (Mt 3,6; Lk 3,3). Tko god je došao k njemu na Jordan, jednokratnim krštenjem morao je početi svoj životni zaokret. Dok ritualna kupanja obavlja svatko za sebe, prozelitska i esenska »krštenja« isto tako, Ivan igra aktivnu ulogu u svom krštavanju: »Ja vas krstim vodom ... « (Mt 3,11). On je »Krstitelj«. Njegovo krštenje je sastavni dio njegove misije i njegove propovijedi (Mk 1,4; Dj 10,37 i par.). Ono najavljuje krštenje u »duhu i ognju«, bliski dolazak Kraljevstva; ono je proročki znak posljednjeg proroka, jedan od bitnih elemenata u Ivanovu pokretu i propovijedanju. Esenska kupanja to nisu u Kumranu. Razlika je uočljiva i bitna.[14]

10 Flavius Josip, *Ant. XVIII*, 5,2.
11 Usp. Gnilka, nav. dj. 198.
12 Schubert, nav. dj. 112.
13 Gnilka, nav. dj. 199.
14 Usp. J. Delorme, *Le baptême dans le Nouveaux Testament*, Lumières et Vie, N° 26, 1956, 44 sl; H. Braun, nav. dj. II, 9.

Ivanovo krštenje i kumranska ritualna kupanja imaju bez sumnje mnoge zajedničke crte: kupanje vodom ujedno je zahtjev za obraćenjem, povratkom Bogu; oboje simbolizira vidljivo oproštenje grijeha što ga donosi obraćenje; oboje upućuje na eshatološko blizo vrijeme kada će Bog krštavati »Duhom Svetim i ognjem«. Međutim, krštenje Ivanovo je javni čin, svima dostupan; čin koji pečati obraćenje i pomirenje s Bogom, jednokratan, neponovljiv, svečani proročki gest što označuje konačni životni zaokret Bogu koji će uskoro doći »da očisti svoje gumno«. Ovo ga posve odvaja od dnevne prakse ritualnog kupanja u Kumranu i slične prakse u židovstvu. »Zajedničke crte upućuju na zajedničku sredinu, razlike ističu samostalnost Krstiteljeva propovijedanja; njega zato jedva možemo smatrati bjeguncem iz Kumrana.«[15]

Krštenje Ivanovo nazvano je »krštenje pokore za oproštenje grijeha« (Mk 1,4; Lk 3,3; Dj 13,24). Kao svi proroci Ivan nastupa s pozivom na pokoru: obraćenje srca, duše, života. Obraćenje — to je bliza priprava za blizi odlazak Suca, za mesijansko kraljevstvo. Krštenje u Jordanu, izraz i simbol toga velikog duhovnog zaokreta, ujedno je i završni čin toga preokreta — očišćenja duše. Obraćenje mora biti definitivno i totalno; zato je krštenje jedno. Očekivanje mesijanskog doba i suda, pokora i obraćenje također je atmosfera Kumrana. Ali Kumran ne pozna krštenje u Ivanovu smislu. Kod Ivana se krštenje i obraćenje barem djelomično indentificiraju, kod ritualnih kupanja u Kumranu to nije slučaj. Esenska kupanja su povlastica i prije svega garancija i zahtjev ritualne čistoće i potpune odijeljenosti od »sinova bezakonja«; zato su dnevna praksa i obaveza zapravo samo intenzivirana starozavjetna praksa ritualne čistoće.[16] Krštenje Ivanovo je zahtjev duše, obveza za sve. Dok esensko kupatilo uklanja fizičke mrlje što po esenskom shvaćanju kao parcijalni element grijeha kaljaju tijelo, krštenje Ivanovo je kupatilo duša, »za oproštenje grijeha«; ono na neki način kompletira unutar-

15 Gnilka, nav. dj. 205 sl.
16 Usp. G. Graystone, nav. dj. 95 sl.

nje obraćenje i čini sposobnim za blisko kraljevstvo.[17] Ivanova riječ, misija i krštenje upravo ima tu zadaću da pripravi židovstvo za taj veliki čas. Ivan je svjestan tog poziva i te uloge (Mk 1,7; Lk 1,17; 3,16).

Vanjski obred Ivanova Krštenja sigurno je bio sličan esenskom ritualnom kupanju. Ali, za razliku od svih ritualnih kupanja judaizma i esenstva, Krstitelj aktivno sudjeluje u tom činu preporoda i pokore. Kod esena postoji »samokrštavanje« — svatko sebe kupa — Ivan dijeli krštenje. To je bilo novo i zato je frapiralo Židove. Ivanovo krštenje, Ivanova pojava i pokret, njegove misli i njihov nutarnji sadržaj prelaze i nadilaze teoriju i praksu Kumrana.

Dakle: mnogo toga sugerira dodir Kumran-Krstitelj, ali ne identičnost dvaju pokreta. Ma koliko Ivan bio blizu esena ili čak njihov gojenac, kod svog nastupa on nije esen. Njegova teorija i praksa često su bitno različite od onih u Kumranu, čak kad su i upadno slične. Askeza i pustinjski život Krstitelja približava Kumranu. Isto tako distanciranje od službenog Židovstva. Međutim, gdje se Ivan sreta s Kumranom tu se i razilazi. On nije »samostanac« vezan lancima pravila, njegov pokret nema čvrstih okvira esenske Zajednice. Ivan je samostalna grandiozna pustinjska figura, čovjek za se, svjestan vlastitog poziva (Lk 3,2—3). On ima svoj krug učenika — »učenici Ivanovi« (Iv 3,25), krštenje i vlastitu zadaću da spremi sebe i svijet za bliski susret s Gospodinom.

Ivan nije poput kumranskih asketa zatvoren u pustinjsku samoću. Iako se fizički izolirao od čitavog svijeta, Krstitelj je u duhovnom kontaktu s čitavim svijetom, svim slojevima tadanjeg židovskog društva. I tu je razlika od Kumrana vrlo uočljiva. Dok su se eseni izdvojili od osuđenog Izraela, ne će s njim nikakva dodira i mole za njegovo uništenje, Ivan se obraća svima (M t3,5; Mk 1,5), čak i grešnicima i carinicima. To je esenima posve tuđe, za njih nepojmljivo. Oni su se hermetički zatvorili u svoje spilje i svoje ideje i odatle

17 Usp. J. Delorme, nav. dj. 47.

proklinju grješnike. Ivan rado prima čak i surove vojnike; samo za farizeje i saduceje imao je najoštrije riječi osude: bili su nesposobni za iskrenu pokoru (M 3,27). Kod Ivana sretamo fizičku i duhovnu otvorenost — univerzalnim, u Kumranu ekskluzivistički separatizam.

Ivanov duh okrenut je posve budućnosti, on ne gleda natrag i naprijed: na Toru i blizu eshatološku budućnost kao Kumran. Toru niti proučava niti preporuča; čak je i ne spominje izuzevši njezine osnovne etičke principe. I na toj liniji on se posve udaljuje od Kumrana, on je i tu »preteča« Isusu. Ako je Ivan ikada pripadao esenima, onda ih je posve izdao. Ivan je svijet za sebe; ma kako bliz esenima, ipak je vrlo daleko od njih.

Ivan je eminentno eshatološko-proročka figura. On svoju misiju smatra posljednjim pripravnim zahvatom Božjim pred eshatološki čas povijesti. Dugi niz proroka, koji su najavljivali to veliko doba, svršava s njim. Njegova je proročka poruka zahtjev tog povijesnog časa, punog dramatske zbilje: mesija je pred vratima, proroštva su stvarnost, za novo doba treba i novo srce — totalna promjena mišljenja i života (Mt 3,8sl i par.). Božji posjet svijetu ujedno je i sud svijetu. Tko se želi održati, mora se obratiti — izmijeniti srce; jezgra, nutarnje biće čovjekovo mora postati sposobno da primi Kraljevstvo. Sve ostalo ne vrijedi ništa. Krv Abrahamova može postati otrovna krv zmije, a kamenje djeca Abrahamova (Lk 3,8—10 i par.). I ovdje je prorok pustinje u duhovnom dodiru s esenskim svijetom.

Kumran i Krstitelj udišu gotovo identičnu »eshatološku mesijansku klimu«, žive u sličnoj mesijanskoj groznici nade i čekanja. Ali upravo kumranska bizarna, gotovo bolesno-fantastična eshatologija i mesijanizam — eshatološki rat i dvojica mesija — potpuno dijeli Kumran od Kraljevstva. Eseni tek očekuju krvavi posjet Božji, mesije, i židovski imperij. Sve je to još daleko — samo nada i želja. Ivan je počeo glasom iz pustinje: »obratite se, jer je blizu kraljevstvo nebesko!« (Mt 3,2). Već je pred vratima novo doba, nova stvarnost, no-

vo društvo, obnova, »spasenje Božje«. Ne treba više čekati: među vama je netko koji će realizirati tu veliku novost (Mt 3,11 i par; Iv 1,26). Zato veliko novo treba i novi čovjek: traži se pokora, promjena duše. Ivan najavljuje ostvarenje velikih nada Izraelovih, realni početak mesijanskog doba, upire prstom na mesiju: očekivani je došao, Duh Sveti je krstio njegovu osobu (Iv 1,33). Kumranski rukopisi ničim ne odaju ostvarenje svojih očekivanja, svojih mesijanskih nada. Te su nade neugasive, ali još daleko, u magli budućnosti. Naprotiv, onaj koji će »krstiti ognjem i Duhom Svetim« već je tu. On će »ostvariti posve drugi svijet s posve drugim zakonima . . . , on nosi potpuno novi životni poredak«.[18]

Možemo kao sigurno zaključiti: ma koliko Ivan bio u fizičkom ili duhovnom dodiru s esenskim svijetom, njegova pustinjska figura je i samostalna i originalna. On je sreo Gospodina kojemu je ravnao put i uklonio se »jačemu« od sebe; ispunio je svoju životnu zadaću — sada Krist »treba da raste« (Iv 3,30). Ako dakle nije sigurno da je Ivan ikada bio esen, sigurno je da se odvojio, ako je to i bio: pošao je za svojim proročkim pozivom. Njegov pokret je plod njegova duha i poziva, rezultat njegova rada i života — originalan.[19] Ne znamo da li je Ivan ikada boravio u Kumranu; sigurno je da se udaljio od Kumrana. »Čak, ako je izišao iz esenskih redova, on se nije zadovoljio da ponavlja njihovo propovijedanje tim što ga je iznio iz samostana.«[20] On se nije rasplinuo u jednom pokretu, već stvorio vlastiti što nosi biljeg njegove originalne osobe. On je posljednji prorok koji najavljuje skoro ispunjenje svih proroštava. On je prorok-pustinjak, nesmiljeni asket: sam i osamljen slijedi svoju misao i svoju misiju, »prorok Svevišnjega (Lk 1,76), glasnik univerzalnog spasa (Mt 3,7—10 i par.), što je uzalud tražiti u Kumranu.[21]

18 W. Brant, *Wer war Jesus Christus,* Stuttgart 1957, 113.
19 Usp. J. Daniélou, Express, 11. 2. 1957, nav. dj. 18.
20 Delorme, nav. dj. 52.
21 Usp. Graystone, nav. dj. 93—95; H. Braun, nav. dj. II, 13 sl.

Veoma tijesne, prisne veze između Krstitelja i Kumrana vidi J. Daniélou. »Mnogi podaci nam dopuštaju da mislimo kako je Ivan kao mladić živio u ovoj — esenskoj — sredini prožetoj dubokim mističnim i mesijanskim žarom.«[22] Prema autoru na to upućuju slijedeće činjenice: Ivanovo svećeničko podrijetlo, boravak u pustinji, veoma oštri asketizam, čista i neobično jaka duhovnost, produhovljenost njegova lika i riječi, religiozni moralni radikalizam, obred krštenja vezan uz akutni eshatološki mesijanizam.

Ivan je rođen u svećeničkoj obitelji. Iako u službi hrama, ova je prožeta nadama i duhom Kumranskih asketa (Lk 68—79). Vrlo je vjerojatno da je »pustinja« u kojoj je mladi Ivan boravio identična pustinji gdje se nalazio esenski centar: kraj kojim je uokviren sjeverni rub Mrtvog mora. Ivan je čovjek koji ne pozna i ne dopušta kompromisa: surovi asket, zaljubljen u Apsolutno, protivnik dvora i hrama, ekvivalent esenskom radikalizmu (Mt 3,7; 14,3 sl). Krstitelj dijeli s esenima i akutni mesijanizam. Novo doba je tu: Bog će konačno razmrsiti sve zagonetke povijesti, sve tajne života. Ivan je uvjeren da živi u predvečerje toga tako željno očekivanog časa (Lk 3,1—20). Duhovni, geografski i povijesni okvir Ivanova rada i života tako je sličan svijetu što su ga otkrili DSS da se nameće zaključak: to su isti ili najmanje veoma slični pokreti, hranjeni istim nadama, istim nadahnućima.

Čini se da čuveni i veoma kritični Daniélou zaključuje više nego to dopuštaju obostrani dokumenti. Njegova ocjena odnosa Kumran — Krstitelj teško je u cijelosti prihvatljiva.

Kakav je, dakle, odnos Kumran — Krstitelj? Vrijeme i prostor, geografski i povijesni kontekst, osoba, život i učenje Krstiteljevo gotovo nameće neku ovisnost. Ipak to nije ni dovoljno ni odlučujuće. Treba potražiti

22 J. Daniélou, *Jean — Baptiste, témoin de l'Agneau,* Paris, 1964, 43. Na str. 42—52 ovoga djela poznati autor dokazuje svoju tezu: bliskost i životne veze Kumran—Krstitelj; usp. isti: *Qumran und Ursprung des Christentums,* 16—28.

i povijesne, materijalne činjenice, koje to dokazuju. Te nisu utvrđene sa sigurnošću. Ivanova pustinja ne mora biti Kumran, njegov život nije nužno tamo formiran. Krštenje Ivanovo nije ritualna kupelj Kumrana; izravni utjecaj tu se ne da utvrditi.[23] Ivan i Kumran idu paralelno, ali samostalno. Nije nevjerojatno da je Ivan bio među esenima. Sigurno je poznavao njihovu teoriju i praksu. Ipak, međusobni odnos ostaje područje hipoteza.[24] U svjetlu kritike svi dokazi Ivanova esenskog podrijetla nestaju poput dima.[25]

Ako je ikada bio u Kumranu, Krstiteljev nastup bio je potpuni prekid s Kumranom. Nemoguć je priključak Ivana na kumransku praksu i teoriju. On nastavlja tradiciju proroka. Oskudni pustinjski život i kožni ogrtač potpuno je u stilu života velikih Izraelovih boraca za Jahvea. Isto tako njegov zov iz pustinje na obraćenje i obnovu života, jer je blizu zora mesijanskog dana.[26] Esenski svećenički krug u potpunoj je opoziciji prema hramskom svećenstvu; Krstitelj je formirao svoj mesijansko-proročki krug, udaljen jednako i od Kumrana i od Jeruzalema. Njegov kožni ogrtač simbol je njegova poziva i odvojenosti. »Upravo proročke crte u liku i propovijedanju Krstiteljevu njega najjače odvajaju od separatističke kumranske skupine koja teži za ekskluzivnom svetošću i, štoviše, naglašeno ga suprotstavljaju njoj i sličnim separatističkim kretanjima.«[27] Kao i eseni, Krstitelj je uvjeren da je blizu mesijanski rasplet, dan srdžbe i obračuna (Lk 3,7; Mt 3,7). On najavljuje mesijanski obračun; taj je pred vratima (Lk 3,9 i par.). Da se uteče »od srdžbe što stiže«, potrebno je »obraćenje«, promjena srca i vladanja (Mt 3,8 i Lk 3,8). Samo krštenje bez bitne promjene duše i besmisleno je i beskorisno. Tu se Ivan sreta s esenima: potrebno je oprati dušu, izmijeniti mentalitet (Lk 3,10 sl). Sve ostalo je popratno. Ipak, »obraćenje što ga traži Ivan bitno je drugačije od onoga što ga traže eseni. Propovijedajući obraćenje Ivan se vraća na propovijed starih proroka. Kao i proroci on se obraća cijelom narodu i od njega traži potpuno obraćenje Bogu i potpuni prekid s grješnom prošlošću«.[28] Njega uopće ne zanimaju uskogrudni propisi Tore nego povratak životnoj praksi bitnih normi morala i života, »plodovi obraćenja« (Lk 3,10—14). On ne kune čitav svijet poput zagriženih Božjih prijatelja u Kumranu (S 2,5—18), iako upozorava na prokletstvo ustrajnih u zlu (Lk, 3,9.17; Mt 3,10.12). Krstitelj ne traži izdvajanje iz društva, odvajanje od službenog Izraela, ali naglašava da ne spasava krv Abrahamova nego vlastiti odziv na Božji poziv (Lk 3,9; Mt 3,10). Kumranska Zajednica naprotiv traži potpuno izdvajanje i odvajanje »od zajednice ljudi grijeha«, samoosudu na fizičku, socijalnu i duhovnu samoću (S 5,1 sl), iz koje će odjekivati prema nebu i najuzvišeniji hvalospjevi — Hodajot — i najsočnije kletve (S 2,4—17). Kumranski pustinjaci pobjegli su iz Izraela da ih ne zarazi prokleto i nepopravljivo mnoštvo, Ivan se obraća svima da ih popravi. Eseni su čvrsta, stotinama propisa i zakletvom ograđena zajednica; Ivan ne osniva zajednice; njegovi su učenici s njim u dosta labavim odnosima; svoje slušatelje šalje njihovu domu i zvanju.

Ivan je propovijedao »krštenje u znak obraćenja za oproštenje grijeha« (Lk 3,3 i par.). Propovijedanje i krštenje su u unutarnjoj, uzročnoj vezi. Grešnik mora biti spreman na izmjenu svog života i svog stava prema Bogu da bi mu Božja ruka prekrižila dugove. Izraz i potvrda obraćenja je krštenje, simbol unutarnje promjene. Potpuno u stilu starih proroka. Dakle: propovijed — obraćenje — krštenje — oproštenje grijeha. Posljednje je rezultat triju čimbenika: propovijedi Krstitelja, Božje dobrote i pokornikove spremnosti da prihvati Božji stil života. Činom krštenja potvrđeno je i intenzivirano obraćenje; ono je vidljiva činjenica. Obraćenje je uraslo u krštenje. Kupanja u Kumranu nisu ni u kakvoj nutarnjoj vezi ni s propovijedi, ni s poukom, ni s

23 Usp. M. Burrows, *Lumières nouvelles*, 76 sl.
24 Usp. nav. dj. 78.
25 Usp. nav. dj. 80.
26 Usp. Gnilka, nav. dj. 199.
27 Nav. dj. 200.

28 Nav. dj. 201.

obraćenjem; ona su nijemi svjedok da je obraćenje dovršeno.[29]

Sigurno, kumranska Zajednica izrazito svećeničkog karaktera svojim ritualnim kupanjima nastavlja i pooštrava ritualne praktike iz službe u hramu, ali se u tom ne iscrpljuje značenje esenskih kupanja. Mnogo je važnija unutarnja čistoća, čišćenje od grijeha i opačina; to obilno potkrepljuju kumranski tekstovi (S 3,2—6; 5,13—14). Zajednica pripušta nekoga ritualnim kupanjima u uvjerenju da je taj u milosti i na putu istine. »Obredi čišćenja ne daju oproštenje grijeha, ali čovjek koji ih smije primiti zna da njegov grijeh nalazi oproštenje i da je njegova krivnja okajana duhom u Zajednici. Kupanja su za njega, koji je u zajedništvu Zajednice, neprevarljiv znak da se Bogu dopadaju njegovo vladanje i njegove pokore.«[30] Kumranska kupanja su moralni poticaj i ujedno mjerilo duhovne, religiozne čistoće, poticaj i znak savršenosti. Ona su svjedok da se to postiglo i obveza da se ustraje.

Mnogi kumranisti skloni su mišljenju da je Ivanov pokret, vremenom i sadržajno tako bliz Kumranu, unio u primitivnu Crkvu esenske elemente. Pobliže: učinili su to Ivanovi učenici koji su se pridružili Kristovu pokretu, odnosno Crkvi u njenim prvim danima (Lk 7,18—23; Iv 1,35—37; Dj 19,2—7). Jasno je da ovi autori pretpostavljaju veliku bliskost, srodnost i ovisnost Ivanova pokreta od sličnih duhovnih gibanja što ih svjedoče DSS. Zaključak se čini prejak, obostrani dokumenti nipošto ga ne nameću. Esenski i Ivanov pokret očituju povijesni duhovno-religiozni paralelizam. Zajedničko im je: eshatološka klima, očekivanje jednog boljeg, Božjeg svijeta u bliskoj budućnosti. Drugo malo što im je zajedničko osim ukorijenjenosti u zajedničkom tlu Staroga zavjeta. Obred kupanja, bitno karakterističan i eshatološki usmjeren kod oba pokreta veoma je različit i sadržajno i kao ritualna praktika. Kod esena to je zahtjev dnevnog rituala što ga traži svećenička

29 Usp. nav. dj. 203.
30 Nav. dj. 195.

obredna čistoća, a nikada prijelomni životni čin jednog novog početka i novog života. U Ivana to je jedan, za svakog pojedinca neponovljiv čin koji svjedoči o temeljnom »obraćenju« krštenika; izmijenjen je posve životni smjer. Tu je posve potisnut ritualni element Tore, njegova je vrijednost reducirana do nespominjanja. »Obraćenje« znači pretvoriti u praksu i život etičke poruke starih Izraelovih proroka; Ivanova je poruka na njihovoj liniji, glas posljednjeg proroka. Kod esena ritualni legalizam Tore ispunja čitav dan i čitav život kumranskih osamljenika. Iako odijeljen od hrama, Kumran nastavlja ritualnu teoriju i praksu oko hrama, ritualizam i legalizam Tore kako ga je izgradilo židovstvo nakon svoga povratka iz Babilona. Obratiti se značilo je u Kumranu ispuniti čitavu Toru u vlastitoj interpretaciji. Kumran je sebe svjesno izolirao od židovstva i svijeta; on je tijelo za se, ograđen šutnjom i pustinjom; Ivan je javni propovjednik, navjestitelj novog doba; on se obraća svima, njegovi su horizonti širi od Judine pustinje i Židovstva (Lk 3,12 sl). Ivan je surovi asket, ali on nikome ne nameće svoj stil života; dovoljan je moralni kodeks Biblije (Lk 3,10—14). Kumran ga povećava. Pravilnik Zajednice je novi kodeks života, obveza koja ne pozna iznimaka. Protivno eseima, Ivan ne traži ni izolacije, ni napuštanje svijeta, zvanja, načina života. Uz nesumnjive povijesne i duhovne kontakte Kumran — Krstitelj razlike su tolike da o užem srodstvu i ovisnosti ne može biti govora. Najvjerojatniji je paralelizam dvaju pokreta: izrasli iz istog duhovnog i povijesnog tla nužno imaju mnogo zajedničkoga. Međutim, sadržajem svoje poruke i smjerom svoga razvoja to su dva bitno različita pokreta.

Ove stranice nameću nam stanovite zaključke. Bez svake sumnje, Kumran i Krstitelj imaju mnogo zajedničkog, ali to ipak ne dokazuje da je Ivan učenik esena. Oba pokreta veže vrijeme i prostor, starozavjetna baština, židovske tradicije i duhovnoreligiozni ambijent. Oba pokreta dišu istu atmosferu mističnih nada i mesijanističkih očekivanja; hrane se istom prošlošću, očekuju sličnu budućnost, traže i propovijedaju životni za-

okret, duhovno očišćenje. Nije sigurno da je sve što nam je otkrio Kumran bilo monopol Kumrana; mnogo toga zajednička je svojina čitavom židovstvu pred nastup kršćanske ere.[31] Kumranski pokret osvijetlio je širu povijesnu pozadinu Ivanova pokreta.[32] Međutim, Ivanovi horizonti prelaze Kumran, njegovo je djelovanje samostalno, njegov duh i postupci oprečni Kumranu — on je Preteča. Posljednje riječi Krstiteljeve bit će prve riječi Kristove. Zašutjet će »glas iz pustinje«, umuknut će glas Kumrana, glas iz Betlehema odjekuje stoljećima.

---

31 Usp. M. Burrows, *Schriftrollen,* 271 sl.
32 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 21.

2. poglavlje

SINOPTICI

Kad su publicirani prvi, najvažniji esenski rukopisi (1950), čuo se koji glas: eto razjašnjenja i konačnog rješenja tajne kršćanstva. Ma bio i pojedinačan, takav glas široko se čuo. Dupont-Sommer napisao je 1950.: »(Esenstvo) predstavlja u židovstvu ... pokret isto tako širok koliko dubok, istovremeno u Palestini i izvan Palestine. Baš iz krila ove religiozne uzbuđenosti izašlo je kršćanstvo ... U povijesti nema apsolutnih početaka; kršćanstvo u tom pravilu ne čini iznimku. Već su eminentni povjesnici u esenstvu prepoznali 'slutnju kršćanstva'. Ova je formula od Renana isto tako kao i slijedeća: 'Kršćanstvo je esenstvo, koje je dovoljno uspjelo ... '« Očito oduševljen ovom Renanovom igrom riječi Dupont-Sommer nastavlja: »Sve u židovskom 'Novom zavjetu' naviješta i pripravlja kršćanski Novi zavjet.«[1]

Drugi eksperti misle drukčije: »Ima razloga da se predvide dosta tijesni odnosi između rukopisa i Novoga zavjeta, jer obadvije, primitivna Crkva i kumranska sekta, bile su židovske zajednice koje su živjele u istoj epohi, u istoj zemlji.«[2] Neizbježno je mnogo zajedničkoga. »Kršćanski apostoli služili su se terminima i kategorijama koje su bile dobro poznate njihovim slušateljima isto tako kao i njima samima.«[3] Posve je jasno da su »ne samo SZ, nego također misao i literatura,

---

1 Dupont—Summer, AP, 121.
2 Burrows, *Lumières nouvelles,* 66.
3 Nav. dj. 67.

koja je došla iza njega i koja ga je za Židove dopunila, bile dobro poznate Isusu i apostolima«.[4]

Kršćanstvo je moralo ljudima govoriti svoju božansku novost njihovim jezikom, ako nije htjelo biti samo šum glasova. Božja objava morala se prilagoditi ljudima, zemlji, vremenu. Za svoju zgradu Krist i apostoli morali su uzeti misaoni i izražajni materijal iz onog kutića našeg planeta, koji zovemo Palestina, gdje je živjela i kumranska sekta i upravo u vrijeme kada je ona živjela. Što je čudno da se susreću isti izrazi, čuju katkada isti glasovi? Čudno bi bilo da nije tako. Ali Krist nije samo ponavljao davno rečeno. On je zbilja jedini i osamljen, originalan, iznad svih religioznih pokreta »u svom položaju vrhovne religiozne glave čovječanstva«.[5] Ako se izuzme zajednička baština, Krist i Kumran imaju malo zajedničkoga. Ta dva svijeta rijetko kada se dodiruju.

Sinoptici su svježa i izravna jeka riječi nazaretskog Učitelja. Da je Krist učenik Kumrana u bilo kojem smislu riječi, sinoptici bi ga odali. Činjenica je koja iznenađuje: ni sinoptici, ni drugi novozavjetni spisi esene ni Kumran ne spominju ni jednom riječi. Krist se razračunao s farizejima koji su držali dušu tadanjeg Židova zatrpanu svojim tradicijama; osudio je saduceje, hramske trgovce, neprijatelja duha. O esenima šuti. »Najvjerojatnije je da za Krista i njegove apostole eseni nisu bili sekta nego dio siromaha Izraelovih, 'prvih Izraelita', 'onih koji su čekali utjehu Izraelovu'.«[6] No, je li to tako vjerojatno? K. Schubert misli da Novi zavjet esene obuhvaća u onom velikom broju Židova, koji su očekivali »kraljevstvo Božje«. To je skupina među skupinama koje su živjele u »akutnom očekivanju bliskog mesije«.[7] Možda je tako, ali ostaje činjenica da su sinoptici mimoišli Kumran. Ta totalno osamljena, u se posve zatvorena skupina bez dodira s javnim životom i suvremenim gibanjima jednostavno nije ih zanimala. Teme, ideje, formulacije i izraz sinoptika imaju malo što zajedničkog s vlastitim izražajnim i idejnim blagom esenskog svijeta.

4 Nav. dj. 66.
5 Nav. dj. 70.
6 J. Daniélou, Express, 11,2. 1957, nav. dj. 18.
7 Usp. Schubert, nav. dj. 108 sl.

Najveća sličnost između riječi Kristovih, kako su ih sačuvali sinoptici, i rukopisa iz Kumrana nalazi se kod Luke. Esenska dualistička terminologija, iako rijetko, sreta se upravo tu. »Sinovi ovoga svijeta mudriji su od sinova svjetla...« (Lk 16,8). »Sinovi svjetla« tipičan je izraz u DSS (S 1,9; 2,16; 3,13, 24.25; M). Kod Luke čitamo još jedan izraz kumranske boje. Riječima: »Ovo je vaš čas i vlast tame« (Lk 22,53), popratio je Isus svoje uhićenje. »Vlast tame« — odaje esensko poimanje svijeta i snaga koje ga vode — dualizam.[8] Međutim, iako dualizam kao razdijelna crta presijeca i sinoptike, oštri, teološki obrađen kumranski dualizam — misao i izraz — nije nimalo tipičan za prvu trojicu evanđelista.[9] Ipak, on je tu prisutan ma koliko ublažen i sporadičan. Dokaz da smo u duhovnom kontaktu sa židovstvom prije tragične 70. godine. Iako se na prvi mah čini neizbježiv zaključak da tu imamo tipično esenske izraze, što uključuje izravni ili neizravni dodir s kumranskim svijetom, takav zaključak nije i jedini. Kumran je sačuvao te izraze i dao im vlastiti sadržaj, ali oni su živjeli vrlo vjerojatno na mnogo širem području i bili poznati širokom slušateljstvu Kristovu.[10]

Krist uspoređuje svoje kraljevstvo nebesko s drvom, »tako da dolaze ptice nebeske i gnijezde se u njegovim granama« (Mt 13,32). I kumranska Zajednica uspoređuje se sa stablom što treba da granama pokrije svijet (H 6,15—18). Tu se može vidjeti samo koincidencija literarnih oblika i ništa više. Međutim, »kraljevstvo nebesko«, što ga propovijeda Krist, sadržajno nimalo ne sliči eshatološkom kraljevstvu Izraelovu što ga očekuju esenski fanatici. Posve je izostao nacionalni moment, bitan Kumranu. Na taj način stvara se prostor

8 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament*, II, 94.
9 Usp. dj. II, 96 sl.
10. Usp. M. Burrows, nav. dj. 134.

za one koje Bog — kako su mislili eseni — jedino treba uništiti: poganski svijet. Krist proširuje krug Božje ljubavi u beskraj; esenima nezamislivo i, po njima, Bogu nedopustivo.

Dvije prve glave Lukina evanđelja imaju »kumransku« boju. Tu novozavjetni himni i stilski i sadržajno podsjećaju na himne kumranskog pjesnika. Jedni i drugi puni su aluzija i reminiscencija iz Staroga zavjeta. Atmosfera bliskog nastupa mesije, njegovo očekivanje, zahvalne molitve — pjesme pune proročkih inspiracija o velikoj budućnosti Izraela, sve podsjeća na Kumran. Ali teren i duhovni ambijent nije Kumran nego Jeruzalem i hram, što dokazuje da nije Kumran jedini živio u toj atmosferi nada i želje, u »akutnom« očekivanju mesije. Atmosfera mesijanizma i duboke religioznosti sreta se i kod hramskih svećenika koje je Kumran prokleo. To je još jedan dokaz više da se mora biti vrlo oprezan u ocjeni dodira Kumran — Krist — kršćanstvo. Osim toga, duhovnost i misao kumranskih pjesama postaje sektaška, sužava se, pati od sektaškog ekskluzivizma i dogmatskih aberacija, i ostaje u starozavjetnim misaonim okvirima.

Naprotiv, novozavjetni himni, ma koliko im riječ i stil podsjećali na Stari zavjet, duhom i sadržajem su totalna novost prema njemu, pogotovo prema kumranskim himnima; mesija, spas, oslobođenje od grijeha već je na obzorju; horizont se proširuje na čitav svijet, svjetlo će obasjati sve narode (Lk 1,68 ssl; 2,29 ssl). Kumranski i novozavjetni himni daleko su međusobno kao što je daleko Kumran i Novi zavjet: tamo uskost i nesiguran pogled, ovdje božanska širina i početak novoga, vječnoga...

Potrebno je naglasiti: tematika sinoptika ipak ima nekoliko karakterističnih paralela u Kumranu. Krista i Kumran karakterizira primat duha nad tijelom, primat duhovnih vrednota, primat vječnosti nad materijom, što je danas glib sutra prašina i centralna točka esenskog Pravilnika i sinoptika: obraćenje, poziv na obraćenje. Najurgentniji zahtjev Pravilnika Zajednice, prvi korak u Zajednicu spasa i izabranja je višekratno

ponovljeni poziv na obraćenje.[11] Čitav Pravilnik samo je razrada tog poziva, uputa kako ga ostvariti. Sa stranica sinoptičkih Evanđelja čuje se isti glas, odjekuje identičan poziv. Na obraćenje poziva Krstiteljev glas iz pustinje (Mk 1,4 i par.). Krist ga pretvara u imperativ (Mk 1,15 i par.); poslani, da propovijedaju, apostoli će ponoviti taj učiteljev poziv (Mk 6,12). Teško onom tko na taj poziv ostane gluh (Mt 11,10 sl; Lk 10,13). Navedeni paralelni tekstovi otkrivaju veoma veliku srodnost između Pravilnika Zajednice i propovijedanja Kristova kako treba shvatiti »obraćenje«. Na obje strane obraćenje je kategoričan zahtjev, neizostavan preduvjet spasa, u Kumranu spasava članstvo u Zajednici; korak tamo — prvi i najvažniji »obratiti se«, otkinuti se od zla i u cjelini prihvatiti Toru (S 5,1—3.7—9). Bez obraćenja čovjek ostaje lutalac (S 5,4 sl), u tami (S 3,3) i nečistoći (S 3,5 čeka ga uništenje (S 5,19). Krist traži isto. Kraljevstvo nebesko je tu: do spasa je samo korak, taj korak je obraćenje (Mt 4,17). Da Židovi ne bi umišljali sebi pravednost, a obraćenje za sebe tobožnje pravednike držali nepotrebnima, Krist upozorava da je to jedini put spasa za svakoga. Tko ga odbija, bira propast (Lk 13,3.5; 11,31 sl i par.). Krist i Kumran, DSS i NZ i propovijedaju i traže obraćenje. To govori da smo u istom židovskom povijesno-religijskom prostoru. Obraćenje je preduvjet spasenja i kod Krista i u Kumranu, kao i njima suvremenom židovstvu.

Posebnu snagu i ton ovom pozivu na obraćenje kod Krist i esena daje blizi eshatološki čas naše povijesti. Smjena povijesnih epoha je blizu (S 4,16—25; 8,4—12 i Mk 1,15). Korak u novo bolje, Božje doba je »obratiti se«. Upravo ova eshatološka usmjerenost obraćenja izdvaja Krista i Kumran iz njima suvremenog židovstva.[12]

11 Obraćanje i poziv na obraćanje vrlo česti je refren DSS. Usp. S 5,1—3,7,13, 20—22; 6,14 sl; CD 15,7—13.

12 Usp. H. Braun, »*Umkehr in spätjüdisch-häretischer und frühchristicher Sicht, Gesammelte Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt,* Tübingen 1971, 73 sl.

Još jedan Kristu i Kumranu zajednički element u poimanju obraćenja dijeli ih od tadašnjega židovstva: usmjerenost obraćenja na djelovanje i djela koja nužno slijede stvarno obraćenje srca i mišljenja. Ništa ne će pomoći esenskim asketima sva ritualna pranja i kupanja, ako ih ne prate djela obraćenja (S 1,2; 3,5 sl; 5,20.22). Krist također odbija židovski ritualni formalizam koji je zapravo prazni nadomjestak stvarnog obraćenja i religioznog života (Mk 72,1—23), traži se »plod« koji odgovara obraćenju (Mt 3,8). Krist i Kumran i ovdje su radikalni, odvajaju se od prakse i teorije službenih teologa tadanjeg judaizma. »Pred bliskim svršetkom čovjek je kao izgubljen. Njegova puka pripadnost zajednici židovskog kulta ne koristi. Potrebna je osobna odluka koja se ne da ritualno zamijeniti; odluka koja se ostvaruje u djelovanju, u vladanju.«[13] Dotle Kumran i Krist idu zajedno, ili bolje, paralelno. Idu li zajedno do kraja ili se shvaćanja i putovi razilaze i na ovom području? Vidjet ćemo opet: Krist i Kumran zajedno su samo dio puta.

Pravilnik Zajednice, tražeći obraćenje, traži napuštanje svijeta posve i zauvijek, totalno izoliranje u krilu Zajednice. Tko se obrati, mora se »odijeliti od zajednice grešnika« (S 5 sl). Da li je aspirant za to sposoban, provjeravaju dvije godine novicijata i popratni ispiti (S 6,13—23). Obraćenje, radikalan prekid sa svijetom istovremeno je radikalno prihvaćanje Tore sa svim dodatnim propisima Pravilnika (S 5,7—9). Svi moraju izvršiti sve, ponavlja do iznemoglosti Pravilnik Zajednice. Koliko je toga, plastično pokazuje Pravilnik, posebno njegova jezgra (S 5,1—9,2). Ma koliko Pravilnik inzistira na stvarnom obraćenju srca i života (S 3,1 sl), eseni nisu izmakli židovskom formalizmu: i kod njih je čovjek radi subote, zapovijed radi poslušnosti. Formalizam je umnožen i pojačan. Konačno, esenski obraćenik morao je sam sebe razbaštinti. Samo Božji proleter bez igdje ičega mogao je biti član Zajednice. Sve je zajedničko, sve postaje svojina Zajednice: obraćenik, imetak, nauka (S 5,2). Esenski obraćenik ostaje tako potpuno osamljeni, od svijeta i zbivanja odijeljeni Božji formalist, bez igdje ičega, bez igdje ikoga. Sve je to daleko od Kristovih misli. U njega nema novicijata ni ispita, zakletve ni formalističkih propisa da se dokaže obraćenje. Iako i Kristov učenik mora temeljito razmisliti prije nego zakorači za tim čudnim Učiteljem (Lk 14,28—33), iako se katkada mora zavaditi sa sebi najbližima radi Učitelja i njegove riječi (Lk 12,49—53), Isusov učenik ne napušta svijet, ne isključuje se iz ljudske zajednice. Krist ne boluje od esenskog separatizma i ezoterike. Obraćenje ovdje ne dijeli svijet na jedne vrijedne ljubavi, druge samo mržnje. Svi su vrijedni ljubavi; Očeva su djeca, makar izgledali i neprijatelji (Mt 5,43—48 i par.). Zato Krist ne traži razlaz, totalni bijeg iz tog svijeta, bio on i prljav, vučji. Učenici moraju upravo u taj čopor da ga pretvore u ovce (Lk 10,2—4).

13 Nav. dj. 76.

Kumran je obrede Tora-kulta apsolutizirao, čak i one najsitnije, Krist sankcionira dekalog. Ostali Tora-propisi: sabaatizam, obredi, ceremonije, socijalni i bračni kodeks Tore — moraju se vratiti u prvotni Božji plan (Mt 19,5 sl i par; Mt 5,31 sl i par.) ili dokinuti kao suvišni naplav i teret (Mt 9,14 i par; 12,1—14 i par; 15,1—20 i par.). Njihova je vrijednost sasvim relativna, jer je ljudska.

Samo razvlaštenik je obraćenik i ima pristup u Zajednicu (S 5,1—3). Sve što ima i brigu za sebe prepušta Zajednici. Imetak uvijek ugrožava duh. Rizik se uklanja potpunim razvlaštenjem. Sinoptici također upozoravaju na otrovnu opojnost bogatstva (Lk 18,18—27 i par.), i opasnost za bogataša da ne izgubi vječnost (Mk 10,17—28). Krist u ovom slučaju, i samo u ovom, poziva bogatog mladića da u interesu viših dobara ostavi zemaljska. Međutim, ne traži od svih da ostave sve iako su mu simpatije i ljubav na strani siromaha (Lk 6,20.24). Makar je bogatstvo rizik za svakoga, propast je samo za neke i njima je upućen poziv da ga razdijele. Od koga pak Isus traži odricanje bogatstva u ime totalnog obraćenja Bogu, on je radikal-

niji od kumranskog Pravilnika. Na jednoj strani osiguranje obraćenika je Zajednica, na drugoj osiguranje je napustiti svaku ljudsku sigurnost i stati pred Boga praznih ruku. Ovdje pristup u jedan sustav koji duhovno osigurava čovjeka; tamo zahtjev za konkretnom poslušnošću u kojoj je čovjeku oduzeta sigurnost i on je posve stavljen u ovisnost o Bogu. Upravo ovdje leži najdublja razlika između kasnožidovskog, heretičnog i ranokršćanskog pogleda u shvaćanju obraćenja.«[14]

Obraćenje, zajednička središnja točka esenskog Pravilnika i sinoptika kolikogod im je zajednička, toliko ih i dijeli. Još jedan argument da se nalazimo u istom duhovno-religioznom okviru, ali slike nisu iste.

Stav prema materijalnom bogatstvu možda najviše približuje Kumran i Krista. Krist i Kumran gledaju na materijalni svijet iz ozračja vječnosti i upozoravaju na zavodničku snagu bogatstva (Mt 4,19 i CD 4,15—17). Krist je izrekao najtežu osudu duha kapitalizma. Mamona je zbilja »zamka Belijalova«. Bogataš je neotkupivi rob (Mt 6,24). Materija često zarobi dušu i vječnost. Međutim, Krist je božanska realnost, ne traži kao Kumran neizvedivo: da svi napuste sve, sve dadu u zajedničku kasu. I ta materija spašava dušu ako se da Kristu u osobi siromaha (Mt 25,40). Za većinu je dovoljno — biti spreman na žrtvu.

»Blago i siromasima u duhu« (Mt 5,3). Možda nam je tek nakon kumranskih otkrića ova misao posve jasna. Siromasi duhom nisu ni proleteri ni tupoglavi, nisu to ni neizobražene mase, »amm-ha-ares« kojima neznanje priječi da spase dušu. Siromasi Evanđelja su oni, i samo oni, koji svoju nauku ne stavljaju u svoj novac, rad, uspjehe, nego u Gospodina. Samo čovjek svojim nutarnjim bićem otrgnut od zemlje može i shvatiti i prihvatiti Kristovu poruku; samo onaj koji je uvjeren u dubini samoga sebe da sam sebi nije dosta bit će nagrađen novim spoznajama koje dolaze od Oca: »Slavim te, Oče, Gospodaru neba i zemlje, što si ovo sakrio od mudrih i umnih, a objavio malenima« (Mt

14 Nav. dj. 85.

11,25). Mudrost, koja se oslanja na samu sebe, nužno postaje ludost. Veličina oslonjena na samu sebe lomi sama sebe. Siromasi su junačke duše što su nadvladale sjaj kovane materije i žrtvovale je za Božje Kraljevstvo. To su dobrovoljci siromaštva gdje siromaštvo nije ekonomski nego moralno-religiozni pojam, viša vrednota. Istu misao sretamo i u Kumranu i nigdje drugdje na židovskom tlu.[15]

Krista i Kumran približuje i stav prema seksualnosti: ženidbi i djevičanstvu. Kontakt je jasan, ovisnost isključena. Krist posvećuje brak, vraća mu nerazrješivost i uzvišenost iz prvih dana stvaranja (Mt 19,3—7; Mk 10,2—12). CD je na istoj poziciji: brani monogamiju i vjerojatno nerazrješivost braka (CD 4,20—52). Identičan je citat iz Geneze (Gen 1,27), motiv i argumentacija: princip stvaranja i plan Stvoritelja. Možda je tu misao Kumrana Krist sankcionirao. To nije ni nemoguće ni nevjerojatno, ali ni nužno. Sve zajedničko Novom zavjetu i Kumranu može biti zajedničko, ali ne posuđeno: zajedničko je vrelo. Ovdje je to slučaj. Tekst Geneze, plan Stvoritelja određuju i misao i formulaciju.[16] CD (4,20 sl) kao i sinoptici (Mk 10,2—12 i par.) citatom Geneze (Gen 1,27) kritiziraju i ispravljaju židovsku praksu koja se temeljila na iznuđenom Tora — dopuštenju rastave braka (Dt 24,1). Vidljiv je i ovdje paralelni radikalizam. Takav oštar stav i zaoštravanje bračnog morala susreće se u židovskom religioznom prostoru samo u DSS i NZ.[17]

Djevičanstvo mnogo cijeni i Krist i eseni. Samo kod Krista to nije opća praksa, niti nužna obaveza, nego žrtva »poradi kraljevstva« (Mt 19,2). Esen bira djevičanstvo, jer ga kontakt dvaju tjelesa čini nečistim.[18] To je u stvari bijeg od tijela, proklinjanje seksualnosti. Krist bira djevičanstvo ne zato što je ženidba »prljavština«, već zato što je djevičanstvo uzvišenija žrtva. Ali, esenstvo ipak zadivljuje danas kao i tada baš prak-

15 Usp. Schuberlt, nav. dj. 119 sl.
16 Usp. Burrows, nav. dj. 124 sl.
17 Usp. Schelkle, nav. dj. 40.
18 Usp. nav. dj. 39.

som djevičanstva.[19] Možda je djevičanski brak Marijin, celibat Ivana i Pavla, kao i drugih plemenitih duša u prve kršćanske dane imao tu svoj uzor.

Našla se u DSS još koja paralela sinopticima. Naglašena je zabrana zakletve (Mt 5,33-37 I CD 15,1—3), ali »realne sličnosti nema«.[20] Kod sinoptika i u DSS stoji zabrana da se ne tuži i ne sudi, nego bratski opomene.[21] Međutim, to je opća etička norma i zahtjev socijalnog života. Nema ozbiljnog razloga u koincidenciji tražiti ovisnost. Kumranci su obraćenici »od svoga pokvarenog vladanja«, »pustinjski pokornici« što daleko od ljudi »pripravljaju put Gospodinu« (CD 15,7; S 1,6; 8,13). Pustinja, obraćenje poziv na pokoru — tim počinje Ivan Krstitelj i Krist (Mt 3,2 i par.). Međutim, obraćenje i pokora znači u Kumranu: natrag Mojsiju i Tori, kod sinoptika: naprijed Mesiji i novom dobu jer je »blizu kraljevstvo nebesko«. U pustinju! — jedan je od zahtjeva esenstva. Tu se očekuje susret s Bogom. Eseni ponavljaju staru praksu proroka. Ivan Krstitelj, Isus i Pavao preuzimaju istu praksu: za svoju veliku misiju spremaju se u pustinju. Ali, Krist se vraća među ljude, eseni ostaju u pustinji da u njoj nađu grob.

Kako vidimo, zajedničko esenskom i Kristovu pokretu svakako je veoma uočljivi moralno-religiozni radikalizam. Bog je najveća zbilja i svoje dužnosti prema njemu treba najozbiljnije shvatiti. Kristov i esenski radikalizam nije teorija nego praksa — život (Lk 6,46 i S 1,2 sl; 5,1 sl). Religiozni moralni nivo službenog židovstva, njegovih teologa i duhovnih vođa vodi samo u samoobmanu. Sva ta Tora — kazuistika i sitničavi propisi samo su besplodan pokušaj da se zaobiđe bitno. Zato je to jalov posao (Mt 23,13—28 i S 3,5 sl). Dakle, bitno je na prvom mjestu. Međutim, Kristov radikalizam naglašava zbilja bitno: sinajski moralni kodeks (Mt 5,20—48), ostavljajući po strani sve što se oko toga nagomilavalo stoljećima; esenski, naprotiv, radikalizira bitno novom gomilom suvišnosti (S 5—10); Krist povijesti duha daje novi smjer, Kumran nastavlja liniju judaizma. Ne samo da Krist radikalizira moralni kodeks, nego ide dokle Kumran i ne pomišlja ići (Mt 5,48). Međutim, u središtu njegova radikalizma stoji čovjek, a ne Tora (Mt 15,1—20; Mk 2,23—28 i par.). Krist je prema Tori slobodan, vraća je na temeljne moralne principe. Njemu je stran kumranski tjeskobni legalizam, sitničava suha juridika, sva ta nagomilana šuma propisa i pravila što guše život i slobodan hod Bogu. Tora-duh i mentalitet DSS daleko je od Božjeg duha i srca (Lk 15,3—32). U Kumranu Tora-slovo je apsolutizirani put spasa, u Evanđelju to je Isus: njegova riječ i on osobno. Ta bitna razlika čita se na svakoj stranici esenskih rukopisa odnosno Evanđelja.

Može se naći velik broj analogija na području izraza i ideja između sinoptika i esenskih rukopisa.[22] U najviše slučajeva sličnost je daleka i sumnjiva. Tek katkada postoji idejna i duhovna srodnost i možda kontakt između misli Kristovih i kumranskog svijeta. Neki kontakt Kumran — sinotptici ostaje vjerojatan. Možda preko Krstitelja.[23] »Nije, međutim, sigurno da je ikada bilo izravnih odnosa između Isusa i ove sekte posebno; što se mene tiče, to mi se čini vrlo sumnjivo.«[24]

Literarni i sadržajni kontakt sinoptici — DSS bez sumnje postoji, iako nije uvijek jasno vidljiv. Sličnosti, što ih je pomna analiza našla, najčešće ne znače ni izravni dodir ni ovisnost. Sličnost ta se dovoljno tumači istovjetnim uvjetima života, zajedničkom židovskom baštinom, a vjerojatno u organizaciji početka crkve-

19 Usp. Plinije, *Hist. nat.* V 17,73.
20 Usp. Burrows, nav. dj. 125.
21 Na sudu protivnici postaju neprijatelji, gube međusobnu ljubav i povjerenje. Zato i DSS i NZ savjetuju izbjegavanje procesa i parničenja. (Mt. 18,15—17 i CD 9,2—8; S 5,25—6,1).

22 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament II*, 104 ssl.
23 Usp. J. Daniélou, *Qumran und der Ursprung des Christentums* 29—31.
24 M. Burrows, nav. dj. 125.

nog života izravnim utjecajem Kumrana.[25] Sve u svemu: 1. Literarna sličnost ne uključuje ovisnost. Ona je rezultat zajedničke duhovne baštine, zajedničke kulture. 2. Doktrinarna sličnost — uostalom rijetka — uvjetovana je djelomično sličnim duhovnim stavom prema Tori i religioznoj praksi službenog židovstva onoga vremena. 3. Pozajmice disciplinske i pravno-administrativne naravi nisu isključene; o tome će kasnije biti više govora.

Evo kratke sinteze ovoga poglavlja. Vjerojatno da je Krist zaobilazio esene i na svojim putovanjima i u javnim nastupima i polemikama. Eseni su napustili svaki javni život, Krist je djelovao javno. Oni su šaptali u pustinji, Krist je govorio na ulicama, trgovima, u sinagogama, u hramu gdje se sreo i obračunavao s onima koji su držali u rukama novac i Toru, bili javni tumači Božji. Da Krist nije poznavao esene: njihov svijet, njihove nade, veličinu i zablude, gotovo je nezamislivo. Katkada kao da su njegove riječi svjesna reakcija na eseistvo: »Čuli ste da je kazano: Ljubi bližnjega svoga i mrzi na neprijatelja svoga. A ja vam kažem: Ljubite neprijatelje svoje...« (Mt 5,43 ssl). Ni Stari zavjet ni židovska tradicija ne poznaju zapovijed mržnje, ali zapovijed »svete mržnje« sretamo na mnogoj stranici esenskih rukopisa (S 1,10; 2,4 ssl; 9,22). Krist pruža protulijek: Božju ljubav, savršenost Oca. Božje srce ima za svakog samilosti i ljubavi. I zalutali sinovi su njegova djeca. Bog nije nikada mržnja; nitko nije pozvan da u ime Boga mrzi i uništava. Esenska samovoljna podjela svijeta na dvije kategorije i osvetnička, planirana želja za uništenjem ovim Kristovim riječima je uništena.[26] Veoma je vjerojatno da su ove riječi Kristove kritika esenstva,[27] iako to nije posve sigurno ni dovoljno argumentirano.[28] Uostalom, Krista sinoptika dijeli od Kumrana nešto jedinstveno i samo njegovo: govor na gori, njegovi paradoksi — aforizmi i rasuto biserje sinoptika — parabole. Ta božanska jednostavnost i ljepota Kumranu je posve nepoznata. Krist stvara i kad ponavlja, Kumran opetuje i kad stvara.

25 Usp. W. D. Davies, *The Setting of he Sermon on the Mount*, Cambridge, 1964, 252—256.

26 Usp. A. Vögtle, nav. dj. 12.

27 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 112.

28 Usp. Burrows, nav. dj. 126: »Možda je to bila narodna poslovica; kumranska sekta nije sigurno bila sama koja je u mržnji na opake gledala krepost.«

3. poglavlje

IVANOVI SPISI

Sinoptici su teološki manje-više netaknuta poruka Kristova, neobrađena tradicija tek rođene Crkve; Ivanovi i Pavlovi spisi sigurno su barem jednim dijelom prva teološka obrada podataka iz života i nauke Isusa Krista. Ivanova literatura ujedno je povijesni izvještaj iz života Učitelja i pokušaj teološkog formuliranja vjere prve Crkve. Ne smije se pritom previdjeti činjenica da je Crkva veoma brzo, zapravo na samom početku stupila u kontakt s helenističkim svijetom pjesnika i filozofa, da je štošta nebitno i otud primila, čak i morala primiti; morala je govoriti njegovim jezikom da bi je taj svijet razumio. Svoj židovsko-kršćanski sadržaj, poruku Evanđelja morala je Crkva prevesti na grčki, pojmovno i izražajno oblikovati taj sadržaj — poruku u kategorijama grčke misli: kulture, filozofije, religije. Ta činjenica navela je neke kritičare Ivanovih tekstova da im traže pisca izvan židovskog geografskog i duhovnog prostora. »Danas je pak gotovo općenito ušlo u običaj — Ivanove spise, dakle Evanđelje i tri poslanice, sa stajališta povijesti religija protumačiti gnozom. Da se ova teza probila, zaslužan je prije svega Komentar Ivanova Evanđelja i Teologija Novoga zavjeta od R. Bultmanna.«[1] Danas je to već anahronizam koji se održava samo nekom prkos-inercijom ili unaprijed određenim stavom kao kod domaćih prepisivača Bultmannovih stranica. DSS upravo su se grdno našalili s

1 J. Becker, nav. dj. 218.

pretjeranim i nekritičkim guranjem Ivanove misli i spisa u helenistički duhovni prostor.

DSS sile da se moramo vratiti na židovsko tlo, da bismo razjasnili Pavlove i Ivanove misli i spise. Svakako je i iznenađujuća i indikativna činjenica, koja će još dugo pobuđivati zanimanje i znanstvene napore stručnjaka, da su prvi teolozi Crkve, Ivan i Pavao najbliže kurmarskom svijetu. Ništa čudno: iz sebi najbližeg duhovnog prostora uzeli su termine i pojmove da razjasne registrirane činjenice mladoga kršćanstva. Dio židovsko-esenske teologije, mnogo pojmova i terminologije sa židovskog tla bilo je upotrebljivo i upotrijebljeno u novoj zgradi kršćanstva. Mnogima je gotovo neprihvatljivo da se među svim novozavjetnim spisima najfrapantnije sličnosti s rukopisima iz Kumrana nalaze upravo kod četvrtog evanđelista kojega je racionalistička kritika protjerala sa židovskog tla. Svi koji su se bavili proučavanjem Ivanove i kumranske literature slažu se bez iznimke da im je manje ili više zajedničko dualističko poimanje i terminologija i da se takav dualizam na židovskom tlu susreće samo u Ivana i u DSS.[2] Paralelizam misli i izraza je izvan svake sumnje. Kako ga razjasniti? Razjašnjavaju li ga DSS?

Antiteza svjetlo — tama presijeca svu Ivanovu literaturu. »U četvrtom Evanđelju kontrast svjetlo — tama je fundamentalan.«[3] Ivanovo Evanđelje i njegove poslanice mogu se shvatiti u širem smislu riječi kao teološke rasprave, tvrdi K. Schubert i nastavlja: »Više puta dobiva se dojam da je ovdje dana jedna kristologija za esene.«[4] Možemo odmah dodati: Jedna od najvećih zasluga esenskih rukopisa je ta što su vratili Ivana u njegovu domovinu i potvrdili tradicionalno stajalište kršćanske egzegeze i apologetike.

Sinovi svjetla — pravde, sinovi tame — nepravde, putovi svjetla i putovi tame, djela svjetla i djela tame, polarizacija dobro-zlo, nepomirljiva suprotnost dvaju

2 Vidi H. Braun, nav. dj. II, 119 sl.
3 Usp. Graystone, nav. dj. 68.
4. Schubert, nav. dj. 68.

svjetova koja povlači čovjeka u borbu i često u tragediju osnovna je tema kumranske »kateheze« (S 3,13—4,26). Slična antiteza karakteristična je za Ivanovu literaturu i susreće se kao i u Kumranu u više formulacija. Nije teško naći paralelna mjesta. Dakle, bitno obilježje esenske misli i teologije, njezina dvojnost — bipolarnost, što odvaja esenski svijet od tadanjeg judaizma, tematski i izražajno susreće se u Ivanovim spisima (1 Iv 3,7—10; 4,1—6). Omiljeli Ivanovi termini kojima je izražena podijeljenost, bipolarna etička opreka u svijetu i čovjeku — svjetlo — tama, istina — laž, odnosno zabluda, tijelo — duh, ljubav (svjetlo) — mržnja (tama) — nalaze doslovno ili sadržajno svoje dvojnike u DSS. Taj svojevrsni kontrapunkt daje svoj jasni biljeg Ivanovoj kao i esenskoj literaturi. Bez sumnje, čuju se isti tonovi, ista dominanta — osnovni ton; slična razdjelnica presijeca Ivanov i kumranski svijet.[5]

Duh istine, duh zablude, svjetlo — istina, tama — laž motiv je koji se provlači kroz sve Ivanove spise. Tama je gospodstvo grijeha, svjetlo gospodstvo Božje. U praktičnom životu svjetlo je ljubav, tama je mržnja (1 Iv 2,9—11). Ma kako čudno bilo, kod Ivana se sretamo s »tehničkim terminima« kumranske teologije: svjetlo — tama; oko ova dva pola vrši se polarizacija božanskih, religioznih i sotonskih, antireligioznih snaga. Čini mi se, ostao bih dužan čitateljima kad ne bih doslovnim citiranjem barem nekih paralelnih mjesta potkrijepio gornje tvrdnje. Kod Ivana čitamo: »U ovome se sastoji sud: Svjetlo je došlo na svijet, a ljudi su više voljeli tamu nego Svjetlo, jer su im djela bila zla. Svatko tko čini zlo mrzi svjetlo i ne dolazi k svjetlu da se ne otkriju njegova djela« (Iv 3,19—21). Kumranska paralela Ivanovu tekstu glasi: »Dotada će se duhovi istine i opačine otimati za srca ljudi. Ovi će hoditi u mudrosti ili u ludosti; prema tome da li će čovjek kao baštinu imati istinu i pravdu, mrzit će opačinu; ako baštini mjesto u stranci opačine, postat će radi toga opak i mrzit će istinu« (S 4,23—25). Paralelizam koji se više nigdje ne sreta na židovskom tlu sasvim je očit.[6] Međutim, Ivanov tekst od kumranskog dijeli jedna velika činjenica: Krist — Svjetlo.

5 Evo najupadnijih paralela: antiteza svjetlo — tama: Iv 12,35 sl i S 1,9; 2,16; 3,13.24 sl; Iv 1,4 sl i S 1,5; 4,20; 5,3; 8,2; Iv 8,12 i S 3,20 sl; 3,7 1 Iv 1,5—7 i S 4,2; 4,20; 5,3; 8,2; duhova; Iv 3,19—21 i S 4,24 sl; čitav Pravilnik rata (M); Iv 3,21 i Sl 1,5; 5, 3; 8,2; 1 Iv 3,7—10; 4,6 i S 3,17—25; duh istine — duh laži: 1 Iv 3,7—10; 4,1—6 i S 3,17—25.

Kumranski dualizam i polarizacija oko dva duha u nepomirljivoj borbi katekizamski jasno izložen čitamo u Pravilniku: »On—Bog— stvori čovjeka da vlada svijetom, i dade mu dva duha da ga vode do određenog časa njegove posjete: to su duhovne istine i prijevare (opačine). Na izvoru svjetla je podrijetlo (duha) istine, a iz vrela tame podrijetlo je (duha) prijevare (opačine). U ruci kneza svjetla je vlast nad svim sinovima pravde; zato oni idu putevima svjetla. A u rukama anđela tame je vlast nad sinovima opačine i oni idu putevima tame. Anđeo tame kriv je za sve zablude sinova pravde... I svi duhovi njegove stranke nastoje da zavedu sinove svjetla. Ali Bog Izraelov i anđeo njegove istine pomažu svim sinovima svjetla« (S 3,17—25). Nije teško naći u Ivanovim spisima veći broj verbalnih i sadržajnih paralela ovom kumranskom tekstu. Jedan primjer iz Evanđelja: »Još je malo vremena svjetlo među vama. Hodite dok imate svjetlo da vas ne bi osvojila tama! Tko ide u tami, ne zna kamo ide. Dok imate svjetlo, vjerujete u svjetlo da budete sinovi svjetla!« (Iv 12,35—36). Malo je kumranista koji su čitali ove retke, a da nisu tu našli modificiranu kumransku terminologiju i teologiju.[7] Da li je Ivan posudio misli i terminologiju Kumrana i preoblikovao ih svojom kristologijom ili je to paralelizam uvjetovan istim izvorom — židovskom teološkom baštinom, istom duhovno-religioznom i teološkom atmosferom — ostaje otvoreno. Bez svake sumnje sličnosti su upadne. Tema Ivanova je poznata tema Kumrana: suprotnost, borba dvaju

6 Usp. H. Braun, nav. dj. I, 112.
7 Usp. nav. dj. II, 127.

duhovno-religioznih elemenata. Temeljna dualistička struktura je identična. Ali razlike su fundamentalne. Ako je kumranski dualizam našao kod Ivana svoj odjek, on je bitno modificiran. Ivanovi spisi upravo kao da su polemički protuodjek Kumrana, kao da su prvenstveno adresirani na krug koji je vrlo dobro upoznat s kumranskom temom: dvoboj svjetlo — tama. J. Daniélou misli da su to upravo nakon tragične 70. godine raspršeni eseni.[8] Ako je to tako, onda Ivan bitno korigira njihova shvaćanja: na bojno polje stupio je utjelovljeni Logos — Svjetlo.

Svjetlo je došlo na svijet: Riječ — tijelo. Dok je kumransko svjetlo bezlično i bezimeno, Ivanovo svjetlo je osobno, vječno, izvor svjetla, reda, jasnoće: Logos — Čovjek, Verbum — Caro. On je apsolutno Svjetlo — Život. U kumranskim rukopisima »sinove pravde« vodi »knez svjetla« (S 3,20), a u Evanđelju Ivanovu protiv »kneza ovoga svijeta« — izraz je potpuno u stilu Kumran — angažirao se »kralj kraljeva«, Sin — Logos. Linije fronta ostale su iste, ali zamijenjena je jedna velika figura. U Kumranu je koegzistencija svjetlo — tama do sudnjeg dana, kod Ivana sudar je svršio pobjedom Krista — Svjetla u smrti i uskrsnuću. U Kumranu svjetlo je još u neodlučnoj borbi s tamom; zato se čeka Božji »posjet« da se zlo istrijebi (S 4,19); kod Ivana »Riječ je tijelom postala« (Iv 1,14), Bog — Svjetlo zasjalo je svijetu (Iv 1,4 sl). »Knez ovoga svijeta bit će bačen van« (Iv 12,31), on je »već osuđen« (Iv 16,11), tame nestaje (1 Iv 2,8). Sve tamne sile su pobijeđene u principu, »istinito svjetlo« utjelovljene Riječi »obasjava svakoga čovjeka« (Iv 1,9). Svatko može za sebe iskoristiti tu pobjedu: vjerom prihvatiti svjetlo i postati »sin svjetla« (Iv 12,36). Slobodna volja odlučuje, svatko sebe sudi: prihvaća ili odbija svjetlo (Iv 1,11 sl; 3,18). I milost je odlučujući čimbenik, ali milost i izabranje nije nasilje (Iv 6,37; 15,16). »Beznadnom determinizmu« tu nema mjesta. To upravo bitno dijeli Ivanov dualizam i soteriologiju od Kumrana koji se

8 Usp. Daniélou, nav. dj. 145.

nije mogao posve osloboditi grube predestinacije.[9] Ovdje su ljudi podijeljeni vječnim »Božjim planom«, tamo ih dijeli vlastita sloboda. Kumranski rukopisi govore o »putu svjetla« (S 3,3.20), o »putu Božjem« (S 3,10), ali ne slute o onomu koji je rekao: »Ja sam put« (Iv 14,6). On nije put Božji nego Bog — put; stvarnost koja neizmjerno nadilazi sve najsmjelije nade i očajne napore kumranskih asketa. Još jednom se mnogostruko potvrđuje: isti izrazi ne nose iste misli. Sličnost je najčešće samo u terminologiji. Ako je Ivan htio korigirati i kristijanizirati esenske misli i esenske nade, onda to nije mogao radikalnije učiniti.

Ma koliko bili slični, esenski i Ivanov dualizam bitno se razlikuju. Prema DSS čovječanstvo je Božjim predodređenjem i stvaranjem nepomirljivo podijeljeno: istina — svjetlo i opačina — tama. Dobre, odnosno zle duhovne snage vrše svoj odlučujući utjecaj na podijeljeno ljudstvo. Svačija je sudbina i put u jednoj od dvije skupine; zato unaprijed fiksiran, što ipak ne dokida odgovornost (S 9,17). U Ivanovu dualizmu bitak i biće — svijet, duh, čovjek nije podijeljen od iskona, od stvorenja. Povijest, koja se odvijala mimo Božjeg planiranja, unijela je u svijet faktor podjele, element zla što Bog odbija. Svijet je podijeljen vlastitim izborom; u tami je tko tamu ljubi, jer mrzi svjetlo (Iv 3,17 sl.) S Kristom je i taj povijesni dualizam prevladan; povijest je počela svoj posljednji dan; odsad na Kristu se diejli povijest svih i svakoga (IV 3,36; 3,19). Kratko: esenski dualizam jednim dijelom je kozmički, praiskonski; Ivanov etički, uvjetovan poviješću, izborom.

Dualizam nije jedino što Ivanove spise približava oblikom, sadržajem, a vjerojatno i vremenom DSS. Tu

9 Član Zajednice dužan je »ljubiti sve sinove svjetla, svakoga prema sudbini što mu je je odredio Božji plan, i mrziti sve sinove tame, svakoga prema njegovoj krivnji kako traži osveta Božja« (S 1,9—10). Na drugom mjestu čitamo. »Od Boga dolazi sve: što jest i što će biti i čak prije nego su bića opstojala, on je čvrsto odredio njihovu sudbinu . . .« (S 3,15 sl).

su i drugi brojni tekstovi. Kumranisti su našli u Ivanovoj i kumranskoj literaturi preko 150 paralelnih mjesta. Najviše ih je vezano uz dualističko shvaćanje svijeta, života i povijesti, ali ni drugi tekstovi nisu ni malobrojni ni beznačajni. U rukopisima Mrtvog mora kao i u Ivanovim spisima neobično je naglašeno jedinstvo članova zajednice. Paralele su izrazom i sadržajem veoma vidljive (usp. Iv 17,11—21 i S 5,2; Iv 11,52 i S 5,7). Jedinstvo nužno pretpostavlja ljubav među članovima zajednice. Kod Ivana i u DSS to je najčešće ponovljena obveza, raspoznajni znak i eksperimentalni dokaz pripadnosti zajednici. Međutim, dok Pravilnik Zajednice traži ljubav za »sinove svjetla«, naređuje mržnju prema »sinovima tame« (S 1,9 sl), što je beskrajno daleko od slova i duha Ivanovih spisa i čitavog Novog zavjeta. Posebno značenje ima i kod Ivana i u DSS posebna duhovna »spoznaja«. Spasenje, prodor u srce Božjih tajna i istina nije na dohvatu čovječjih snaga. »Tijelo« je tu nemoćno; samo »duh« očišćen, preporođen u kontaktu s Božjim duhom može spoznati Svevišnjega, doći do Boga, »u kraljevstvo Božje« (Iv 17,3; 1IV 4,7 sl i S 2,2 sl; Iv 3,5 i S 4,20—22). Ma koliko Ivanovi spisi i DSS izražajno, pojmovno, tematski i arhitektonski odaju često začuđujuće paralele, ipak to su dva svijeta; dijeli ih bitno — sadržaj, što je već dovoljno naglašeno.

Jedan od tekstova DSS koji mnogo podsjeća na Ivana izražajno i sadržajno bio bi: »Njegovim znanjem sve postoji, svojim planom on određuje svako biće, i bez njega ništa se ne događa« (S 11,11). u Prologu čitamo: »U početku bijaše Riječ . . . Sve je po njoj postalo i ništa što je postalo nije bez nje postalo« (Iv 1,1—3). Ako je to odjek kumranske misli, on je daleko jači nego glas — izvor. Božje znanje u kumranskim rukopisima jedan je od Božjih atributa. Kod Ivana Božje Znanje — Riječ je božanska hipostaza, Logos — osoba. Razlika je »fundamentalna«.[10] Logos je vječni stvaralački princip svijeta, upravo što je Jahve u Kumranu. Možda postoji kontakt dvaju tekstova, ali ništa ne sili na zaključak o izravnom utjecaju.[11]

10 Usp. Schubert, nav. dj. 131.

Međutim, ima još jedan ponor između Kumrana i Ivana: jedna od temeljnih dogmi Ivanovih spisa svakako je uključenje vjernika u životni krug Božji; on je nakalemljen na trs — Krista (Iv 15,18). Za njega je već počelo eshatološko doba, vječni život (Iv 5,24). Vjesnik kumranskih himni osjeća se u intimnoj blizini Božjoj, pod zaštitom njegove ljubavi i milosti. Tako čeka početak vječnosti. Ipak, za njega vječnost još nije sadašnjost. On još nije zaplivao rijekom Božjeg života; Kumran nema Ivanova Krista — Logos; on ga ni ne sluti.

Jasno je na prvi pogled da su Ivanovi spisi literarnob lizi esenskoj literaturi. Obje literature imaju veoma sličan teološki jezik.[12] Kako protumačiti tu činjenicu? Nije li Ivan bio član Zajednice, i tako se impregnirao mislima Zajednice da se rudimenti Kumrana sretaju na svakoj njegovoj stranici? Ili se sreo s esenima u krugu Ivana Krstitelja ili u krilu jeruzalemske Crkve ili s esenskim bjeguncima negdje u Siriji ili Maloj Aziji nakon židovske tragedije 70. godine. Mnogi eksperti misle da se tako upadna sličnost izraza i riječi može dovoljno protumačiti samo izravnim dodirom između Ivana i esena, odnosno Ivana i esenske literature. Hipoteza je vjerojatna, ali ne i sigurno dokazana. J. Daniélou misli da se Ivan sreo s esenskim svijetom višekratno, najvjerojatnije na početku i na svršetku svoje životne karijere: u Judinoj pustinji i Efezu.[13] Prema istom autoru esenske elemente unijeli su u kršćanstvo i obraćenici prvih Duhova.[14] Taj element je pojačan nakon propasti Kumrana; Ivan se obraća na esenske obraćenike koji nisu napustili vlastite, kršćanstvu tuđe elemente. Udomaćeno, poznato nazivlje uze-

11 Usp. Burrows, *Schriftrollen*, 157.
12 Usp. Cross, nav. dj. 187.
13 Usp. Daniélou, nav. dj. 136.
14 Usp. nav. dj. 120—124.

to je za novi sadržaj.[15] »U cjelini gledano posve je moguće, ali teško se da dokazati da je evanđelistu za preinačavanje i novo formuliranje njegove vjere dalo povoda poznanstvo s ovom ili drugom sličnom židovskom sektom.«[16] Graystone tvrdi: nije potrebno ići u Kumran da se objasni Ivanova i Pavlova terminologija. To su simboli, figurativni način izražavanja. Baza je tu Stari zavjet i riječi Kristove.[17] »Neposredni izvor novozavjetnih kontrasta: istina i zabluda, istina i bezakonje, duh istine i duh zablude može se tražiti u riječima onoga koji je rekao: 'Ja sam put, istina i život'.« (Iv 14,6).[18] Iako iza hipoteze o izravnom kontaktu Kumran — Ivan ostaje velik upitnik, argumentacija G. Graystone-a nije uvjerljiva.

Svakako osnovni teološki stav, način mišljenja i izražavanja, rječnik i literarne forme Ivanovih spisa najviše podsjećaju na esenske rukopise. Ne može se oteti dojmu da smo u identičnoj idejno-religioznoj i teološkoj atmosferi. Afinitet izraza i misli katkada je neobično jasan. Previše bi bilo zaključiti da je Ivan bio član kumranske Zajednice prije nego je postao apostol. Čini se ipak nemoguće isključiti njegov dodir — ma kakav taj bio — sa svijetom ideja te ili srodnih skupina tadanjeg židovstva. Međutim, kontakt ne znači ovisnost. Htjeti naći u Ivanovim spisima drugo izdanje kumranskih misli znači iskrivljivati i Ivanove i kumranske spise.[19] Stablo Kumrana i stablo kršćanstva izrasli su iz istoga tla, ali ne iz iste sjemenke. Ako im se dodiruju grane, to je zato što su na istom povijesnom, misaonom i religijskom tlu. Bilo da je Ivan u direktnom, bilo u neizravnom dodiru s esenskim krugom, bilo da je samo izrastao iz istog duhovnog tla, Ivanovi spisi, posebno Ivanov dualizam odaje povijesno-duhovnu blizinu, religiozno-teološku klimu sličnu onoj koju je udisao Kumran. Sličnost je upadna, razlike goleme. Blizina, srodnost ne mogu se ne vidjeti; izravna ovisnost, u bilo kojem vidu, ne da se dokazati. Rječnik, način mišljenja i izražavanja, nerijetko i misao povezuju dva svijeta; bitne sadržaje dijele nepremostive razlike. To su dva svijeta: jedan uz drugi, ali ne jedan od drugoga. Blizina, srodnost, čak ni ovisnost ne znače identičnost ni u najširem smislu riječi. To su manje-više nijansirani izvodi svih stručnjaka koji su se posebno bavili novonastalim problemom, Ivanova literatura — rukopisi Mrtvog mora (DSS).[20]

»Svi se stručnjaci slažu u tvrdnji da Ivanovo evanđelje nije jednostavna reprodukcija esenske misli.«[21] Između ta dva svijeta dubina je ponora. Ipak ostaje pitanje: Da li je bilo mostova, kakav je dodir između dviju literatura? Pitanje kao i mnoga druga ostaje otvoreno. Jedno je posve sigurno i vrlo važno: pisac četvrtog Evanđelja poznavao je esenski svijet, misao i izraz, ili im je to zajedničko, iz istog vrela. Ivanovi spisi ne daju se više premještati po povijesti ljudske misli, po prostorima Bliskog istoka, čvrsto čuvaju svoje židovsko tlo. Zemlja, u kojoj je literarno i duhovno korijenje Ivanovih spisa, posebno Evanđelja, nađena je: židovstvo, možda esensko židovstvo. »Rukopisi nam, dakle, pokazuju, a na to se nije uvijek pazilo, da tlo iz kojeg je izrasla Ivanova teologija, ne smijemo tražiti izvan palestinskog židovstva.«[22]

Dugo i svuda tražila se misaona pozadina Ivanovih spisa, duhovni ambijent koji je formirao njegove formule i formulacije Kristovih misli, vjeru prve Crkve. Jedni su našli Ivanov svijet i izraz u helenističkoj filozofiji, drugi u helenističkom gnosticizmu ili mješavini toga.[23] Danas je jasno: golemi napor bio je promašen.

15 Usp. nav. dj. 145. Slično gledište brani F. M. Braun, *L'arrière-fond judaique du quatrième évangile et la communauté de l'Alliance*, RB, 1955, 5—44.
16 Burrows, nav. dj. 281.
17 Usp. Graystone, nav. dj. 70—72.
18 Nav. dj. 72.
19 Usp. Burrows, nav. dj. 280 sl.

20 Vidi H. Braun, nav. dj. II, 120—124; 131—141.
21 Burrows, *Lumières nouvelles*, 160.
22 Isti, Schriftrollen, 281; Cross, nav. dj. 195.
23 Usp. A. Loisy, *Les Mystères paiens et Le Mystère chrétien*, Pariz 1919; G. Kittel, *Die Religiosgeschichte und das Urchristentum*, Göttingen 1932.

DSS su otkrili povijesne temelje Ivanove misli, »židovsku fizionomiju« njegovih spisa. Domovina, tlo četvrtog Evanđelja identificirano je s najvećom sigurnošću — židovsko tlo Palestine.[24]

Iz srodnosti Ivanova Evanđelja s esenskim rukopisima može se danas s dosta vjerojatnosti pretpostaviti raniji postanak toga Evanđelja. Čini se da se mora pomaknuti prema ranijem vremenu datum svih Ivanovih spisa. Za sigurno datiranje uspjeh je problematičan; DSS ne daju za to posve čvrste točke. Problem još čeka svoje razjašnjenje. Međutim, jedno je gotovo posve sigurno: nemoguće je prebacivati Ivanovo Evanđelje u drugo stoljeće. Podaci Evanđelja, misaoni i izražajni oblici kreću se u pojmovnim i izražajnim okvirima judaizma kako nam ga slikaju rukopisi Judine pustinje. Iza 70. taj svijet i taj život bio je idejno i fizički uništen i nije mogao nać svoj odraz i svoj izraz u spisima, literaturi koja bi bila pisana daleko iza toga datuma. Sedamdesete godine sve je svršilo u plamenu. Nestalo je jednog svijeta, ostale su samo dvije paralelne literature, svjedoci njegova postojanja.

24 Usp. Burrows, *Lumières nouvelles,* 158 sl; G. Jeremias, nav. dj. 113.

4. poglavlje

PAVLOVI SPISI

Temelj Pavlove misli, njegove religiozne osobe i teologije samo je uskrsnuli Krist koji ga je pred Damaskom oslijepio — da progleda. U pitanju pred Damaskom »Savle, Savle, zašto me progoniš?« (Dj 9,4) i u neotklonjivom udaru milosti sadržani su mnogi »pavlovski elementi Pavlove misaone zgrade«.[1] U tu novu zgradu ugrađen je Stari zavjet, njegovi upotrebljivi elementi. S drugih strana Pavao je malo što uzeo.[2] To je prije nekoliko desetljeća veliki poznavatelj Pavlove misli i riječi Prat smatrao nepobitnom činjenicom Danas nekoliko desetljeća kasnije, nakon što su DSS otkrili čitav novi svijet koji je proživljavao svoje posljednje dane u doba Pavlovih putovanja i poslanica, ponovno se postavlja pitanje: jesu li svi elementi Pavlove teologije i misli zbilja Pavlovi. »Činjenica je pak da njegova misao nosi biljeg koji pokazuje iznenađujuću srodnost s misaonim svijetom Kumrana.«[3] Zbilja, u Pavlovom misaonom svijetu, u njegovom izražajnom svijetu nije teško naći »kumranske« elemente. Evo primjera: krhke posude pune blaga (2 Kor 4,7) imaju srodan izraz kod kumranskog pjesnika: »U stvorenju od ilovače ti si izvanredno očitovao svoju moć« (H 11,3). Zloduh Belijal, koji se često sreta u DSS, sreta se kod

1 Usp. F. Prat, *La Thélogie de Saint Paul,* Paris 1924, II, 33.

2 Usp. nav. dj. I, 42—52.

3 Daniélou, nav. dj. 128.

Pavla kao nepomirljivi protivnik Kristov.[4] »Mystérion« jedan od tipičnih Pavlovih termina nalazimo i u DSS.[5] Možemo odmah pripomenuti da je ovdje suklađnost samo verbalna. Misterij u eminentno Pavlovom smislu je otkupljenje »u Kristu«, u njegovoj kroz povijest i prostor proširenoj mističnoj osobi — Crkvi. O tom Kumran ne sluti. »Čovjek grijeha, sin propasti« druge poslanice Solunjanima (2,4) kao izraz potpuno je u stilu DSS.[6] Sličnost je i tu samo verbalna. I u DSS kao i kod Pavla nalaze se metafore: »nasad Božji«, »svetište Božje«.[7] Pavlovi termini: »sveti«, »izabranici Božji« imaju svoj ekvivalent jednako vrijedan i istog značenja u DSS.[8] To dokazuje da im je zajedničko skladište metafora: Stari zavjet jednako poznat i Pavlu i Kumranu.

Iako brojni literarni elementi, zajednički Pavlu i esenskim rukopisima, pokazuju da smo na istom teološkom duhovno-misaonom području, oni ne dokazuju prisni dodir Pavlove i esenske misli. Ipak, dodir Pavao — DSS na mnogim područjima teologije, na prvi mah manje vidljiv, neosporan je. Pavlov čovjek, bespomoćnik, grješnik, čovjek-tijelo-meso već nas je sreo u kumranskim hvalospjevima. Neprijatelj čovjekova spasenja — Satana — koji u DSS igra svoju kobnu, rušilačku igru (S 3,21 sl) nije nepoznat Pavlu. Iako na rubu Pavlove misli i teologije, on je na svom strašnom poslu (Rim 16,2; 2Kor 2,10 sl). Bliskost je neosporna, ali ona ne znači automatski i ovisnost. Nije manje zanimljiva paralela Pavlove i kumranske teologije »ostatka«, kao i

4 Usp.: S 1, 18.24; 2,19; 10,21; CD 12,2 i 2Kor 6,15. Nema sumnje da Beliar = Belial.

5 Naziv je čest u Pavlovoj i esenskoj literaturi. Usp. S 5,11; 9,18; CD 3,14.18; pHab 7,8; Rim 16,23; Ef 1,9; 3,3.9; 5,22; Kol 1,26sl.

6 Usp.: »ljudi propasti«: CD 6,15; S 9, 16; 10,19; »ljudi grijeha«: S 9, 17; »sinovi propasti«: CD 13,14.

7 Usp. S8,5; CD 1,7 i 1Kor 3,7—10; Ef 2,21. Ove židovstvu omiljele metafore pokazuju jasno da smo na tlu judaizma.

8 Usp. Rim 1,7; 8,27; 2Kor 1,1 i M 16,1; H 4,25. Terminologija je ovdje samo izraz sličnog teološkog poimanja o »izabranju«.

obostrana teologija milosti. I Pavlov i kumranski čovjek bez milosti je potpuni nemoćnik, za spas i vječnost potpuno nesposoban.[9] Sve upućuje da se nalazimo u istom povijesno-religijskom prostoru. Da li samo to?

Da Pavao poput Kumrana misli dualistički, nije zaboravio istaknuti nijedan od znanstvenika koji su se bavili istraživanjem odnosa Pavao — DSS. Pavao kao i Kumran vidi svijet kao bojno polje dviju snaga u vječnom sukobu. Ove snage u sukobu povlače i čovjeka u sukob: svojim vladanjem, djelima i životom ljudi se svrstavaju u dva nepomirljiva tabora. I ne samo to; napetost i borba prenose se u srce pojedinca (usp. Gal 5,16sl i S 3,19—21; 23—26). U detaljima različito nijansiran Pavlov dualizam bliz je esenskom, možda s njim povezan izravno ili neizravno.[10] Ipak treba upozoriti: premda Pavao upotrebljava dualistički par svjetlo — tama ili njemu ekvivalentne, kod njega dualizam nije u prvom planu kao kod Ivana nego negdje prema periferiji njegovih misli. Ukoliko sretamo ovu terminologiju, ona je esenske boje, možda i podrijetla.[11] Jedan upečatljiv primjer: »Ne budite s nevjernicima pod jednim te istim jarmom. Što ima pravednost s bezakonjem? Što li je zajedničko svjetlu i tmini? Kako je moguć sporazum između Krista i Belijala?? Kakva postoji zajednica između vjernika i nevjernika? Kakav li sklad između hrama Božjega i idola? A mi smo hram Boga živoga, kao što reče Bog...« (2 Kor 6,14—7,1). Čitav ulomak bez svake sumnje građen je esenski i od njihova materijala.[12] Da li ga Pavao preuzeo izravno od esena ili preko Pracrkve, ostaje otvoreno.[13] Ovaj primjer — 2 Kor 6,14—7,1 — iako najizrazitiji, nije osamljen. Dovoljno je samo još spome-

9 Usp. Becker, nav. dj. 239 sl.

10 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament*, II, 172—178.

11 Usp. Backer, nav. dj. 240.

12 Usp. S 3—4:1,9 sl; 2,2; CD 20,2—8. Ovaj Pavlov ulomak (2Kor 6, 14—7,1) gotovo se doima kao strano tijelo u ovoj kompilatorski građenoj poslanici.

13 Usp. H. Braun, nav. dj. 201—204.

nuti Pavlove tekstove izrazom i sadržajem veoma bliske esenskim: 2 Kor 4,6; 11,14; Rim 13,12; 1 Sol 5,2—5. Ovim recima sigurno daje pečat posebnosti i samosvojnosti Pavlova kristologija, ali formulacije i terminologija veoma su blizu onoj iz Kumrana. Kojim putem i kako su ti elementi došli u Pavlov teološki svijet i rječnik, ostaje neriješeno, ali i nevažno. Jedna činjenica je sigurna: nazivlje, ustrojstvo teološke formulacije, slični ili identični sadržaji povezuju Pavlov i esenski svijet iako ih inače dijele ponori.[14] Samo dokaz više da se nalazimo na istom povijesno-teološkom području. Za ilustraciju evo gore navedenih varijanti — formulacija Pavlova dualizma. Poznati kumranski kontrast svjetlo — tama našao je kod Pavla svoj daleki, blaži odjek: »Svucimo dakle sa sebe djela tame, a obucimo se u oružje svjetla!« (Rim 13,12; usp. S 2,7). U poslanici Solunjanima čitamo: »Ali vi, braćo, niste u tami... Vi ste svi sinovi svjetla i sinovi dana. Ne pripadamo noći niti tami...« (1 Sol 5,4 sl). Evo još karakteristični tekst iz poslanice Efežanima: »Da, nekoć ste bili tama, ali ste sada svjetlo u Gospodinu. Živite kao djeca svjetla; plod se svjetla, naime, sastoji u svakoj vrsti dobrote, pravednosti i istine!... I ne budite sudionici u besplodnim djelima tame...« (Ef 5,8—12). Nema sumnje: »Kontakti rječnika ovoga ulomka s 'Priručnikom discipline' su brojni i očiti. Dobiva se dojam da apostol piše obraćenicima na kršćanstvo od kumranske sekte.«[15] Sličnost izraza impresionira, ali sadržajno Pavlov dualizam daleko je od Kumrana. Kod njega ne postoji kozmički dualizam DSS kao razorna, centrifugalna snaga našeg bića. Antiteza tama — svjetlo kod Pavla je samo moralna kategorija. »Tama je svijet grijeha i požuda, svjetlo je protivno tomu, nauka kršćanstva koju je otkrilo evanđelje i s njom usklađen kršćanski život.«[16] Pavao kao i Kumran pozna i

14 Usp. Becker, nav. dj. 243.

15 C. Coppens, *Les documents du Désert de Juda et les origines du Christianisme, Annal.* Louvain. Bior, II, fasc. 41,1953, 39. Cit. prema G. Graystone, nav. dj. 67 sl.

16 Nötscher, nav. dj. 117.

teorijski i praktično podvojenost, suprotnost, psihoetički dualizam, sukob duh — tijelo, zemaljsko — nebesko, što razdire svačije srce (Usp. Rim 7,14—23 i S 4,23—26). Kod Pavla antiteza tijelo — duh, »zakon tijela« — »zakon duha« su etički elementi realnog čovjeka; u Kumranu su angažirani »duh istine« i »duh opačine«, elementi izvan čovjeka koji se otimaju za njegovo srce. Kontrast svjetlo — tama kod Pavla samo je jedna varijanta antiteze tijelo — duh, nepoznate esenskoj literaturi u ovakvoj formulaciji. Ma koliko se podudarale izražajne pojedinosti Pavlova i esenskog dualizma, čini se prejak zaključak Daniélou-a da »pojedinosti u izražaju ne dopuštaju nikakvu sumnju o njihovom podrijetlu«.[17]

Najočitija zajednička misao Pavlove i Kumranske teologije svakako je misao vlastite nedostatnosti, svijest grijeha i potrebe milosti. »Najupadnija zajednička stvar između Pavlove teologije i kumranskih tekstova je objema zajednička duboka svijest grijeha. Sam po sebi čovjek nije ni za što sposoban; samo Bog može ga opravdati.«[18] Misao grješnosti i vlastite nemoći prati kod Pavla njegovu misao opravdanja »Božjom pravdom«, a ne vlastitim naporom. Na području spasa, u oslobođenju od grijeha Bogu pripada i početak i svršetak. Tu misao i u sličnim formulacijama sretamo još samo u DSS i nigdje drugdje u čitavoj židovskoj literaturi.[19]

Za Pavla i Kumran upadno je, dakle, karakteristična zajednička svijest radikalne grešnosti i moralne nemoći. Čovjek je bespomoćno izgubljen, slaba trska koju zlo na sve strane povija. Prepušten sam sebi, vlastitim snagama on ne može ništa; spasenje je izvan dohvata njegovih ruku, ali ne i njegovih želja. Međutim, želje su neostvarive — nedostaju snage. O tom čovjeku, kakav je i kako ga opisuje, Pavao nema iluzija; taj čovjek je grješnik, gola nemoć, plijen opačine i

17 Daniélou, nav. dj. 130.

18 Schubert, nav. dj. 134.

19 »Ne poznam ništa posve slično ni u jednom židovskom dokumentu.« Burrows, *Lumières nouvelles,* 149.

smrti. Grijeh u Pavlovoj teologiji nije samo i na prvom mjestu individualni čin, nesklad između djela i norme djelovanja, nego i nadindividualna slika koja neotklonjivo razara i unesrećuje ljudsko biće, zarobljuje ga. Grijeh je jedna otrovna sfera zla i nitko mu ne može izmaći; naprotiv, vlastitim djelovanjem čovjek mu daje realni lik: grijeh postaje čovjeku vlastiti grijeh i vlastita zla kob što ga gura dalje i dublje u provaliju, makar on to ne htio. Čovjek je »sarks« — »tijelo« — »meso«, nemoć, izručen grijehu; on je u samom sebi polomljeno biće, živa brojka — biće s dva protivna predznaka kojima je bitno obilježen. U njemu je ponor između onoga što želi i hoće, i onoga što radi i može. On »hoće« dobro, ali čini zlo. Čovjek je nemoćni utamničenik samoga sebe: željan slobode, a ostaje nemoćan da razbije zidove svoje tamnice, robijaške okove svoga »smrtonosnog tijela«. Slika nimalo vedra, ali potpuno Pavlova (Rim 7,7—25). Ove retke mogli bismo sažeti u jednu sadržajem Pavlovu formulu: čovjek=tijelo=slabost=grijeh=smrt.

Veoma sličnu sliku čovjeka zarobljenika slabosti i grijeha daju nam kumranski hvalospjevi — Hodajot. Činjenica i svijest grešnosti, duboka i gorka; svijest nemoći, tragična i potpuna; upućenost na Boga — spas, egzistencijalna i egzistencijalno nužna izražena je tu neuporedivo bogatijim rječnikom, već je to učinio Pavao na stranicama svojih poslanica.[20] Grijeh, kobni suputnik svačijeg života, hidra s desecima glava, našao je u esenskim rukopisima za sebe neobično brojne nazive. Svojim crnim kracima taj strašni polip stišće i nemilosrdno muči čovjeka. Pred njim čovjek je bez obrane — nemoć. Na neki način grijeh je čovjekovo egzistencijalno stanje, uvjetovano njegovom stvorenošću, ništavnošću. Gotovo da postoji kumranska jednadžba: čovjek=stvorenost=ništavnost=grješnost. Da opiše lomnost, ništavnost čovjekova bića, esenski pjesnik gomila slike, figure, riječi koje se po ljepoti

20 Usp. H 1,21—34; 3,19—36; 4,27—40; 6,6—12; 7,16—18; 9, 8—18; 10, 2—12; 12,24—34; 13,13—19; 16,10—12; 18,12—15; 22—19; S 1,24—2,1; 10,10—13; 11,7.9—22.

oblika i tragičnosti sadržaja približavaju bolnim Jobovim stihovima. Čovjek, kako ga opisuju esenski rukopisi, slab je i zao u svom biću, u jezgri samog sebe — zato i u svom djelu; grješnik je — jer je čovjek, ništavno stvorenje, iz prašine. Ta grešna ilovača pred Bogom je ništa, bez prava i zahtjeva, uvijek u sjeni smrti.[21]

Pročitamo li tekstove — paralele iz Pavlove poslanice Rimjanima i kumranskim himni, nameće nam se zaključak: nalazimo se na istom području starozavjetnih tradicija koje kumranska teologija radikalizira, a Pavao modificira svojom kristologijom i svojim religioznim iskustvom.[22] Grijeh je opći potop; potreban je potop milosti. Čovjek je nepravda, nemoć, bijeda. Nije grješan čovjek Pavao ili Učitelj pravde, grješno je, prljavo je čovječanstvo. Otrov je u korijenu: »Jer svi su sagriješili i lišeni Božje slave — i svi su opravdani darom njegove milosti, otkupljenjem u Kristu Isusu« (Rim 3,23sl). Misao se često ponavlja u Pavlovim pismima: »Ali je Pismo sve zatvorilo pod grijeh, da se obećanje na osnovi vjere u Isusa Krista, dadne onima koji vjeruju« (Gal 3,22). Zašto Pismo to učini? Odgovor je: »Jer vršenje Zakona 'ne će nikoga opravdati'« (Gal 2,16). Zakon je sterilan i nemoćan: »Milošću ste spašeni — po vjeri. To ne dolazi od vas; to je dar Božji!« (Ef 2,8). Misao je jasna. Na pravednost nitko nema pravo: Krist je opravdanje, ali on je dar. Kumranski pjesnik pjeva sličnu pjesmu:

»Koje stvorenje od ilovače ima snage...
kada je u grijehu od krila materina
i u grešnom vjerolomstvu do starosti?

Ja znam da pravednost ne pripada čovjeku,
ni sinu čovječjemu savršenost puta.

Svevišnjem Bogu pripadaju sva djela pravednosti«
(H4,30ssl).

21 Usp. H. Braun, *Römer 7,7—25 und das Selbstverständnis des Qumran—Frommen*. Gesammelte Studien, 107.
22 Usp. Becker, nav. dj. 243—246.

Preskočiti svoju ništavnost, svladati svoju nemoć može kumranski pobožnik jedino ako mu Bog pruži ruku. Grješno, ništavno, krhko ljudsko stvorenje samo ne nalazi izlaza iz tog kruga smrti. Do tog ništavila — čovjeka mora zakoracati Bog, pružiti mu ruku; inače nikada i nikamo iz ništavila. Kumranski pjesnik gotovo u svakom himnu, naglašavajući svoju ljudsku grešnost, istovremeno brojnim, veoma biranim izrazima slavi milost koja ga digla iz prašine, oslobodila grijeha, slabosti i izgubljenosti. Čovjek je, dakle, uvijek grješna prašina, nemoćna prašina: nema čim sebe otkupiti — opravdati. Ali ne samo to. Kumranski čovjek, i nakon što ga je oprala i opravdala Božja ruka, ostaje grešnik, glib, nemoć, biće sposobno za dvoje: vode ga dva duha. Ostaje mogućnost da ga zavede »duh opačine« (S 4,23) te izda Toru i iznevjeri opravdanje. Došli smo do bitnoga u esenskoj teologiji spasa, milosti i opravdanja. Grijeh je: ne izvršiti ili prekršiti bilo koji Tora-propis. Opravdanje, spasenje znači: potpuno izvršiti čitav Tora-kodeks u tumačenju Učitelja pravde, Mojsijev Zakon pretvoriti u djelo. Čovjek sam to ne može; potrebna mu je Božja snaga i pomoć — milost. Opravdanje je osposobljavanje da se Tora pretvori u djela, da se ide putem što ga je trasirao Učitelj pravde s Torom u ruci.[23]

Da se prevlada grijeh, esen poziva na sveobuhvatnu, do nemogućnosti radikaliziranu Tora-religioznost i praksu; Pavao pokazuje na Golgotu. U Pavlovoj kao i u esenskoj teologiji nemoć, ništavnost, grješnost je u srži, u najdubljim dubinama čovjekova bića. Izlaz je jedino: Božja pravda koja je smlovanje — milost. Dotle Pavao i DSS idu zajedno. Put dalje — potpuni razlaz. Kod esena milost vodi Tori, njenom radikalnom izvršavanju (H 6,10; 18,23); kod Pavla negaciji Tore (Rim 7,1sl). U esenskoj teologiji grijeh je — jer Tora-praksa nije potpuna; kod Pavla Tora je krivac grijeha. Nemoć Tore zamijenila je svemoć križa .»Kod Pavla Božje spasenje oslobađa od Tore koja je smrtonosna; u Kumranu vodi Tori koja znači odlučujuću pomoć.«[24] Međutim, izvršiti Toru bez milosti i pomoć odozgo zvan dohvata je čovječjih ruku: Bogu »pripadaju djela pravednosti, vlasništvo je čovjeka nepravda i prijevara« (H 1,26sl). Božja ruka briše grijehe (S 11,21sl; H 3,20sl), milost, kad teturamo, čuva da ne padnemo (S 11,12). Ilovača — čovjek prljav je i krhak materijal; da nešto od njega bude potrebna je kiparska ruka Božja. Nemoć čovjeka da se oslobodi vlastite nemoći čita se s mnogih stranica DSS; nemoć je u korijenu, i od nje ima samo jedan lijek; Božja svemoć, pružena ruka milosti.

Temeljna misao kumranske teologije spasa i opravdanja temeljna je misao i Pavlove soteriologije: bez milosti čovjek ne stiže nikamo, ostaje bezizlazno u slijepoj ulici. Nema sumnje: sličnost je katkada blizu identičnosti. Pavlove misli nisu sigurno baština njegova pretkršćanskog farizejizma; »dakle, mora da ih je Pavao crpio iz nauke Kumrana«, zaključuje Daniélou.[25] Zaključak nije nevjerojatan, ali se ne nameće. Činjenica je: teologija milosti i opravdanja, koju sretamo na stranicama Pavlovih poslanica, neke od svojih bitnih pojmova ima zajedničke s teologijom esenskih rukopisa.[26] Da li je Pavao, izgrađujući zgradu opravdanja »po milosti«, izravno ili neizravno nadahnut esenskom teologijom ili su obje teologije rezultat sličnih religioznih iskustava, nadahnuća i zajedničke baštine, ostaje otvoreno. Malo je vjerojatno da je Pavao, izgrađujući vlastitu, jednostavno kristijanizirao kumransku antropologiju i soteriologiju — nauku o opravdanju i milosti. Takav zaključak bio bi presmion, povijesno-teološki visio bi u zraku. Ovdje kao i drugdje pankumranizam bio bi nova zabluda. Jedna i druga teologija vjerojatno su različiti stadij evolucije iz zajedničkog korijena. Možda je Pavao uzeo od esena tu misao na svom putu obraćenika i misionara, ali zar mu tu veliku istinu nije nametnula povijest spasa i njegovo osobno iskustvo? On

23 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament*, II, 170 ssl; isti, Gesammelte Studien, nav. dj. 112 ssl.

24 Usp. H. Braun, Gesammelte Studien, nav. dj. 116.
25 Daniélou, nav. dj. 131.
26 Usp. Becker, nav. dj. 277 sl.

je dijete milosti protiv koje se uzalud borio. Damask bolje nego Kumran tumači Pavlovu teologiju u ovoj važnoj točki. Međutim, iako je korijen opravdanja u DSS milost, Kumran nije kao Pavao dosljedno i potpuno proveo ovaj princip. Kod Pavla spas i opravdanje vezani su uz križ, u Kumranu uz Toru. Pavlov put je: milost — vjera u Krista — opravdanje; put Kumrana: milost — Tora — opravdanje. Djela su barem djelomično preduvjet opravdanja. Milost i Tora nekako su jednako vrijedni; ide jedno uz drugo. Tako DSS. Tora je ništa, milost sve. Tako Pavao.

Dakle, kod Pavla i u DSS jednako je naglašeno: čovjek je griješnik po sebi nemoćan da se opre nasilju grijeha i da se oslobodi iz njegova smrtnog zagrljaja; njegova moralno-religiozna situacija nosi predznak — potpuna bezizlaznost. Potreban je Božji zahvat, jedna operacija Božjom rukom na čovjekovu grješnom biću. Tumor — grijeh je uklonjen, zdravlje — opravdanje dato je kao dar i postaje čovjeku vlastito bez rada i uloga. DSS i Pavao dovle idu zajedno. Međutim, kod Pavla u proces opravdanja ulazi Krist i Pavlova teologija opravdanja postaje bitno druga i drugačija nego ona iz esenskih rukopisa. Pavao spasenje smješta u Krista, opravdanje po Kristu i tako Tora kao put spasa zauvijek je uklonjena. Dok je u Kumranu milost omogućavala da se izvrši radikalizirani Mojsijev Zakon, dotle Pavao mjesto ovoga puta spasa stavlja onaj po vjeri: spas je ostvaren po Kristu; dosta je i potrebno je vjerom prihvatiti od Boga pruženi dar — raspetog Krista. Ova razlika najjasnije se vidi u različitom tumačenju teksta proroka Habakuka — Hab 2,4. Dok kumranski egzegeta stavlja naglasak na čovječji element opravdanja — treba izvršiti Toru kako je tumači Učitelj pravde — dotle Pavao kaže: što odlučuje spasom, izvršio je Krist; ostaje samo predati se spasenju. Za Toru tu nema ni mjesta ni posla. Tumačeći prorokove riječi (Hab 2,4), kumranski komentator zaključuje: Bog će spasiti onoga tko potpuno izvrši Toru kako ju je tumačio Učitelj pravde (pHab 8,1—3). Pavao posve drugo: Bog će dati spas bezbožniku, grješniku koji se odreče svakog vlastitog djela i vjeruje u Krista (Gal 3,11). Kumran i Pavao veoma se razilazi. DSS znadu za milost, milosrđe i dobrotu Božju, ali samo za one koji su potpuno izvršili Toru ili su na to spremni. Kumran je još potpuno na liniji Zakona — djela su sve, Pavao na liniji evanđelja — vjera je sve. To su dva svijeta. Kumranskoj teologiji jedini je autoritet konačno Mojsije i Sinaj, Pavlovoj Isus i Golgota. Dok su Židovi — farizeji — zastupali teologiju Tore — čovjek zapravo spasava sam sebe, izvršio je što nalaže Tora — Pavao je učio teologiju milosti: badava spasava Bog po vjeri u Krista Isusa, bogočovjeka na križu. Njegov je i početak i svršetak, djela su nemoćna. Kumran je negdje na sredini: Zakon se mora izvršiti, bez toga nema spasa ni opravdanja; da ga izvrši, čovjek je nemoćan, potrebna je Božja ruka i zahvat milosti. Dakle, milost je potrebna da se održi i spasi Tora. Pavao je posve zaobilazi. Za spas je dosta i jedino potrebno — vjera u Isusa na križu. Pavao kondenzira i teološki formulira evanđelje, Isusove slike i parabole o Bogu milosti i milosrđa koji spasava i oprašta, a da ne ispituje što je učinjeno s Tora-propisima.[27] Da potvrdi svoju tezu, apostol citira Habakuka 2,4b: »A da se Zakonom nitko ne opravdava pred Bogom, to je očito, jer 'pravednik će živjeti od vjere'« (Gal 3,11sl). U esenskom komentaru na isti tekst »Ali pravednik će živjeti od svoje vjere«, kumranski pisac dodaje: »Tumačenje ovoga odnosi se na sve one koji izvršuju Zakon u kući Judinoj, koje će Bog spasiti od osude poradi njihova truda i njihove vjere prema Učitelju pravde« (pHab 8,1—3). Sličnost je upadna, razlika golema. U biti, što Kumran potvrđuje, Pavao niječe. Pavlova vjera grli Krista koji je postao »za nas kletva« da nas odkupi od »kletve Zakona« (Gal 3,13): taj je zatajio. Kumranska vjera drži se grčevito Tore, i traži vjeru — povjerenje u Učitelja pravde, nadahnutog njezina tumača. Opravdanje i vjera u Krista koji je zamijenio nemoć Tore, vjera i opravdanje bez Tore i

27 Usp. J. Jeremias, *Le message central du Nouveau Testament*, Paris 1966, 71—74.

protiv Tore na jednoj i vjera i opravdanje s Torom na drugoj strani. Razlika je bitna, veća je gotovo nezamisliva.

Treba naglasiti: DSS i Pavao identičnom terminologijom jednako uče: čovjek je grješnik — nemoć; spas postiže samo ako ga iz grijeha milosnim zahvatom podigne Bog. Bez toga i prije toga čovjek je u bezizglednom položaju, nema se čime pohvaliti. Opravdanje nadilazi čovjekove snage i zasluge: on je krajnje nemoćno biće. Sve ovo zajedničko je Pavlu i esenskoj teologiji i sigurno velikim dijelom baština iz židovstva. Međutim, treba istaknuti: Pavao i Kumran koracaju u protivnom smjeru. Kod Pavla opravdanje i spas »iz milosti« je istovremeno oslobođenje od smrtonosne Tore, u DSS u potpunom izvršenju Tore. Kod esena put spasenja konačno je ipak Tora, kod Pavla Tora je put u nepovrat. Milost je potrebna da se izvrši Tora — tako DSS. Tora je zapreka da se dobije milost, napisat će Pavao (Gal 5,2—5). Što esen tvrdi, Pavao niječe: bez milosti Tora se ne može izvršiti, bez Tore ne može se spasiti — DSS; Tora je put u propast; samo sama milost spasava — Pavao. U Kumranu dakle opravdava milost i Tora, spasava Bog i čovjek; kod Pavla samo milost — Bog. Treba u cjelini izvršiti Toru, milost u tom pomaže, svaki propust je grijeh — DSS; treba u cjelini napustiti Toru, ona je blokiranje milosti, put u smrt, poticaj na grijeh, jer priječi put Kristu — Pavao. U središtu kumranske teologije opravdanja ipak ostaje Tora; u središtu Pavlove je golgotski Krist — on je opravdanje. Dakle, samo neki elementi teologije spasenja i opravdanja zajednički su Pavlu i rukopisima Mrtvog mora. Drugi su posve drugačiji, oprečni. Kod Pavla opravdanje ne samo čisti dušu čovjeka, nego mu daje i snagu da u sebi pobijedi sebe. Opravdani je »novi stvor«, jer je u njemu sve novo, na neki način božansko. Ali sve ima korijen u milosti, sve je Božje. Naprotiv, Kumran hoće da pomogne Bogu. Kod Pavla dobra djela su plod opravdanja, a ono je »milost« u najdoslovnijem smislu; ne »plaća« ni u kojem smislu. Dok kumranski rukopisi očekuju spasenje, opravdanje od pravde Božje, vjere u Učitelja pravde, vlastitih patnja i dobrih djela, Pavao nemilosrdno briše ovo posljednje: »A sada se nezavisno od Zakona očitovala Božja pravednost za koju svjedoče Zakon i Proroci, i to pravednost Božja po vjeri u Isusa Krista za sve koji vjeruju... i svi su opravdani darom njegove milosti, otkupljenjem u Kristu Isusu« (Rim 3,21—24). Tora je uklonjena. U Kumranu je još vidljiv judaizam protiv kojega je Pavao pisao ove polemičke retke svojih poslanica. Njegove misli opravdanja po milosti autentična su baština teologije Starog zavjeta. Teologija kumranskih rukopisa ponavlja ih, razrađuje i jače ističe pa se tako djelomično približava izražajima i mislima Pavlovih poslanica. Dalje nije mogla. I u Kumranu milost još uvijek treba Toru. Pavao je ne treba: tu je zamjena — Krist. Tako je osvijetljena pavlovska misao opravdanja, njegova teologija milosti koja je hranila duh kumranskih asketa i koja je baza kršćanske nadgradnje.[28]

Pokušajmo sintetizirati teologiju opravdanja u DSS i Pavlovim spisima! M. Burrows je napisao: Što me najviše iznenadilo i najviše me se dojmilo od mog prvog poznanstva sa DSS, to je poklapanje mnogih stavova kumranske teologije sa stavovima nauke najsvojstvenijim apostolu Pavlu.«[29] Upravo to je slučaj na području teologije milosti. Kumranski tekstovi (Hodajot; S 10—11), kao i Pavlovi (poslanice Rim, Gal i dr.) daju istu dijagnozu za vječnog bolesnika — čovjeka, ali samo djelomično isti recept za ozdravljenje. Čovjek svaki čovjek je opačina, nepopravljivi grješnik i iz te kože nikamo i nikada vlastitom snagom; čovjek, svaki čovjek je slabost: može ga oprati, očistiti samo Božja ruka — milost. Učitelj pravde je učitelj milosti, opravdanja po milosti; Stari Zavjet i osobno iskustvo poučili su ga kao i Pavla da čovjek na putu Bogu sam ne može učiniti ni prvi korak: opravdanje dolazi od Pravednoga. Dotle Pavao i Učitelj pravde idu zajedno. »Mjesto gdje se u pravom smislu međusobno isprepli-

28 Usp. Burrows, *Schriftrollen,* 276.
29 Isti, *Lumières nouvelles,* 148.

ću korijeni teologije svetoga Pavla i teologije DSS je iskustvo uzaludnih moralnih napora iz kojega jasno izbija uvjerenje o beznadnoj grešnosti čovjeka... Srodnost između nauke svetoga Pavla i nauke Kumrana mnogo je šira od uvjerenja o čovjekovoj opačini. Pjesme zahvalnice — Hodajot i završni psalam Pravilnika Zajednice izražavaju također duboko osjećanje za Božju pravednost koja čovjeku daje opravdanje što ga on sam vlastitim snagama nikada ne bi mogao postići.«[30] To su činjenice koje na prvi mah nameću paralelni tekstovi Pavlove i esenske literature i teologije. Međutim, paralelizam tekstova i misli ide samo dotle, i možda ne tako i toliko: DSS računaju i na čovjeka — djela, Pavao samo na Boga — vjera i milost. Kumransko shvaćanje da je opravdanje, doduše, djelo Božje, ali i rezultat čovjekovih napora, Pavao posve odbacuje. Čovjek i Tora tu su totalno nemoćni. Najviše što čovjek može, to je: prihvatiti Božju ruku i dati se voditi putem milosti — vjerovati. Događaj pred Damaskom bitno određuje Pavlovu teologiju opravdanja... Tu je Pavao stavljen pred izbor: Isus Krist ili Tora. Znamo što je izabrao. Uostalom, Tora je postala suvišna, na smetnju, svršila je svoju ulogu: »Krist je svrha i svršetak Zakona da se opravda svatko tko vjeruje« (Rim 10,4). Opravdanje je premješteno od mrtvog, dotrajalog Zakona na živog Krista, vjerom u njega. On je smisao Zakona, smisao koji ga dokida. »Da je Krist svršetak Zakona, ne znači samo da on daje Zakonu konačnu vrijednost, nego prije svega znači da on stupa na mjesto Zakona. Gdje je za farizeja — Židova Pavla — Savla stajao Zakon, tu za Pavla kršćanina stoji Krist. Zato sada kao neotkloniva posljedica, pravednosti koja dolazi od Zakona, suprotstavlja se pravednost koja dolazi iz vjere u Krista.«[31] Opravdanje je dakle milosni Božji dar bitno vezan s vjerom u golgotski i uskrsni misterij. Vjernik se osobnim zajedništvom identificira s Kristom koji je naša »pravednost, posvećenje, otkupljenje« (1 Kor 1,30). Kršćanin se Kristom oslobađa Tore, on živi s Kristom i od Krista, s njim je i na križu i u ljubavi (Gal 2,19sl). Nedohvatna pravednost i svetost Božjega bića vjerom u Krista, koji je »samoga sebe za mene predao«, postaje moja: ja vjernik postajem pravedan, opravdan, svet, a da nisam inače ni prstom maknuo. Nikakva moja djela nikakve zasluge nisu u igri; u igri je Kristovo djelo: križ i uskrsnuće (Rim 4,25). Moj je samo odziv vjerom na poziv milosti u Kristu i po Kristu. Ma kako terminologija DSS i Pavlovih spisa na ovom području zvuči slično ili identično, kumranska i Pavlova teologija opravdanja u biti ne sliče: na jednoj strani je čovjek, odnosno djela i milost, na drugoj samo Krist, dar — milost.

30 Nav. dj. 148 sl.
31 Grundmann, nav. dj. 250.

Paralelizam i kontakt Pravo — DSS ovim nije iscrpljen. Kumranska teologija povijesti ujedno je teologija izabranja. Iz gomile otpalih Bog bira i spašava zdravu jezgru (CD 2,15—4,12). Posljednji izabranik milosti je kumranska Zajednica, »sinovi Sadokovi,... izabranici iz Izraela... koji će preuzeti službu na svršetku dana« (CD 4,3sl). Izabranje u krilu Abrahamovu više ne vrijedi: nema izabranika po rođenju; sada su to »izabranici milosti«, Zajednica, novo svetište Izraelovo (S 8,5 sl; pHab 9,12). Pavao piše slične retke: »Nisu svi Izraelci pravi Izraelci niti su svi prava Abrahamova djeca zato što su njegovo potomstvo... već se djeca po obećanju smatraju potomstvom« (Rim 9,7—9). Poznato je da Pavao naziva kršćane izabranicima (Rim 8,3; Kol 3,12). Dodir je očit: uvjetovao ga je starozavjetni izvor (Iz 65,23). Termin opet nema isti sadržaj. Kumranci su izabranici na bazi Tore; broj izabranika sužen je na one »koji izvršuju Zakon u kući Judinoj« (pHab 8,1). Kod Pavla izbor se proširuje na čitav svijet, baza izabranja je križ, Savez sklopljen na Golgoti. Vraćamo se uvijek na istu činjenicu: Kumran je okupljen oko Tore i Sinaja, Pavlovi izabranici oko Križa i Golgote. Pavlova i kumranska teologija povijesti i izabranja imaju zajedničkih, ali i bitno različitih elemenata.

Isti je slučaj s naukom o predestinaciji. DSS neumorno ponavljaju da je čovječji život u Božjoj ruci. Njegov put određen je od Vječnoga: »Bogu pripadaju sva djela pravde...« (H 4,31). Kurman je naglasio Božju suverenost na čitavom području realnosti i zbivanja, ali kao da je umanjio slobodu čovjekova srca i duha. Gotovo se neizbježno nameće unaprijed određeno — determinizam (S 3,14—4,21; 4,15—26). Kako uskladiti vječne odluke Vječnoga i slobodu čovjeka, to rukopisi nisu pokušali. Neumoljiva predestinacija kao da se nameće barem prema nekim tekstovima. Misao i problem predestinacije sretamo i kod Pavla (Rim 8,28—30; 9,6sl). I Pavao propovijeda suvereno gospodstvo Božje, ali je sačuvao slobodu čovjeka.[32] Kako uskladiti dvije slobode, sačuvati Božju suverenost i čovjekovu slobodu, ni Pavao nije dao odgovora. Možemo zaključiti da se kumranska i Pavlova teologija predstinacije nalaze uokvirene u sličan dualistički koncept svijeta i povijesti. Vidljiva su, katkada naglašena, katkada prenaglašena, obadva aspekta: Božja suverenost i čovjekova sloboda, milost i osobni napor. Pavlova i kumranska misao ovdje rastu paralelno, vjerojatno iz istog teološkog tla. Međutim, smjer predestinacije u DSS je Tora, kod Pavla sloboda od Tore vjerom i izabranjem u Kristu.[33] Kristologija, kao i drugdje, i ovdje je bitni element Pavlove teologije (Rim 8,28sl). Još jednom se potvrđuje da se Kumran i Pavao kreću u istoj duhovnoj atmosferi, rastu na istom povijesnom tlu: bitno su blizu i bitno daleko.

Na isti zaključak upućuje Pavlovo upotrebljavanje i citiranje Staroga zavjeta, njegov način tumačenja biblijskih tekstova — egzegeza. Kombiniranje citata, stil tumačenja, alegorijsko interpretiranje Pisma, njegovo ostvarenje u eshatološkom dobu, kako ga vidi Pavao, veoma je blisko stavovima esenskih rukopisa, kumranskoj egzegezi i interpretiranju Staroga zavjeta.[34] Posve sigurno nalazimo se na istom duhovnom i teološkom tlu.[35]

32 Usp. Prat, nav. dj. I,300 sl.
33 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament,* II, 247 sl.

Iako je Pavao originalna figura, nepomirljivi farizej, a onda nepomirljivi kršćanin, njegova misao i još češće izraz ima oblika koje sretnemo i u esenskim rukopisima. Nije li to ostatak susreta Pavao — eseni? J. Daniélou misli da je tako. Pavao se sreo s esenima na svom životnom putu, najvjerojatnije odmah iza obraćenja, možda baš u Damasku u vrijeme svog kršćanskog formiranja.[36] Srodnost nekih fundamentalnih misli Pavlove teologije s teologijom Kumrana — duboka svijest grijeha i vlastite slabosti, potreba milosti, teologija povijesti i izabranja, predestinacija — tolika je da je ne tumači dovoljno eventualni prolazni dodir obraćenika pred Damaskom s članovima esenske Zajednice. Postoji li izravni utjecaj kumranske teologije na Pavlovu misao i dušu? To je moguće, ali ne i nužno, pogotovo nije dokazano. Stari zavjet hranio je i Pavla i Kumran. Život, religiozno iskustvo svakome gotovo nameću misao vlastite bijede i nedostatnosti.[37] Najvjerojatnije ostaje da su to dva stabla na istom tlu, hrane se istim elementima.

Pokušajmo sintezu gornjih stranica! Pavlov duhovni, psihološki i moralni portret čovjeka veoma je bliz onomu iz Kumrana; isto tako, ali samo jednim dijelom, njegova teologija izabranja, milosti i opravdanja. Pavlov i kumranski čovjek je u griješnoj koži i nikako iz te kože, svjestan da je zao i da ne zna izlaza iz te tamnice. Pavlova i kumranska teologija vide spas u pruženoj Božjoj ruci — u milosti: Bog opravdava čovjeka (S 11,13—14 i 1 Kor 6,11). Grješnik Božjim darom postaje pravednik i član nove duhovne zajednice. Ovdje se Pavao i Kumran potpuno slažu i potpuno odvajaju od njima suvremenog službenog židovstva i

34 Dosta je usporediti Rim 1,17 i pHab 8,1—3; Rim 10,5—9 i PHab 12,6—10; CD4, 13 sl.
35 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 172.
36 Vidi, Daniélou, nav. dj. 128 sl; usp, W. Grossouw, *The DSS and the New Testament,* SC, 1952, 1—8.
37 Usp. M. Burrows, *Lumières nouvelles,* 148.

hramske teologije. Međutim, Pavao se i ovdje bitno udaljuje od DSS. U njegovoj teologiji milost, spas i opravdanje donosi Krist, njegova otkupiteljska smrt. U esenskoj kumranski učitelj nema te uloge. U teologiji rukopisa Mrtvog mora Božja milost vodi Tori i samo preko nje spasu; u Pavlovoj Božja milost vjerom u Krista oslobađa od Tore; ona je postala zapreka spasu, put grijeha, podjele i smrti. Što je u DSS žarište i središte vjere i pobožnosti — Tora, Pavao jednostavno izbacuje kao otrovni tumor iz organizma kršćanstva. Vraćamo se na Pavlovu dilemu: Tora ili Krist.

Pavlov i kumranski dualizam sasvim sigurno imaju istih crta, ali nisu isti. Ne može se utvrditi Pavlova ovisnost o kumranskoj dualističkoj koncepciji svijeta i povijesti, ali je posve sigurno da smo na istom duhovno-teološkom i misaono-povijesnom području. Pavlova i kumranska teologija mogu biti daljnje ili bliže rođakinje, nikako mati i kći.[38] Srodnost, blizina, izražajni i sadržajni paralelizam Pavlovih spisa i DSS, posebno upadna srodnost obostranog dualizma, nekih elemenata teologije milosti, opravdanja i izabranja ne dolazi uopće u sumnju. Međutim, analogija ne znači i ovisnost. Pavao sigurno ne duguje mnogo Kumranu. On i eseni napajaju se na istim izvorima, odatle mnogo toga istog.

Ako se Pavao sreo s Kumranom — ljudima i teologijom — što je i moguće i vjerojatno, ali ne nepobitno dokazano, moglo je to biti najvjerojatnije za njegova trogodišnjeg teološkog, obraćeničkog duhovnog dozrijivanja u pustinjskom prostoru Arabije ili blizom utočištu mnogih židovskih bjegunaca — Damasku (Gal 1,17sl). Nije nevjerojatno da su tu živjeli ostaci »Zajedinice Novoga zavjeta u zemlji Damasku«, kumranska dijaspora koja je Pavlu dala poticaj za formuliranje njegovih teoloških misli, posebno teologije opravdanja.[39] Pavao, međutim, sigurno bitno ne duguje Kumranu. On je originalna religiozna figura i Bog je s

38 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 178 sl.
39 Usp. Grundmann, nav. dj. 250 sl.

njim originalno postupao. On je dijete milosti, učenik objave; on se može pohvaliti da evanđelje nije primio ni naučio od čovjeka (Gal 1,12). Kontakt Pavao — Kumran sigurno postoji, ali za zaključak na ovisnost nema čvrstih dokaza. Sva je sličnost vjerojatno zajednička baština Starog zavjeta i zajednički inventar židovske religiozne misli, a to još jednom dokazuje rodbinsku povezanost kršćanstva sa Starim zavjetom i židovskom teologijom izgrađenom oko Pisma. Ako je veliki Taržanin u svoju pavlovsku zgradu i uzidao koji kamen iz Kumrana, njegova snaga i originalnost ostaje netaknuta. Njegova snaga i originalnost je Krist kojega je sreo na putu u Damask i u svojoj duši. Krist je stvarno žarište svih Pavlovih misli; Kumran mu je mogao dati — ako mu je što dao — pojmovno-izražajnu tehniku i neke konstruktivne elemente za zgradu njegove teologije.

Kumranska i novozavjetna literatura — sinteza.

Analiza paralelnih mjesta iz DSS i NZ upućuje na zaključke koji se mogu pregledno i jasno formulirati u nevelik broj zbijenih rečenica:

1. Ivan Krstitelj: duhovno-religiozna atmosfera Kumrana, vjerojatno osobni kontakt s kumranskim svijetom; ovisnost od tog svijeta veoma problematična, a vrlo vjerojatan paralelizam dvaju pokreta. Sigurno je: Ivan živi u esenskoj povijesno-duhovnoj klimi.

2. Sinoptici: često čisto materijalna formalna koincidencija; nesumnjivi povijesno-psihološki dodir: akutni mesijanizam, nacionalno eshatološko kraljevstvo Izraelovo i »sveti« nacionalizam, što ga sretamo kod Kristovih slušatelja. Čak ni apostoli nisu ga se oslobodili ni do dana Uzašašća (Dj 1,6). Ali nutarnji, bitni, sadržajni dodir, pogotovo ovisnost sinoptika, odnosno Kristovih riječi i misli kako su ih sačuvali sinoptici, ne može se dokazati iz analize paralelnih mjesta u esenskim rukopisima i sinoptičkim Evanđeljima. To su dva svijeta u mirnoj koegzistenciji. U istim su povijesnim okvirima, plivaju istom rijekom, ali nisu isti.

Možda se čak kod sinoptika mogu naći tragovi svjesnog antikumranizma (Mt 5,43sl; 24,26).

3. Ivanova literatura — o tom nema sumnje — odaje dodir s idejnim svijetom i teologijom Kumrana. Tema koja se provlači kroz sve Ivanove spise (dualizam), aktivnost dvaju principa u povijesti svijeta i duši čovjeka (svjetlo—tama) to je srž kumranske teologije. Ako je kontakt siguran, razlike su fundamentalne. Jedno je jasno: DSS stavili su Ivana u njegov židovski svijet; on je našao izgubljenu domovinu.

4. U spisima i teologiji velikoga Pavla ima bez sumnje dodirnih točaka s esenskim rukopisima: dualizam, grješnost i moralna nemoć čovjeka, milost i opravdanje, teologija izabranja i predestinacija. Međutim, njegova je teologija u osnovi negiranje sebi suvremene u DSS, kao što je bila negacija ondašnje teologije judaizma u cjelini. Esenski rukopisi, odnosno njima paralelna mjesta kod Pavla, dokazuju nepobitno genetičku povezanost Pavlove misli i teologije sa Starim zavjetom i judaizmom. To svakako nije beznačajno. Pavlova misao i teologija, ukoliko nije samo Pavlova, onda je starozavjetna, židovska. Pavao ostaje na tlu Palestine i judaizma.

Dakle, dvije činjenice su izvan svake sumnje: u esenskim i novozavjetnim spisima ima veoma mnogo paralelnih mjesta; isto tako izvan svake je sumnje da novozavjetni spisi nisu ni u kakvoj direktnoj rodbinskoj vezi s kumranskim spisima. Stablo kršćanstva, taj orijaš, nije niklo u kumranskoj pustinji. »Ne nameće se zaključak da je ijedan novozavjetni pisac čuo o posebnoj sekti koja je napisala rukopise Mrtvog mora. Ja ne vidim nikakav konačni dokaz za to da su oni to učinili.«[40] Možda je ovaj zaključak prejak, ali je sigurno: kršćanska novozavjetna literatura je kao i samo kršćanstvo: prodorna, osvajalačka, sadržajno i formalno bez sebi slična i u helenizmu i u judaizmu i u pokretu koji je ostavio kumranske rukopise. Kumranska literatura, kao i pokret, kupi se u se, brani »ostatak ostataka«; Zajednica iz pustinje proklinje i prijeti dok Pracrkva širi Blagu vijest u svim smjerovima, kao da je iz Palestine nosi eksplozija Božje milosti. Uspoređivanje u cjelini novozavjetne i kumranske literature ne dolazi u obzir. Kumran nema ni Evanđelja ni poslanica, ni Ivana ni Pavla, govor na gori ili Areopagu; Kumran nema niti najskromnije biografije svoga učitelja. Pustinjski asketi, ogorčeni i uvrijeđeni, očajno i grčevito drže Toru u ruci i ostaju u pustinji.

40 Burrows, *Schriftrollen*, 283.

Ako se imaju u vidu »elementarne literarne forme«, sličnost dviju literatura je uočljiva i jasna; ali sličnost, ma kakva bila, ne znači ovisnost. Citiranje karakterističnih tekstova Starog zavjeta u obje literature, komentari proroka i psalama, molitve i pjesme, teološke formulacije, nazivlje i ideje, sve može biti zajedničko, ali zaključiti na ovisnost ranokršćanske literature od esenskih rukopisa previše je smiono. Obostrana literatura to nikako ne dopušta. Prirodnije je, bliže istini i jedino ispravno zaključiti na povijesno-duhovni paralelizam: na istu duhovno-religijsku bazu, na identičnu duhovno-misaonu klimu, na istu psihološki izgrađenu sredinu, na identičnu duhovnu, nacionalnu i religioznu prošlost, na identične nade i želje. Kumranska i novozavjetna literatura nužno su morale barem jednim dijelom upotrijebiti isti materijal, ali zgrade su jako različite — arhitekt nije isti.[41]

41 Usp. L. Cerafaux, *Influence de Qumrân sur le Nouveau* Testament; La secte de Qumrân et les origines du *christianisme,* Louvain 1959, 235 sl.

5. poglavlje

UČITELJ IZ KUMRANA I UČITELJ IZ NAZARETA

1. »Krist« prije Krista

Sav i jedini problem kršćanstva i jedina njegova tajna ostaje Krist — njegova riječ i njegova osoba. Kršćanstvo počiva na Betlehemu i Golgoti, na malom djetetu, na velikom patniku u kojem vjera gleda Boga. Čuo se koji glas: ta vjera je ugrožena otkrićem Učitelja pravde; Kristu je nađen model i rješenje: on nije novost nego ponavljanje, nađen je »pretkršćanski Krist«. Kritičari kršćanstva ponudili su svijetu novo rješenje betlehemske tajne. U travnju 1950. čitav svijet obišla je jedna od najvećih senzacija našega vremena: svjetlo dana ugledali su prvi rukopisi iz kumranskih spilja, predani su javnosti. Bio je to komentar teksta proroka Habakuka (lQ pHab) i najbolje sačuvani kumranski rukopis, čitav tekst proroka Izaije (1Q Is^{a}). Iste godine u rujnu svijet obilazi i uznemiruje druga senzacija: Dupont-Sommer dao je javnosti prvu knjigu o prvim rukopisima: *Aperçus prèliminaires sur les manuscrits de la Mer Morte*. Svjetska javnost pročitala je u toj knjizi pariškog profesora i slijedeće tvrdnje: »Sve u židovskom 'Novom savezu' navijesta i pripravlja kršćanski Novi savez... Galilejski Učitelj, kakav nam je poznat iz spisa Novog zavjeta, izgleda u mnogom pogledu kao začuđujuća reinkarnacija 'Učitelja pravde'. Kao ovaj i on je propovijedao pokoru, siromaštvo, poniznost, ljubav prema bližnjemu. Kao on — 'Učitelj pravde' — tražio je obdržavanje Zakona Mojsijeva, čitavog Zakona, ali dovršenog, savršenog, zahvaljujući njegovim vlastitim objavama. Kao on i ovaj je bio Izabranik i Mesija Božji, Mesija otkupitelj svijeta. Kao on bio je izvrgnut neprijateljstvu svećenika, sadu-cejske stranke. Kao on bio je suđen i ubijen. Kao on uzašao je na nebo, Bogu. Kao on izvršio je sud nad Jeruzalemom koji su zauzeli i uništili Rimljani, jer je njega osudio na smrt. Kao on bit će vrhovni sudac na svršetku vjekova. Kao on osnovao je Crkvu; njezini vjernici očekivali su sa žarom njegov slavni povratak. U kršćanskoj Crkvi upravo kao u esenskoj bitni obred je Caena (Večera), koje su službenici svećenici; na jednoj i na drugoj strani na čelu svake zajednice nalazi se inspektor, biskup. Bitni ideal jedne i druge Crkve je jedinstvo, zajednica u ljubavi koja ide čak do zajednice dobara.«[1]

Pariški profesor našao je u esenskim rukopisima i utjelovljenje Učitelja pravde;[2] on ga naziva »božanskim učiteljem« i govori o njegovoj apoteozi.[3] Sve to navodno potvrđuju tekstovi iz kumranskih spilja. Sve je tako slično da je isto. Nije čudo što je profesor sa Sorbone uz ova svoja otkrića ponovio riječi svoga zemljaka, skeptika Renana: »kršćanstvo je esenstvo, a esenstvo je predokus kršćanstva«.[4] Bila je to senzacija — bomba koja je trebala raznijeti u komadiće originalnost i autentičnost kršćanstva, demantirati njegovu samobitnost. Svojim tvrdnjama Dupont-Sommer otvorio je bitku oko esenskih rukopisa koja još traje. Svi koji žele obezvrijediti kršćanstvo s DSS u ruci samo ponavljaju njegove tvrdnje i argumente, ili još jednostavnije: samo prvo. Nimalo čudno. Eto, jedan profesor konačno je raščistio s tajnom početka kršćanstva. Nađen je prototip kršćanstva i njegova Krista.

Najvažniji kumranski tekstovi, koji bi prema Dupont-Sommer-u trebali dokazati potpunu sličnost između Učitelja pravde i Učitelja iz Nazareta, sličnost nji-

1 Dupont—Sommer, AP, 121 sl.
2 Usp. nav. dj. 46.
3 Usp. nav. dj. 56.
4 Nav. dj. 121.

hova bića, životnog puta i sudbine, djela i spasiteljske uloge u povijesti spasa, bili bi: pHab 11,4—8; 9,1 sl; 5,4; 9,12; 8,2 sl; S[a] 2,11 sl; CD 6,11; 19,35; 20,1; 20,14; 2,12; 4QpNah 1,6—8. Budući da se u vremenski prioritet DSS i Učitelja pravde ne može sumnjati, Isus gubi svoju jedinstvenost i svoju originalnost; mnogošta on mora dijeliti s kumranskim prorokom. Analizirajući na svoj način navedene tekstove, Dupont-Sommer lako i samouvjereno zaključuje: »Sve ove sličnosti — a ja sam ovdje samo dotakao predmet — čine jednu cjelinu koja je gotovo halucinantna.«[5] Ovakvi zaključci pariškog profesora bili su zbilja halucinantni. Dok je Dupont-Sommer, koji u Kumranu na neki način gleda duhovnu domovinu kršćanstva, formulirao svoje tvrdnje oprezno, uz neke samokorekture, rezerve i nijanse, iako načelno nije napustio svoj stav,[6] popularizatori njegovih teza — hipoteza bili su daleko radikalniji. Edmund Wilson preuzeo je teze pariškog profesora, ali dao im je vlastite interpretacije: Krist je bio u Kumranu, upoznao esenske misli o mesiji otkupitelju-patniku, preuzeo na sebe tu ulogu, dao joj je samo biljeg svog religioznog genija.[7] Dupont-Sommer ublažio je kasnije svoj osnovni stav, retuširao ga, daljnje proučavanje DSS sililo ga na opreznije sudove.[8] Istovremeno javio se jedan stručni glas s britanskih otoka, jedan od suradnika— izdavača DSS, Allegro na britanskoj televiziji sa serijom predavanja o rukopisima iz kumranskih spilja.

5 Nav. dj. 122.

6 »Nije mi se činilo da moram napustiti na bilo kojoj točki svoja prva mišljenja...« NA, 11. (Usp. isti, *Semiticta VII*, 13—20) U svom posljednjem djelu *»Les Écrits esséniens découverts près de la Mer Morte*, Paris 1959, Dupont—Sommer sabrao je i sintetizirao sve svoje radove o DSS. Osto je sebi dosljedan. Brani i dalje svoje neodržive teze, a posebno mesijanizam Učitelja pravde (usp. nav. dj. 322.). Tu opet vidimo nekakva »pretkršćanskog Krista.«

7 Usp. Ed. Wilson, nav. dj. 94; 92 sl.

8 Usp. Dupont—Sommer, NA, 194 sl; 206 sl; Évidences, siječanj, 1956. 21.

Jedan britanski list sažeo je njegova predavanja pod senzacionalnim naslovom *Raspinjanje prije Krista.*[9]

Allegro misli da je »Opaki svećenik« kumranskih rukopisa bio Aleksandar Janej (103—76. prije Krista). On je u Kumranu uhvatio i dao raspeti Učtelja pravde: »Već u Jeruzalemu« — piše profesor Allegro — »ovaj tiranin pokazao je svoju okrutnost kažnjavajući istom smrti osamsto pobunjenika. Jedan rukopis iz Kumrana govori ozlojeđenim tonom o užasu toga zločina...« Takvom tiraninu nije težak nijedan zločin, Učitelj pravde je jedna od žrtava. Allegro smiono nastavlja: »Kad je židovski kralj otišao, (članovi Zajednice) skinuše slomljeno tijelo svoga Učitelja da ga čuvaju do dana suda. Oni su, naime, vjerovali da strašni događaji njihovih vremena navješćuju posjet samoga Boga kada ima doći kraljevstvo Božje... Vjerovali su da će njihov Učitelj pravde uskrsnuti i povesti svoje vjerno stado (ljude Novog saveza — kako su sami sebe nazivali) u obnovljeni i očišćeni Jeruzalem... Kumranska zajednica očekivala je dolazak dvaju mesija — svog vlastitog Učitelja i mesiju Davidova koljena... Nekada je sve bilo jasno, ali sad se čini da je sve u pitanju. Ono što je jasno jest to da je postojao dobro određeni esenski model kojemu se prilagodio Isus iz Nazareta. Što će s ovim teolozi, to je doista izvan moga područja. Ja jednostavno dajem svoje nalaze.«[10] Takve riječi koje se, navodno, temelje na nalazima, riječi pune profesorskog samouvjerenja i nadutosti s katedre, odjeknule su više nego senzacionalno. Iste godine Allegro je izrao svoj rad: *»The Dead Sea Scrolls.*[11] Iako je Allegro tu manje smion, »opća orijentacija njegova pripovijedanja i mnoštvo izraza vješto, rasijanih po čitavom djelu daje utisak da on uvijek smatra život Isusa Krista nekom vrstom legende, inspirirane primjerima Učitelja pravde.«[12] Odgovor najmjerodavnijih

9 Time — Magazine, 6. veljače 1956,37. Cit. prema J. Carmignac, nav. dj. 17.

10 J. M. Allegro, nav. mj.

11 Isti, *The Dead Sea Scrolls*, Penguin Books, 1956. New — York 1957.

12 J. Carmignac, nav. dj. 18.

stručnjaka na ove presmione tvrdnje dvojice profesora nije se dugo čekao. Međutim, »bitka oko rukopisa« i oko dvaju učitelja nije se ograničila na uski krug stručnjaka. Na arenu stupaju novinari — »stručnjaci« za sve. Stotine članaka serviraju najširim masama »Novosti iz Kumrana«: sigurne zaključke ili hipoteze raznih pozvanih i nepozvanih. Tako J. L. Bory u uglednom tjedniku »Express« sintetizira prve, najradikalnije misli Dupont-Sommera i servira ih kao posljednje zaključke znanosti.[13] J. L. Bory stavlja pod upitnik originalnost kršćanstva i povijesnost Kristove osobe.[14] Nakon što je postavio ova dva teška upitnika. J. L. Bory eksceptira 121. i 122. stranicu iz AP i onda opet pita: »Je li Učitelj pravde prakticirao i propovijedao kršćanstvo prije Krista? Je li on taj koji je pokazao put Kristu? Nije li Isus samo jedan učenik Učitelja pravde, učenik, čijem je propovijedanju čisto povijesna sreća bila sklona, tako da je kršćanstvo istisnulo esenstvo?«[15] Postojalo je neko »prvo kršćanstvo«, »un premier christianisme«. Krist je suvišna kopija jednog prije sebe. Novinar-pisac, iskorištavajući Kumran i Dupont-Sommera, tiho prebacuje kršćanstvo u Kumran. Stvarni »Krist« živio je prije Krista. Razumije se onda da je i kršćanstvo prije Krista. »Vjesnik u srijedu« (VUS) prepisao je u svojoj verziji najradikalnije zaključke kršćanstvu neprijateljskog senzacionalističkog tiska o »pretkršćanskom kršćanstvu« i ponudio ih javnosti.[16] U međuvremenu Kumranom, Učiteljem pravde i Učiteljem iz Nazareta zabavili su se stručnjaci i nestručnjaci, ozbiljni i neozbiljni časopisi, novine i knjige čitavoga svijeta. Literatura o Kumranu i oko Kumrana preplavljuje svijet. Daleki, zakašnjeli i pomalo stidljivi odjek borbe oko DSS i dvaju učitelja bila je i knjiga E. Webera: *Kršćanstvo prije Krista?* Što na

13 Vidi J. L. Bory. *Le plus vieux roman policier*, Express, N°285, 7. prosinca 1956, 20—22.
14 Usp. nav. dj. 21.
15 Nav. dj. 22.
16 Vidi članak *»Kumranski rukopisi i legenda o Kristu«*, VUS, 11. 1. 1956, 9.

to kažu DSS? Što kažu znanstvenici kumranisti? Je li znanost potvrdila tvrdnje pariškog profesora koje se tako uporno ponavljaju čak do naših dana.

2. Učitelj pravde — božanski mesija?

Da je Zajednica živjela u groznici predeshatološkog doba i napetom očekivanju mesijanske ere, o tom ne može biti sumnje; potvrđuju to obilno kumranski mesijanski tekstovi.[17] Da li je kumranska Zajednica vidjela u svome učitelju eshatološku figuru, mesiju, božansko biće, otkupitelja ili samo učitelja, nadahnutog tumača Tore? Odlučuju tekstovi. DSS — vidjeli smo — očekuju dvojicu mesija: mesiju-svećenika, mesiju Aronova i njemu po rangu nižega mesiju — kralja, mesiju Davidova. S njima zajedno će nastupiti eshatološki prorok. Da li je Učitelj pravde jedna od tih figura? Odgovor će dati analiza kumranskih mesijanskih tekstova.

Mesijanske misli i očekivanja Kumrana svakako je predmet koji kršćanstvo neobično zanima. Sad nam je jasno u kakvu je mesijansku atmosferu došao Krist i kako je reagirao na židovska shvaćanja i očekivanja. Sinoptici potvrđuju jednu činjenicu koja je tako uočljiva u DSS: neobičnu napetost duše židovskih masa pred dolazak mesije koji je očekivan u najskorije vrijeme, mesijanske želje, pune najblistavijih nada vezanih uz mesiju, sina Davidova, osvajača svijeta i osvetnika Izraelova. Misao i vjera u budućeg, skorog mesiju tumači nam brzo oduševljenje mase, ali i njezine brutalne reakcije: »Hosana« i »Raspni ga«, kad mesija nije ispunio grube nade Izraelove.[18]

Zajednica živi u predvečerje posljednje ere povijesti, ere svršetka; živi u groznici nada i patnja i čeka izbavljenje — mesijansko doba; pokornici pustinje smatraju da njihov život, sva organizacija života, sve institucije trebaju samo ispuniti međuvrijeme dok ne

17 Usp. S9,11; 4,20—23; S^{a}2,11—12; S^{b}5,20 sl; H3,6—18; CD 7,20; 12,23; 14,19; 19,10; 4QTest 5—30; 4QElov 10—13.
18 Usp. Mt 17,21 sl; 20,7—19; Lk 4,14—30; Mk 9,31 sl.

dođe mesija Aronov i mesija Izraelov (S 9,5—11). Jedan od važnih fragmenata iz 1Q opisuje eshatološku gozbu na kojoj je prisutan levitski i laički mesija (S^a 2,11 ssl). Kumran je čekao dva pomazanika. »Proučavanje svih mesijanskih ulomaka, koji se nalaze u dosad objavljenim tekstovima, dopušta zaključak da je Zajednica Judejske pustinje uvijek očekivala dolazak dvaju mesija.«[19] Zajednica ih još nije srela, zato ih čeka (S 9,11; S^a 2,11; CD 20,1). Naprotiv, iz analize tekstova Van der Woude zaključuje da se eshatološki prorok mesijanskih vremena pojavio u osobi povijesnog Učitelja pravde.[20] »Ukratko, povijesnog Učitelja sekta shvaća i poštuje kao preteču dvaju mesija.«[21] Međutim, protiv toga je jedna krupna činjenica šutnje: Učitelj pravde nigdje u DSS nije nazvan prorokom. On je samo tumač proroka.

Dupont-Sommer i Allegro uporno inzistiraju na mesijanstvu Učitelja pravde. »Ovaj naslov 'Pomazanik', to znači 'Mesija' ili 'Krist', zaslužuje posebnu pažnju... U CD mesijansko svojstvo Učitelja je posve očito.«[22] Istu tvrdnju ponovit će Dupont-Sommer: »Da, Učitelj pravde postao je za svoje vjernike prorok i mesija«.[23] Pariški profesor dalje smjelo piše da je esenski učitelj: »Mesija — svećenik, mesija Arnov koji je osnovao sektu i koga su njegovi vjernici nazvali Učitelj pravde«.[24] Isto tvrdi i profesor Allegro: »Kumranska sekta očekivala je dolazak mesije-svećenika koji se zove 'Učitelj pravde'«.[25] Njihov mesijanski Učitelj pravde imao bi biti taj očekivani, misli Allegro.[26] Dvojicu profesora

19 A. S. van der Woude, *Le Maître de Justice et les deux Messies de la Communauté de Qumrân; La secte de Qumrân et les origines du Christianisme*, Louvain 1959, 125.
20 Usp. nav. dj. 132 sl.
21 Nav. dj. 133.
22 Dupont—Sommer, AP, 78.
23 Isti, NA, 82.
24 Isti, *Évidences*, N° 56, travanj 1956, 17.
25 Allegro, nav. dj. 148.
26 Usp. nav. dj. 149.

kopirali su i vulgarizirali, često neodgovorno, mnogi drugi.

Prije svega jedna pripomena. Dok je kod nas termin »mesija« — Krist — Pomazanik jednoznačan i označuje od Boga poslovnog Otkupitelja svijeta, kod Židova on je višeznačan: označuje svakoga tko je »pomazan«, posvećen za kakvu uzvišenu službu. »Mesija« je i svećenik, i kralj, i prorok«.[27] Ipak u najeminentnijem smislu riječi mesija je obećani spasitelj. Značenje dakle određuje tekst, odnosno kontekst, a ne sam termin. Što kažu o tom DSS?

U dosada izdanim tekstovima DSS termin »mesija« čita se mnogo puta.[28] Ma koje značenje imao termin u navedenim tekstovima, Učitelj pravde nije ni jedanput nazvan tim imenom. »Od svih kumranskih tekstova sada poznatih koji spominju termin 'mešiah', devet njih od deset ne govore o Učitelju pravde; a onaj koji o njemu govori (CD 20,1), to čini upravo zato da razlikuje, čak da suprotstavi Učitelja pravde i mesiju: 'od dana iščeznuća Učitelja Zajednice, dok se ne pojavi mesija Aronov i Izraelov'.«[29] Dupont-Sommer vidi upravo u tom tekstu potvrdu mesijanstva Učitelja pravde. Učitelj pravde je najprije veliki patnik — pravednik; »mesija Aronov i Izraelov« je taj isti, ali proslavljeni, »eshatološki« Učitelj pravde:[30] Međutim, ta egzegeza je odviše samovoljna i zato neodrživa.[31]

Dupont-Sommer, da bi dokazao mesijanstvo Učitelja pravde, iskorištava u vlastitom prijevodu jedan ulomak iz komentara teksta proroka Habakuka: »Ove riječi znače da Bog ne će svoj narod osuditi rukom narodâ, nego će Bog dati u ruke svoga izabranika sud nad svim narodima« (pHab 5,3 sl). Ovom komentaru dodao je Dupont-Sommer svoj komentar: »Dakle, pos-

27 Carmignac, nav. dj. 25 sl.
28 S9,10 sl; S^a2,12.14.20; CD 5,21—6,1; 12,23—13,1; 14,19; 19.10 sl; 19,31—20,1; M 11,7 sl.
29 J. Carmignac, nav. dj. 29 sl.
30 Usp. Dupont—Sommer, NA, 82.
31 Usp. Van der Woude, nav. dj. 123 sl; J. Carmignac, nav. dj. 30.

ljednji sud izvršit će Izabranik Božji, to jest 'Učitelj pravde'«.[32] »Izabranik Božji« nije isključivao mesijanski izraz. Osim toga vjerojatnije je da se mora čitati »izabranici«.[33] Kad bi sve i bilo sigurno da je tu singular, tu ništa ne bi dokazivalo da je taj izabranik kumranski Učitelj.[34] Potrebno je istaknuti da se kumranski rukopisi vrlo slobodno služe mesijanskim »svjedočanstvima« — proroštvima; ponajviše ih prenose na Zajednicu ili na druge suvremene događaje i osobe, a najmanje na svoga učitelja. Dijametralno oprečno Novom zavjetu.[35]

Dupont-Sommer obilno iskorištava Testamente 12 patrijarha, odnosno Testamentum Levi, da potkrijepi svoje dokaze o mesijanstvu Učitelja pravde. »Tada će podignuti Gospodin novog svećenika kojemu će biti objavljene sve riječ Gospodnje. On će držati sud istine nad zemljom kroz mnoge dane... Slava će se Svevišnjega objaviti nad njim. Pod njegovim svećeništvom isčeznut će grijesi...«[36] Taj tekst tumači Dupont-Sommer: »Recimo to odmah: meni se čini da je ovaj novi svećenik... sam Učitelj pravde... Poslije svoje zemaljske karijere, poslije svoje sramotne smrti, evo ga sada prenešena na eshatološki plan, ukrašena svom mesijanskom slavom, intronizirana kao glava novoga kozmosa.«[37] Tu je razrađena čitava »kristologija«, jedan »misterij spasenja«. Dosada te su misli smatrane interpolacijom kršćanskih ruku, ali »sada je sigurno — i to je jedno od najvažnijih otkrića među nalazima Mrtvoga mora — da je židovstvo u prvom stoljeću prije Krista vidjelo kako se oko osobe Učitelja pravde razvija čitava teologija mesije patnika, mesije otkupitelja svijeta«.[38] Tako je Dupont-Sommer mesijanizirao kumranskog Učitelja.[39]

Testamenti 12 patrijarha sadrže nesumnjivo židovsko-kumranske i kršćanske elemente.[40] Iako Dupont-Sommer ne želi »nijekati u principu mogućnost nekih kasnijih ispravaka....« od kršćanskih ruku koje bi eventualno trebalo minuciozno ispitati,[41] on praktično upotrebljava tekstove kao da ta mogućnost, zapravo činjenica i ne postoji. A upravo oni »ispravci« padaju u oči na mnogim stranicama pariškog profesora i pomoću tih »ispravaka« Dupont-Sommer »mesijanizirao« je Učitelja pravde. Do 1952. mogle su se tvrdnje pariškog profesora činiti barem vjerojatne, danas više ni to. Kumran je potvrdio pretpostavku da su »Testamenti« židovsko-kršćanski apokrif, djelo judeo-kršćanina, možda obraćenog esena.[42] Dosada u Kumranu nije nađen nijedan fragment toga poznatog apokrifa, ali nađeni su opširni aramejski fragmenti samostalnih djela: »Testamenta« Levijeva i Naftalijeva. Fragmenti se toliko razlikuju od svojih grčkih imenjaka da se mora zaključiti na posve različita djela.[43] Kumranski fragmenti nemaju ni »kristologije« ni »misterija spasa«; ne poznaju »novoga svećenika«, čak ne spominju ni mesiju niti ikakvog učitelja; tamo nema kršćanskih elemenata. Ta činjenica praktično isključuje pretkršćansko podrijetlo apokrifa »Testamenti 12 patrijarha«.[44] Time su pokopane teze Dupont-Sommera potpuno i do

32 Dupont—Sommer, AP, 55; Isti, *Le »Commentaire d'Habacuc« découvert près de la Mer Morte,* RHR, Tome 137, 1950, 134 i 157.
33 Usp. J. Daniélou, nav. dj. 98; Vermès, nav. dj. 128. Burrows, *Lumières nouvelles,* 399.
34 Usp. Burrows, nav. mj.
35 Usp. Daniélou, nav. dj. 99 sl.
36 Test. Levi 18,1—16; Upada u oči veoma naglašeni novozavjetni mesijanizam ovih redaka.
37 Dupont—Sommer, NA, 78.

38 Isti, AP, 116. Autor ponavlja istu misao vrlo opširno u NA, 63—84.
39 Usp. isti, NA, 80 ssl.
40 Usp. J. Daniélou, nav. dj. 153 sl.
41 Dupont—Sommer, NA, 65.
42 Usp. Daniélou, nav. dj. 152 sl.
43 Usp. J. T. Milik, *Qumran Cave I,* N°21,87—91; isti, *Le Testament de Lévi en Araméen, Fragment da la Grotte 4 de Qumrân,* RB, 1955, 398—406; P. Grelot, *Notes sur le Testament araméen de Lévi,* RB, 1956, 391—406.
44 Usp. Milik, nav. dj. 32; Daniélou, nav. dj. 155; Burrows, *Lumières nouvelles,* 402. Iako autor ne usvaja odlučno tezu Daniélou-a, ipak mu je simpatična; ali odlučno odbija tvrdnje Dupont—Sommera da se u »Testamentima 12 patrijarha« radi o Učitelju pravde.

kraja. Nijedan tekst iz Kumrana ne potvrđuje »mesijanstvo« ni »mesijaniziranje« Učitelja pravde. Nije nemoguće da se nađu takvi tekstovi, jer nije nemoguće da su eseni u svom Učitelju mogli vidjeti mesiju. Ali kad bi to i bilo moguće, te činjenice treba naći u tekstovima, a ne unositi ih u tekstove.

Pariški profesor ide dalje, tvrdi još više. Učitelj pravde nije samo mesija; on je božansko biće. Iako eseni više nego drugi Židovi naglašavaju transcendentnost Božju, iako bi za njih svaka apoteoza značila neoprostivu blasfemiju i zločin, Dupont-Sommer, barem u svojim prvim radovima, našao je u rukopisima »neobičnu apoteozu« Učitelja pravde. On piše: »Učitelj pravde je otkrio Božje tajne: 'Bog je objavio — rečeno je — preko svoga Pomazanika svoj sveti duh' (CD 2,12). U ovoj rečenici kratko se ocrtava kao neka trinitarna teologija: Bog, Božji pomazanik, Duh Božji — to su tri velika božanska bića (entités) sekte Novoga saveza.«[45] Vjeru u božanstvo Učitelja pravde našao je pariški profesor i u komentaru teksta proroka Habakuka, gdje stoji: »Tumačenje ovoga odnosi se na Opakog svećenika koji je progonio Učitelja pravde da ga proguta u svom žestokom bijesu . . . ; i u vrijeme svetkovine dana izmirenja on im se ukaza sav u sjaju da ih uništi i da propadnu na dan posta koji je njima subotna svetkovina.«[46] Dupont-Sommer to tumači: »To je Učitelj pravde, sav u božanskom sjaju, koji je sam glavom kaznio zločinački grad. Ovdje upotrijebljen glagol 'hophia' = 'zasjao se' sreta se više puta u Starom zavjetu da označi ukazanje Jahve samoga . . . : kakva neobična apoteoza!«[47] Osim toga Dupont-Sommer, govoreći o Učitelju pravde, rado upotrebljava epitete 'božanski': »božanski Učitelj«, »božanski osnivač«.[48] Ima li Učitelj pravde što božanskog? Pogledajmo argumente Dupont--Sommera!

45 Dupont—Sommer, AP,80.

46 pHab 11,4—8. Prijevod Dupont—Sommera, AP, 55.

47 Dupont—Sommer, AP, 55 sl; NA, 57 sl.

48 Isti, AP, 56 i dr.

»Ukaza im se . . . « Dupont-Sommer našao je subjekt: Učitelj pravde. Ali tekst i kontekst traže drugi subjekt: to je »Opaki svećenik«. Ovaj je iznenadio svojim posjetom sadokitske disidente i pokušao ih slomiti i odvratiti od njihova opozicijskog stava upravo na svetkovinu pomirenja koju su oni slavili odvojeno, po vlastitom kalendaru.[49] I ovaj argument Dupont-Sommera ostao je argument osamljenika, bezvrijedan. Sve kad bi prijevod Dupont-Sommera bio neosporno točan, zaključak za »apoteozu« Učitelja pravde ne mora biti onakav. Glagol na kojem Dupont-Sommer bazira svoje tvrdnje, sreta se, u DSS 15 puta:[50] pet puta u vezi s Bogom, ali nikada to nije teofanija; on ne može nositi teret apoteoze Učitelja pravde koji mu je namijenio profesor sa Sorbone.[51]

Drugi tekst (CD 2,12), u kojem je Dupont-Sommer našao teologiju Trojstva i »apoteozu« Učitelja pravde možemo prijeći; sam autor kasnije prevodi tu rečenicu tako da u njoj više nije »zacrtana« teologija Trojstva.[52] Međutim, Dupont-Sommer za »apoteozu« kumranskog Učitelja ima još drugih dokaza: »Ova sekta imala je za osnivača osobu koja se redovito zove Učitelj pravde . . . Nikad nije označen svojim vlastitim imenom. Ako je on Bezimeni, to je zbog vrlo velikog poštovanja kojega je Učiteljeva osoba postala objekt: njegovo ime nije se smjelo izgovarati kao samo ime Jahvea.«[53] Zaključak je gotovo smiješan. Neizgovoren nije neizgovoriv. Opaki svećenik nije sigurno ostao anoniman »zbog vrlo velikog štovanja«. DSS su prepuni anonima i simbola; to je i ovdje slučaj.

Dupont-Sommer našao je još koji tekst u DSS što bi trebao potvrditi njegovu tezu o apoteozi i božanstvu

49 Usp. Carmignac, nav. dj. 37 sl; G. Vermès, nav. dj. 102 sl; Burrows, *Schriftrollen*, 308; Allegro, nav. dj. 100.

50 Usp. S 10,2 sl; 12,13; CD 20,3.6—7; H4,6.23; 7,3; 9,26; 11,26 i dr.

51 Usp. Carmignac, nav. dj. 38 sl; G. Jeremias, nav. dj. 52 sl.

52 Usp. Dupont—Sommer, *Les Esséniens*, Évidences, N° 59, 1956, 18 i bilj. 19.

53 Dupont—Sommer, AP, 44; J. L. Bory, nav. dj. 22.

kumranskog Učitelja. Najprije pogledajmo tekstove, onda njihov sadržaj, značenje. U kumranskom komentaru teksta proroka Habakuka čitamo: »pravednik će živjeti od svoje vjere« (Hab 2,4). (Hebrejski izvornik glasi: »A pravednik živi od svoje vjere«. Smisao je isti. Na ovaj redak proroka kumranski komentator nastavlja: »Tumačenje (teksta) odnosi se na sve vršitelje Tore-Zakona u kući Judinoj koje će Bog spasiti od osude zbog njihova truda i poradi njihove vjere u Učitelja pravde« (pHab 8,1—3). Dodajmo i paralelni tekst: »Svi (oni) koji budu ustrajali u ovim uredbama..., koji budu poslušali glas Učitelja pravde, koji se budu priznali krivcima pred Bogom..., koji budu pazili na glas Učitelja pravde, postat će gospodari svih sinova svjetla. Bog će im oprostiti i oni će vidjeti njegovo spasenje« (CD 20, 27—34). Vjera u Isusa imala je svoj uzor u Kumranu i to bi morali potvrditi ovdje navedeni tekstovi. Dupont-Sommer je napisao: »Bitna nauka: vjera koja spašava, to je vjera u 'Učitelja pravde', božanskog osnivača Novog saveza. Kako je poznato, na isti ulomak Hab 2,4b Pavao, kršćanski apostol, oslonit će svoju nauku o opravdanju vjerom.«[54] Pisac želi reći: vjera u Učitelja pravde i vjera u Krista upotrebljavaju se jednoznačno, imaju isti sadržaj; tim je potvrđena »apoteoza« kumranskog proroka i nađen pretkršćanski model Kristu. Kažu li tekstovi zbilja to? Traži li se vjera u »božansku« osobu Učitelja pravde, ili samo vjera — povjerenje u njegovu misiju njegove riječi? CD jasno kaže: treba »slušati glas«, »paziti na glas« Učitelja pravde; on je tumač Zakona. Naprotiv, vjera u Krista znači: vjerovati u božanstvo Kristovo, prihvatiti misterij njegove bogočovječje osobe. »Ova — čudesa — su opisana da trajno vjerujete da je Isus Mesija, Sin Božji, te da vjerujući imate život po njemu«. (Iv 20,31). Činjenica je da Pavao »oslanja svoju nauku o opravdanju vjerom« na isti tekst proroka Habakuka što ga tumači kumranski komentar, ali kod Pavla uvijek se radi o vjeri u osobu Kristovu (Rim 1,17; 3,21 sl; Gal 3,11 sl). Riječ je o opravdanju vjerom u misterij bogočovjeka, dok se u CD i pHab radi o opravdanju po izvršavanju Zakona u tumačenju Učitelja pravde.

54 Dupont—Sommer, *Le »Commentaire d'Habacuc« découvert près de la Mer Morte*, RHR. 1950. 162.

Zaključci Dupont-Sommera su neodrživi. Zato ga ni ovdje nitko ne prati. Esenski Učitelj je tumač Tore i samo to. »S povjerenjem prihvaćena njegova nauka i vodstvo se pretpostavlja, i u tomu je također sadržana vjera da on pozna objavom pravi smisao proroštva.«[55] Međutim, »to nije vjera koja opravdava kao u Pavlovoj teologiji«.[56] Objekt vjere nije im sličan. U Kumranu to je Tora uz komentar i gomilu propisa kumranskog proroka; traži se vjera u njegovu inspiriranu interpretaciju Tore, povjerenje u njegovo propovijedanje i tumačenje, a ne u njegovu spasiteljsku smrt; on je čovjek i samo to.[57] Pavao uklanja s puta spasenja sav taj starozavjetni balast i sve učitelje. Ostaje jedino vjera u Kristov golgotski križ, misterij njegove osobe. Upravo to Krista dijeli od svih učitelja. Po tomu je Pavlov Krist sam i jedini — novost.

Čudnovato da je Dupont-Sommer i ovdje (pHab 8,1—3) našao potvrdu svoje teorije o božanskom poslanju i dostojanstvu kumranskog učitelja. »Vjera koja spasava, to je vjera u Učitelja pravde, božanskog osnivača Novog saveza«.[58] Tekst i kontekst tvrde upravo protivno: od osude na posljednjem sudu bit će oslobođeni izvršitelji Zakona upravo zbog toga što su se trudili da ga izvrše prihvaćajući ga u tumačenju jedinoga pravog tumača — svoga učitelja. Zbog truda oko izvršenja Zakona i zbog vjere — povjerenja u učiteljevo tumačenje Zakona član Zajednice može mirno putovati prema zadnjem danu. Esen se oslanja na inspirirano tumačenje svoga Učitelja, nikako na njegovu božansku osobu i djelo. Učitelj nije za Zajednicu učinio

55 Burrows, nav. dj. 277.

56 Schubert, nav. dj. 135.

57 Usp. Burrows, *Lumières nouvelles* 150,402; Schubert, nav. dj. 135.

58 Dupont—Sommer, RHR, 137, 1950, 162; VT 5,1955,121.

ništa što bi joj osiguralo spas; on joj je samo rekao što sama mora učiniti: autentično protumačio Zakon--Toru. Kumranski učitelj nije otkupitelj nego tumač. Predmet vjere nije njegova osoba nego Tora ispravno protumačena i do kraja izvršena. Spasava Tora, vjera u Toru.[59] Još smo sasvim u srcu židovstva: spasavaju djela — Tora. Vjera ovdje znači povjerenje u učiteljevu ispravnost tumačenja Tore.[60] Kod Pavla vjera znači posve se osloniti na spasiteljsku osobu i djelo Isusa Krista. Spas je obješen na križ, naša su djela nemoćna; sva su djela — vjera. Kumran i Pavla ipak dijeli ponor. Na jednoj strani nemoćni pokušaj čovjeka da se spasi sam, na drugoj svemoćna ponuda Boga da ga spasi »badava«. »Brownlee, Dupont-Sommer, Bruce i Stauffer sa svojim tumačenjem pHab 8,1—3 imaju sigurno krivo. Na našem mjestu nalazi se pregnantna razlika između propovijedanja esenske i kršćanske zajednice.«[61] Analiza pHab 8,1—3 nameće samo takav zaključak. »Ništa ne pokazuje da je 'Učitelj pravde' i u kojem smislu držan za božansko biće. Kada Fritsch kaže, primjerice, da je 'on morao biti smatran kao iznad čovječanstva', to je sigurno prema izrazu Oesterreichera 'dodati tekstu tumačenje', a ne izvesti ga iz njega.«[62] Ništa ne dokazuje da je Učitelj pravde sebe smatrao ili da je bio smatran mesijom, pogotovo na nečem »zvan čovječanstva«. Za to nema potvrde u DSS. Nijedan kumranski spis nije Evanđelje; sve je odviše ljudsko, često bijedno ljudsko. Učitelj pravde je samo to što mu ime kaže: uči pravdu, pravi put. On je tumač, a ne zakonodavac.

Dupont-Sommer je identificirao kumranskog proroka s očekivanim mesijom. »Ponižen sramotnom, tragičnom smrti, Učitelj pravde — tako su vjerovali njegovi učenici — uzvišen je kao nitko.«[63] Teze pariškog profesora nisu našle niti jednog ozbiljnog stručnjaka koji bi ih u cjelini potpisao. I sam izraz mesija i njemu katkada identični eshatološki prorok kao da su u Kumranu rezervirani za eshatološkog mesiju. Tim imenima nije nikada počašćen Učitelj pravde.[64] Učitelj pravde ne može se izjednačiti s mesijom. »Sada je gotovo općenito prihvaćeno da ga oni (eseni) nisu identificirali s mesijom koji je imao doći.«[65] Da je Zajednica srela svog mesiju, DSS ne bi imali više šta čekati; međutim, oči Kumrana još gledaju u budućnost. »Svi pokušaji da se identificira Učitelja pravde u bilo kojem od mesija o kojima govore kumranski tekstovi, u najboljem slučaju su neke nesigurne mogućnosti.«[66] Nijedan, dakle, tekst iz DSS ne potvrđuje da je Učitelj pravde smatran bilo kojom od tri mesijanske figure koje će otvoriti mesijansku eru. »Funkcija Pravog učitelja za vrijeme njegova života mora se vidjeti u tome da je on preteča mesijanskih likova. Ne mogu sebi predstaviti da su njegovi učenici pripisivali mesijansko dostojanstvo Učitelju koji je umro prije nego je počelo mesijansko doba i za vrijeme čitave daljnje povijesti sekte bio među mrtvima.«[67] Štoviše, tekstovi najvažnijih rukopisa (CD 19,33—20,1 i S 9,9—11) život i vrijeme Učitelja pravde jasno dijele od mesijanskog doba što ga Zajednica još čeka. Učitelj pravde je predeshatološki prorok i samo to; on je prorok — tumač proroka, nezabludivi tumačitelj Tore, a nikakav mesija, čak ni prorok u klasičnom smislu riječi. On je najviše preteča mesijanskog doba, »glas onoga što viče u pustinji...« Nema teksta u DSS koji potvrđuje mesijansko dostojanstvo i funkciju Učitelja pravde.[68] Nema teksta koji nedvosmisleno i jasno potvrđuje da je Učitelj pravde smatran jednim od proroka što ga je očekivalo židovstvo »na koncu vremena«. Nema teksta koji bi potvrđi-

59 Usp. pHab 2,4—10; 2,14; 7,1—8,3: Nigdje spomena o nekom »spasiteljskom« podvigu Učitelja pravde.
60 Usp. G. Jeremias, nav. dj. 164.
61 Nav. dj. 145.
62 Burrows, nav. dj. 93.
63 Dupont—Sommer, AP, 51 sl; NA, 82 sl; *Les Esséniens*, Évidences, N°83, 1956, 26.

64 Usp. J. Daniélou, nav. dj. 95 sl.
65 G. Graystone, nav. dj. 74; usp. H. Braun, *Radikalismus*, I,108.
66 Burrows, nav. dj. 402.
67 Cross, nav. dj. 201, bilj. 53, 54, 55, 56.
68 Usp. nav. dj. 206, posebno bilješka 77.

vao da je Zajednica smatrala svoga učitelja bilo kakvom eshatološkom figurom.[69] On je tek predeshatološki učitelj. »Učitelj nam se očitovao kao vođa svoje Zajednice koji poziva svoje pristaše da sada, u vrijeme propasti i opačine, u vrijeme krize pred konačno uništenje zla, izgrade Bogu svetu zajednicu koja će mu se sviđati.«[70]

Kumran nije našao svoga mesiju, ali je i objektivno i subjektivno živio u eri akutnog mesijanizma. Kakav je dodir — ako ga ima — između kumranskog i novozavjetnog mesijanizma? Kumran je očekivao tri eshatološke osobe: proroka, mesiju Izraelova i mesiju Aronova (S 9,11). U Novom zavjetu nema spomena o toj mesijanskoj trojki. U Kristu su koncentrirane funkcije kralja, svećenika i proroka. Novi zavjet ne pozna mesije »sina Aronova«, niti diobe mesijanskih časti. Poslanica Hebrejima čitava i svakim retkom dokazuje da su Aronovci zauvijek detronizirani; Krist je dovijeka »veliki svećenik po redu Melkizedekovu« (Heb 6,20), a on je iz plemena Judina (Heb 7,14). Kumran gleda u mesijansku budućnost, kršćanstvo na svom početku upire na činjenice: Betlehem i Golgotu. Esenski »mesija Izraelov« i »knez zajednice« imao je biti ratnik, osvajač, komandant »sinova svjetla«. Krist je »sin Davidov« i kralj, ali kraljevstvo njegovo ne sliči nimalo očekivanju Kumrana i židovstva (Iv 18,36). On je mesija-patnik, a ne mesija ratnik; umjesto mača pruža križ (Mk 8,31; 9,31). Čak do samog rastanka Krist nije uspio razbiti ni osvajalačke mesijanističke iluzije svojih učenika (Lk 24,21; Dj 1,6). Tim se iluzijama hranio Kumran, u tim iluzijama je i nestao. Isus, Mesija Novog zavjeta potpuna je protivnost esenskom očekivanju. Isključen je utjecaj esenskog mesijanizma na mlado kršćanstvo.

Kratko: mesijanizam samog kršćanstva nema priključka na mesijanizam Kumrana. Kumranski učitelj nije nijedna od tri mesijanske kumranske figure. Nijedan tekst DSS to ne potvrđuje. Isus, mesija Novoga zavjeta, ako se izuzmu židovstvu, Kumranu i ranom kršćanstvu zajedničke crte mesijanizma, ne sliči ni jednom kumranskom mesiji. DSS dopuštaju samo ove zaključke.[71]

69 Vidi G. Jeremias, nav. dj. 268—298.
70 Nav. dj. 307.

Kumran je živio u groznici očekivanja, u psihozi zadnjih dana: u akutnom mesijanizmu. Novi zavjet prožet je istom mišlju, ali ona je već ostvarenost, činjenica: nade su se ispunile, mesija je došao — Isus iz Nazareta. U tekstovima Kumrana ne nalazi se ništa slično kršćanskom vjerovanju: Isus je Mesija, jedan i jedinstven, sve su nade ostvarene (Mt 26,63; Mk 14,61; Lk 22,67—70). U tekstovima Kumrana ne sreta se uopće tehnički termin sinoptika kojim je Krist označio svoje mesijansko dostojanstvo i poziv: Sin Čovječji. Međutim, Evanđelja ne gledaju u Isusu samo Sina Čovječjega nego i Sina Božjega.[72] Za Židove to je bila hula na Boga. Eseni su bili najžidovskiji Židovi. Za njih bi to bila hula, blasfemija, pogrđivanje Boga, za koje bi svaka kazna bila premalena.

3. Učitelj pravde — patnik otkupitelj

Svi koji u učitelju pravde žele »anticipirati« Krista, ponavljaju misao Dupont-Sommera o muci kumranskog učitelja: »Ovaj je bio suđen, osuđen i ubijen.«[73] Tu tezu do kraja i ustrajno brani pariški profesor. »Zahvaljujući komentaru Habakuka, znamo da je Učitelj pravde bio od 'Bezbožnog svećenika' progonjen, zlostavljan, ubijen.«[74] Mesija — Spasitelj rođen je u moru patnja, »u valovima smrti« on je »instrument grandioznog djela spasa«, piše sa stanovitim zanosom i lirizmom Dupont-Sommer.[75] Učitelj pravde ostaje u djelima pariškog profesora: mesija — patnik — otkupitelj.

71 Usp. H. Braun, *Qumran und des Neue Testament*, II, 75 ssl.
72 Usp. Burrows, nav. dj. 91 sl.
73 Dupont—Sommer, AP, 46.
74 Isti, *Semitica VII*, 17.
75 Nav. dj. 18 sl.

»Odasvud se nameću poređenja između židovskog 'Novog saveza' koji je zapečaćen u krvi Učitelja pravde god. 63. pr. Krista, i kršćanskog Novog saveza zapečaćenog u krvi galilejskog Učitelja oko 30. pos. Krista.«[76] Zaključak se sam nameće: »Ovaj uzvišeni Učitelj bio je pogubljen, ubijen.«[77] On je žrtva.

Da dokaže svoju tezu, Dupont-Sommer oslanja se uglavnom na dva teksta: pHab 11,4—8 i pHab 9,1—2. Već smo analizirali prvi tekst. Autori gotovo bez izuzetka slažu se da čitav tekst pHab 11,4—8 s kraja na kraj radi o »Bezbožnom svećeniku«; tu nema posmrtnog ukazanja Učitelja pravde. Tekst ne dokazuje ni nasilnu smrt kumranskog učitelja. Ovaj je bio prognan i progonjen i u »kući progonstva«. »Bezbožni svećenik« i tu ga je iznenadio na veliku svetkovinu »dana pomirenja« i htio ga »progutati«. Da je Učitelj pravde stradao kod ovoga susreta u pustinji, nije nevjerojatno, ali to ne nameće ni ovaj niti ikoji drugi tekst.[78] »O muci, smrti i uskrsnuću 'Pravog učitelja' ne nalazi se u jedanaestom stupcu Habakukova komentara ama baš ništa. Sve analogije između Isusa i kumranske sekte, koje se na to upiru, imaju protiv sebe tekstove, iako upravo u ovoj točki pučko zanimanje traži svoje senzacije.«[79] Interpretacija pariškog profesora nasilje je nad komentarom iz Kumrana. Drugi tekstovi spomenutu tezu dokazuju još manje. Ipak, iz jednog okrnjenog teksta u komentaru na tekst Habakuka, Dupont-Sommer je došao do dalekosežnog zaključka: Učitelj pravde je utjelovljeno i mučeno božansko biće. »Ovo mjesto aludira sasvim jasno na muku Učitelja pravde. Ovaj je suđen, osuđen i smaknut... Bez sumnje, on je bio božansko biće koje je postalo čovjek da živi i umre kao čovjek.«[80] Mjesto na koje se poziva Dupont-Sommer je pHab 8,16—9,2. Nestao je svršetak osme i početak devete kolone. Dupont-Sommer ispunio je prazninu i preveo: »Tumačenje ove riječi odnosi se na svećenika koji se pobunio (... i on je progonio Učitelja pravde koji je bio) od njega kažnjen na osnovi nepravednih osuda; i odurni skvrnitelji počinili su na njemu užasne stvari i izvršili osvete na njegovu tijelu«.[81] Ovakva nadopuna i prijevod — misli Dupont-Sommer — daje mu pravo da proglasi Učitelja pravde mučenikom i čak »božanskim bićem«. Gotovo svi drugi autori vide tu »užas i osvetu« koja je stigla njegova protivnika, »Bezbožnog svećenika«, makar se u detaljima prijevoda i nadopune praznina i razilazili. »Smisao ovih riječi odnosi se na svećenika koji se pobunio i kršio zapovijedi (Boga), koji ga preda u ruke njegovih neprijatelja koji su ga ponizili i mučili zbog njegovih bezbožnih djela i udarali su ga na strašne muke osvećujući se na njegovu tijelu.«[82] Da se radi o »Bezbožnom svećeniku«, upućuju i tekst i kontekst te paralelna mjesta (pHab 9,99—12, 11,12—15; 12,2 ssl). Naprotiv, Učitelja pravde Bog je zaštitio od tih užasa (4Q pPs 37 i Hodajot). Analiza tekstova obeskrepljuje hipotezu pariškog profesora. »Svakako ne može biti ni govora o fantastičnoj 'aluziji' koju nalazi Dupont-Sommer«, piše G. Jeremias i nakon što je detaljno analizirao tekst komentara i komentar profesora sa Sorbone s punim pravom zaključuje: »Ništa ne ostaje od čitave Dupont-Sommerove konstrukcije.«[83] Smiješno je da na takvim konstrukcijama neki kritičari kršćanstva i dalje konstruiraju svoje »kršćanstvo prije Krista«. Međutim, kad bi prijevod — rekonstrukcija pariškog profesora bila identična originalu, još uvijek treba smione mašte da se tu nađe mučeničko »božansko biće«. »Pa ako je ovo jedino na čemu se temelji misao o Učitelju pravde kao božanskom biću koje je pretrpjelo muku,

76 Isti, *Observations sur le Commentaire d'Habacuc*, Paris, 1950, 29.
77 Isti, *Les Esséniens*, Évidences, N°56, travanj, 1956, 17.
78 Usp. Schubert, nav. dj. 101.
79 H. Braun, *Die Bedeutung der Qumranfunde für das Verständnis Jesu von Nazareth*, Gesammelte Studien, 90.
80 Dupont—Sommer, AP, 46 sl.

81 Nav. dj. 46.
82 Milik, nav. dj. 49; Usp. Vermès, nav. dj. 131; Daniélou, nav. dj. 75.
83 G. Jeremias, nav. dj. 44.

tada se mora reći da se ove obje crte moraju ukloniti iz lika Učitelja pravde.« [4]

Misao o mučenom, čak raspetom Učitelju pravde, nabacio je 1956. ponovno s neobjašnjivom smionosti jedan od izdavača rukopisa iz četvrte spilje J. M. Allegro u svojim predavanjima na engleskoj radio mreži BBC. Među širokim neupućenim masama izazvala su njegova predavanja slično kao i knjiga Ed. Wilsona ili veselje ili paniku, a u Anglo-britanskom tisku velik odjek. Prema profesoru iz Manchestera, »misteriozni Učitelj pravde« bio je predan od Aleksandra Janeja (njegovim) plaćenicima »da ga razapnu«. »Kad je židovski kralj otišao, (članovi Zajednice) skinuše slomljeno tijelo svoga učitelja da ga čuvaju do dana suda.«[85] Čak Allegro s prilično mašte opisuje taj pustinjski susret krvnika i žrtve o kojem govori pHab 11,2—8 i zaključuje: »Ova praksa, da razapinje svoje političke protivnike, pripisuje se 'Bijesnom Lavu' u komentaru Nahumova teksta, i on dodaje da se to nikada nije događalo u Izraelu... Može se smatrati da su sektaši imali posebni razlog da podsjete na ovu aktivnost Janejevu, jer je njihov učitelj podnio istu okrutnu smrt, kaznu kojom se kažnjava pobunjenik.«[86] Bijesni Lav« je Aleksandar Janej; on je »progutao« Učitelja pravde, dao ga na križ. Učenici su skinuli »slomljeno tijelo svoga učitelja« da ga čuvaju do dana uskrsnuća kada će se dignuti kao svećenik — mesija. »Ja jednostavno dajem svoje nalaze«, popratio je Allegro svoje tvrdnje. Demant njegovih tvrdnja došao je s najkompetentnijeg mjesta. R. de Vaux, P. W. Skahen, M. M. Strugneli, J. T. Milik, J. Starcky, specijalisti, suradnici i izdavači tada još neobjavljenih kumranskih rukopisa dali su zajedničku izjavu u otvorenom pismu listu »The Times« od 14. ožujka 1956.: »Budući da su izjave (g. Allegro-a) imale širok odjek, s druge strane, budući da materijali na kojima se one temelje još nisu na raspolaganju javnosti, mi, njegove kolege, osjećamo se dužnima da izjavimo slijedeće: g. Allegro ne raspolaže drugim neizdanim tekstovima osim onima kojih su originali ovaj čas u palestinskom arheološkom muzeju gdje mi radimo. Imajući u vidu da se u tisku pojavljuju citati preko radija proširenih predavanja g. Allegro-a, pregledali smo sve gradivo objelodanjeno i neobjelodanjeno. Nama je nemoguće naći u tekstovima otkriće g. Allegro-a. Mi ne nalazimo raspinjanje Učitelja, niti skidanje s križa, niti 'slomljenog tijela Učitelja koje treba čuvati do suda'. Nema, dakle, 'dobro određenog esenskog modela kojemu se približava Isus iz Nazareta', prema izrazu kako ga neki članak pripisuje g. Allegro-u. Mi smo uvjereni da je on ili pogrešno čitao tekstove ili izgradio lanac nagađanja koje tekstovi ne podržavaju.«[87] Allegro je bio prisiljen na povlačenje. On izjavljuje da je tisak iskrivio njegove misli. Raspinjanje, pogreb i uskrsnuće samo su »osobna« rekonstrukcija događaja koji bi mogli biti zaključak iz nekih nesigurnih aluzija u kumranskim biblijskim komentarima. Takva rekonstrukcija i za njega je bila uvijek samo vjerojatna.[88] Međutim, to se ne može zvati rekonstrukcija, nego konstrukcija događaja, izmišljanje.

Krist nije ni prvi ni jedini nevin koji je raspet svršio na križu. Kršćanstvo niti što gubi niti što dobiva ako je Učitelj pravde svršio na križu ili na jastucima. Kristovo raspinjanje i otkupiteljska žrtva ima cijenu njegove osobe. Ali, želi se sugerirati model: »raspinjanjem prije Krista« naći prototip Kristu.

Može li se naći taj prototip u DSS? Što oni zbilja kažu o stradanjima kumranskog učitelja? Je li on mučen, raspet i pokopan? Pročitani su svi tekstovi dosad izdanih rukopisa koji eventualno govore o njegovim stradanjima ili njegovu svršetku: pHab 5,9—12; 9,1—2. 9—12; 11,4—8; 4QpNah 1,6—8; CD 19,35—20,1; 20,14. Što kažu tekstovi? Samo komentar Habakuka nedvoj-

84 Daniélou, nav. dj. 77 sl.
85 Allegro, Time—Magazine, 6. 2. 1956, 37. Cit. prema J. Carmignac, nav. dj. 17.
86 Isti, *The Dead Sea Scrolls,* 100.

87 Times, 16. 3. 1956, 11. Cit. prema Carmignac, nav. dj. 75. sl.
88 Usp. Times, 20. 3. 1956, 13. Prema Carmignac, nav. dj. 58. Vidi također Carmignac, nav. dj. 56. sl.

beno kaže da je Učitelj pravde nepravedno suđen, maltretiran, prognan u pustinju, »kuću progonstva« gdje ga je posjetio »Opaki svećenik« s namjerom da ga »proguta« (pHab 11,4—8). Ali komentar ničim ne odaje da ga je zbilja »progutao«. Komentar Nahuma teško optužuje »Bijesnog Lava« »koji je vješao žive ljude«, ali ne kaže da je ta okrutna sudbina stigla Učitelja pravde. Čak ovaj fragment nigdje ga ne spominje. Možda je on i raspet, ali nijedan dosad poznati kumranski dokument to ne potvrđuje. Mučenička smrt kumranskog učitelja ostaje samo hipoteza, smrt na križu posve eterična, fantastična konstrukcija, kombinacija mogućnosti i to unatrag. Naprotiv, CD kaže za svog Učitelja: »bi pridružen« (CD 19,31—20; 20,14). To je poznati hebraizam, izraz za naravnu smrt.[89] Nije čudo da je Allegro doživio vrlo teški demanti od svojih kompetentnih kolega. »Mi ne nalazimo nikakvo razapinjanje... nikakvo skidanje s križa, nikakvo slomljeno tijelo Učitelja... Naše je uvjerenje da je on ili pogrešno čitao tekstove ili izgradio lanac nagađanja iza kojih ne stoje tekstovi.«[90] Allegro je bio prisiljen priznati da se njegove tvrdnje oslanjaju na nesigurne aluzije i da su uglavnom njegova osobna tvorevina.[91]

Vjerojatno će ostati nepoznanica kako je svršio Učitelj pravde. Možda je ubijen, raspet, jedan od nebrojnih u to okrutno doba. Ali, to je činjenica koju bi tek trebalo dokazati. Dokazi Allegro-a ostaju samo pretpostavke.[92] »Nijedan od dosada objavljenih tekstova ne kaže niti sugerira da je on (Učitelj pravde) bio raspet.«[93] Jedan od najboljih poznavalaca DSS piše: »Ne postoji nijedan siguran tekst koji bi potvrdio nasilnu smrt Učitelja pravde... Ukratko: tekstovi ne spominju nigdje nasilnu smrt i prije su za prirodu.«[94]

89 Usp. Milik, nav. dj. 50; Carmignac, nav. dj. 55.
90 Times, 16. 3. 1956. 11 Cit. prema Carmignac, nav. dj. 56.
91 Usp. Carmignac, nav. dj. 56. sl.
92 Usp. Burrows, nav. dj. 404.
93 Nav. dj. 263.
94 Milik, nav. dj. 50.

Učitelj pravde i u smrti ostaje zagonetka: »Tako problem njegove smrti, naravne ili nasilne, ostaje, dakle čitav.«[95]

Da je Učitelj pravde ubijen, odnosno raspet, trebalo bi tek utvrditi. Kad bi to bila povijesno utvrđena činjenica, ostaje veliko pitanje: koji smisao imaju njegove patnje i njegova smrt; što o tom misli on, a što njegovi učenici? DSS o tom ne govore.

Da bi dopunio »kristologiju« kumranskog učitelja, Dupont-Sommer našao je u njemu patnika-otkupitelja čovječanstva. Svoju misao temelji pariški profesor na pHab 8,16—9,2; 11,4—8 i na »Testamentima 12 patrijarha«. Analizirali smo sve ove tekstove — dokaze i vidjeli da su stručnjaci gotovo svi i sasvim odbili teze Dupont-Sommera, ne samo kao nedokazane, nego i malo vjerojatne. Dupont-Sommer vidi u mučenom nesretniku okrnjenog teksta pHab 8,16—9,2 »božansko biće koje je tijelo postalo da živi i umre za ljude«.[96] O takvom biću DSS baš ništa ne znaju. »U svakom slučaju ne može se nikakav uvjerljiv dokaz izgraditi na mjestu kao što je ovo, gdje je čak sumnjivo o kojoj se osobni govori.«[97] Drugi tekstovi, koje Dupont-Sommer navodi da bi u Kumranu našao »božansko biće koje je postalo tijelo da živi i umre za ljude«, još manje to dokazuju. »Nema nigdje nijednog teksta koji pobliže određuje vrstu smrti Učitelja pravde. Nema nikakve sugestije u nekom tekstu da se u toj smrti gledala neka vrijednost za bilo čije spasenje... Misao o zadovoljštini za grijehe svijeta je pojam koji ovaj narod (tj. sektaši) nije imao.«[98] Kumranska Zajednica ne poznaje univerzalnog spasitelja-patnika. Misao spasa uopće se ne prelijeva preko okvira Zajednice. U DSS nema ni traga vjere u otkupiteljsku smrt Učitelja pravde. Ma kako on umro, na križu ili u krevetu, umro je čov-

95 J. Delorme, *Le Maître de justice et Jésus,* L'ami du clergé, 14. 2. 1957, 100.
96 Dupont—Sommer, AP, 47.
97 M. Burrows, *Schriftrollen,* 123.
98 Graystone, *Interpreting The Dead Sea Scrolls,* The Tablet, 26. 5. 1956, 490.

jek; to je bio patnički, možda mučenički svršetak jednog pravednika, proroka-reformatora, ali ne otkupitelja. Raspinjanje i otkupiteljski karakter raspetoga Isusa, jedina tema i najčešće ponavljana misao Novoga zavjeta, daleko je od Kumrana, daleko je od Židova; patnja je nužno zlo koje Židov nosi uvijek jaučući. Kumran ne sluti o individualnom patniku — otkupitelju.[99] »Postoji ponor od Učitelja pravde do mesije otkupitelja, što treba biti Isus prema muci koju on najavljuje i što on jest prema svjedočanstvu njegovih neposrednih učenika: žrtva spasa Novoga saveza, janje, što odnosi grijehe svijeta.«[100] »Božansko biće, koje je postalo tijelo da živi i umre za ljude«, nije nađeno u Kumranu; to je eminentna novost kršćanstva: novost tako velika i tako božanska da će Židovima biti sablazan, a poganima ludost (Kor 1,23).

Ako je Učitelj pravde model za Krista, onda je jasno da nakon njegove »muke« i »raspinjanja« dolazi »uskrsnuće«. Dvojica profesora zbilja tvrde da su eseni vjerovali u skoro uskrsnuće i ukazanje svog ubijenog učitelja.

Kao što je Kristu u Novom zavjetu rezerviran konačni sud, tako je prema Dupont-Sommeru kumranska Zajednica vjerovala da će tu funkciju konačnog obračuna i raspleta obaviti njezin učitelj. »Tako će konačni sud obaviti Božji Izabranik, to jest Učitelj pravde; on će obuhvatiti sve poganske narode istovremeno kad i Izraela... Potcrtajmo to; funkcije suca predao je Bog Učitelju pravde... Da, treba bdjeti, jer Učitelj pravde treba da se vrati 'na svršetku dana'; ovo vjerovanje — koje je isto tako... vjerovanje komentara Habakuka — jasno je i često izraženo u CD. Dan konačnog suda je blizu: živi se u ovom očekivanju ujedno strašnom i utješnom.«[101] Profesor sa Sorbone bazira svoju hipotezu na nekoliko tekstova: pHab 11,7; 5,3—5 i CD 6,10—11.

99 Usp. Burrows, *Lumières nouvelles* 83 sl.
100 Delorme, nav. dj. 101.
101 Dupont—Sommer, AP, 55,79. Tu hipotezu »slavnog proroka«, ubijenog kumranskog proroka brani autor i u svim svojim kasnijim radovima.

Pogledajmo još jednom za Dupont-Sommera najvažniji dokaz za posmrtno ukazanje Učitelja pravde — komentar na tekst proroka Habakuka (2,15). »Tumačenje ovoga odnosi se na Bezbožnog svećenika koji je progonio Učitelja pravde da ga proguta u svom žestokom bijesu na mjestu njegova progonstva. I u vrijeme svetkovine dana izmirenja on im se ukazao da ih uništi i da propadnu na dan posta koji je njima subotna svetkovina« (pHab 11,4—8). Koristeći se ovim tekstom (pHab 11,7) Dupont-Sommer govori o uskrsnuću Učitelja pravde: on se ukazao da kazni. Tako Učitelj pravde, sav u božanskom sjaju »sam kažnjava opaki grad«.[102] Da li je doista tako? Mora se odgovoriti — ne. Ne radi se o »ukazanju uskrsnuloga« kumranskog proroka već o neočekivanoj pojavi »Bezbožnog svećenika«.[103] Ovaj je pokušao »na dan izmirenja« moralno, ako ne i fizički, uništiti svoga protivnika. »Scena na dan pomirenja (pHab 11,4—8) odnosi se sigurno na neprijateljski nastup »Opakog svećenika«, nikako na zauzimanje Jeruzalema od Pompeja »na dan pomirenja«.[104] Tumačiti ovo prijeporno mjesto (pHab 11,4—8) u smislu »ukazanja«, odnosno »uskrsnuća« kumranskog proroka »potpuno je nemoguće«, »ganz unmöglich«, piše W. Brant.[105]

Potvrdu svoje hipoteze — barem on tako misli — Dupont-Sommer našao je još u jednom tekstu komentara: pHab 5,3—5. Tekst u prijevodu autora: »Ovo znači da Bog ne će uništiti svoj narod pomoću narodâ, nego po svom Izabraniku Bog će suditi sve narode«. Dupont-Sommer daje vlastiti komentar: »Izabranik Božji, to jest Učitelj pravde, opunomoćen od Boga sudit će za vrijeme zadnjeg suda.«[106] Međutim, mjesto »Izab-

102 Dupont—Sommer, AP, 55. i 79.
103 Usp. Burrows, nav. dj. 404; Daniélou, nav. dj. 98 sl; Milik, nav. dj. 49.
104 H. Braun, *Radikalismus I*, 56, bilj. 5.
105 Brant, nav. dj. 56.
106 Dupont—Sommer, *Le »Commentaire d'Habacuc« découvert près de la Mer Morte*, RHR, 1950, 134. i 137.

ranik« mnogi stručnjaci čitaju »izabranici«, što je vjerojatnije.[107] Na paralelnim mjestima rukopisa svuda se čita »izabranici«.[108] Ali sve kad bi na navedenom mjestu bio singular, »Izabranik« nije nužno Učitelj pravde nego kolektivni Božji izabranik, kumranska Zajednica, kako to traži paralelizam samoga mjesta; to upravo očekuje Zajednica, kako obilno potvrđuje Pravilnik rata.[109] Doduše, jedan tekst komentara Izaije prepušta suđenje nekom izabraniku; međutim, to nije Učitelj pravde nego »potomak Davidov«, mesija-kralj (4Q pIz 11,1—4). Dakle, ni ovaj dokaz ne dokazuje.

Odlučujući dokaz o novoj eshatološkoj pojavi Učitelja pravde našao je Dupont-Sommer u CD 6,10—11. Zajednica u zemlji Damaska mora se držati Tora — propisa »do dolaska Učitelja pravde na svršetku dana«. Dupont-Sommer tako prevodi i onda komentira: »Učitelj pravde je umro, ali on treba uskrsnuti i opet se pojaviti 'na svršetku dana'... kada bude sasvim dovršeno 'vrijeme opačine'. Ovo očekivanje povratka Učitelja pravde tako jasno ovdje formulirano, jedan je od osnovnih članaka vjerovanja (Credo) vjernika Novog saveza.«[110] Ali taj »članak vjerovanja« kumranskih vjernika počiva na prijevodu pariškog profesora. Esenski termin za Učitelja pravde, »moreh hassedek« ne nalazi se u originalu; tu je »joreh hassedek«, što nije identično i nije slučajno.[111] Pogrešan je i prijevod i komentar pariškog profesora. Vermès prevodi: »Bez toga ne će stići do dolaska onoga koji će učiniti pravdu na svršetku dana.«[112] Slično i M. Burrows: »Bez toga ne će vidjeti pojavu onoga koji će učiti pravdu na svršetku dana.«[113]

107 Usp. Daniélou, nav. dj. 98; Vermès, nav. dj. 128; Burrows, nav. dj. 399; Van der Ploeg, Bior, VIII, 1951, 6,10—13; Milik, *Qumran cave I*, 141; Carmignac, nav. dj. 63 sl.
108 Usp. S 9,14.17; S 7,6 sl; 11,16; pHab 10,13; H 6,25 sl; 14, 15 sl; M 12,1.5; CD 4,3.
109 Usp. Carmignac, nav. dj. 64 sl.
110 Dupont—Sommer, *Les Esséniens*, Évidences, N° 59, 1956. 21 i bilj. 71. NA, 81.
111 Usp. Carmignac, nav. dj. 67 sl; Daniélou, nav. dj. 95
112 Vermès, nav. dj. 116. i 118.
113 Burrows, *Schriftrollen*, 292.

Nešto drukčije prevodi J. Carmignac: »Dok ustane onaj koji će učiniti da pravednost pada kao kiša na svršetku dana.«[114] Učitelj pravde nije identičan »onom koji će učiti pravdu na svršetku dana«. G. Jeremias, pisac kapitalnog djela o Učitelju pravde prevodi CD 6,10—11 posve slično: »A osim ovih (zapovijedi) neka ništa ne primaju dok ne dođe onaj koji će na svršetku vremena učiti pravdu.«[115] Nakon veoma iscrpne, duge analize teksta i konteksta, drugih paralelnih mjesta iz DSS kao i ostalih kasnožidovskih dokumenata što govore o proroku — učitelju koji će otvoriti mesijansko doba novim objavama (usp. (1Mak 4,46; 14,41), pisac zaključuje: »Zakoni povijesnog Učitelja pravde imaju vrijednost dok na svršetku vremena ne nastupi novi učitelj... Ništa nije rečeno o tomu da će povijesni učitelj biti i eshatološki učitelj. Ni jednom riječi tekst ne govori o uskrsnuću Učitelja pravde. Ništa ga ne izjednačuje s mesijom. Ovo je samo rečeno: očekujući konac vremena. Zajednica se nadala jednom učitelju koji će je jednom poučiti zakonima tako kako je to za svoga života učinio njezin preminuli Učitelj.«[116] Eshatološki učitelj nije povijesni Učitelj pravde koji će se pojaviti na »svršetku dana«. Nema teksta u DSS koji to potvrđuje. »Nema ništa što bi moglo sugerirati ovu misao osim činjenice što su poznati pod vrlo sličnim imenima, iako ne sasvim identičnim... Kad bi nazivi bili točno isti, ne bi upućivali na istu osobu.«[117] Možda su eseni očekivali uskrsnuće svoga učitelja; da ga nisu dočekali, DSS jasno kažu.

U potrazi za »uskrsnulim« Učiteljem pravde pridružio se pariškom profesoru i profesor iz Manchestera — Allegro. Učenici »raspetog« kumranskog učitelja »skinuše slomljeno tijelo svoga učitelja da ga čuvaju do dana suda, jer oni su vjerovali... da će njihov

114 Carmignac, nav. dj. 68. Autor vidi u tekstu citat Hoš 10,12.
115 G. Jeremias, nav. dj. 270.
116 Nav. dj. 285.
117 Burrows, *Lumières nouvelles*, 395.

Učitelj uskrsnuti«.[118] Po njemu, Kumran je tvrdo vjerovao u uskrsnuće svoga učitelja: »Kumranska sekta je očekivala dolazak Mesije — svećenika koji se zove 'Učitelj pravde' i 'Tumač Zakona'. Činjenica da su to upravo termini koji se daju svećeničkom osnivaču sekte, opravdava misao da to nije ništa drugo, nego da će njihov uskrsnuli Učitelj upravljati teokratskom zajednicom novog Izraela u zadnje dane ... Ljudi Saveza još su vjerojatno očekivali Uskrsnuće svoga Učitelja kad su bili pometeni.«[119] Međutim, svoje tvrdnje Allegro je tako siromašno dokumentirao da se to s pravom može zvati »samo splet hipoteza«.[120] Tekstovi, koji bi potkrijepili njegovu hipotezu, »svode se na jedno jedino mjesto (4QpPs 37,32—33), ovo mjesto čak sigurno ne spominje Učitelja pravde ... ; ovo mjesto ne govori nikako o uskrsnuću ...«[121] M. Burrows ispravno zaključuje: »Sva ova zaključivanja (Allegro-a) očito su sračunata da dokažu kako postoji identičnost između povijesnog i eshatološkog učitelja koji opet nije drugo nego mesija — svećenik. Ovi izvodi, međutim, prelaze s jedne pretpostavke na drugu i ostaju bez ikakve uvjerljivosti ... Čovjek bi želio da autor citira dokumente.«[123] Te Allegdo ne citira — nema ih.

Međutim, ne bi bilo nikakvo iznenađenje da su eseni očekivali povratak svoga učitelja »na koncu vremena«. Židovi su očekivali da će u to veliko doba ponovo sresti velike proročke figure svoje povijesti. »Rabinska literatura obilno potvrđuje da se gajila nada da će Bog na koncu vremena poslati učitelja koji će konačno riješiti sve prepirke što su postojale oko Tore i tumačenja Zakona. Općenito se ovo očekivanje kristaliziralo oko Ilije ... Ovo očekivanje rabina provlači se kroz svu njihovu književnost.«[123] Evanđelja potvrđuju da je eshatološki učitelj bio očekivanje svih Židova. Kumran u tom sigurno nije bio iznimka. Treba napomenuti: kao nešto sasvim u stilu vremena i očekivanja, Herod u Isusu vidi uskrsnulog Krstitelja (Mk 6,14—16). Ne bi bilo izvan stila vremena da je Kumran očekivao uskrsnuće svoga toliko cijenjenoga učitelja. Međutim, nijedan tekst njihovih rukopisa to nije potvrdio. Pogotovo nema teksta koji bi dao samo naslutiti da će se uskrsnuli Učitelj pravde pojaviti kao mesija »na svršetku vremena«. Sve konstrukcije u tom smislu graniče s neozbiljnošću. Tekst CD 6,11 može se i mora se shvatiti i tumačiti u okviru esenstvu suvremenih židovskih nada i očekivanja, nikako kao potvrda uskrsnuća i mesijanstva Učitelja pravde. Nema, dakle, tekstova u DSS koji dokazuju što dva profesora uporno tvrde: naime, da su eseni vjerovali u uskrsnuće i »specijalnu intervenciju Učitelja pravde za vrijeme posljednjeg suda... ili za vrijeme mesijanske ere ...«[124] Možda su eseni očekivali uskrsnuće svoga Učitelja; tadanje ortodoksno židovstvo očekivalo je uskrsnuće svih pravednika. Ali ni za ovo nema jasne potvrde u DSS. Uspoređivanje Učitelja pravde i Učitelja iz Nazareta i ovdje je previše nasilno. Labave hipoteze s jedne i jasni tekstovi s druge strane. Novi zavjet propovijeda činjenicu uskrsnuća; na toj činjeniici leži vjera, spas i Crkva; to je činjenica nedavne prošlosti, realna kao i smrt, garant budućnosti (1Kor 15,1—33). Za Kumran je uskrsnuće tek možda daleka nada. S kraja na kraj Novoga zavjeta očituje se vjera: uskrsnuli će se vratiti da sudi. Za Učitelja pravde to tekstovi ne kažu, niti se od njega očekuje ispunjenje svih esenskih nada.[125] »Uostalom, nije li to zato što kršćanski Credo sadrži ovaj članak da se pokušalo unijeti ga također u esenski Credo.«[126] Uzaludan posao.

Pokušajmo završiti gornje stranice o dvojici učitelja jednom sintezom koja će nam još jednom osvijetliti odnos Isus — Učitelj pravde. Već dva desetljeća ponavljaju se ovako ili onako nijansirane tvrdnje Du-

---

118 Allegro, Time—Magazine, 6, 2. 1956, 37 cit. prema Carmignac, nav. dj. 58.
119 Isti, *The Dead Sea Scroll*, 148 sl; 162.
120 Daniélou, nav. dj. 34 sl.
121 Carmignac, nav. dj. 59. sl.
122 Burrows, nav. dj. 396.
123 G. Jeremias, nav. dj. 285.

124 Carmignac, nav. dj. 69 sl.
125 Usp. Burrows, nav. dj. 86.
126 Carmignac, nav. dj. 70.

pont-Sommera da je Učitelj iz Nazareta ponovio život, sudbinu i mnoge misli kumranskog učitelja. Danas te tvrdnje moraju biti definitivno napuštene. Ne dopušta ih kritička analiza tekstova koji bi ih zapravo trebali potvrditi. Nijedan tekst ne potvrđuje preegzistenciju i navodno utjelovljenje Učitelja pravde. Tumačiti u tom smislu pHab 9,1—2 nasilje je nad tekstom i kontekstom, »Grijehu podložno tijelo« nije utjelovljeno božansko biće — Učitelj pravde kojega je stigla nedužna smrt, nego »Opaki svećenik« kojega je stigla zaslužena kazna.[127] Mučeni, razapeti i uskrsnuli Isus iz Evanđelja imao je svoj uzorak — lik u mučeničkom Učitelju pravde. Tako Dupont-Sommer, Allegro i gotovo nitko više od ozbiljnih kumranista. Tekstovi koji bi potvrdili tvrdnje pariškog profesora — pHab 11,4—8 i 4QpNah 1,6—8 — to ne potvrđuju ni jednom riječju.[128] Umro ovako ili onako, Učitelj pravde ostaje obični smrtnik; nijedan tekst iz DSS ne daje njegovoj smrti neku otkupiteljsku cijenu.

U kumranskom Učitelju nema modela uskrslom Kristu. Dupont-Sommer ostao je potpuno osamljen tumačeći u tom smislu pHab 11,4—8. Nije bolje sreće ni Allegro sa svojom varijantom uskrsnuća Učitelja pravde. Dva teksta, koja bi navodno trebala to dokazati (4QpHoš i 4QpPs 37—4, 7—10), nemaju s tim nikakve veze. Hipoteze dvojice profesora o tobožnjem uskrsnuću Učitelja pravde odbili su svi eminentni znanstvenici kao kabinetske konstrukcije koje nijedan tekst DSS nije potvrdio.[129] Definitivno možemo i moramo reći: Krist nema modela-lika u kumranskom učitelju; on je bez modela, sam sebi model bez kopije. Dobiva se dojam da Dupont-Sommer, Allegro i još ponetko slikaju kumranskog Učitelja prema modelu iz Evanđelja. Tako se lako nađe »pretkršćanski Krist«. Ali onda on nije ni

127 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament, II*, 58; Vermès, nav. dj. 131.

128 Usp. Vermès, nav. dj. 132 sl; H. Braun, nav. dj. II, 56; 58—60.

129 Vidi H. Braun, nav. dj. II, 59—61.

pretkršćanski ni Krist, nego neuspjela knjiška konstrukcija.

Kumranski Učitelj pravde ne prelazi granice i mogućnosti čovjeka. On sam sebi određuje mjesto proroka, tumača Božje misli, ali ostaje slabi čovjek kojega je milost učinila samo nešto većim čovjekom. »Ni na jednom jedinom mjestu, ni na koji način nije uočljiva funkcija učiteljeva koja bi prelazila ljudske granice; nigdje se nije našla ni samo aluzija da se očekuje kako bi Učitelj opet mogao doći.«[130] Bila je riječ samo o životnim patnjama i zadacima u okviru zemaljskog života Učitelja pravde. On je jedan u nizu proroka koji su pratili povijest Izraela. To najviše i ništa više:

4. Učitelj iz Kumrana i Učitelj iz Nazareta

J. L. Bory napisao je o kumranskom Učitelju: »Izabranik Božji i njegov 'mesija' žrtva neprijateljstva svećenika, bio je osuđen i pogubljen, uzašao na nebo uz Boga, sudio je i osudio Jeruzalem; on će sudjelovati na svršetku vremena na vrhovnom sudu. Osnovao je Crkvu koje su vjernici očekivali njegov slavni povratak...«[131] Ovo je polovica Vjerovanja apostolskog, uzeto sa stranice Evanđelja. Pisac članka upravo i želi sugerirati da su te misli i te činjenice starije od Evanđelja, da je to neko »prvo kršćanstvo«; Isus je samo drugo izdanje Učitelja pravde; on je tek imao sreću da postane osnivač kršćanstva: stari sadržaj dobiva novo ime, esenstvo postaje kršćanstvo. Mijenja se pozornica i glumci, drama u osnovi ostaje ista. »Nije li Isus samo učenik Učitelja pravde čije je propovijedanje pomogla čisto povijesna sreća, te je kršćanstvo zamijenilo esenizam?«[132] Dok je J. L. Bory postavio jedno teško i dalekosežno pitanje, njegov istomišljenik iz našeg VUS-a nije nimalo sumnjao u sebe i Dupont-Sommera. On bez oklijevanja piše: »... a sada se pokazalo da je dogma, zbog koje su se pisale tone teoloških rasprava,

130 G. Jeremias, nav. dj. 268.
131. J. L. Bory, Express, 14. 2. 1956, nav. dj. 22.
132 Nav. mjesto.

... jednostavno posuđena, preuzeta iz jedne druge starije vjerske zajednice...«[133] Mnogo godina poslije ovoga novinarskog, senzacionalističkog i neozbiljnog pisanja, slične tvrdnje s istom neozbiljnošću preuzima Werber knjigom »Kršćanstvo prije Krista?«.

Treba pripomenuti da su širitelji teza pariškog profesora bili revniji od njega samoga. Dupont-Sommer nije tako apodiktički ni tako simplicistički riješio odnose: esenizam—kršćanstvo, Učitelj pravde—Učitelj iz Nazareta; pogotovo nije te dvije činjenice povijesti povezao znakom jednakosti. Mnoge svoje prvotne stavove naknadno je opreznije formulirao, umekšao, nijansirao, zapravo demantirao.[134]

Analiza najvažnijih DSS, analiza tekstova i argumenata dvojice profesora o životnoj i povijesnoj vezi: Kumran—kršćanstvo, Učitelj pravde—Učitelj iz Nazareta i dokazuje i pokazuje dovoljno jasno da »Krista« nema u Kumranu niti Evanđelja u DSS. Da je tu ponor bez mostova i vijadukta, ističe se još jasnije ako uz Učitelja iz Nazareta stavimo Učitelja iz Kumrana, njihov povijesni lik, njihov nutarnji lik.

»Evo nas čak u stanju da ga — Učitelja pravde — poznamo bolje, izravnije nego Isusa«, napisao je g. Bory.[135] Neodrživo. Njegov život je gotovo nepoznanica u potpunosti. »Osobu Učitelja pravde je izvanredno teško uhvatiti, osobito ako se držimo onoga što se posve sigurno o njemu zna.«[136] Povijeest nam ne pruža mnogo, pogotovo ne sigurnih podataka da rekonstruiramo portret kumranskog učitelja i njegov životni put — i da ga onda usporedimo s Kristom. Njegov život i njegova aktivnost ostaju zastrti velom nepoznatoga. Portret Krista iz Evanđelja, iako nepotpun i sastavljen od sitnih kamenčića poput mozaika, ima svoje čvrste, jasne konture, njegov lik se jasno vidi na obzorju povijesti. Učitelj pravde ostaje kao obris u mraku koji — kako vidimo — prima svakakve oblike. O Učitelju pravde znamo malo, jako malo. Kod Krista to nije slučaj. »Isus je za nas biće od krvi i mesa više nego će to ikada moći biti kumranski Učitelj pravde.«[137] Život i misao kumranskog učitelja ostaju anonimni kao i ime, sakriveni simbolikom, aluzijama i lirskim pretjeranostima himni; naprotiv, Kristov život, lik i misao sja u punom svjetlu Evanđelja koje su izravni povijesni odjek njegovih koraka i njegova glasa.

Vidjeli smo: Dupont-Sommer piše da Isus »u mnogom pogledu izgleda kao začuđujuća reinkaracija Učitelja pravde«; njegovi učenici držali su da je on Božji izabranik, mesija i patnički spasitelj svijeta. On je prorekao propast Jeruzalema i njegova svećenstva, okupio je učenike koji su očekivali njegov povratak da sudi »na svršetku dana«. A to je upravo okosnica Evanđelja — lik Isusov. Najozbiljniji učenjaci brzo su reagirali: tekstovi ne odobravaju zaključke pariškog profesora i njegovih epigona. »Da je Učitelj pravde držan za mesiju ili spasitelja svijeta, nigdje nije rečeno« u DSS.[138] »Učitelj pravde je pobožan svećenik kojemu je Bog dao dar posebne sposobnosti da tumači Pismo i kojemu je objavio tajnu da je svršetak vremena neposredno blizu. To je njegova vlastita vjera i vjera njegove Zajednice. U komentaru Habakuka ne nalazi se više.«[139] Učitelj pravde je osnovao ili bar formirao Zajednicu, bio je suđen, proganjan i možda ubijen. Samo te zaključke dopuštaju DSS. Dosada istraženi materijali ne govore ništa o uskrsnuću ili o vjeri u uskrsnuće kumranskog Učitelja.[140] Čak rukopisi nikada ne spominju uskrsnuće kao činjenicu prošlosti ili nadu budućnosti; kumranskom učitelju nedostaje gotovo sve da bude model nazaretskom Učitelju. »Nijedan tekst ne govori sigurno niti o utjelovljenju, niti o mesijanstvu, niti o božanstvu, niti o raspinjanju, niti o parusiji Učitelja pravde.«[141] Isus Evanđelja je realno opipljiva osoba po-

133 VUS, 11. 1. 1956, nav. dj. 9.
134 Usp. Dupont—Sommer, NA, 194 sl; 206 sl.
135 J. Bory, nav. dj. 22.
136 J. Daniélou, nav. dj. 70.

137 Burrows, nav. dj. 95 sl.
138 Isti, *Schriftrollen*, 272.
139 K. Elliger, *Studien zum Habakkuk Kommentar vom Toten Meer*, Tübingen, 1953, 283.
140 Usp. Burrows, nav. dj. 273.
141 Carmignac, nav. dj. 157.

vijesti: velike tajne njegove osobe jasno su rečene, odlučujući momenti iz njegova života obilježeni su čudesima i krvlju; u jaslama Betlehema, na križu Golgote bio je izložen očima svijeta. Životni put patničkog kumranskog proroka nije ni blijeda slika života mučenika Golgote. Sve što Isus Evanđelja diže, i izdvaja od svih i svakoga, nepoznato je posve esenskim rukopisima. Učitelj pravde »nije nikada nazvan mesija. Sin Čovječji ili Sin Božji, niti Gospodin. Njegove pristaše nisu ga zvali i nisu ga mogli zvati 'Otkupitelj svijeta', jer je njima pojam svijeta bio posve stran.«[142] Kumranskog učitelja povijest je posve ostavila u zaboravu, čak i DSS govore o njem malo i nejasno, ali i tada samo o čovjeku. Nema nikakva spomena da mu je iskazivan bilo kakav kult. »Hempel tumači da u našim ispravama (DSS) ne stoji ništa o utjelovljenju Božanske Riječi u Učitelju pravde, a niti himan kakav Pavao pjeva Isusu u drugom poglavlju poslanice Filipljanima. Nema ni traga o nekom evanđelju, u središtu kojega bi stajao Učitelj pravde.«[143] Naprotiv, Krist je žarište svih misli, predmet svih tekstova Novoga zavjeta i ranog kršćanstva.

Dupont-Sommer ostao je sa svojom tezom »kristologije« u Kumranu gotovo posve osamljen. Dobiva se dojam da on stavlja u tekstove što želi naći. Njegov kumranski prorok »u mnogom pogledu izgleda« subjektivna, knjiška »inkaracija« Učitelja iz Nazareta. »Teacher spanks« — »učitelj šiba«, pisao je profesor Rowley o svom učeniku Allegro-u nakon što su kolege ovoga posljednjega demantirali njegov znanstveni neodgovorni rad i izjave.[144] Možemo ponoviti: dokumenti šibaju. Slabost argumenata dvojice profesora, kao i globalno poređenje kumranskih rukopisa i novozavjetnih spisa dokazuju dovoljno da Isus Krist nije niti »reinkarnacija« niti kopija kumranskog učitelja. U srcu povijesti religije i religioznog života on ostaje sam i osamljen, jedinstvena osoba bez modela i kopije. Gospoda profesori prenose kristologiju Novoga zavjeta u esenske rukopise i onda se čude da su je tamo našli. DSS jedno su savim sigurno dokazali: Kristu nema ništa jednako u sredini gdje je rođen i umro; oni su podcrtali njegovu židovsku domovinu i duhovnu baštinu, ali i originalnost njegove osobe i misli, istakli njegovu iznimnu veličinu: on strši iz svoje povijesne sredine. Ne možemo ga iz nje izdvojiti, ali ni njome protumačiti.

Potrebno je ipak upozoriti: postoje sličnosti između dvaju Učitelja. Da se to ne objasni, ove stranice ostale bi nepotpune. Učitelj pravde je prorok — tumač proroka (pHab 2,6sl; 7,3sl; H 2,13.17sl). Njegovo znanje i tumačenje dolazi od Sveznajućega. Isus je također pridržao za sebe službu i sudbinu proroka (Mk 6,4; Lk 13,33), Prorokom ga smatra i njegova okolica (Mk 6,15; Lk 7,39); isto tako i njegovi učenici (Lk 24,19). Učitelj pravde nije jedan od proroka nego najveći u velikom nizu, njihov tumač i dovršenje. On je na rubu novog doba, Bog mu je otvorio vrata budućnosti da »vidi što će doći na zadnje pokoljenje« (pHab 2,6). Krist kaže za sebe da je on i njegovo djelo izvršenje i dovršenje vizija i riječi proroka (Mt 11,5; Lk 4,21; 7,22; 10,24). On otvara novo doba, preuređenje i spas svijeta (Mt 11,12sl). Paralelizam je vidljiv. Proroci su uvijek bili ispunjeni Duhom, nosila ih Božja riječ i Božja snaga. Zato su se smatrali ovlaštenima i nastupati kao Božji opunomoćenici i učitelji u ime i vlašću vječnog Učitelja. Nimalo čudno da je počasni naslov učitelja bio rezerviran za proroka iz kumranske pustoši kao i za proroka iz Nazareta. I ne samo to: njihove riječi treba slušati i poslušati; one su jeka Božjeg glasa (H 2,10; 4,10; 8,16 i Mt 7,29; Mk 10,21). Ovakav neumoljivi zahtjev na neumoljivu poslušnost prividno je donio tragediju dvojici učitelja. Sitno židovstvo oko hrama i sitni puk hranjen lažnim nadama smatrali su da oni traže previše. Da ne smeta, Kumranski učitelj bačen je na rub povijesti i života, Učitelj iz Nazareta čvrsto prikovan na križ. U oba slučaja ponovila se sudbina proroka.

142 Burrows, *Lumières nouvelles,* 93.
143 Isti, *Schriftrollen,* 218.
144 Time—Magazine, 2. 4. 1956. Cit. prema Carmignac, nav. dj. 77.

Proroci Izraelovi uvijek su okrenuti budućnosti, gledali su i vidjeli preko granica svoga vremena, preko granica svakog vremena: najavljivali su posljednje — eshaton — konac bez svršetka. Krist nastavlja gdje su proroci stali. Prijelomni čas povijesti već je nastao. Isusovo propovijedanje da se sažeti u motto-rečenicu Markova Evanđelja: »Ispunilo se vrijeme, blizu je kraljevstvo Božje. Obratite se i vjerujte u Radosnu vijest« (Mk 1,15). Raskrižje povijesti je tu; čas spasa treba iskoristiti: promijeniti misao i srce — vjerovati. Učitelj pravde također predosjeća zaokret povijesti. Era zločinaca ide svom svršetku, Bog će srdžbom posjetiti zemlju, njegov mač oborit će se na bezbožnike da ih pomete bez traga (pHab 2,6sl; H 6,25sl; 14,15sl). Misao svoga učitelja razradio je Kumran do sitnih detalja u Pravilniku rata. Paralelizam je i ovdje očit. Sa stranica Evanđelja kao i iz himni kumranskog pjesnika da se povući isti zaključak: čovjek je eshatološka egzistencija, biće usmjereno na konačno bez konca, i on to treba najozbiljnije shvatiti. Poruka je iz onostranog: čovjek mora ostvariti u eshatonu samog sebe — spasiti se. Poruke Bog ne šalje pojedinačno. Proroci su glasnici njegove istine, svetosti i volje, pravde i suda. Učitelj iz Kumrana kao da je toga i previše svjestan. Njegovi himni pretrpani su izrazima što upadno naglašavaju da je on glasnik Jahvina poruka i njegova mača, vjesnik eshatološkog doba. Krist, kao i obično, ne gomila riječi nego činjenice: život i djela. Život i djela svjedoče da je poslan od Oca, da je poslani opunomoćenik Božji: on je posljednja poruka Božja. Kristu pripada ne proročko znanje i vlast nego Božje Sveznanje i svevlast. Što Bog radi, on radi; što on kaže, Bog poručuje (Mt 11,27 i par.). Istu misao naglašeno razrađuje čitavo četvrto Evanđelje.

Paralelizam dviju proročkih figura, dvaju Učitelja — glasnika novog doba suda i spasa nije jedino što približuje Učitelja pravde Učitelju iz Nazareta. »Začuđujuća sličnost ne očituje se samo u vanjskom nastupu i otporu koji se protiv njih digao, niti samo u pretpostavkama pod kojima su propovijedali svoju poruku, nego i u sadržaju samog propovijedanja.«[145] Postoji vidljiv paralelizam sadržaja, misli, nauke. Čitavo Isusovo propovijedanje i sve njegove zahtjeve evanđelist Marko sažeo je u jedan imperativ: »Obratite se!« (Mk 1,15). Ovim zahtjevom Krist nije izvan tokova starozavjetne ni njemu suvremene židovske i kumranske misli. Kontakt je, dakle, u samom korijenu. Međutim, Kristu i Kumranu suvremeno židovstvo shvaća obraćenje i pokoru kao jednokratni čin kojim se ispašta prekršaj — čin jednokratan, ali ponovljiv.[146] Isus kao i kumranski Učitelj daje pojmu pokore i obraćenja novi sadržaj. To nije čin nego stav, držanje, potpuni zaokret, prekid s prošlošću, obraćenje Bogu mentalitetom, životom, osmišljenošću života Bogom (Lk 15,12sl; 19,8 i CD 19,10; H 6,6; S 10,20). Za članove kraljevstva Kristova kao i za članove Zajednice temeljni je zahtjev i stalna pokora: radikalno prekinuti s grijehom. Takav veliki i često mučni zaokret moguć je samo ako Bog pokrene čovjekove snage. Inicijativa polazi od Boga (Lk 19,8 i H 3sl; CD 3,17). Oba učitelja odvajaju pojam i praksu pokore od njima suvremene židovske kazuistike, legalističkog poimanja pokore i obraćenja. Kod oba učitelja vidljiv je i ovdje radikalizam. Od čovjeka se traži najviše: život — pokora, a ne čin—pokora, čovjek — obraćenje, a ne čin — obraćenje. Pojam i čin obraćenja radikaliziran je jer je i grijeh radikalan: otrovan je korijen, srž bića čovjekova. Isus i Učitelj pravde radikaliziraju grijeh: otkrivaju ga do dna, upozoravaju na njegovu uništavajuću snagu. Njima suvremeno židovstvo gledalo je grijeh kao jednokratno zlo djelo koje se samo moralo prevladavati dobrim djelom. Čovjek je konačno tako sam brisao crne stranice svog života.[147] Isus se ne upušta mnogo u kazuistiku, nego u svojim poukama, posebno pričama, naglašava da je čovjek— grješnik — izgubljenik; on duga ne može otplatiti; mora se posve prepustiti milosrđu, milosti i ljubavi

---

145 G. Jeremias, nav. dj. 328.
146 Usp. nav. mj.
147 Usp. nav. dj. 330.

očevoj koja ne knjiži dugove svoje djece.[148] Čovjek nije dorastao vlastitom zlu, njegova dobra djela na vagi Božje pravde ne izravnavaju dug. Farizej koji je računao na sebe, osudio je sebe (Lk 18,10—14). Bespomoćnost čovjeka pred zlom u sebi, njegova upućenost na milosrđe i ljubav Oca, nemoć njegovih napora da se domogne spasa, što sinoptici jasno ističu, teološki će obraditi Pavao i ostaviti potomstvu kao jedan pokušaj da se riješi problem koji vjerojatno ostaje teško rješivi misterij. Čovjek se »odvratio« od Boga; taj njegov stav je prvi i najveći grijeh. Učitelj iz Kumrana i tu se odvaja od sebi suvremenog židovstva i približava se stavovima Evanđelja. Čovjek ne može na kraj sa svojim grijesima: otrov je duboko, slabost golema, samo Svemoć pomaže (H 4,29sl; CD 3,17sl). Ostavljen sam sebi čovjek putuje širokim putem propasti.

Krist i Učitelj pravde jednako radikaliziraju zainteresiranost i zahtjeve Božje prema čovjeku. Bog ne može biti za nas nezainteresirani, daleki Bog koji ništa ne traži. On traži posve totalnog čovjeka. Čovjek ne može na Božje zahtjeve odmahnuti rukom. Zato su od kumranskog Učitelja i Učitelja iz Nazareta najteže riječi osude upućene duhovnim učiteljima onovremenog židovstva, jer su ili razvodnjavali zahtjeve Božje, ili svoje interese izjednačili s Božjim interesima, ili progonili autentične nositelje Božje poruke, njegovih zahtjeva (H4,7—10 i Mt 23). Na zahtjeve Božje treba spremno odgovoriti ,bili oni i najteži: nužne su žrtve; kad Bog traži sve, treba dati sve (Mk 10,28—31 i par.; H 4,14—16).

Oba učitelja na neki način dokidaju povlašteni položaj Izraela kako su ga zamišljali onovremeni Židovi: Izrael nije kolektivno Božji ljubimac, kako je to s ponosom isticao i najskromniji Židov: Abrahamova krv ne znači automatski i spas. Božji poziv i zahtjev upućen je pojedinačno i pojedincu; odgovor daje svatko za sebe. Oci nisu ništa zaslužili ni ostavili Abrahamovu potomstvu osim nevjere (H 4,34). Učitelj pravde nikada se ne zaštićuje poviješću. Nema jednadžbe Božji izabranik = Izrael. »Kao izabranici ne vrijede više svi članovi naroda nego samo oni koji izvrše Božju zapovijed, to znači koji su članovi Zajednice.«[149] Ni kod Isusa razdjelnica ne ide linijom Izrael — poganstvo, ona siječe Izrael. Krilo Abrahamovo nije sklonište spasa ni dokaz izabranja (Mt 3,9; Lk 4,25—27; 20,16; Iv 8,31—50). Svatko pojedinačno stavljen je pred izbor: spas ili propast.

Još nešto zajedničko je Kristu i kumranskom proroku: duboka svijest povijesnog poslanja i providencijalne uloge u spasu Izraela.[150] Njihov život i riječ autentična su Božja poruka Izraelu, Božjem izabraniku. Oba su učila nečuveno, Židovima nepodnosivo: u ime najvišeg autoriteta najavljuju propast i uništenje onima koji misle da su zaštićeni izabranjem otaca i drže da im je Bog dužnik. Reći Židovima onoga vremena da su zalutali, da će biti odbačeni, moralo je značiti ići na križ ili u pustinju: Učitelj pravde izabrao je pustinju, Učitelj iz Nazareta zagrlio je križ. Dakle, i riječ i sudbina dvaju učitelja često puta nose isti biljeg, obilježene su istim predznakom. Na prvi mah paralela Isus — Učitelj pravde gotovo zapanjuje. Dva lika imaju mnogo zajedničkih crta; ovdje su istaknute samo neke, uočljivije. Međutim, svako iznenađenje prestaje čim se sjetimo povijesti i sudbine Izraelovih proroka. Svi njihovi portreti nužno imaju neke, i to bitne zajedničke crte. I kumranski prorok — učitelj oslikan je prema klasičnom portretu Izraelovih proroka: govori riječ Božju i za nju trpi; u tom, zajedničkom svim prorocima, sliči njima i Isusu. Životni put sukoba i progonstva, to je baština proroka i svih religioznih osoba. Oni su uvijek prijekor i osuda svoje sredine: ova ih mora izbaciti i osuditi. Životni put Kristov i kumranskog Učitelja potvrđuje to sasvim dovoljno.[151] Obojica su u opoziciji prema službenim predstavnicima židovstva — jeruzalemskoj hijerarhiji; zato ih obojicu pro-

148 Usp. H. Braun, *Radikalismus,* II, 34—61; 115—132.

149 Huppenbauer, nav. dj. 70.
150 Usp. G. Jeremias, nav. dj. 334.
151 Usp. Burrows, nav. dj. 273.

gone hramske sluge Jahveove. Obojicu sjedinjuje borba za visoke moralno-religiozne ideale, za oduhovljenje religije, vraćanje njenom korijenu — Bogu: odatle moralni i religiozni radikalizam koji karakterizira oba učitelja. Oba učitelja imaju sličan »stil« života: siromaštvo, nezainteresiranost za zemlju, primat duha. Ali i tu ide svatko svojim putem. Zajedničko je uvjetovao identični povijesno-religiozni dodir i židovska baština.

Međutim, ma koliko imali zajedničkih crta Učitelj pravde i Učitelj iz Nazareta, između njih ostaje širina i dubina oceana. »Možda najsenzacionalnije otkriće Kumrana jest to što nam je istakao originalnost Kristovu dajući nam termin uspoređenja uzet iz iste sredine.«[152] Dvije figure, jedna pored druge, daju nam mogućnost da ih izmjerimo. Odmah upada u oči: Krist je daleko prorastao kumranskog učitelja, fundamentalne istine — tajne njegove osobe i njegova poslanja kumranski učitelj i ne sluti.[153]

Učitelj pravde smatra sebe grješnikom. On jeca, traži milost, računa na milosrđe i dobrotu Božju: duboko je svjestan svoje moralne bijede i potrebe očišćenja — pokore. Njegove misli podsjećaju tako često na: »Jadan ti sam ja čovjek! Tko će me izbaviti od ovoga smrtonosnoga tijela?« (Rim 7,24). Njegove pjesme imaju često davidovski kontrapunkt: »Smiluj mi se, Bože!« Njegova duša katkada je jobovski osamljena, gola, bespomoćna:

»Ja sam stvorenje od ilovače ...
uzrok sramote i izvor prljavštine,
posuda nepravde i zgrada grijeha,
duh lutanja i pokvaren, bez shvaćanja« (H 1,21—23).

Kumranskog učitelja pritište težina bijede, grijeha i udaljenosti od Boga; on je nemoć koja traži Božju ruku. Kod Krista to nije slučaj.[154] Dok Učitelj pravde dršće pred Bogom, Isus je duboko svjestan svoje najdublje intimnosti i zajedništva s Bogom. Kod njega ni traga svijesti nužne i nužno ljudske: svijesti grijeha i potrebe milosti. Nebrojeno puta pretražena su Evanđelja, ali nigdje kod Krista nije bilo moguće naći taj osjećaj grješnosti ili riječi kajanja. Njegov portret ne nosi tih crnih crta. Samo on je mogao pitati: »Tko će mi od vas dokazati neki grijeh?« (Iv 8,46). Samo on je iznimka u povijesti religioznog čovječjeg duha koji je ato rekao i mogao reći. Ne priznati se grješnim znak je apsolutne svetosti ili totalne areligioznosti. Što bliže svetosti, to jači osjećaj grješnosti — slučaj Učitelja pravde. Krist je opet iznimka, zagonetka. Neusporediva svetost, autentična, najbolja religioznost, ali koja nikad nije osjetila slabost grijeha, bol kajanja, osjećaj udaljenosti od Boga. Učitelj iz Nazareta ostaje i nedostiživ i neusporediv.

Učitelju pravde Bog je apsolutno trancendentan. Od njega do Boga beskrajno je daleko, i on je duboko svjestan tog nepremostivog ponora. Pred Bogom on je »stvorenje od ilovače«, »zgrada grijeha«. I u tom svjesnom stavu svoga »ništa« pred Beskrajnim Učitelj pravde upravo i jest velik. Isusova veličina drugoga je reda. Bog je njemu imanentan. Riječima i djelima on je svjestan svoje intimnosti, svoje identičnosti s Ocem (Iv 10,30; Mt 11,25 sl i par.). Njegova pojava, djelo, riječ, sve je bljesak Beskrajnoga. On za sebe traži božanske prerogative; to je jedna od činjenica koju Evanđelje tako jasno potvrđuje. Što su Židovi davali Jahveu, on uzima sebi: »Kako ovaj ovako govori? On vrijeđa Boga! Tko može opraštati grijehe osim jedinog Boga?« (Mk 2,7). Zbilja, ako Krist nije Bog, on je najdrskiji bogohulnik povijesti. Svijest jedinstva s Ocem—Bogom, zahtjev i potvrda nadljudske veličine kod Krista — to je ono bitno što dijeli dva učitelja. Učitelj iz Kumrana približuje se Bogu skrštenih ruku i na koljenima bez i najmanje pomisli da se s njim usporedi ili čak identificira. Krist je u istoj ravnini s Bogom, Učitelj pravde u ponoru ljudske ograničenosti i bijede. Dvojicu Učitelja dijele ponori. »Što više, i ono što im je zajedničko, duboko ih dijeli. Jedinstvenost njegova,

152 J. Daniélou, Express, nav. dj. 19.
153 Usp. Graystone, *Interpreting The Dead Sea Scrolls, The Tablet* 1956, 490.
154 Usp. Burrows, *Lumières nouvelles,* 108.

Isusova, propovijedanja ističe se u punoj oštrini istom nakon promatranja onog što im je zajedničko. Što više, pokazat će se da dosad izložene zajedničke crte moraju biti znatno korigirane promatranjem razlika.«[155]

Vidjeli smo da Učitelj pravde nastupa autoritetom proroka, kao Božji opunomoćenik. On je toga svjestan i traži da se posluša njegova poruka. S tim su njegovi zahtjevi i njegov autoritet iscrpljeni. On govori tuđu poruku i zaklanja se iza tuđeg autoriteta. Nimalo slično Učitelju iz Nazareta. Isus nastupa u vlastito ime, vlastitim autoritetom, on se poziva na sebe (Mt 5,21—48). Učitelj iz Kumrana poput štita uvijek pred sobom drži Toru, Krist je suvereno korigira (Mt 5,21ssl); njezine okolnostima uvjetovane propise dokida (Mk 10,5sl). »Židov, koji čini što se ovdje događa, izdvojio je sebe iz židovske zajednice ili — on donosi mesijansku Toru i on je mesija.«[156] Isus čini što bi za Učitelja pravde bilo nečuveno, nemoguće i nezamislivo: postavlja sebe iznad Tore, protiv Tore. Pritom ne traži ni od koga punomoć. Jedina ovjera — on je sam, njegov život i djela. U ime ove neshvatljivo velike samosvijesti i neotklonjivog autoriteta Isus najavljuje novo doba — konačno doba spasenja (Lk 4,17—22). Ispunjena su očekivanja i riječi proroka (Lk 10,24). Učitelj pravde, i kada najavljuje da će veliki dan izbavljenja doći uskoro (pHab 2,6sl), ipak kaže da još traje vrijeme zla, doba sotone (pHab 5,8sl; CD 6,10.20.23; S 1,23sl). Naprotiv, Krist propovijeda da je veliki dan već došao; početak i svršetak spasenja je on sam (Lk 10,23 sl); veselje je tu (Mk 2,19).

Kumranski Učitelj nastupa u ime Boga, kao čovjek Božji, prorok i tumač proroka (pHab 7,4sl), poznavatelj tajna Božjih (H 4,27 sl), ali nadasve kao tumač i čuvar Zakona (CD 20,27—34; S 1,2sl; 5,8sl). On drži sinajski kodeks u ruci i traži njegovo integralno izvršivanje. Učitelj iz Nazareta nastupa drukčije: u vlastito ime, s božanskim autoritetom, božanskim novostima.

155 G. Jeremias, nav. dj. 336.
156 E Käsemann, *Das Problem des historischen Jesus*, ZThK, 51, 1954, 45.

On suvereno ruši i gradi: »ispunja Zakon«, ali i nadilazi, dokida, ispravlja. »Kazano je... a ja vam kažem...« (Mt 5,21ssl). »Sin Čovječji gospodar je i subote« (Mk 2,28). Riječi nemoguće na usnama Učitelja pravde.

Učitelja iz Nazareta od Učitelja iz Kumrana dijeli ne samo njegova povijesna egzistencija, nego, još i više i dublje, nadhistorijska egzistencija. Novi zavjet, vjera prve Crkve sačuvana na stranicama novozavjetnih spisa, zna posve sigurno i posve jasno za Isusovu preegzistenciju, nadhistorijsku egzistenciju (Iv 1,1ssl; Fil 2,5sl; Kol 1,16sl). »U kumranskim tekstovima nema nikakve aluzije na preegzistentnog mesiju. Apsolutno ništa u njihovu sadržaju ne nameće misao da je Učitelj pravde ikada smatran kao da je živio prije svog zemaljskog života.«[157] Izvanpovijesnu i iznadpovijesnu egzistenciju Logosa — mesije Kumran ne poznaje. Isto tako Kumran ne zna za uskrsnulog mesiju: u DSS nema niti aluzija na uskrsnuće i egzistenciju esenskog učitelja. Naprotiv, mesija pobjednik smrti i garant uskrsnuća, to je vesela novozavjetna vijest. Na toj činjenici zidana je Crkva. O Golgoti i Uskrsu esenski rukopisi ne znaju ništa i ne slute ništa. Kumranski Učitelj ostaje u okvirima običnog, ljudskog; Učitelj iz Nazareta razbio je te okvire u svim pravcima; dvojicu učitelja dijeli sama egzistencija.

Kršćanska zajednica postavila je Krista Golgote i uskrsnuća u središte svoga kulta: on je Kyrios — Gospodin. Kult Učitelja pravde potpuno je nepoznat, čak i nezamisliv u esenskoj Zajednici; on je ostao u časnoj uspomeni kao prorok i tumač proroka. Naprotiv, Krist je Gospodin kojemu treba da se »pokloni svako koljeno« (Fil 2,10 sl). Učitelj pravde nije za sebe tražio taj epitet niti mu ga Zajednica dala; on niti ima niti traži za sebe apsolutni autoritet: ostaje bitno i potpuno na razini čovjeka. Isus se izjednačuje s Ocem: riječima, djelima, čudesima. Njegov život i rad, riječi i djela, smrt i uskrsnuće, sve ga to dijeli od Učitelja pravde;

157 Burrows, nav. dj. 83.

on ostaje izolirana pojava naše povijesti, nema ni modela ni kopije. Učitelj iz Kumrana i Učitelj iz Nazareta nisu u istoj ravnini, istim kategorijama. To je siguran zaključak što ga nameće paralela kumranski — novozavjetni spisi. Nema »krista« prije Krista. Ozbiljna i stroga znanost već je stavila i Učitelja pravde na njegovo povijesno mjesto, u njegov ljudski okvir; Krist je ostao i dalje izvan i iznad ljudskih okvira i kategorija.

Središte kršćanstva, žarište i srce kršćanstva je povijesna egzistencija — osoba: Isus. Njegov realni život, patnje smrt i uskrsnuće, oko kojih se kupi povijest, oko kojih se sabire kršćanstvo i vjerom u tu ljudski nevjerojatnu činjenicu križa i uskrsnuća nalazi Boga, ispunjenje svojih vječnih želja, središte i žarište je mlade Crkve. Kršćanstvo — nauka i kršćanstvo — život samo je radijacija u ljudsku sudbinu i čovjekovu povijest povijesne osobe Kristove. Učitelj pravde, naprotiv, ostao je i za povijest i za svoju Zajednicu samo čovjek: on nije sudbina svijeta; on ne upire prstom u sebe, nego u Mojsija; ne poziva se na svoj autoritet, nego se brani autoritetom Jahvea: on nije ispunio ni očekivanje ni nade Izraela. Povijest je zaboravila i njegovu kolijevku i njegov grob, on je i u Kumranu stvarno na periferiji zanimanja i posve izvan religioznog života — kulta. Dva učitelja tako malo sliče jedan drugomu da gotovo i ne sliče. Učitelj iz Nazareta i Učitelj iz Kumrana imaju veoma malo bitnih i bitno zajedničkih crta. Učitelj pravde vjerojatno nije igrao nikakvu mesijansku ulogu. On je sam sebe držao i njegovi su ga držali providencijalnim tumačem proročkih riječi; tražio je vjeru i povjerenje u vrijednost svojih tumačenja i direktiva, ne vjeru u božanstvo svoje osobe.[158] Učitelj pravde traži da se vjeruje njemu jer govori istinu — poruku Božju; Učitelj iz Nazareta da se vjeruje u njega, jer je Istina. »Ništa od onoga, što je u rukopisima Mrtvoga mora povezano s osobom i djelovanjem Učitelja pravde ili bilo koje druge očekivane mesijanske osobe, ne 'ugrožava pojam jedinstvenog karaktera' Krista.«[159] Kumran nije nimalo ugrozio taj jedinstveni karakter Kristove osobe. »Krist nema gotovo nijedne zajedničke crte sa svojim takozvanim predhodnikom ...«[160]; on nema predhodnika ni u Kumranu ni drugdje.

Učitelj pravde je velika duša, »jedan od najljepših cvjetova koji su cvjetali u cvijetnjaku židovske objave«.[161] On je u Bogu gledao ne samo veličinu, mudrost, svetost, pravdu, već i milosrđe, dobrotu, ljubav, nježnost Oca. On je opijen Bogom, otkinut od zemlje, oduševljen svojim idealom, potpuno prožet objavom Pisma, neslomljiv idealist, borac, mistik. On zato može biti i jest jedna od velikih religioznih figura čovječanstva; stati uz bok Kristu — nikada i nikako. To su disparatne veličine. Uza svu veličinu, njegova duhovna fizionomija, njegov religiozni lik odaje previše čovjeka i Židova.Kod njega ni traga univerzalnosti, širine i mnogostranosti Kristovih pogleda, ni božanske harmonije njegova bića.

Portreti dvaju učitelja očituju jasno njihove zajedničke crte i još jasnije one što ih dijele. Stavljen uz Krista, Učitelj pravde otkriva svoju veličinu i svoje granice. Stavljen uz Krista, on otkriva svu potpunu novost i neponovljivost Učitelja iz Nazareta: Novost njegovih misli, njegove poruke, njegova života što ga izdvaja jednako iz esenstva kao i njemu suvremenog židovstva; on je osamljen i jedinstven u religioznoj povijesti čovječanstva. Najveća pouka i poruka mrtvomorskih rukopisa upravo je u tome što je Učitelj iz Nazareta još jednom našao svoje mjesto: prorastao je i prerastao je tlo i vrijeme koje ga je rodilo. Njegove misli su njegove: on nema učitelja. Esenski rukopisi izdvajaju ga iz svog svijeta dok je kumranski Učitelj još potpuno u tom svijetu. »Sigurno nije pretjerano ako se kaže da je Učitelj (pravde) najveća nama poznata religiozna figura kasnoga židovstva. Ali ipak on

158 Usp. W. D. Davies, nav. dj. 215—220.

159 Burrows, nav. dj. 93.
160 Carmignac, nav. dj. 119.
161 Nav. dj. 151.

pripada posve svome vremenu.«[162] Učitelj pravde je posve Židov, nimalo »kršćanin«. U njemu je židovstvo, židovska religioznost, duhovnost Tore dosegla svoju gornju točku; on je najradikalniji, očajnički pokušaj da se Bog dosegne vlastitim rukama, izvršenjem Tore. Zato je bez sumnje Učitelj iz Kumrana u najradikalnijoj opreci sa slovom i duhom Evanđelja, njemu najdalje po duhu i usmjerenosti. Provalija dijeli dva svijeta: Toru i Evanđelje, Učitelja iz Kumrana i Učitelja iz Nazareta. Paralelni tekstovi iz esenskih rukopisa i novozavjetnih spisa otkrili su i jedno i drugo. Točke dodira su brojne, provalije nepremostive. Kumranski Učitelj izolirao se svojom pustinjom, Krist neponovljivom veličinom svoje osobe.

Krist se posvetio čovječanstvu, Učitelj pravde jednoj maloj skupini. Kod Krista Bog je »naš Otac«: Otac svetih i grješnih, prljavih i čistih — čovječanstva. Kod kumranskog učitelja Božja ljubav je ograničena na »sinove svijetla«; ostalima je rezervirana njegova mržnja (S 1,9—11); on je Otac samo »za sinove istine« (H 9,35). Učitelj pravde ne pozna ljubavi koja neprijateljima, čak i krvnicima oprašta; štoviše, treba »mrziti sve sinove tame« (S 1,10). Njegova ljubav pati od njegova sektaštva. Krist, naprotiv, i s visine križa izgovara nikad prije izgovorene riječi: »Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine!« (Lk 23,34). »Sinovima tame« treba najviše svjetla, neprijateljima najviše ljubavi (Mt 5,43—48; 9,12sl). Učitelj pravde je ideolog — vođa jedne male skupine, reformator svoje vrste, tumač Mojsija i proroka, ali on nema ambicija da bude spasitelj svijeta, ne prisvaja sebi čast mesije ni pravo da sudi svijet. Krist za sebe sve to traži: svaka stranica Novoga zavjeta to potvrđuje. Esenski Učitelj ostaje potpuno i svjesno na području starozavjetne objave, Krist je prekoračuje potpuno i svjesno: govor na gori, božansko sinovstvo, Golgota, otkup u njegovoj krvi. Kratko: sve ono Kristu bitno, što ga dijeli od prošlosti i budućnosti, kod Učitelja pravde potpuno izostaje: on je velik,

162 G. Jeremias, nav. dj. 319; 353 sl.

ali u ljudskim granicama. Krist je razbio te granice: njegove dimenzije nisu zemaljske. Krist nema modela u Kumranu; tražiti ga u esenskom proroku nasilje je nad povješću. Oni koji su najbolje poznavali i najviše ljubili svoga Učitelja, kumranski asketi, najtočnije su ga definirali: »Učitelj pravde«. Naprotiv, Učitelj iz Nazareta je »Riječ tijelom postala« (Iv 1,14), »Krist, sin Boga živoga« (Mt 16,16). Definicije — formule odražavaju stvarnost i distancu: Učitelj iz Kumrana — Učitelj iz Nazareta.[163]

163 Usp. Carmignac, nav. dj. 158.

6. poglavlje

KUMRAN I PRACRKVA

1. Strukture

Povijesni, geografski, socijalni, religiozni i psihološki elementi dvaju pokreta nameću kontakt kumranskog esenstva u njegovim posljednjim danima i kršćanstva u najranijem djetinjstvu. Kumran kao socijalno-religiozna formacija završio je svoju povijest 68. poslije Krista, kršćanstvo kao posebno tijelo unutar židovstva formira se nakon 35. godine. Njihov suvremenik Josip Flavije piše da su eseni u zadnjem periodu svoje povijesti bili rasijani širom Palestine.[1] To daju naslutiti i rukopisi sekte (S 6, 6; CD 13, 1 sl). Putovi kršćanskih i esenskih misionara sigurno su se ispreplitali. Poslije propasti Jeruzalema i Kumrana, nakon propasti židovskih nacionalno-religioznih institucija i iluzija esenstvo nestaje kao kompaktna formacija: esenski bjegunci rasuli su se kao i ostali Židovi širom Sredozemlja. Tamo su upravo vodili i putovi nadiranja mladog, prodornog kršćanstva. Vjerojatno je da je na tom prostoru i prije, a pogotovo nakon g. 70. došlo do intimnijeg dodira esenske i kršćanske misli.[2] Čini se da se samo tako dovoljno tumači prisutnost kumranskih elemenata u Pracrkvi. Ovo su uočili svi koji se bave problemom odnosa Kumran—kršćanstvo, odnosno Zajednica—Pracrkva. Taj odnos dade se svesti pod nekoliko nazivnika: literarna sličnost, sličnost institucija i sličnost nauke. Između DSS i sinoptika relativno je malo literarnih dodirnih točaka. Naprotiv, Ivan i Pavao i s obzirom na nauku i s obzirom na literarne oblike podsjećaju češće na esenske spise.[3] O tom je dovoljno rečeno.

Međutim, organizacija, socijalna struktura i život Pracrkve pokazuje u nekim elementima začuđujuću srodnost sa Zajednicom iz Kumrana. Prva Crkva *Djela apostolskih* kao i Pavlove crkve u mnogočemu sliče kumranskoj Zajednici: »molitva«, »naučavanje«, »zajednica dobara«, agape, zajedničke liturgijske funkcije.[4] Nema mnogo sličnosti, ne može se utvrditi nikakva ovisnost bitnih dogmatskih i etičkih elemenata kršćanstva prema DSS i kumranskom Učitelju. Ali Pracrkva i kumranska Zajednica imaju mnogo zajedničkih elemenata religiozno-socijalnog života: forma organizacije, ritual, liturgija, odnos prema hramu i službenom židovstvu, svijest vlastitog socijalnog bića, svijest vlastitog poziva Božjih izabranika.[5] I ne samo to! »Mnoge izraze, što su ih upotrebljavali prvi kršćani govoreći o sebi i o svojoj vjeri, upotrebljavala je kumranska sekta na vrlo srodan način . . . : siromasi, izabranici, sveti.«[6] Zajednica sebe zove: »sveta kuća Božja«, »sveti narod«, »sveti« ili »sveti Svevišnjega« (S 5, 12—18; 6, 20; 9, 12). Točno tako naziva sebe jeruzalemska Crkva, a sv. Pavao tako zove sve svoje zajednice (Dj 9, 13; 26, 10; Rim 15, 25 sl; 31). Kumranski pokret najčešće sebe zove »yadah«, što »posve odgovara grčkom 'koinonía' kojim se dvadesetak puta služe Djela apostolska i poslanice«.[7] »Harabbim«, »die Vielen«, »die Zahlreichen« (Schubert), »les nombreux« (Dupont-Sommer) što ih tako često spominje »Pravilnik Zajednice«, možda je

1 Bell. II, 8,4.
2 Usp. Daniélou, nav. dj. 118 sl.
3 Usp. Milik, nav. dj. 98.
4 Nav. mj.
5 Usp. Burrows, *Schriftrollen*, 274 sl; Schubert, nav. dj. 127 sl; Daniélou, nav. dj. 46 sl; J. Schmitt, *L'organisation de l'Église primitive et Qumrân; La secte de Qumran et les origines du christianisme*, Louvain, 1959, 217—231.
6 Burrows, *Lumières nouvelles*, 140.
7 Carmignac, nav. dj. 85 sl.

prevedeno u »to plethos« — »mnoštvo« Djela apostolskih (Dj 6, 2.5; 15, 12.30). Schubert smatra izraze identičnim.[8] M. Burrows, naprotiv, poriče paralelizam tih dvaju termina.[9] »Mebaqqer« Kumrana znači gotovo isto što i »episkopos« Pracrkve. Da li to upućuje na pozajmicu iz Kumrana?!

J. Schmitt je analizirao ulomak iz Djela apostolskih koji govori o izboru apostola Matije (Dj 1, 15—26). Broj kršćanske zajednice (12 puta 10), čitava atmosfera izbora, postupak, citiranje S. zavjeta, kratki komentar-pešer, molitva, nazivlje prevedeno na židovski, sve to odaje »kumranizam«. Novoizabrani apostol preuzima funkcije koje prema DSS vrši kumranski »paqid«, odnosno »mebaqqer«.[10] Sličnost imena i funkcija svakako je neobična. Kumranski »mebaqqer« je učitelj i upravitelj, ispituje i prima nove članove, sudi, predsjeda skupštini članstva (harabbim), vodi materijalne poslove zajednice. Od njega se traži očinska briga i ljubav za zajednicu. Mora ih ljubiti »kao što otac ljubi svoju djecu«, brinuti se za njih »kao pastir za svoje stado« tako da »nitko ne bude potlačen ili opterećen« (CD 13, 7—10; S 9, 7—22; S 6, 12—20). Tomu nije teško naći ekvivalent u primitivnoj Crkvi.

Primitivna jeruzalemska Crkva kao da je imala u Kumranu model za svoje socijalno ustrojstvo i život. Uređena je hijerarhijski. »Prema vrhovnom savjetu Saveza, koji je sastavljen od 12 laika i trojice svećenika, stoji skupina apostola«.[11] Položaj Petra odgovara položaju »superintendanta« — izraz je M. Burrowsa — koji je na čelu dvanaestorice laika i trojice svećenika kumranske zajednice.[12] »Komitet dvanaestorice je u središtu zajednice« prve kršćanske Crkve.[13] Kumranski »mebaqqer« kao da je utjelovljen u Petru.[14] Sličnu funkciju u Pracrkvi imaju i drugi apostoli. Oni uživaju sve prerogative kumranskih »mebaqqera«; poučavaju, definiraju nauku, tumače biblijske tekstove, »bdiju nad zajednicom, predsjedaju sastancima, daju smjernice za praktični život, primaju i isključuju članove«. Na čitavom tom području »sličnost funkcija (pojedinog) apostola i prerogativa njegovih sadokitskih paralela je frapantna«.[15] Druge kršćanske zajednice formirale su se po uzoru na jeruzalemsku. Funkcije i prerogative apostola preuzimaju »epískopoi«. Dovoljno je Pavlove pastoralne poslanice usporediti s DSS da se vidi kako je »episkopos« Pracrkve vrlo sličan »mebaqqeru« Kumrana.[16] Nije nevjerojatno da bi »biskupska služba u kršćanstvu mogla imati u službi 'mebaqqera' svoga prednodnika«.[17]

Život, životna praksa i stil dviju zajednica očituju u mnogočemu upečatljivu sličnost. »Svi dobrovoljci njegove istine donijet će sa sobom ... sva svoja dobra u zajednicu Božju« (S 1, 11 sl; 6, 19, 20, 22). Svaka prijevara s obzirom na imovinu je kažnjiva (S 24 sl; CD 14, 20). Gotovo je sigurno da je u kumranskoj Zajednici, koja je redigirala Pravilnik, vladala vrlo striktna zajednica dobara. Taj je pokus izvršen i u jeruzalemskoj Crkvi. »Nitko nije nazivao svojim ono što mu je pripadalo, već je među njima sve bilo zajedničko« (Dj 4, 32—35). Prva Crkva je zajednica ljubavi i zajednica dobara. »Svi koji primiše vjeru držahu se zajedno, sve im bijaše zajedničko« **(Dj 2, 44 sl)**. Prijevara Ananije i Safire bila je primjerno kažnjena (Dj 5, 1—11). Kako se vidi, ranokršćanski komunizam nije izdržao pritisak ljudskih slabosti. On je kao praksa moguć samo za one koji ništa ne žele imati: redovnike. Takvi su upravo bili kumranski eseni.

Možda nam DSS tek dovoljno tumače pokušaj komunizma jeruzalemske Crkve. Sličnosti su upadno ve-

8 Usp. Schubert, nav. dj. 128.
9 Usp. Burrows, nav. dj. 143.
10 Usp. Schmitt, nav. dj. 224 sl.
11 Nav. dj. 226.
12 Usp. Burrows, *Schriftrollen*, 274; Daniélou, nav. dj. 45 sl.
13 Schubert, nav. dj. 128.
14 Usp. Burows, *Lumières nouvelles*, 142; Schubert, nav. dj. 127.

15 Schmitt, nav. dj. 227.
16 Usporedi između ostalih: 1Tim 3,1 sl; 4,11 sl; 2Tim 1,3 sl; Titu 1,5 sl i S 6,12—20; CD 9,17—22; 13,7—10.
17 Schubert, nav. dj. 127; Usp. također Daniélou, nav. dj. 47; Schmitt, nav. dj. 230.

like. Ne može se a priori isključiti da je Krist prihvatio »stil života« kumranskih esena, njihovo savršeno odricanje materijalnog, i tim idealom siromaštva nadahnuo svoju Crkvu koja će pokušati kumranski model realizirati u Jeruzalemu.[18] Sama riječ »koinonía« upadno podsjeća na »yahad« u DSS. Nije nemoguće, čak je vjerojatno, da su tu riječ i praksu ranokršćanskog komunizma unijeli u Pracrkvu i esenski obraćenici, ili je ona barem imala svoj uzor u Kumranu.[19] Ipak, to još uvijek ostaje hipoteza.[20] S druge strane duh i praksa jeruzalemske općine razlikuju se mnogo od esenskog komunizma. »Dvije prakse razlikuju se duboko duhom i inspiracijom, čak i kada se najviše približavaju svojim oblicima«.[21] Ranokršćanska praksa komunizma nije ni potpuna ni obvezna. Ona je spontani izljev ljubavi i religioznog žara, ali zato i prolaznog karaktera, dok je to u Kumranu jedna od osnovnih obveza. Tu je komunizam uvjetovan socijalnom nuždom i sektarskim karakterom Zajednice, iako je i tu duh i zahtjev ljubavi jedan od faktora socijalnog života. Možda će najbliže stvarnosti biti zaključak J. Schmitta: »Razvoj kršćanske 'koinonía' je, dakle, po prilici paralelan s evolucijom sadokidske 'yahad'; i ova konvergencija pokazuje da imamo stvarno posla i s jedne i s druge strane s institucijama kojima obilno upravljaju isti sociološki zakoni«.[22] Osim istih socioloških zakona istosmjerni razvoj dviju zajednica uvjetovali su i isti religiozno-moralni motivi. »Sve navodi na to da su njegovale duhovnu slogu i bratsku ljubav.«[23]

Ovaj kratki pregled socijalne strukture i života Pracrkve nameće njen vjerojatni kontakt sa socijalnim formacijama kakve odaju DSS. Gdje i kada je izvršen taj kontakt? »Bez sumnje bitne forme zajednice (Crkve), naime savjet (vijeće) dvanaest apostola, euharistijska gozba i obred krštenja potječu od samoga Krista... Uza sve to, ova se organizacija za života Isusova nalazila još u počecima, ograničena na bitno. Zatim pak, kada se prva zajednica Crkve počela razvijati, morala je ona sebi dati više ustavnog poretka. I ovdje su dodirne točke s kumranskom Zajednicom opet iznenađujuće«.[24]

Apostoli sigurno nisu bili eseni. To su galilejski pučani, ako ne od esenskog mentaliteta, svakako daleko od esenske prakse. Jedino »ljubljeni učenik« možda je bio u nekom kontaktu s esenskim svijetom. Na to upućuje činjenica da sinoptici imaju najmanje, zapravo jako malo »kumranskih« elemenata, dok Ivanova literatura njima obiluje. Međutim, ovo može biti plod kasnijeg Ivanova susreta s esenstvom, što se čini vjerojatnijim. Možda je bio među Kristovim učenicima u širem smislu riječi i pokoji učenik Kumrana, a gotovo je sigurno da ih je bilo među prvim pokrštenicima, u redovima Pracrkve. J. Daniélou ih identificira s obraćenim svećenicima o kojima govore Djela apostolska (6, 7 sl). Među ovima je i đakon Stjepan. Njegov veliki govor ima dodira s CD, posebno njegova teologija povijesti, citati, aluzije. Možda su ovi bivši eseni postali revni kršćanski misionari. Pred progonima rasuli su se po Siriji i Palestini, gdje su sigurno sreli i obratili dosta svojih kumranskih prijatelja.[25] Oni su osnovali sirijsku Crkvu. Pavao je od njih primio prvu katehezu. Oni su izvršili vrlo jak utjecaj na antiohijsku Crkvu.[26] Tako je došlo do prve jake infiltracije esenskih elemenata u rano kršćanstvo kako to svjedoče Djela apostolska i Pavlovi spisi. Moglo je biti tako, ali da li je bilo tako?

Bila ova rekonstrukcija struktura i života prvih dana Pracrkve točna ili ne, kontakt između esenstva i mladog kršćanstva je neosporan. Slučajna koincidencija ne može dovoljno razjasniti sve dodirne točke. Ipak, uvijek treba imati na umu i druge mogućnosti

18 Usp. Carmignac, nav. dj. 84 sl.
19 Usp. Daniélou, nav. dj. 49.
20 Usp. Graystone, nav. dj. 33 sl i Burrows, nav. dj. 103.
21 Schmitt, nav. dj. 230.
22 Nav. mj.
23 Burrows, nav. dj. 145.

24 Danielon, nav. dj. 46.
25 Usp. nav. dj. 121 sl; Usp. Schubert, nav. dj. 130.
26 Usp. Daniélou, nav. dj. 158.

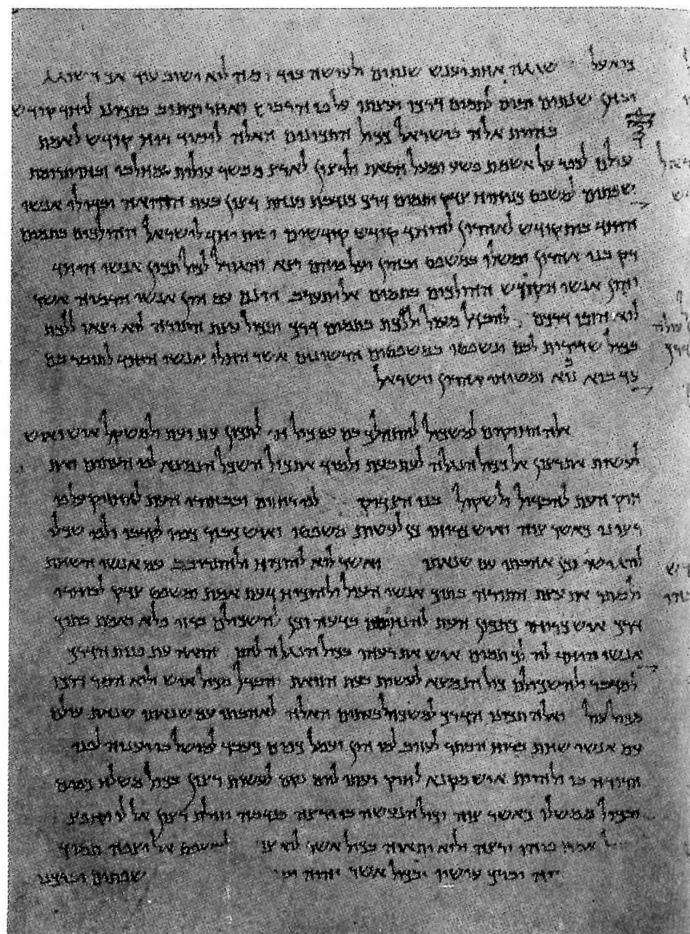
tumačenja sličnih ili identičnih struktura u NZ i DSS. Stari zavjet vršio je odsudan utjecaj i na Zajednicu u Kumranu kao i na Pracrkvu. Logika činjenica i razvoj života tražili su neko hijerarhijsko uređenje na obje strane. U mnogočemu strukture su morale biti slične ili identične, tražile su ih iste ili slične duhovne strukture, ista religiozna nadahnuća i usmjerenost... Paralelizam nutarnjih sadržaja prate paralelni vanjski oblici. Da li je i koliko je u pitanju samo paralelizam dvaju pokreta? Ostaje otvoreno. Svakako strukture Pracrkve mnogo su gipkije, izbližega prate život. Kršćanstvo je život u hodu, povijest s rukama pruženim naprijed. Kumran je zaustavljena povijest, pokušaj da se život vrati natrag.

Međutim, čudnovato je, ali činjenica: veći utjecaj na kršćanstvo izvršio je esenski pokret kad ga više nije bilo. Paradoksalno, a vrlo vjerojatno. Nakon tragičnog finala Kumrana i Jeruzalema, nakon što su sve kumranske iluzije svršile u dimu Kumrana, eseni se djelomično vraćaju službenom židovstvu, djelomično prihvaćaju kršćanstvo. Esenska dijaspora srela se s kršćanskom dijasporom. Kršćanstvo, originalno na izvoru, na svom povijesnom putu srelo se tako u razno doba i na raznim mjestima s esenskim svijetom: u Palestini prije 70, a Siriji poslije 70, u Rimu iza 90. Kršćanska rijeka apsorbirala je esenski potok, odatle djelomično srodnost izraza i misli. Tako Daniélou.[27] Na taj način posve lako i posve jasno tumači se »kumranstvo« Ivanove literature. Odlučujući i uvjerljivi dokaz da je esenstvo izvršilo svoj možda najveći, najjači iako periferni utjecaj na mladu Crkvu tek nakon vlastite propasti i rasula Zajednice pružaju: *Doctrina duodecim apostolorum — Didahé, Barnabina poslanica* i *»Pastor Hermas«*: spisi iz prve polovice drugog kršćanskog stoljeća. Tobožnja Barnabina poslanica, a pogotovo Didahé i po obliku i po sadržaju prvi je kršćanski priručnik-katekizam. Osnova katekizma je »kumranski-katekizam«: tema o dva puta, dva duha. Vrlo je vjero-

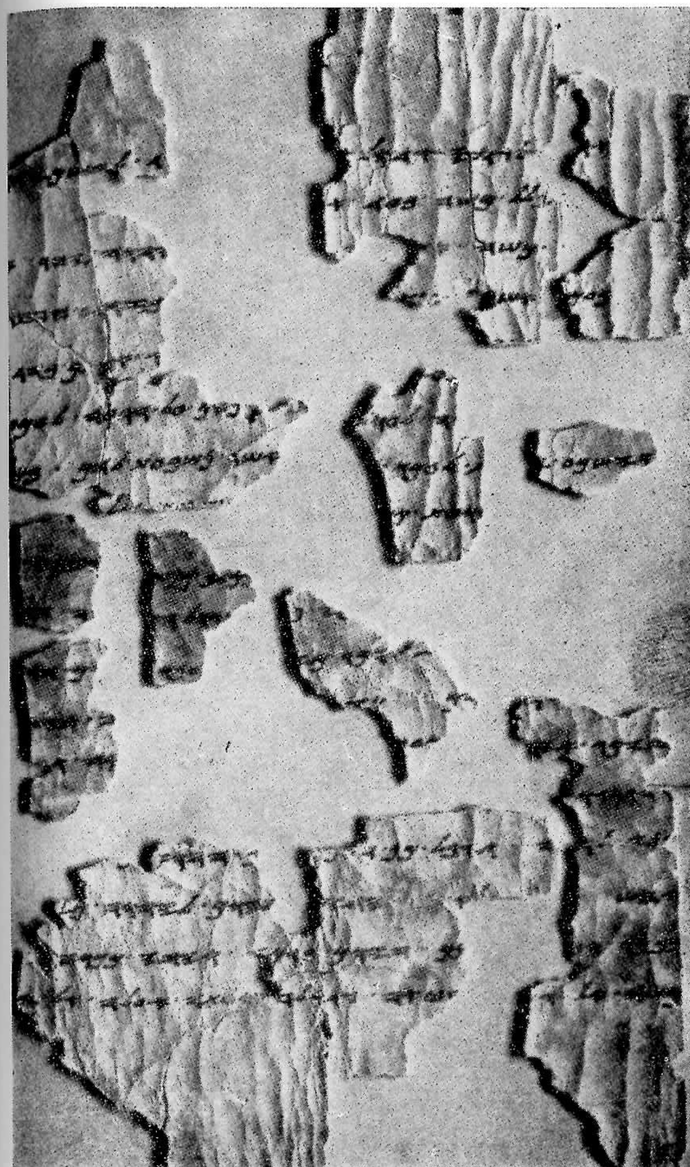
27 Usp. isti, Express, nav. dj. 22.

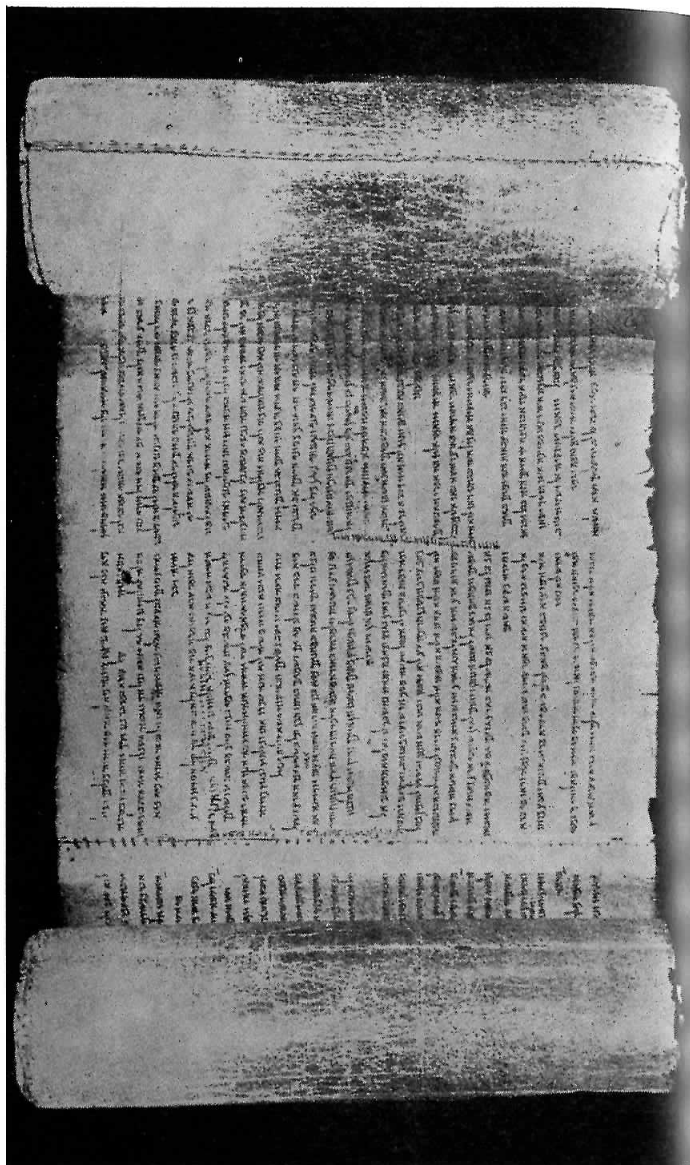
Krčag iz treće kumranske spilje

Pravilnik Zajednice (10. stupac)

Odlomak iz knjige Izlaska

Svitak Izaije proroka iz prve spilje. Stupac 33 i 34.

jatno da je esenski dualizam našao svoj daleki, ublaženi i modificirani oblik u ovim spisima apostolskih otaca. Karakteristične esenske formulacije-antiteze (svjetlo-tama, život-smrt, dva duha u sukobu vođe dviju sudbinski podijeljenih skupina, dva puta kojima nužno marširaju ljudski smrtnici) sretamo u ovoj ranokršćanskoj literaturi. Analogija je upadna, a da bi mogla biti slučajna.[28] Izravni ili neizravni utjecaj DSS gotovo se ne da ne vidjeti — mišljenje je veoma brojnih znanstvenika.[29] Dopuštajući vjerojatnost da su DSS utjecali na misao i izraz ovih ranokršćanskih spisa, ne smije se zaboraviti na isto starozavjetno tlo što je hranilo obje literature. Nije čudo da su iz istog tla uzimale iste elemente. Međutim, osim ovog naglašenog i kumranski obojenog dualizma i oni dijelovi ranokršćanskih spisa koji obrađuju liturgijski i disciplinski život Crkve odaju mnoge elemente DSS. Gotovo je izvan sumnje: tu su neki elementi esenstva utkani u organizam, strukture i život mladog kršćanstva.[30] Dokaz da se mlado kršćanstvo nije moglo otrgnuti naglo i bez vidljivih tragova iz svoga židovskog tla gdje je imalo domovinu i provelo djetinje dane.

Posljednji tragovi esenskog literarnog i duhovnog utjecaja na kršćanstvo nađeni su daleko od Kumrana, čak u Rimu: »*Pastor Hermas*«. Objave jednog anđela upućene kršćanstvu, moralne pouke koje se oslanjaju na dobro poznati etički dualizam rukopisa Mrtvog mora, sadržaj su ovoga osebujnog djela.[31] Otada je židovstvo nastavilo svoj put lutanja, kršćanstvo svoj život

28 Dovoljno je usporediti slijedeće tekstove: S 3,18—4,23; *Doctrina, I,* 1; VI, 1; *Didahé I* 1; *Barn XVIII,* 1; *Pastor Hemas* V,1, 2,4.; VI, 1,3.4.

29 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament,* Tübingen, 1966, II,185 ssl.

30 Usp. Daniélou, Express, nav. dj. 22; usp. isti, *Qumran und der Ursprung des Christentums,* 51 ssl; J. P. Audet, *Affinités litteraires et doctrinales du Manuel de Discipline,* RB, 1952, 219—238. Opširno o tom, H. Braun, nav. dj. II, 185—211.

31 Usp. Daniélou, nav. dj. 168 sl; Audet, nav. dj. RB, 1953, 41—82.

osvajanja do naših dana. Duhovni dodir dviju zajednica prekinut je za mnogo stoljeća.

No, vratimo se svom predmetu. Model Crkve, duhovne zajednice s vlastitom fizionomijom koja je odvaja od službenog judaizma nalazimo u DSS. Na prijelomu dvaju Zavjeta eseni, i samo oni, čine zatvorenu, od drugih strujanja unutar židovstva oštro diferenciranu skupinu koja je »pravno« detaljno uređena, s upravnim aparatom i točno definiranom socijalnom strukturom. Slično se prema *Djelima apostolskim* formira Crkva i materijalno (odvojeno članstvo) i idejno kao duhovno-religiozna zajednica u srcu judaizma — Jeruzalemu. Dvije zajednice — vidjeli smo — pokazuju frapantne paralele. Da li je taj paralelizam samo rezultat istih psiholoških i socioloških zakona koji ne isključuje naknadni kontakt dviju zajednica — taj se gotovo nužno nameće — ili je rezultat svjesne volje Kristove koji je za svoju Crkvu u samom početku odabrao »stil« esenske »crkve«?

Stvarajući organizam prve Crkve, Krist i apostoli imali su sigurno pred očima neki živi povijesni oblik religioznih zajednica. Gotovo se nameće — svakako se čini vjerojatnim — da je Krist, osnivač Crkve, imao za svoj »model« upravo kumransku ili neku sličnu esensku zajednicu: njenu strukturu, organizaciju, stil života. Taj »model« su razvili apostoli i prilagodili ga kršćanskoj misli, potrebama novoga života.[32] Mala Kristova družba dvanaestorice, embrion crkvene hijerarhije, formirana je po uzoru vrhovnog »savjeta« — vijeća kumranske Zajednice. Sličnost je svakako upadna.[33] To ističu svi kumranisti; ipak ne nameće se nužno misao da je Krist »modelirao« svoju Crkvu po Kumranu i grupu dvanaestorice prema kumranskom »savjetu« petnaestorice. Kristova skupina dvanaestorice je »bez sumnje aluzija na dvanaest sinova Jakova, poglavice starog Izraela, i tako Krist nagoviješta da on osniva novi Izrael«.[34] Njima predaje svoju dužnost, i svoj autoritet (Mt 10, 1 ssl; Lk 9, 1 ssl). Taj će nukleus stvaralačkom evolucijom naći oblike i strukturu svog socijalnog bića, uzimajući za svoj organizam elemente iz svoje sredine. Elementi iz Kumrana bili su za to najpogodniji. Ti elementi bit će brzo apsorbirani. Kumranski pokret u kritičnom času vraća se židovstvu i dijeli s njim tragediju; Kristov pokret ostavlja judaizam, iako to nije bilo bez potresa, i polazi na osvajanje svijeta upravo u godinama agonije Kumrana i Jeruzalema.

32 Usp. Schmitt, nav. dj. 223 sl; Carmignac, nav. dj. 86.
33 Usp. Daniélou, nav. dj. 35 sl.
34 Nav. mj.

Ma koliko bile vidljive paralele Kumran — Pracrkva, bitne razlike ostaju, čak i na području gdje se dva pokreta međusobno najviše približuju: socijalne strukture i hijerarhijsko uređenje. »Prije svega apostol drži u zajednici mjesto svećenstva Saveza unatoč prisutnosti levita i bez sumnje svećenika obraćenika u primitivnoj zajednici. Tu možemo pipati u njenom korijenu temeljnu originalnost apostolske hijerarhije... Ona doista pokazuje kod dvanaestorice i ponajprije kod Krista načelni antijudaizam koji se ističe ne samo negiranjem službenog kulta, nego čak sadokidskog svećenstva...«[35] Ustrojstvo Pracrkve nije ni kompleksno niti ukočeno kao kod Zajednice u Kumranu. U njoj nije provedena stupnjevita struktura članova ni totalna koncentracija vlasti; nema tu klasifikacija i reklasifikacija Kumrana. Organizacija Pracrkve je gipka kao život u razvoju i osvajanju.

Kumranski »mebaqqer« je čuvar i tumač Tore i Pravilnika Zajednice, »episkopos« Pracrkve je prije svega »svjedok« jedne činjenice: života, riječi, smrti i uskrsnuća Krista, Mesije i Sina Božjega. Kumranska hijerarhija je u službi mrtvih slova, kršćanska u službi žive osobe, duha i života. A taj život uzima svoje oblike iz sredine gdje se razvija. Ne smije se nipošto pustiti iz vida: strukture — društveni oblici i pravno uređenje — esenske Zajednice i mlade Crkve izgrađene su na istom geografskom tlu, na sličnom socijalnom, psihološkom i teološkom tlu. Obje zajednice, izbačene, odba-

35 Schmitt, nav. dj. 226.

čene od središta — Jeruzalema, tražile su nove životne oblike u sličnim povijesnim uvjetima za nove duhovne, religiozne, dogmatski slične sadržaje. Ako se ima u vidu vremenski prioritet Kumrana, ne iznenađuje ni sličnost struktura ni utjecaj esenske Zajednice na mladu Crkvu koja je tek stvarala vlastita ustrojstva, a morala je početi od ništice. Zemljopisni, povijesni i psihološki kontekst silio je mlado kršćanstvo na pozajmicu od najbližeg i sebi najsličnijeg susjeda. Međutim, pozajmice treba utvrditi, a ne pretpostavljati i stavljati u tekstove. Ne bi iznenadilo da je Crkva, stvarajući svoje pravne i upravne strukture, modificirala i sebi prilagodila upravo elemente esenske Zajednice, što još ostaje pod upitnikom. Zato je i na ovom području potreban oprez; ne smije se zaključivati prebrzo na analogije, pogotovo ne na ovisnost. DSS na to nipošto ne sile. Kumranski pokret gotovo sigurno nije bitno utjecao na strukture tek rođene Crkve.[36] Ali, neki utjecaj gotovo se ne može isključiti.

2. Dogmatika

Nema nikakva smisla niti tražiti niti isticati paralelizam između kumranskog esenstva i primitivnog kršćanstva u točkama koje su im zajedničke, jer im je zajednički izvor: Stari zavjet, odnosno judaizam. Takve su među ostalim: monoteizam, Božji atributi: milosrđe, moć, veličanstvo, pravednost, providnost; zatim svete knjige, spiritualnost i besmrtnost duše, vjerovanje u dvije kategorije duhova i konačni Božji sud, kao i onozemaljsku nagradu i kaznu. Sve je to zajedničko judaizmu, esenstvu i kršćanstvu na samom početku naše ere. Paralelizam treba tražiti samo na području zajedničkom esenstvu i Pracrkvi, koje nije uvjetovao zajednički izvor.

U rukopisima Zajednice govori se vrlo često o »svetom duhu«; taj je svojina članova: može se izgubiti i profanirati (S 37; CD 5, 11; 7, 3 sl). Katkada se govori

36 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 339 sl.

o »duhu Božjem« (S 4, 21; CD 2, 12). Svaka stranica *Djela apostolskih* i poslanicâ Pavlovih potvrđuje vjeru Pracrkve u Duha Svetoga i naglašava njegovu aktivnu i odlučujuću ulogu u životu svakog vjernika i čitave Crkve. Istu činjenicu u životu Crkve ističe Ivanovo Evanđelje (Iv 14, 26; 15, 26; 1Iv 6, 13.14). Dupont-Sommer u svojim radovima o esenskim rukopisima ustrajno piše »Ésprit Saint«. Veliko slovo kao da označuje osobu Duha Svetoga. Dobiva se dojam da Dupont-Sommer želi sugerirati kako su eseni poznavali i treću osobu kršćanskog Trojstva. Židovski izraz »ruah kodeš« može značiti »Duh Sveti«, ali i duh svetosti, zapravo milost kojom Bog sreta čovjeka i čini ga svetim, posvećenim.[37] Značenje izraza određuje tekst, odnosno kontekst. U DSS to nikada nije božanska osoba. Katkada je to Božji atribut, zahvat Božje ruke koja čisti, posvećuje, osposobljava, nadahnjuje; katkada duh — duša čovjeka posvećena i očišćena teorijom i praksom Zajednice.[38] J. Carmignac je sabrao i analizirao dvadeset i jedan dosad poznati tekst DSS gdje se spominje »ruah kodeš«. Rezultat: 1. u pluralu izraz označuje anđela; 2. u singularu nikad nije subjekt rečenice i nikad ne označuje osobu; 3. najčešće označuje Božje svojstvo »duh svetosti« što se prelijeva na čovjeka.[39] Međutim, svi tekstovi isključuju paralelu »ruah kodeš« Kumrana i »Duh Sveti« kršćanstva. »Ruah kodeš« označuje posvećujući utjecaj ontičke Božje svetosti u duši čovjekovoj: svetost koja proizvodi svetost. Može se povući konačni i siguran zaključak: nemoguće je naći u esenskim rukopisima »tri velika božanska bića«; eseni nisu slutili ništa o tajni Presvetog Trojstva. Vjerovali su u jednoga i jedinoga Boga kojemu nitko nije jednak ni sličan, čijem se dostojanstvu i veličini nitko ne može približiti.

Angelologija u kumranskom vjerovanju imala je važno mjesto i značenje; naprotiv, u Novom zavjetu i primitivnom kršćanstvu njezino značenje je skromno

37 Usp. Carmignac, nav. dj. 42.
38 Usp. Graystone, nav. dj. 72.
39 Usp. Carmignac, nav. dj. 42 sl.

i sekundarno. A to opet upućuje na bitnu razliku između Kumrana i kršćanstva. Ipak, mora se uočiti dodir između Kumrana i ranog kršćanstva i na tom području. Vrlo vjerojatno to je kontakt u zajedničkom vrelu starozavjetne teologije na kojoj se bitno temelji angelologija i sva teologija Kumrana izuzev nekih aberacija.[40] Istina, Kumran je dalje razvio starozavjetnu angelologiju, napučio kozmos novim duhovima i novim redovima anđela. Sličnu pojavu sretamo i u ranom kršćanstvu, ali u mnogo manjem opsegu. Može se tu dopustiti utjecaj Kumrana, ali je isto toliko vjerojatno da je to svojina čitavog tadanjeg židovstva.[41] Tako je taj element prešao i u primitivno kršćanstvo. Ali, tu su anđeli izgubili svoj visoki kumranski rang; oni ne vode niti spasavaju svijet; Krist je knez i vođa, iznad svih anđela, svih kategorija duhova (Kol 1, 16 sl). On daje snagu koja je veća od svih zemnih sila (Ef 6, 11 sl). Upravo kao da su neki reci poslanice Kološanima i Efežanima napisani da raščiste s tom kumranskom angelologijom.

Vidjeli smo da se ublaženi, kristijanizirani esenski dualizam, ili barem neki njegovi elementi, nalaze u svim novozavjetnim spisima. Da li je to koincidencija ili ovisnost, ostaje za sad otvoreno pitanje. S druge strane dade se posve sigurno utvrditi kumranski dualizam u primitivnom kršćanstvu, i to u najstarijim priručnicima kršćanstva: *Didahé* i *Pseudobarnabina poslanica.* Tu je sačuvan prvi oblik kateheze ranog kršćanstva; osnovne dogme, moralka, propisi za liturgijske akcije. »Ovaj katekizam je izgrađen na temi dvaju duhova... Nemoguće je ne prepoznati ovdje strukturu kumranskog katekizma kakav se nalazi na početku *'Pravilnika discipline...'* Ova nauka o dva puta ili dva duha jedna je od točaka gdje je ovisnost kršćanstva prema Kumranu najjasnija. Ipak treba zabilježiti da

40 Usp. Graystone, nav. dj. 61.
41 Usp. nav. mj.

su je kršćani bitno modificirali stavljajući nasuprot anđelu tame ne anđela svjetla već Krista ili Duha Svetoga«.[42]

Čitava misao, sva duša Kumrana je eshatološki usmjerena. Treba odmah upozoriti da eshatologija nije specijalitet Kumrana; ona je jasno izražena u zadnjim starozavjetnim knjigama. Eshatološke misli razradio je dalje Kumran i apokrifna literatura.[43] Sve ukazuje na to da su te misli bile opća svojina judaizma u Kristovo vrijeme i odatle u svom novozavjetnom obliku prešle u baštinu primitivnog kršćanstva.

Tipičan primjer veoma sličnog eshatološkog shvaćanja i tumačenja proročkih riječi su tekstovi: 1Pt 1, 10—12 i pHab 7, 1 i dalje. Prorok je na Božji nalog napisao što će stići »zadnji naraštaj«, ali posljednji dani nisu mu otkriveni. Tajne proročkih riječi tumači Učitelj pravde. On kaže gdje i kada će se ostvariti što je rekao prorok; planovi Božji, o kojima govori Habakuk, počinju se ostvarivati u životu Zajednice; posljednje doba tek što nije počelo. Petrov tekst govori isto: proroci su vidjeli, »proricali« zadnje doba, ali im početak toga doba nije bio poznat. Eshaton je počeo s Kristovim nastupom: u njegovu životu i životu Crkve ostvaruju se riječi proroka. Tumači proroka su propovjednici evanđelja. Početak bez svršetka već je počeo. Ovdje je na mjestu napomenuti da Kumran i Pracrkva veoma slično upotrebljavaju i tumače Stari zavjet. Citirani tekstovi često su isti, tumačenja eshatološki obojena, oblikom veoma slična, usmjerenošću i sadržajem veoma različita.[44] Tako se sasvim dovoljno tumače i sličnosti i razlike u eshatologiji Kumrana i kršćanstva.

Činjenica općeg suda i kazne, odnosno nagrade u vječnosti istaknuta je i u DSS i u NZ.[45] To je baština

42 Daniélou, Express, nav. dj. 20; Milik, nav. dj. 78.
43 Usp. Graystone, nav. dj. 62.
44 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 301—325.
45 Usp. između ostalog: S 2,8; 4,12—14; 4,18 sl; CD 3,20 i Mt 25,40.46; 1Kor 3,13; 4,5; 2Pt 2,4; Otk 11, 18; 20,12 sl.

judaizma. Međutim, »sinoptičkoj apokalipsi« nema paralele u Kumranu. Kumranska eshatologija ne pozna uskrsnuće tijela za općeg suda. DSS o uskrsnuću šute, a to je jedna od osnovnih dogmi Pracrkve (1Kor 15, 20 ssl). Kršćanstvo očekuje ponovni dolazak Krista — Mesije, dok je Kumran očekivao samo jednokratni dolazak svojih mesija koji će navijestiti konac jednog zlog svijeta i Božji sud nad njim. Međutim, što najviše dijeli na području eshatologije esenski svijet od primitivnog kršćanstva upravo je slijedeće: Kumranu eshaton je budućnost i nada, kršćanstvu to je već sadašnjost, ostvarenost, nada — početak.[46] Dok u DSS eshaton — zadnje stvarnosti — ne znače nikada sudnji dan i uništenje svijeta nego samo period mesijanskog uništenja carstva Belijalova i zatim period mesijanskog carstva sreća nakon toga, eshaton u Novom zavjetu ima drugo značenje: u nekim tekstovima (Dj 2, 17; Hebr 1, 2; 1Pt 1, 20) znači proročku budućnost koja je već sadašnjost, čak i prošlost: život i smrt Kristovu, posljednji period naše povijesti i posljednji pokušaj Božji da se ukloni zlo. Eshaton je već tu. Na drugim mjestima eshaton znači Kristov povratak, uskrsnuće tijela i sud.[47] Međuvrijeme između dva Kristova dolaska je »vrijeme Crkve«, stvarno povijesno posljednje vrijeme. Parusija istom dokida povijest. »Ujedno je misterij i paradoks kršćanske vjere u ovu duhovnu anticipaciju eshatološkog kraljevstva Božjeg što se ostvaruju u srcu vjernika i u Crkvi jednim procesom gdje sve igra svoju ulogu: rad na savršenosti, primanje sakramenata, religiozno iskustvo nečega mističnog«.[48] U Kumranu nema anticipacije te eshatološke realnosti, mesijanskog ostvarenja; tu je samo nada, želja i pogled u budućnost.[49]

46 Usp. Graystone, nav. dj. 63.

47 Usp. Carmignac, nav. dj. 27—29.

48 C. Coppens, *Les documents du Désert de Juda et les origines du Christianisme*, Bior, ser. II, fasc. 41, 1953, 35. Cit. prema Graystone, nav. dj. 64.

49 Usp. Graystone, nav. dj. 64 sl.

3. Etika

Etika Kumrana i ranog kršćanstva ima svoj izvor i svoj temelj u Starom zavjetu; odatle se mora među njima očekivati bitna identičnost, a ne samo dodir i sličnosti na čitavom području moralno-duhovnog života. Sigurno je da su esenski asketi bili na višem i čišćem etičkom i duhovnom stupnju nego njima suvremeno židovstvo. Njima Krist nikada nije uputio oštre riječi ukora i osude kao farizejima u kojima je bila oličena knjiška židovska duhovnost i etika (Mt 23, 13 ssl). Oni sigurno nisu »bili daleko od kraljevstva Božjega« (Mk 12, 34). Njihova etika i duhovnost, iako opterećene uskogrudnošću sektaštva, ipak su bile u nekim točkama korak naprijed ka kršćanstvu.

»Tri fundamentalne stvari«, piše Graystone usvajajući misao C. Coppensa, »vežu moralne nazore sekte s onima Novoga zavjeta, i to: radikalna opozicija prema bludnosti, naglašeno neprijateljstvo prema bogatstvu i plemeniti napor da bratska ljubav bude životna praksa i da se svladaju pogreške protiv ljubavi.«[50] Osim toga, esenski »put savršenstva« identičan je onom kršćanskom, bar u općim crtama obraćenje, čišćenje i ideal kreposti — otprilike tri faze naše ascetike.[51]

Da je seksualna čistoća bila u Kumranu neobično cijenjena, dokazuje već odavno poznata praksa celibata kod esena, barem onih u Kumranu, što su potvrdili i DSS; tu se strogo osuđuje ne samo blud nego i najmanja povreda stidljivosti. Djevičanstvo je na velikoj cijeni i u Pracrkvi, bludnost je oštro kažnjavana (1 Kor 7, 25 ssl; 7, 12 ssl; Otk 14, 4). Motivi djevičanstva i čistoće ipak su posve drugi. Kršćanstvo je prihvatilo djevičanstvo »radi kraljevstva Božjega« (Mt 19, 1), da se posve posveti Bogu. Kumranu je motiv za to ritualna čistoća i socijalni moment: brak i obitelj onemogućuje potpuno izvršavanje Tore i Pravilnika.[52] Veliku ulogu

50 Nav. dj. 48.

51 Nav. mj.; usp. također Barthélemy, nav. dj. 204 sl.

52 Usp. Graystone, nav. dj. 50.

u izboru beženstva imala je bez sumnje i kumranska eshatologija. Ovaj motiv bliz je i kršćanstvu. Pavlovo shvaćanje ženidbe od sličnog je teološkog tkiva. Sve treba gledati u eshatološkoj perspektivi: »Vrijeme je kratko. Preostaje da i oni koji imaju žene žive kao da ih nemaju..., jer prolazi vanjski oblik ovoga svijeta« (1 Kor 7, 29 ssl). Bitno je: biti spreman na posljednje. Tu su se sreli Kumran i kršćanstvo. Kako vidimo: ako ne s istog, onda sa sličnog stajališta kao i DSS, govori i NZ. Perspektiva kršćanskog eshatona je Božja ljubav, bestjelesna svetost anđela (Lk 20, 34—36 i par.). Tko hoće posvemašnju sigurnost i savršenost, sigurnu pristupnicu u kraljevstvo Božje, on se odriče ženidbe (Mt 19, 10—12). Isto je tlo na kojem su izrasle ove i njima slične esenske misli. Čovjek mora biti spreman za Božje kraljevstvo. Ako je ženidba tomu smetnja, on se odriče te inače svete institucije.

Stav Krista, ranog kršćanstva i Kumrana prema materijalnom bogatstvu činjenično je sličan. Ali, nije slična misao koja ga određuje. Krist i kršćanstvo ne osuđuju kategorički bogatstvo nego duh bogatstva, predanje materiji. Ostaviti sve »radi kraljevstva« Kristov je savjet i junački podhvat kršćanina, ali ne i zahtjev. To je zahtjev savršenosti, ne potreba spasa. I bogatašu je spasenje moguće, iako otežano. Kršćansko siromaštvo mora biti samoinicijativno, iz ljubavi prema savršenosti (Mt 19,21 sl). U Kumranu odricanje od bogatstva i vlasništva je nužda, neizostavni uvjet spasa. Da bude čist i svet, imetak pojedinca mora postati vlasništvo Zajednice, odijeljeno najstrože od svakog dodira sa »sinovima tame«.[53] Kumransko siromaštvo diktirano je od vlastitog sektaštva, kršćansko veličinom nutarnje slobode i ljepotom savršenosti.

Bratska ljubav u Kumranu neobično je njegovana; to je jedna od osnovnih socijalnih dužnosti. Rukopisi traže da ona mora prožimati sav socijalni život i međusobne odnose u Zajednici (S 1, 9; 5, 24—6, 1; CD 6, 20 sl). Nama danas gotovo nevjerojatan duh ljubavi prožimao je primitivno kršćanstvo. Ljubav je bila životna praksa Pracrkve, njezina legitimacija. Kumran i kršćanstvo tu se veoma približuju. Međutim, razlike su također uočljive. Ljubav u Kumranu inspirirana je Torom, obojena sektaškom dogmatikom Kumrana.[54] Ljubav u prvoj kršćanskoj zajednici nadahnuta je riječju, osobom utjelovljenog Boga (Iv 13, 34 sl; 17, 21; 1 Iv 4, 7 sl). Ljubav u Kumranu ne prelazi granice Kumrana, uske okvire Zajednice. Dužnost je samo »ljubiti sve sinove svjetla...«, a »mrziti sve sinove tame«... (S 1, 9 sl). Govor na gori kao ni sv. Pavao ne pozna nikakvih granica; tu je pravilo sve ljubiti, za sve moliti, svima dobro činiti (Mt 5, 44 sl; Rim 12, 14—20). Kršćanska ljubav je drugog nadahnuća: njeno primarno vrelo je Božje srce. Ona je neograničenog opsega, a to eseni nisu bili sposobni shvatiti.

Osim gornja »tri fundamentalna stava«, tri iznenađujuće činjenice kumranske etike i duhovnosti, DSS posebno ističu još nekoliko »stožernih« kreposti Kumrana: pravednost, istinitost — vjernost, i poniznost. Njihov vođa je Učitelj pravde, oni se zovu »sinovi pravednosti« (S 3, 20.22), njihov je cilj »vršiti istinu, pravednost i pravo na zemlji« (S 1, 5; 8, 2). Pravdi — pravednosti pridružena je vjernost — istinitost; vjernost Tori koja je Božja istina. Kumranci se zovu »ljudi istine«, »sinovi istine« (pHab 7, 10; S 4, 5 sl). Oni moraju ustrajati u »službi istine« (pHab 7, 11 sl), kao protutabor sinova laži i opačine. Možda ništa ne naglašavaju DSS toliko kao poniznost, sitne dimenzije čovječjeg bića, povlačenje u ništavilo. Samo to je istinsko gledanje, prava mjera čovjeka. Pravilnik preporuča »istinu, poniznu dobrotu..., čistu nakanu« (S 2, 24 sl; 4, 3). Sektaši se ponizno zovu »siromasima« i »jednostavnim Judejcima koji vrše Zakon« (pHab 12, 3—10). Kako je čovjek malen i kako toga mora biti duboko svjestan, lirski, ali vrlo plastično, izražavaju Himni. Čovjek je grješna ilovača, i samo to.

53 Usp. nav. dj. 51.

54 Usp. nav. dj. 52.

Pravda — pravednost, istina — vjernost i poniznost nisu jedine kreposti Zajednice, ali one se posebno ističu. Upravo te kreposti naglašava i rano kršćanstvo, posebno sv. Pavao. Ali ni tu iste riječi ne kažu isti sadržaj. Kumran je potpuno na terenu Staroga zavjeta, kvalitativnih skokova nema. Novi zavjet, primitivna Crkva bitno mijenja sadržaj i oblike etike. Pravednost u Kumranu znači potpuno ispunjavanje Tore (S 8, 1—3). Pravednost koju traži Govor na gori ide do srca religioznosti i traži više. Pravda i pravednost, o kojoj govori Pavao je nutarnja, milosna, stvarna transformacija, pobožanstvenje čovjeka vjerom u Krista. Kumran ostaje na površini etike: bitno je vanjsko izvršavanje Tore. Kršćanstvo ide u dubinu duše, gdje se stvarno sreta Bog. U Kumranu je izvor pravednosti Tora, u kršćanstvu milost. Tora je objektivna istina. Vjernost Tori je subjektivna, etička istina (S 7, 10 sl). Kršćanstvo istinu identificira s riječima Kristovim i s njegovom osobom (Iv 14, 6; 2 Kor 11, 10; Gal 2, 5). Slovo Tore zamijenila je Riječ.

Na prvi pogled poniznost Kumrana kao da je blizu kršćanskom idealu. Ali stvarno i to je privid. Poniznost u Kumranu znači prije svega podložnost Pravilniku i autoritetu Zajednice, prihvaćanje progona i patnja. Ali »to je rijetko ona apsolutna poniznost Evanđelja i Novoga zavjeta, poniznost malene djece pred svojim ocem, osjećaj biti zadnji od svih ...«[55] Da su Kumranci željeli i očekivali da budu prvi, jasno je sa svake stranice njihovih rukopisa. Njihova je poniznost nametnuta od grube stvarnosti, nužda pretvorena u krepost. Pavlovo kršćanstvo prihvaća poniznost kao vrednotu po sebi, jer se Apsolutni poništio uzevši položaj sluge ... Ponizio je sam sebe do smrti na križu (Fil 2, 7 sl). Kršćanstvu je model poniznosti: Bog-rob. Ovih nekoliko paralela Kumran — Pracrkva na području etike, teorije i prakse pokazuje svu udaljenost dvaju svjetova i superiornost kršćanske religioznosti koju Kumran ne tumači. Ma koliko etički i religiozni osjećaj Kumrana bio

55 Nav. dj. 57.

uzvišen, ma koliko istinitost i zajednica s Bogom bila naglašena, esen stvarno ostaje rob: rob propisa, rob Tore, rob Božji. Kumran nije stigao do novozavjetnog odnosa: Bog — čovjek = Otac — dijete (Rim 8, 15 sl; Gal 4, 4 sl). Elemenata nježnosti i ljubavi, očinsko-božanske i djetinje — ljudske, nema u etici i religioznosti Kumrana. Isto tako niti elemenata univerzalnosti. Kršćanska etika ima svoje žarište i svoj model: osobu neusporedive etičke čistoće i veličine, dok je Kumran bitno ostao kod Tore, iako se osjeća »žeđa za unutarnjom čistoćom koja budi odjek nekih od najboljih mjesta u psalmima i prorocima«.[56] Zaključak je siguran: nalazimo se još uvijek na čisto židovskom tlu, u sferi Tora — religioznosti u kojoj živi esen, dok je kršćanstvo i tu probilo uske židovske okvire.

4. Kult i liturgija

Pracrkvu i Kumran i približuje i dijeli stav prema hramu i službenom židovskom kultu. Eseni prekidaju s hramskim kultom radikalno, ali ne zauvijek (M 2, 1—6; 4Qps 37.3.10 sl; 4QTest 14—20; S^{b} 2—5.19); mlada Crkva postupno ali zauvijek. Kumran oduhovljava kult, na neki način prisilno; kršćanstvo zato jer je duhovno jezgro i bit religioznosti i religije. Vanjsko može postati oklop što smeta. Jezgra, duh nadahnjuje, oblikuje i preoblikuje forme. Eseni su napustili hram ne zato što žrtve više ne trebaju, nego zato što ih prinose zaprljane ruke (pHab 2, 1 sl; 5, 11; 8, 10—13.16; 10, 9); kršćanstvo zato što su sve žrtve savršeno suvišne nakon Golgote (Heb 8, 6—13; 9, 9—13; 10, 1—10).

Novi zavjet ne kida ni tako grubo, ni tako naglo i radikalno s hramom i kultom oko hrama. To bi značilo odmah u početku Veselu vijest osuditi na neuspjeh, izolirati se i nestati. Krist ni tu ne ruši nego ispunja, diže hramski kult na viši nivo, produhovljuje ga; razbija židovsko usko, formalističko shvaćanje hra-

56 Nav. mjesto.

ma i žrtve; Bog, a ne hram; milosrđe, mir, ljubav, tiha molitva, a onda tek žrtva (Mt 5, 23 sl; 23, 21; 9, 13; 12, 7). Kada se bude formirala kršćanska zajednica u Jeruzalemu, ona će neko vrijeme živjeti na dva kolosijeka: ne napušta posve hramsku liturgiju (Dj 2, 46; 3, 1; 5, 12), ali ima i vlastitu (Dj 2, 46; 4, 25; 12, 13). Međutim, razlaz je davno najavljen (Iv 4, 21—24). Kršćanska zajednica napušta postupno, ali zauvijek hram i židovstvo (Dj 7, 48; Otk 21, 22). Žrtve i zgrade ne znače ništa, Bog stanuje gdje je duh i istina (Iv 4, 23 sl).

Ovaj napor mlade Crkve da se otme fascinantnom sjaju hrama, iz zagrljaja stoljećima posvećenog hramskog kulta, nije bio ni lagan ni bezbolan. Nije bilo jednostavno Sion zamijeniti Kalvarijom. O tom jasno svjedoči poslanica Hebrejima. Međutim, odvajanje kršćanske zajednice od židovske zajednice, kulta od hrama, oduhovljavanje i produhovljavanje molitvenog i religioznog života bilo je nužno uvjetovano nutarnjim sadržajem i univerzalističkom usmjerenošću kršćanske poruke, njenim nutarnjim strukturama. »Stare mješine« nisu mogle držati »novo vino«. Možda je na tom putu traženja vlastitog molitvenog i duhovnog izraza, produhovljavanja svoga kulta i nepovratnog napuštanja hrama i hramske liturgije mlada Crkva imala kao uzor i u ponečem kopirala jedan duhovno i fizički sebi blizi povijesni pokret — onaj iz Kumrana. Na to upućuje izražajna i sadržajna srodnost, katkada frapantna.

Makar i prisilno, esenski pokret spiritualizira religioznost, dijeli kult od nacionalnog svetišta u Jeruzalemu. Kumranska Zajednica postaje svetište, dom Gospodinov; ona i samo ona vrši istinsku svećeničku službu, prinosi Bogu žrtve koje on ne može odbiti: molitvu i neporočan život (S 9, 3—6; 8, 8—9). Paralelni novozavjetni tekstovi govore istim jezikom. Kršćanin mora biti osobno živa, sveta, Bogu ugodna žrtva (Rim 12, 1). To je njegovo osobno bogoštovlje — neizostavno, nezamjenjivo. Kršćani moraju biti »živo kamenje« od kojeg je sagrađena »duhovna kuća za sveto svećeništvo, za prinošenje duhovnih i Bogu ugodnih žrtava po Isusu Kristu« (1 Pt 2, 5). Molitva, »plod usana« i dobra djela, žrtve su koje se Bogu ne mogu ne svidjeti (Heb

13, 15 sl). Te žrtve su obveze. Kršćanska zajednica je povezana s Kristom; ona je »izabrani rod, kraljevsko svećenstvo, sveti puk« (1 Pt 2, 9; usp. Otk 1, 6).

Međutim, ove paralele ne moraju nužno značiti međusobnu srodnost, pogotovo ne ovisnost, nego prije srodnost u ishodištu. Kumran prisilnim, Novi zavjet smišljenim distanciranjem od hramskog kulta uz istovremeno njegovo sublimiranje i oduhovljavanje imaju zajednički izvor i uzor u Starom zavjetu (Usp. Ps 50, 23; 141, 2; Sir 34, 18—35, 13). I ovdje su vjerojatno dvije paralelne rijeke iz istog izvora. Pokazuju gdje im je izvor i kamo smjer.

Uostalom, produhovljavanje religioznosti i kulta, povratak nutarnjoj »duhovnoj žrtvi« molitve i čistom, moralno časnom životu, opća je karakteristika tadašnjeg religioznog razvoja u židovstvu dijaspore, mladom kršćanstvu i svijetu oko njih.[57] Međutim, dok kumranska Zajednica čeka dan kada će obnoviti »stari poredak« oko hrama i oltara, Pracrkva kida s tim postupno, temeljito i konačno. DSS i NZ i tu se postavljaju bitno različito.

Ne može se poreći da neki elementi kulta, liturgije i molitvene prakse ne približuju Pracrkvu esenskoj praksi, ali ni dokazati paralelnim tekstovima i obostranom praksom da su uzeti upravo od esena.

Život esenskih osamljenika pratila je zajednička liturgija, dnevne i povremene točke zajedničkog kulta (S 10, 1—8). U okvir molitvenog, liturgijskog života i kulta spadaju dnevna kupanja i zajednički objedi (S 3, 4, 6; 5, 13; CD 10, 11—13). Treba odmah pripomenuti da ni jedno ni drugo nije ni židovski ni esenski specijalitet — obred. To su opće praktike. Kupanje i objed, svim ljudima zajedničko i za život važno, svugdje su ušli u obrede kulta; podignuti su na višu, religioznu razinu. »U čitavom svijetu postoje svete kupelji i svi ljudi osjećaju zajedništvo u gozbi kao duboku povezanost.«[58] Ipak, ovi esenski obredi imaju svoja posebna obilježja.

57 Usp. Schelkle, nav. dj. 29—30.
58 Nav. dj. 85.

Praksa dnevnih ritualnih kupanja i zajedničkog ritualnog objeda odvajala je potpune, savršene esene od svakoga drugoga. Ta činjenica dala je povoda da se govori o sakramentima esena. »Ova svakidašnja krštenja«, piše Dupont-Sommer, »i ovi zajednički objedi, to su dva glavna obreda, dva bitna sakramenta Saveza«.[59] Dakle, sakramenti u Kumranu?! Tako Dupont-Sommer.

Gotovo opsjednuti strahom od legalne nečistoće, eseni su nastojali da je uklone čestim ritualnim pranjem. Bila je to opća praksa tadanjeg judaizma, normirana Starim zavjetom. Kupanje u Kumranu sigurno su daljnji razvojni stupanj levitsko-svećeničke obredne čistoće. Eseni sebe smatraju jedinim legitimnim svećenstvom. Zato skrupulozno — paze na propise ritualne čistoće i još ih radikaliziraju. Međutim, oni joj daju i dublji etički smisao. Kupanje je samo simbol nutarnjeg kupanja: odvraćanje od grijeha i obraćanje k Bogu. Bez toga ne pomažu sve vode svijeta (S 3, 4—6). Što još izdvaja esenska ritualna kupanja od slične židovske prakse, jest to da su se takva kupanja smatrala znakom konačne i potpune inkorporacije Zajednici. Samo »harabbim« imali su pravo sudjelovati u tom obrednom kupanju (S 5, 13; 6, 16 sl; 6, 25). To kao da približava značenje tih ablucija značenju krštenja. Ali ne samo to. Eseni traže i »kupanje duše«, nutarnje obraćenje. Bez toga ne pomažu nikakve vode (S 3, 4—6; 8 sl). Poznato je da se od prvih obraćenika u Jeruzalemu prije krštenja tražilo stvarno obraćenje duha i srca: vjera i pokora. »Obratite se« — reče im Petar. »Neka se svaki od vas krsti u ime Isusa Krista za oproštenje grijeha svojih; tako ćete primiti dar — Duha Svetoga« (Dj 2, 38). Same ove riječi Petra apostola daju naslutiti da obred krštenja nije totalna novost Novoga zavjeta i Pracrkve. »Tako krštenje Ivanovo, zatim kršćansko krštenje ne pojavljuju se, što se tiče vanjskog obreda, apsolutno izolirani u sredini suvremenoj njihovu postanku.«[60] Židovstvo je prakticiralo »krštenje« prozelita; mnoge židovske sekte poznavale su i prakticirale obred »krštenja«. Među posljednjima najveću pozornost sigurno su pobudili eseni.[61] Činjenica je da je krštavanje uronjavanjem krštenika, kako ga je prakticiralo primitivno kršćanstvo, imalo, barem što se tiče vanjskog materijalnog obreda, svoj uzor u esenskom ritualnom kupanju, kao i u »krštenju« Ivanovu.

59 Dupont—Sommer, NA, 132.
60 J. Delorme, *Le Baptême dans le Nouveau Testament*, Lumière et Vie, N° 26, 1956, 29.

»Krštenje, da bude djelotvorno, mora pratiti iskreno obraćenje srca«, piše Dupont-Sommer;[62] za potvrdu navodi inače lijepu misao iz Pravilnika: nikakva voda ne će pomoći prljavom, tvrdokornom srcu (S 3, 4—9). Ali to ne dokazuje da su u Kumranu postojala djelotvorna, »dnevna krštenja«, jedan od »sakramenata Saveza«, već samo dnevna kupanja kao simbol i želja za čistoćom duše. Esenska kupanja su »akt svagdanjega kulta ... « To nije obred inicijacije nego dnevna ritualna praksa.[63] Ona ne osiguravaju moralnu čistoću; tko moralno nije »čist«, tko se nije »obratio«, sve su vode uzalud: taj će »ostati nečist« zauvijek (S 2, 4 sl). Čistoća srca djelo je vlastitog napora i milosti (S 9, 2—15). Kupanja nemaju nikada sakramentalnog karaktera niti učinka; milost nikada za njih nije vezana. Oni su izraz intenzivne želje i napora za duhovnom i moralnom čistoćom i ujedno njezin simbol.[64] Najviše što kupanje čini, to je da uklanja vanjsku, fizičku »prljavštinu« koja prati moralnu nečistoću — grijeh. U biti esenska kupanja imaju ritualni, legalni karakter što sretamo i u tadanjem židovstvu. Stvarno i bitno ta »dnevna krštenja« ne prelaze okvire judaizma; ona nisu »preporod« nego briga za ritualnom čistoćom, intenzivna želja za moralnom čistoćom, njen vanjski izraz. Treba još pripomenuti i bitno što dijeli esensko »krštenje« i »krštavanje« od sakramenta krštenja Pracrkve. U središtu obreda esenskih kupanja stoji Tora, u obredu krštenja na samom početku kršćanstva Krist je središte i žarište; krštenik stupa u novi, životni odnos

61 Usp. nav. dj. 20.
62 Dupont—Sommer, NA, 133.
63 Usp. Delorme, nav. dj. 31.
64 Usp. nav. dj. 37.

s Kristom — osobom, a ne u stari odnos sa slovom — Torom.

Malo je vjerojatno da je Crkva od esena uzela vanjski obred krštenja. »Kršćansko krštenje svoje podrijetlo ne može imati u kumranskim kupanjima«,[65] ali je vjerojatno tijesno povezano s krštenjem Ivanovim. Međutim, između njih je muka i uskrsnuće Isusovo. Nakon »krštenja Ivanova« dolazi »krštenje u ime Isusovo«.[66] Uzela Crkva odakle mu drago vanjski obred krštenja, značenje i sadržaj daje mu Golgota i Uskrs. Krštenje »u ime Isusovo« je nova stvarnost, novo rođenje, nova atmosfera, novi odnosi, egzistencijalna promjena, prijenos u drugi svijet: krštenik se »obukao u Krista« (Rim 6, 3 sl; Gal 3, 27). Krštenik Crkve »uronjen je u Krista«, »u njegovu smrt« (Rim 6, 3), ali jedanput i zauvijek; on je otad u novom, božanskom elementu. Esen, iako svaki dan uronjen u vodu, ostaje što je i bio. Kupanje ga ne približava Bogu; ono je nemoćan simbol. Nema nikakve jednakosti između krštenja primitivne Crkve i kupanja kumranskih sektaša. Ova ne djeluju »ex opere operato«. Tko ne prihvaća Pravilnik i život Zajednice u cjelini, tomu sva kupanja ne pomažu ništa. Ova su djelotvorna samo ukoliko član sve bolje i savršenije vrši pravilo Zajednice. Kupanja su nagrade, a ne korijen svetosti. Konačno i potpuno očišćenje donijet će dan suda: to je djelo Božje (S 4, 20—22; 3, 6—12).

»Ništa ne navodi na pretpostavku da su kupanja i ritualna pranja Kumrana imala utjecaja i modificirala kršćanski način poimanja i prakticiranja krštenja nakon što je Crkva prihvatila za sebe ovaj obred«.[67] Esenska kupanja su samo jedan od oblika opće židovske prakse, dokaz bolesne esenske brige za legalnom, fizičkom čistoćom, dok Krist traži nutarnju čistoću, savršenost Oca, a o svim tim mogućim kupanjima i pranjima uopće ne vodi brigu. (Mt 15, 1 sl). Ovo je dovoljno istaknuti da se vidi kako su Kristove riječi:

65 H. Braun, nav. dj. II, 28.
66 Usp. J. Dolorme, nav. dj. 54.
67 Burrows, nav. dj. 144.

»Zato idite i učinite sve narode učenicima mojim! Krstite ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga!« (Mt 28, 19), nešto sasvim drugo nego kupati se svakodnevno. Primitivno kršćanstvo zanemarit će svu tu esensko-židovsku tehniku pranja i kupanja, odbacit će taj vodeni balast što je stvarno sušio duše, zadržat će samo vodu kao simbol duhovne čistoće, kupanja duše u milosti i pokori. Ali zato nije potreban Jordan ni Mrtvo more, niti kumranske cisterne; dosta je jedna čaša.

Skupne religiozne sastanke esena od tadanjeg judaizma dijeli jedan element nepoznat drugim židovskim skupinama, a barem materijalno blizak euharistijskim sastancima prvih kršćana: »sveti objed«. Bitno je u tom: blagovanje kruha i vina uz prethodni blagoslov — molitvu jednog svećenika (S 6, 1—6; S[a] 2, 11—22). To je »glavni zajednički religiozni čin kumranske zajednice«.[68] Josip Flavije spominje esenske zajedničke objede kao posebnu točku dnevnog reda. Uzimaju se zajednički, u nijemoj šutnji, nakon ritualnog kupanja, u bijeloj odjeći, što upućuje na ritualni karakter tih objeda.[69] »Kad se pripravi stol za jelo ili vino za piće, neka svećenik najprije pruži svoju ruku da blagoslovi prvine kruha i vina« (S 6, 4—6). Po ovom modelu, ali opširnije, opisana je i eshatološka gozba uz prisutnost kumranskih mesija (S[a] 2, 11—22). Da li je taj obred nadahnuo Krista, njegove riječi i geste kod stola posljednje večere? Evo najprije izvješća sinoptika: »Dok su blagovali, uze Isus kruh, zahvali, razlomi ga pa im ga dade govoreći: 'Uzmite; ovo je tijelo moje'. Zatim uze kalež te zahvali pa im ga dade. I svi su pili iz njega. I reče im: 'Ovo je krv moja, krv Saveza, koja se prolijeva za sve. Zaista, kažem vam, sigurno više ne ću piti od trsova roda do onoga dana kad ću ga piti novog u Kraljevstvu Božjem'.« (Mk 14, 22—25; usp Mt 26, 26—28; Lk 22, 19—20). Da li je u kumranskom tekstu anticipirana Kristova posljednja večera? Neke vanjske okolnosti upadno sliče, ali ostalo i bitno upadno je drukčije. Ipak se tvrdilo da su esenske »svete gozbe«

68 Graystone, nav. dj. 35.
69 Bell. II, 8, 5, (129—132).

uzorak po kojem je improvizirana »Posljednja večera« Evanđelja. Što je, navodno, najviše kršćansko, uopće nije kršćansko. U najboljem slučaju samo kopija. Budući da je Posljednja večera ovjekovječena u misi, ovjekovječena je jedna iluzija — događaj koji se nikad nije dogodio. Dupont-Sommer je napisao: »Kod esena zajednički objedi bili su u biti 'sveti objedi'; evo, dakle, svećenika koji su u prvom redu postali službenici Večere, najvažnijeg liturgijskog čina sekte.«[70] Isti pisac zaključuje: »U kršćanskoj Crkvi potpuno kao u esenskoj crkvi bitni obred je Cena — Večera koju obavljaju svećenici.«[71] Powel Davies drži sasvim vjerojatnim da kod esenskih objeda kruh i vino predstavljaju dvojicu esenskih mesija, njihovo tijelo i krv. Odatle zaključak: »Takav je onda bio sveti objed esena, tako bliz svetom objedu prvih kršćana da mu je gotovo identičan . . .«[72] Novinar iz VUS-a bio je još decizivniji: »Nadalje postoji opis 'posljednje večere' tako frapantno sličan kršćanskom da se neizbježno nameće zaključak da su kršćani sve to pozajmili od esena kad su stvarali legendu o Kristu.«[73] Na što se upire ova i slične tvrdnje, kakav se zaključak nameće?

Ako se ovakve paušalne tvrdnje mogu i ne uzeti u obzir, jer su neozbiljne i neargumentirane, ipak treba se ozbiljno pozabaviti analizom paralelnih tekstova i prakse da se rasvijetli odnos kumranskih ritualnih objeda, Kristove Posljednje večere i Euharistije u primitivnoj Crkvi. Ovaj odnos bio je predmet jedne od najživljih rasprava što ih nametnuše učenjacima esenski rukopisi, a to potvrđuje i vrlo veliki broj sudionika u raspravi.[74]

J. Carmignac je analizirao sve tekstove koji uopće govore o »svetom objedu« esena, ali nije došao do gor-

70 Dupont—Sommer, AP, 110.
71 Nav. dj. 121.
72 Powel Davies, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls*, New York 1956, 100 sl.
73 VUS, nav. mj.; usp. indentično mišljenje O. Mandića, *»Od kulta lubanje do kršćanstva«*, Zagreb 1954, 293.
74 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 30.

njih zaključaka. Prije objeda eseni se kupaju: opća, iako izmijenjena praksa svih Židova; oblače posebno odijelo da bi sačuvali ritualnu čistoću; blaguju svoj skromni objed pripravljen od svećenika da bi bila osigurana čistoća jela. Blagoslov — molitva prije i, sigurno, poslije jela zajednička je svim Židovima. Sve je potpuno u okvirima židovskog rituala, kako su ga pooštrili eseni.[75] Zajedničko s »Posljednjom večerom«, s »lomljenjem kruha« u Pracrkvi (Dj 2, 42) i s Euharistijom ima esenski objed to: da je objed. Na obje strane isti su materijalni elementi: kruh i vino. Zajednička je samo baza, elementi židovskih objeda s manje-više religioznim karakterom.[76] »Ali, tu, naravno, sličnost prestaje; nema nikakve jednakosti između 'stola Gospodnjega' koji 'naviješta' smrt Gospodnju dok on ne dođe (1 Kor 10, 21; 11, 26), i običnog jela, bilo ono sektaša ili drugih židovskih grupa«.[77] Što je bitno Posljednjoj večeri i Euharistiji — Isus kao središte i žarište — »ostaje bez ikakva ekvivalenta u kumranskoj literaturi«.[78] Esenski »sveti objedi« nemaju paralele za onoga koji je rekao: »Ovo je tijelo moje . . .« Dok Krist identificira kruh sa svojim tijelom koje će biti raspeto, vino s krvlju koja će natopiti zemlju (Mt 26, 26 sl) i tako jednom realnom i uvijek nazočnom uspomenom ovjekovječuje svoje žrtvovanje i stvara svojom krvlju novi poredak, nove odnose na liniji Bog — čovjek — (Novi Savez), kod kumranskih »svetih objeda« nema svemu tome ni traga ni spomena, ukoliko se ne će unositi sadržaj Posljednje večere u esensku »svetu gozbu«, kako to čini P. Davies. Nije čudo da je onda među njima identičnost. Ali onda se pretpostavlja i stavlja u tekstove što bi tek trebalo u njima naći.

Gozba — slika eshatološkog, mesijanskog doba čest je motiv starozavjetne literature. Jedan primjer: »Jahve nad vojskama spremit će svim narodima na ovoj gori

75 Usp. Carmignac, nav. dj. 99 sl.
76 Usp. nav. dj. 100; Vermès, nav. dj. 57 i 59.
77 Graystone, nav. dj. 36.
78 Carmignac, nav. dj. 100.

gozbu od pretiline, gozbu od izvrsna vina... i uništit će smrt zasvagda. I suzu će sa svakog lica Jahve, Gospod, otrti...«. (Iz 25, 6—8; Usp. Iz 55, 1—5; Jer 31, 10—14). Vizija Izraelovih proroka je sreća za bogatim stolom što će ga spremiti Jahve. Posve je jasno da se ta vizija ne smije shvatiti grubo materijalno. Ovu sliku eshatološke stvarnosti preuzima kumranska apokaliptika (S^a 2, 11—22) i veoma često NZ (Mt 8, 11 sl; Lk 13, 28 sl; 14, 15—24; Mt 22, 1—4). I ovaj motiv samo je još jedan dokaz da se nalazimo na istom duhovnom i religioznom tlu, da su nadahnuća s istog izvora: u vjeri i nadama Izraela. Odatle nužno i kontakt i analogije.

Sakralni objedi esena vidljivo simboliziraju jedinstvo članova Zajednice s Gospodinom i međusobno; oni su realni simbol-predujam eshatološke mesijanske gozbe i ujedno središte i žarište zajedničkog života esenskih pustinjaka. Ovome nije teško naći paralelu u NZ. Posljednja večera, koju ovjekovječuje euharistija uz koju je u Pracrkvi bila vezana »gozba ljubavi« — »agapé«, istovremeno je i simbol i stvarnost: ostvareno je jedinstvo s Kristom Golgote koje ima svoju završnicu u eshatološkom mesijanskom kraljevstvu (Mk 14, 22 sl i par.). Paralelizam je vidljiv. Jedno nedostaje esenskim sakralnim objedima; nedostaje bitno: sveprisutna Golgota.

Povijest spasa sažeta je u jedan veličanstveni čas naše povijesti kada počinje eshaton — Novi zavjet. Euharistija je taj čas koji postaje svagdašnjost-sadašnjost. Pasha, eshaton — kraljevstvo Božje i Golgota sažeti su u jedan čas, u jednu točku, u jedan Kristov svemoćni gest koji se ponavlja da posadašnji, ovjekovječi krvavi trenutak Golgote. Krist sažima povijesne točke židovske prošlosti — spas iz Egipta, savez na Sinaju i židovske nade — eshatološko mesijansko kraljevstvo — u jednu točku: križ na Golgoti. Tu je Krist toliko originalan da je gotovo i neshvatljiv i neprihvatljiv. Tu je njegova božanska originalnost o kojoj esenstvo nije ni htjelo ni moglo ništa ni slutiti. »Večera Gospodnja združujući stare elemente i dajući im posve novi religiozni smisao, ostaje jedna od najdublje originalnih institucija u povijesti«.[79] Da li su »gozbe ljubavi« — agape — koje je Pracrkva vrlo rano odijelila od Euharistije, imale svoj uzor u esenskim ritualnim objedima? Moguće i vjerojatno.[80] Paralelizam je očit; međutim, možda ga posve dobro razjašnjava zajednički uzor: žrtvene gozbe u hramu.

J. T. Milik našao je dvije dodirne točke između esenskih »svetih objeda« i euharistijske gozbe. Kod euharistijskih sastanaka prvih kršćana navodno je upotrebljavano slatko vino — »tiroš« — koje spominju rukopisi kod esenskih objeda.[81] Argumentacija ovoga inače veoma informiranog autora čini se premalo uvjerljivom. Druga dodirna točka esenskih »svetih večera« i euharistijske gozbe prvih kršćana je njihov eshatološki karakter. Krist na Posljednjoj večeri zbilja povezuje tu veličanstveno tužnu gozbu sa svojim eshatološkim kraljevstvom (Lk 22, 16 sl). »Sveti objed« esena možda je simbol, predokus eshatološkog objeda.[82] Na to kao da upućuju dva paralelna teksta gdje se opisuju svakidašnji esenski ritualni objed i eshatološka gozba s dvojicom mesija na čelu (S 6, 4—6; S^a 2, 11—22). Esensku »svetu večeru« ipak dijeli velika udaljenost od euharistijske žrtve. Kod esenske »svete gozbe« kruh i vino ostaju samo to, i mogu samo jednom misaonom operacijom dočarati eshatološki čas, blizinu i intimnost Božju. Kod euharistijske gozbe kruh i vino postaju tijelo i krv Spasitelja koji preko ovih materijalnih simbola nekom metafizičkom, božanskom operacijom stupa sa svojima u najintimniju vezu: jedinstvo; tu je početak eshatoloških očekivanja, početak vječne stvarnosti koju su eseni samo mogli željeti.[83]

Ne bi bilo nimalo čudno da je Krist za svoju »Posljednju večeru« uzeo vanjski ritualni okvir esenskih objeda. Ali malo je vjerojatno da je on kopirao baš

79 W. F. Albright, *Retrospect and Prospect in New Testament Archeology*, The Teacher's Yoke, Studies in Memory of Henry Trantham, Waco, Texas 1964, 40.
80 Usp. Cross, nav. dj. 212.
81 Usp. Milik, nav. dj. 69.
82 Usp. nav. mj.
83 Usp. Milik, nav. dj. 70.

esenski ritual, jer čitava organizacija života male Kristove skupine ima malo sličnosti s kumranskom Zajednicom. Da su kršćanske »agape«, pa i »lomljenje kruha«, imali svoj židovski uzor, vrlo je vjerojatno, ali to ne mora biti »sveta gozba« kumranskih asketa. Ona je samo jedan konkretan primjer koji je mogao utjecati na ranokršćanske obrede.[84] »Ovdje se može upozoriti da Kristovo držanje za vrijeme večere odgovara židovskom običaju i ne podsjeća ni na jedno značajno svojstvo esena niti kumranske Zajednice«.[85] Vrlo je vjerojatno da je Krist gestom blagoslova i molitvom počinjao svagdanji objed s dvanaestoricom. Taj ritual blagoslova kruha i vina božanskom gestom ovjekovječen je na Posljednjoj večeri. Jednostavni blagoslov postaje sakramentalna, pretvaralačka akcija.[86]

Kumran ne pozna žrtava. Materijalni Židovi žrtvuju živu materiju — životinje. Eseni žrtvuju čisto srce, spremnu dušu. Možda je njihov ritualni objed rudimentarni ostatak žrtava, materijalna uspomena na njih. »Vrlo je moguće da su vladanja za zajedničkog objeda i način shvaćanja njegova značenja bili zamišljeni prema modelu svećeničkih objeda poslije žrtava u hramu«.[87] Sretamo se svakako s oduhovljavanjem jahveizma, a to je korak bliže uzvišenoj žrtvi Velikog četvrtka. Ali, ritualna večera esena nije Kristova Posljednja večera, niti njezin model. Esenski »sveti objedi« su »produženje objeda koji su pratili žrtve u starom kultu Izraelovu . . .« i »možda nikako ne zaslužuju naziv 'sveti'«.[88] Tora-ritual pratio je sve objede kao i svu djelatnost u Kumranu. »Ništa ne dopušta da iz tekstova zaključimo da su u Kumranu postojali posebni objedi posvećenog karaktera«.[89] Pogotovo se ne vidi čime su ti objedi zaslužili da budu model i anticipacija Euharistije i Velikog četvrtka. »Takvo mišljenje prema

84 Usp. Burrows, *Schriftrollen,* 275.
85 Isti, *Lumières nouvelles,* 104.
86 Usp. Daniélou, nav. dj. 18.
87 Burrows, nav. dj. 437.
88 Nav. dj. 439.
89 Nav. mj.

svemu, što se iz tekstova da pročitati, čini se neosnovano«.[90]

Kruh i vino esenskih objeda znakovi su novog mesijanskog doba koje će početi. Vjerojatno imaju samo ritualni, a ne sakralni karakter euharistije.[91] Kruh i vino na zajedničkom stolu, molitva i blagoslov, to pristaje svakom objedu. »Ostaje se pod dojmom da se, udružujući s Kumranskim objedima ideju sakramenata, u tekstove, dok ih se čitalo, uvelo pojmove kršćanskog podrijetla.«[92] Odnos — kontakt: esenski objedi — Posljednja večera — Euharistija prve Crkve mogli bismo sažeti: analogije, sličnosti su brojne, razlike su bitne. Takav je stav goleme većine stručnjaka koji su se bavili ovim problemom.[93] Zaključak se nameće: nalazimo se na povijesnom tlu židovske religije i religioznosti iz kojeg izrasta golgotska figura Isusa Krista oko koje će se formirati buduća povijest — nova era.

Nema ništa u Kumranu slično sakramentima. Međutim, to ne znači da nema nikakvih paralela, možda i utjecaja esenske Zajednice na primitivno kršćanstvo na širokom i slobodnom prostoru kulta i liturgije. Prije svega Kumran je izgradio pojam kulta koji je daleko od hramske trgovine kultom: kult postaje spiritualan, pun Boga, oslobođen grubog materijalnog elementa. Kršćanstvo će lako usvojiti te pojmove pune duhovne čistoće i ljepote, ali njegova originalnost ostaje: Krist Golgote koji sebe daje za druge, Krist žrtva što grli sadašnjost i budućnost.[94]

Prije nego je kandidat esenske Zajednice postao njen punopravni član, polagao je tešku zakletvu da će bez kompromisa prihvatiti Toru i Zajednicu i nepovratno prekinuti s taborom tame (S 5, 8—10). To je bilo tek nakon trogodišnje priprave i pouke. Bitni element pouke bila je nauka o dva duha — dva puta. To je jedan od elemenata i ranokršćanske kateheze. Prije

90 Schubert, nav. dj. 50.
91 Usp. nav. dj. 51.
92 Burrows, nav. dj. 438 sl; usp. H. Braun, nav. dj. II, 38.
93 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 33—39.
94 Usp. Betz, nav. dj. 200 sl.

krštenja bilo je kao i danas svečano odricanje »sotone« i »svih djela njegovih«, kao i svečano polaganje vjernosti Kristu. Dosta je vjerojatno da je tu praksu Pracrkva preuzela od esena.[95] Daniélou misli da je Kumran izvršio odlučujući utjecaj na molitveni život ranog kršćanstva: molitva tri puta na dan, vigilije, molitveni časovi: jutarnja i večernja molitva, dnevni molitveni časovi.[96] Argumenti za tu tezu nisu dovoljno jaki. Mnogo je vjerojatnije da se molitveni život ranog kršćanstva više razvijao pod utjecajem hramskog i općežidovskog molitvenog života, iako ni ovdje nije isključen dodir s esenskim svijetom.[97] Međutim, »ma koji ritualni elementi bili koje je Crkva mogla posuditi od sekte, ako ih ipak ima, jasno se vidi da su oni bili podređeni novoj i posve drugoj vjeri u kojoj je Krist držao najviše i jedinstveno mjesto s kojim se ne može ništa uspoređivati u judaizmu Kumrana.«[98]

Završimo kratkom sintezom! Između primitivne Crkve i Zajednice iz Kumrana vidljive su sličnosti na području socijalnog života, socijalnih i hijerarhijskih struktura. Posebno upada u oči identičan stav prema materijalnim dobrima: zajednica dobara, visoka cijena siromaštva. Međutim, dogme i nauka mladog kršćanstva nemaju svojih paralela u Kumranu. Tu im je zajedničko samo zajednička starozavjetna baština. Može se još dodati da je objema zajednicama zajednička slična eshatološka klima, iako su i tu razlike bitne i uočljive. Analogija je mnogo tješnja i veća u upotrebi i načinu citiranja i izlaganja Staroga zavjeta — alegoriziranje. Dva pokreta, dakle, vežu: teološki rječnik i neke teme, zatim neki oblici socijalnog života i discipline.[99] Da li je prva judeokršćanska zajednica ove kumranske elemente primila od sebi još suvremenog esenstva izravno ili zaobilazno, ili je to paralelni razvoj iz istog starozavjetnog tla i slične duhovne atmosfere,

95 Usp. Daniélou, nav. dj. 54.
96 Nav. dj. 54 sl.
97 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 201 ssl.
98 Burrows, nav. dj. 147.
99 Usp. H. Braun, nav. dj. II, 161 i 163.

ostaje predmet raspravljanja. Jedan zaključak je siguran: nalazimo se na židovskom tlu. Rano kršćanstvo nije ni rano ni naglo prekinulo kontakt sa svojom duhovnom domovinom; iz tog tla uzimalo je sigurno mnoge elemente i ugrađivalo ih u vlastitu zgradu.

III. dio

KUMRAN - APOLOGIJA BETLEHEMA

»Oni imaju potrebu da budu sigurni da je ovaj Isus bio čovjek... No, koliko bi bilo još bolje i još sigurnije da se on nije nikad rodio! Onda bi oni, koji su ga izdali, spavali u miru, licem okrenutim prema ništavilu...

...Njegovu povijest pretvaraju u mit, niječu da je postojao ovaj čovjek, ali ipak On je uvijek tamo, označen udarcima kojima ga udaraju, jer je pisano: 'Gdje bude lješina, tamo će se orlovi kupiti'«.

(François Mauriac)

1. poglavlje

NEMA KRŠĆANSTVA PRIJE KRISTA

1. Krist izvan, iznad i protiv Kumrana

Paralela Krist—Kumran, DSS—Novi zavjet jasno je pokazala svu udaljenost što dijeli ta dva svijeta. Dublje analize obostranih dokumenata istaknut će gotovo totalnu opoziciju Krist—Kumran, primitivna Crkva—kumranska Zajednica i dokazati da Isus nije izišao iz kumranske pustinje, da Crkva nije nastala, nije mogla nastati evolucijom kumranskog niti bilo kojeg židovskog pokreta. Tim nije iscrpljena vrijednost ni značenje DSS. Njihov psihološki kontakt, njihova periferna srodnost i historijski kontekst s Novim zavjetom dijele Krista, prvokršćanske spise i Pracrkvu od svijeta što je okruživao i Kumran i Betlehem, ostarjelo židovstvo i mladu Crkvu. Već stotinu i više godina pokušava se otrgnuti Krista, Novi zavjet i Pracrkvu sa židovskog tla i presaditi u svijet helenizma, orijentalnih misterija i kultova. Sva ta lutanja po Orijentu u potrazi za rješenjem problema, što se zove Krist, skupio je sa svih strana naš Oleg Mandić i pružio kao konačno, svoje, rješenje. DSS dokazuju da je to samo lutanje za zalutalima. Ni Krista, ni Ivana, ni Pavla, ni Pracrkvu nije dao helenizam, niti bilo koja filozofija ni religija starog Orijenta. Betlehem, Nazaret, Golgota — eto kolijevke kršćanstva, kako ono tvrdi već gotovo 2000 godina. DSS na svoj način potvrđuju tu davno utvrđenu činjenicu, i tu je njihova velika povijesna vrijednost. DSS izdvajaju Krista istovremeno iz judaizma i helenizma i potcrtavaju njegovu originalnost, **jedinstvenost**

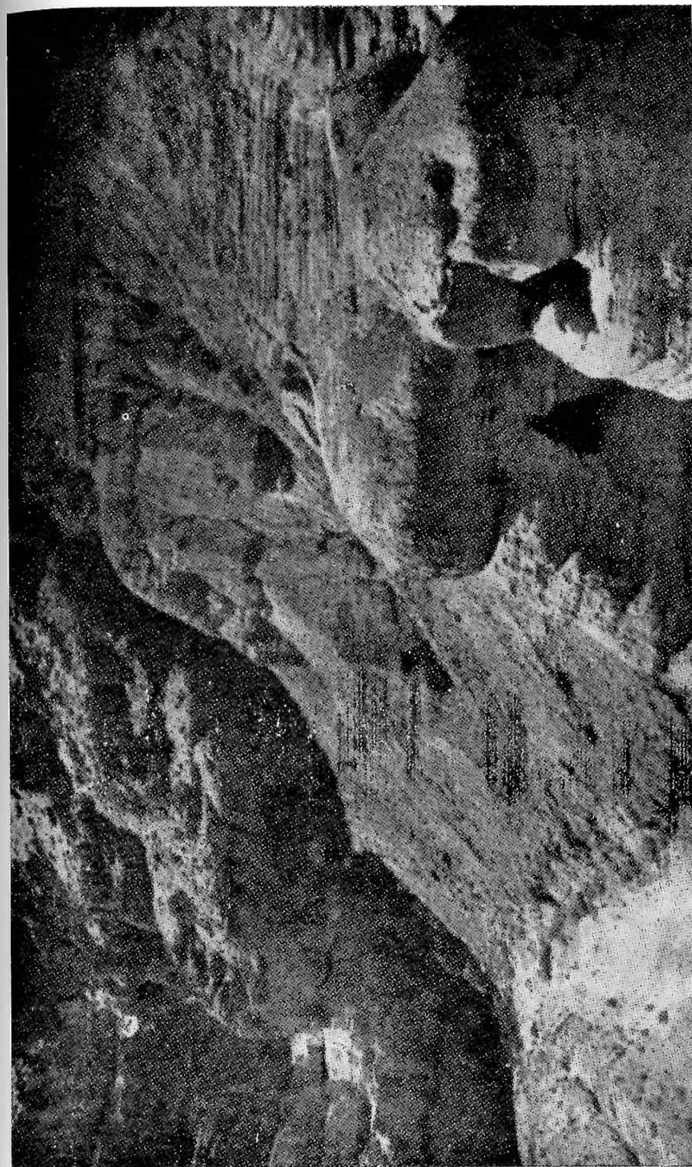
i osamljenost u povijesti. To će istaknuti slijedeće stranice.

Ne znamo da li se Krist sreo kada s kumranskim pustinjacima. Znamo da u Kumranskim rukopisima i Evanđeljima ima mnogo zajedničkih misli, mnogo zajedničkih riječi. Ali, ideali Evanđelja nisu ideali DSS. Kristov svijet malo sliči esenskom svijetu. Svi su ozbiljni istraživači uočili tu činjenicu. Analiza dokumenata i paralelnih tekstova omogućuje nam, zapravo nameće, oštre i jasne razlike između Krista i Kumrana. Ako čitamo s kraja na kraj Evanđelje i kumranske tekstove, morat ćemo se uvjeriti da osoba i djelovanje Kristovo nema u Kumranu svoga dvojnika niti svoj model. On je izvan i iznad Kumrana. Čak i Dupont-Sommer morao je priznati barem djelomično tu činjenicu u svojim kasnijim radovima. On piše: »Galilejski Učitelj, takav kakvog nam predstavljaju spisi Novoga zavjeta, izgleda u mnogočemu kao začuđujuća reinkarnacija Učitelja pravde. Dok sam se ja izražavao uz svjesnu opreznost, drugi su izostavili bitne riječi: 'Isus' — pripisalo mi se da sam tako rekao — 'nije više nego začuđujuća reinkarnacija Učitelja pravde'. To znači zamijeniti être i apparaître (biti i pokazati se), i to znači ostaviti po strani jedan važan, točno određen izraz; kada se čita 'u mnogočemu', zar nije jasno istaknuto da sličnost nije posvemašnja?«[1]. Obožavatelji Dupont-Sommera nisu uočili, nisu htjeli uočiti, ovo nijansiranje njegovih misli[2]. Možda zato da bi Krist postao reinkarnacija prošlosti i »dogma o Isusu Kristu« konačno Kumranom objašnjena. Uzaludan napor. Kumran ne tumači Krista, esenski rukopisi nisu jednostavno razjašnjenje Novog zavjeta. U to će nas uvjeriti stranice što slijede.

---

1 Dupont—Sommer, NA, 207. Na slijedećoj stranici autor je donio čitavu listu razlika što dijele ova dva Učitelja.

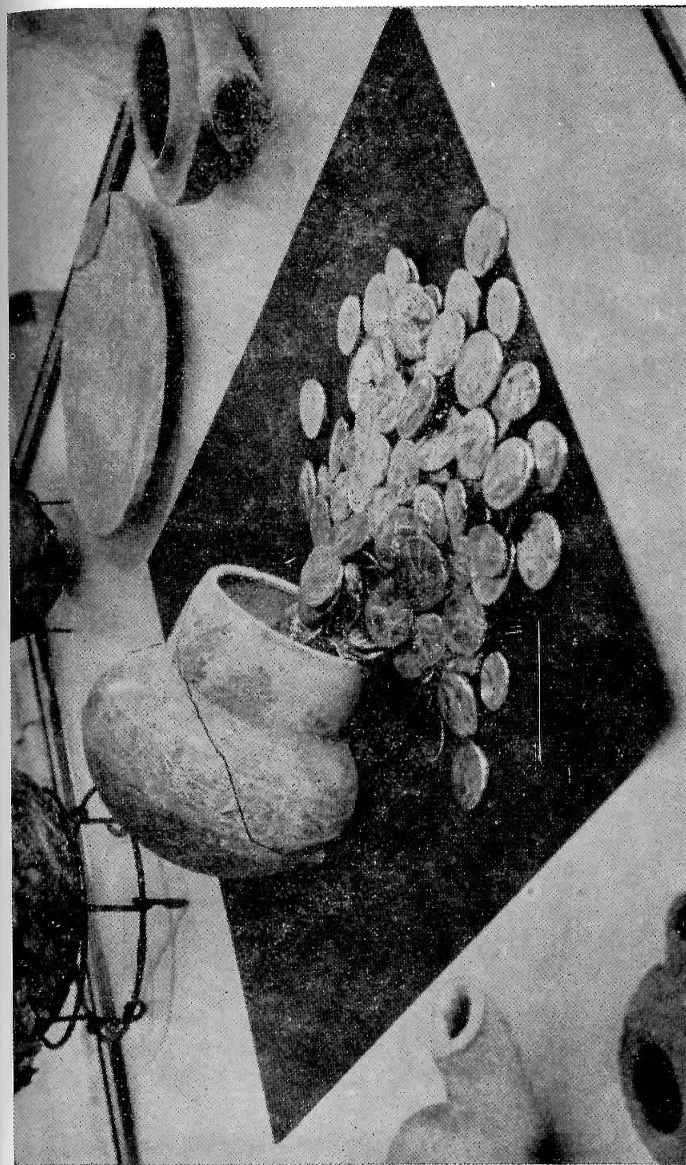
2 Vidi VUS, nav. mj.; J. L. Bory, Express, nav. dj. 22. Pisac završava svoj članak: »Ali sigurne zaključke profesora Dupont—Sommera opovrgavaju neki eminentni istraživači.« Usp. također Ed. Wilson, nav. dj. 100 sl.

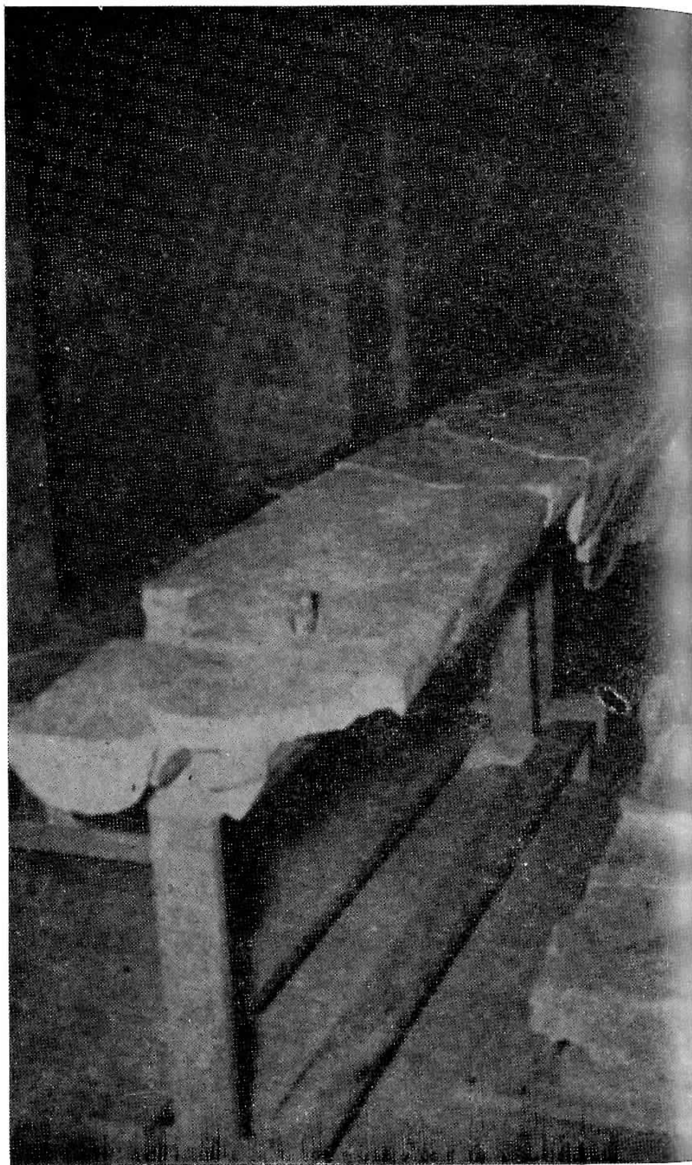
Četvrta kumranska spilja

Dvorana za sastanke i svete gozbe

Kumransko posuđe, svijeće i kasa

Kameni stol na kojem su pisani kumranski rukopisi

Čitavim životom Kumrana upravljaju Tora-propisi.

Zapovijedi i zabrane umnožile su se do nevjerojatnosti. Kumranska kazuistika svojom sitničavosti nadmašuje sve rabi-učitelje farizeja. Dok su farizeji dopuštali spasiti čovjeka, i čak ovcu, ako je upala u jamu na dan subotnjeg počinka (Mt. 12,11), Kumranci će i čovjeka ostaviti u bunaru, i ne će mu pružiti uže ili ljestve da bi sačuvali savršeno obdržavanje Tore (CD 11,16 Sl.). Mnogi propisi Tore pooštreni su: esenski radikalizam dosegao je svoju gornju točku[3].

Kristov stav prema Tori veoma je oprečan stavu Kumrana. Eseni su robovi Tore, Krist gospodar: radikalizira bitno, uklanja suvišno. Dok je u Kumranu Tora bitni faktor pravednosti, spasa i odabranja, kod Krista Tora postaje katkada zapreka na putu Bogu. Za kumransku Zajednicu temeljni je preduvjet spasa da se drže sve zapovijedi Tore, kako to svaki čas naglašava Pravilnik Zajednice. Naprotiv, Isusove teške riječi: »Jao Vama« nisu nikada upućene čak ni javnim grjenšicima, ali su upućene Tora-učiteljima, upravo onima koji se hvastaju da su sve izvršili (Mt. 23,13—32). Upropastila ih njihova sitničava revnost, njihova tehnika Tora-propisa. Tora je zid koji rastavlja, a ne put koji vodi. Carinik, koji nije imao u ruci ništa od propisa i djela Tore, »otiđe opravdan kući svojoj«, dok farizeju nije pomogla njegova Tora-praksa (Lk 18,10—14). Ovaj se uzdao u svoje snage i djela, carinik je priznao svoju totalnu nemoć i bacio se u zagrljaj Božjeg milosrđa. Tu je oštra kritika Tora-religioznosti farizeja i — možda još više — Kumrana. Spasenje je univerzalno: ne samo za one koji posjeduju teoriju i praksu Tore. Bog se obraća »religiozno deklasiranima« — »amm-haares« kojima je Tora kao teorija nepristupačna, kao praksa nemoguća. Dok je za Kumran tipično ropstvo Tori, za Krista je »tipična sloboda prema Tori«[4]. Kristov prin-

3 Usp.: »Neka nitko ne govori o poslu i radu sutrašnjeg dana« (CD 10,19); »Neka nitko ne zapovijeda svome sluzi ... na dan subotni« (CD 11,12).
4 H. Braun, *Radikalismus*, II, 53.

cip, da ništa izvan čovjeka ne prlja čovjeka (Mt 15,10 sl.), pogađa Toru u srce, jednostavno ignorira nebrojene propise ritualne čistoće u koje se zapleo religiozni život židovstva i Kumrana. »Prema svemu ne može biti nikakve sumnje da su za esene u najmanju ruku ljudski propisi i odredbe stajale u istom redu uz čisto predanje Bogu.«[5] Nalazimo se na području autohtone Tora-religioznosti. Vrednote su izgubile vrijednost; odnosno, bezvrijedno je proglašeno vrednotom, gotovo apsolutizirano. Svi ti propisi Kristu su malo vrijedni, bezvrijedni, štetni. »Tako ovo pokazuje da Isus nije bio propovjednik esenskih religioznih ideja, jer oni su religiozni poredak vrednota, kako ga je zastupao Isus,... okrenuli na glavu.«[6]

Trebalo je ponovo uspostaviti poredak religioznih vrednota, židovstvo osloboditi »židovstva«: osloboditi ga tereta Tore što ga je već više stoljeća gomilala židovska revnost... To je stvarno bila religiozna revolucija, promjena strukture duha i života... Kumran o takvoj revoluciji nije mogao ni slutiti; on je krajnje »reakcionarna« snaga judaizma, pokušaj petrifikacije Tore. Zakon, apstrakcija, zarobio je život i dušu: DSS su ilustracija. Krist je propovijedao oslobođenje od takve robije. Tu je on u nepomirljivom sukobu i s Kumranom i s Jeruzalemom.

Kristu suvremeno židovstvo i kumransko esenstvo kodificiralo je u pravne norme i ritualne obrede život, dušu i religioznost; Krist propovijeda kodeks slobode i ljubavi o kojem Kumran nije mnogo znao. Kumran kao i judaizam izvršio je nevjerojatno niveliranje najvećih religioznih obveza i najsitnijih ritualnih propisa — prašina postaje brdom; stotine fiktivnih problema i obaveza paraliziraju dušu. Krist uspostavlja poremećeni poredak vrednota: duhovno, vječno, religiozno, a tek onda vanjsko — propisi. »Ovo je trebalo činiti, a ono ne ostaviti« (Mt 23,23). Esenima je ideal mučna i sumorna Tora-pravednost; gotovo neshvatljivom upornošću nastoje da se opravdaju i spase Zakonom, vršeći

5 W. Brant, nav. dj. 273.
6 Nav. mj.

bezbrojne njegove propise. Kumran kao i Pavao osjećao je čovjekov tragični položaj: dan mu je Zakon, koji je neispunjiv. Esen grčevito vrši propise Tore, on ne izlazi iz kupaonice da ukloni osjećaj neotklonjive krivnje. Krist jednostavno, kratkim postupkom rješava čvor: uklanja Zakon, njegove nesnošljive propise. Mjesto Tore je — On i oproštenje, sigurnost, djetinjstvo u Bogu.

Krist ne dokida Toru u cjelini; to bi značilo dokinuti osnovne moralne principe koji su regulativ života i društva. Zapovijedi Božje ostaju (Mk 10,1—22). Ali u zapovijedi Krist unosi novi element: ljubav, zapovijed srca. Sve zapovijedi postaju samo jedna (Mt 27,37 sl; Mk 12,28 sl). Prema svim drugim odredbama Tore Krist ostaje suvereno slobodan. Dok se Kumranci bave »dan i noć« proučavanjem Tore (S 6,6), Evanđelja ni jednom samo riječi to niti traže, niti pretpostavljaju. Tora nije ni ključ ni sadržaj Kristovih propovijedi; on nastupa vlastitim autoritetom, a ne s Torom u ruci. Njegove riječi treba prihvatiti ili odbiti uz rizik spasa (Mt 7,24 sl; Lk 6,47 sl). »Kazano je... A ja vam kažem...«, čita se više puta u govoru na gori (Mt 5,22.28.32.34.39.44). Krist se postavlja izvan Zakona: on ga korigira, dopunja, »ispunja«. U Kumranu to bi bio jedan od najvećih grijeha.[7]

»Učite od mene« (Mt 11,29). Mojsije više nije učitelj. Krist nikad ne traži povratak Tori i Mojsiju kao uvjet obraćenja i spasa. Za Kumran, naprotiv, to je i bitno i karakteristično (S 5,8 sl; CD 15,12; 16,1). Tora u svoj svojoj širini i originalnoj čistoći prema interpretaciji Učitelja pravde pravilo je svih pravila Kumrana. Kristov horizont nije ograđen Torom: ona iščezava. Esenski svijet budućnosti je ovjekovječenje Tore, Kristov svijet budućnosti je rekonstrukcija stanja nevinosti, uništenje Tore.[8] Pracrkva, živi svjedok i tumač Kristovih misli, jednostavno će proglasiti nevažećim ob-

7 Usp. S 8,22; »Onaj koji prekrši bilo koju riječ Zakona Mojsijeva, neka se otpusti iz savjeta Zajednice i neka se više ne vrati.« Usp. također CD 20,3.6.
8 Usp. O. Betz, nav. dj. 190.

veze Tore. Nužni grubi pedagog više nije potreban, jer je nemoćan (Gal 3,25 sl). Budućnost pripada slobodi, milosti, sinovima (Gal 4,4). Isus je iza i iznad Zakona, dokinuće Zakona (Iv 8,58; Gal 3,13 sl). Dublje, šire i oštrije razlike Krist — Kumran gotovo se ne da ni zamisliti.

Krist se oslobodio Tore na najosjetljivijoj točki: u svetkovanju subote. Kao da je demonstrativno kršio subotni mir — svetkovinu. Crkva će za »dan Gospodnji« proglasiti nedjelju. »Za to kršćanska Crkva ne bi nikada imala hrabrosti niti čiste savjesti da nije Isus prije sa subotom principijelno raskrstio.«[9] Mi sebi teško možemo i predstaviti što je za Židove bio kompleks sabatizma: pravilo vjere, dokaz vjernosti i pravovjernosti. U tom pogledu eseni su veći rigoristi nego itko od njima suvremenih Židova. CD donosi čitav niz pooštrenih propisa s obzirom na subotni mir i svetkovanje (CD 10,19—11,17). Čak i čovjeka treba ostaviti u »cisterni« na dan subotni (CD 11,16 sl). Krist poziva na zdravi razum i otklanja bolesni sabatizam. Njegovi učenici trgaju i jedu klasje u subotu (Mk 2,23 sl; Mt 12,1 sl). To je izazvalo farizeje. Kako bi tek reagirali kumranski fanatici Tore? Međutim, Krist se ne povlači, nego napada i postavlja veliki princip: »Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote. Stoga je Sin Čovječji gospodar i subote« (Mk 2,27). On svoje spasiteljsko djelovanje obavlja i u subotu: ozdravlja čovjeka s usahlom rukom (Mk 3,1 sl), liječi slijepca od rođenja (Iv 9,1). »Ovaj čovjek ne dolazi od Boga: ne svetkuje subote« (Iv 9,16), bit će odgovor Židova. Svi u subotu ozdravljeni mogli su bez kakve muke i štete ozdraviti i nekoliko sati kasnije, ali Krist ne čeka taj čas; kao da hoće prekinuti sa subotom i na taj lom aklimatizirati svoje učenike. Oni će tako i shvatiti misao Učitelja: Tora i subota bit će napušteni posve i zauvijek. Židovi, sinedrij, tražit će da ga ubiju, jer je — misle — dirnuo u najsvetiju i najosjetljiviju točku Tore — subotu (Mt 12,14; Mk 3,6; Iv 5,18).

9 Stauffer, nav. dj. 23.

Tora je u Kumranu mjera svega, Bogom dani kriterij svetosti i pravde, dokaz izabranja. Krist dokida tu mjeru, postavlja drugi kriterij: Zakon nije više put k Bogu. Eto linije koja Krista odvaja od judaizma, pogotovo esenskog judaizma. Esenstvo je ovjekovječenje Zakona u njegovoj pustinjskoj interpretaciji, Krist je njegovo ispunjenje koje ga dokida. Esen je skrupulozniji rob Tore nego farizej; njegova je misao: neka živi slovo, makar umro čovjek (CD 11,12.16). Krist dokida tu okrutnost Tore: zakon ljubavi i milosrđa ima primat pred propisima Zakona (Mt 12,11 sl). »Sin Čovječji je gospodar i subote« (Mt 12,7); esen je, naprotiv, skamenjeni rob subote.

Misao Kristova je potpuno oprečna Kumranu, njegova nadahnuća su iz drugog vrela, on je izvan i iznad kumranskog svijeta, možda i svjesno negiranje toga svijeta. Tora je našla u Kumranu svoje očajne branitelje. Protiv toga duha, ovjekovječenja toga duha, protiv ledenih zabrana Tore, protiv čitavog spleta propisa koji su gušili dušu, Krist se borio principijelno i programatski. »Zato između duha Isusova i duha ljudi iz pustinje nema nikakve srodnosti i veze. Zato nije moglo biti između Kumrana i Isusa nikakve zajednice, sporazuma ni snošljivosti. Isus jednostavno nije imao nikakvog mjesta u svijetu ljudi pustinje. Da je tražio to mjesto, da je došao u ruke ljudi iz pustinje, oni bi u Kumranu pobunjenika protiv subote po svojoj logici i svojoj Tora-egzegezi točno onako osudili i morali osuditi na smrt kako se dogodilo u Jeruzalemu.«[10]

Židovstvo Jeruzalema, pogotovo židovstvo Kumrana, držalo se slijepo ritualnih propisa Tore i svojih tradicija, njihova materijalnog izvršavanja i ne pitajući uvijek za njihov nutarnji sadržaj i vrijednost. Bogu može doći samo tko točno i dokraja iz dana u dan obavlja sve obrede što ih nameću Tora i učitelj Zajednice. Tora-radikalizam, iako svjestan svoje nemoći, ustrajno je na liniji ekstremnog judaizma: čovjeka konačno spasavaju njegova dobra djela, a ne prazne ruke

10 Nav. dj. 27.

i Božje milosrđe; spas osiguravaju Tora-propisi.[11] Čitav život svakoga dana opleten je tim obredima među kojima reprezentativno mjesto zauzima dobro poznati kompleks ritualnih pranja, kupanja i zabranjenih jela. Okamenjeni propisi ritualnih čišćenja i legalne čistoće postaju sami sebi svrhom. »Jedna fiks-ideja postala je moćnija od čovjeka.«[12]

Treba još jednom naglasiti: Krist ne dokida Toru u cjelini, ali je prema toj nezaobilaznoj i sveobuhvatnoj zarobljivačkoj židovsko-esenskoj normi života kritičan i slobodan; on traži totalnu promjenu mentaliteta i duha, a ne brojenje i nabrajanje šta je sve naređeno i izvršeno. Kad to traži čovjek, Isus dokida subotu. Za to bi u Kumranu bio triput proklet. Ako Krist ne dokida Toru u cjelini, dokida Tora-ritualizam: taj nije garant duhovne čistoće. Izvan čovjeka ništa nije prljavo; što je u njemu može zaprljati čitav svijet. Nema nečistih ruku, ni nečistih jela; samo srce je prljavo (Mk 7,15—23). Krist vraća čovjeku njegovu vrijednost i veličinu. Tora-propisi i čiste ruke služe čovjeku, a ne obrnuto. »Zašto tvoji učenici prestupaju predaju starih? Ne peru ruke prije jela« (Mt 15,2). Židovstvo kao i esenstvo na tablici vrednota stavilo je ne samo u isti red ritualne propise i etičke principe, nego još više: prvi su u židovskoj psihi i životu dobili odlučujuću vrijednost (Mt 23,24 sl). Tim je izgubljen nutarnji sadržaj religioznosti, religija je ostala bez srca i duše. Vanjske formalnosti su gušile, a nisu bogatile dušu.

Krist je raščistio s tom abnormalnom religioznosti, s tim kompleksom rituala, ceremonijala i legalne čistoće što je gušio i dnevni život i dušu; on je odgovorio dokidanjem svih tih nemogućih propisa i upozorio na jedinu vrednotu: čistoću srca (Mt 15,3—20). Treba očistiti najprije iznutra čašu i zdjelu (Mt 23,26 sl), vratiti religiji i duši nutarnju vrijednost, primat etičkih zakona i obveza, primat ljubavi.

---

11 Usp. H. Braun, *Die Bedeutung der Qumranfunde für das Verständnis Jesu von Nazareth*, Gesammelte Studien, 96 sl.

12 Brant, nav. dj. 141.

Unutarnju antinomiju judaizma Kumran je još i zaoštrio. Propisi legalne čistoće postali su još brojniji i još više nemogući (CD 12,11 ssl). Doduše, praznu židovsku dušu Kumran je pokušao ispuniti i stvarnim autentičnim religioznim sadržajem, ali stvarno je povećao breme Tore i propisa. Krist je rasjekao taj čvor, jednostavno izbacio iz etičkog kodeksa i života taj balast i taj suvišni prtljag legalne čistoće i formalističke religioznosti. Nije potrebno uvijek oprati ruku pa uzeti zalogaj. Prljavo srce prlja i ruku i kruh. Ne prlja čovjeka ništa što ubacuje u želudac, nego što izbacuje iz srca. Očisti srce i čiste su ruke! (Mt 15,20; Mk 7,14; 7,23). Krist je legalnu čistoću jednostavno izbacio iz kategorije etičkih, religioznih vrednota. Esenima je, naprotiv, to prva od vrednota. Opreka Krist — Kumran ne može biti veća. Židovstvo je stoljećima izgrađivalo »ogradu oko Zakona«, gomilalo propise na propise. Kumran je tu ogradu još i pojačao. Krist je uklonio taj plot, tu šumu propisa koja je gušila život: on je iznad Tore, izvan i iznad Kumrana. Njegovu riječ i njegovu osobu Kumran ne može protumačiti.

Krista i Kumran bitno dijeli i stav prema čovjeku. Taj je radikalno oprečan. Eseni su razdijelili svijet na »sinove svjetla« i »sinove tame«. Jedni su vrijedni samo ljubavi, drugi samo mržnje (S 1,9—11). Kod Krista ni sjene nečeg sličnoga. On prima i nagrađuje i najmanji znak dobre volje i obraćenja, želi sve sebi privući (Iv 12,22); njemu su nepoznati osjećaji mržnje, čak i izdajicu zove prijateljem (Mt 26,50); na križu moli za svoje krvnike (Lk 23,34). Esenski svijet i vizija svijeta daleko je od realnosti: nebulozan, fantastičan i u korijenu zao: zato vrijedan samo mržnje. Esen se odvojio od toga svijeta da ostane čist i tako se spasi (S 8,12 sl): vlastita ga slabost odvaja od ljudi. On krije sebe i svoj put spasa »od sinova propasti« (S 9,16), ne prima ni od koga ni jelo ni piće (S 5,16). Krist, naprotiv, ne bježi od »nečistih«, traži »izgubljeno« — baš te »sinove propasti«. On je na čvrstom tlu realnosti. Tu je njegova božanska superiornost. Prijatelj je carinicima i grješnicima, jede i pije s njima; ne boji se da mu noge operu ruke bludnice (Lk 7,34 sl). Kumran se izolirao

pustinjom i životom od ljudskog čopora (S 8,10—13; 9,20 sl; CD 4,10—12), Krist šalje dvanaest ribara u čopor ljudskih vukova (Mt 10,16). Kumran je zabrinut za sud svijetu. Gotovo svaka stranica rukopisa žedna je suda i osude.[13] Krist je zabrinut za spas svijeta: Evanđelje je blaga vijest i svaka njegova stranica govori o spasu, milosrđu i ljubavi.

Ukratko: Krist i Kumran posve drukčije gledaju svijet i čovjeka. Esenstvo je uskogrudno židovstvo, jedan njegov ekstrem koji je spas i milost sveo na mali broj »sinova svjetla«; Kristova misao je univerzalna, židovstvu posve nova, Kumranu posve strana. Kumran se zatvorio u tijesne okvire svoje male Zajednice i s teološkom mržnjom svog neobičnog naziranja spasenja čeka uništenje svijeta. Krist, naprotiv, sve poziva k sebi: za sve ima nade i ljubavi. Kumran je sužavanje spasenja na malu pustinjsku skupinu, Krist njegovo raširenje na čitav svijet. Kumranska točka u Kristu postaje krug s neograničenim promjerom.

Kristova misao daleko nadvisuje Kumran. Čovječanstvo je gadni korov na Božjoj njivi, i esen bježi u pustinju nepovratno da se ne zaplete u taj korov zla. Njihova je misao da i Bog mora napustiti i mrziti takav svijet. Oni nisu mogli ni slutiti »da Bog može poduzeti ovu ludost nad ludostima — da siđe u ljudsku kaljužu koja se zove Utjelovljenje«.[14] Tražiti jednu ovcu, što se odvojila da pase otrov, a ostaviti devedesetidevet poslušnih, esenu bi bila ludost nad ludostima. Zagrliti grješnika toliko je božanski da Kumran o tom nije ni slutio. Grješnicima kumranski Učitelj i njegova Zajednica donose evanđelje uništenja — suze i krv (Pravilnik rata — M); Krist Veselu vijest svima, ali prije svih: slomljenima, obespravljenima, grješnicima (Mk 2,18; Mt 21,31). On se druži s carinicima i grješnicima (Lk 7,34), dopušta da mu javna grešnica opere noge. Družiti se s tim otpadom bilo je za Židova, pogotovo za esena, nezamislivo, jer to je značilo nepopravljivo se

13 Usp. pHab 10,3—5; 12,12—13,4; M — *Pravilnik rata* govori o eshatološkom uništenju svijeta.
14 Barthélemy, nav. dj. 213.

opoganiti. »Nauka o Bogu, koji sebi zove grješnike, morala je za kumransku Zajednicu biti bogokletva.«[15] Kumranska Zajednica je sveti, za izabrane zatvoreni prostor, gdje još samo anđelima ima mjesta (H 6,13; M 7,6; 12,4; S^b 4,26). Bog je u potrazi za grješnicima! Kakva nemogućnost za esene?!

Kumranski Učitelj i Učitelj iz Nazareta veoma se razlikuju u poimanju Boga, veoma različito shvaćaju odnos Bog — čovjek. Učitelju pravde Bog je prije svega Bog mudrosti, tajnovitosti, snage i čudesa (H 4,13. 28.29; 5,15.26; 6,11.12). Njegova mudrost nadahnjuje i vodi Zajednicu preko njezina učitelja, ali traži strogo da se vrše i izvrše sve zapovijedi, čitava Tora (H 6,9 sl; 7,14). Božju mudrost prati njegova svemoć pred kojom čovjek nestaje (H 4,29 sl; 4,31.38; 7,13.16; 10,3—12). Međutim, ta svemoć je s bičem u ruci, uništavajuća (H 4,18.20.28; 5,4.7 sl). Samo za članove Zajednice bit će milosrđa kad Svemoćni posjeti svijet uništenjem (H 4,20; 6,35). U esenskim rukopisima Bog je prije svega daleki Bog, gospodar i sudac, nedohvatan i srcu i rukama stvorenog bića. Od njega nas dijeli beskrajno duboki ponor.[16] U središtu kumranske religioznosti i teologije je Bog svevladar, Bog gospodar, Bog prijetnje i suda. Naprotiv, u centru Kristova propovijedanja je Bog dobrote, praštanja, milosrđa i ljubavi — Otac. Za ovakvog Boga ne zna kumranski Učitelj. Djetinji vapaj — »Oče!« — ne pozna ni Kumran ni Jeruzalem. Židovstvo, pogotovo esenstvo nije moglo dopustiti da Bog brine jednaku brigu o dobrima i propalicama (Mt 5,45). Kumran nije mogao shvatiti Boga koji grli propalog sina kad se vratio u očev dom (Lk 15,20). Sudar — sukob Kristov sa židovstvom upravo je na ovoj liniji: On kupi oko sebe »ološ«... Zar to može biti Izraelov mesija? Takvu nepodnosivu blasfemiju Kumran i njegov Učitelj još teže bi mu oprostili. Golgota bi za to još uvijek bila blagost.

15 G. Jeremias, nav. dj. 339.
16 Usp. nav. dj. 343.

Kumran i Krista veoma oštro dijeli stav prema fizičkoj i moralnoj bijedi čovjeka. Svi fizički, psihički i moralno opterećeni isključeni su iz kumranske Zajednice i nada.[17] Naprotiv, na Kristovoj gozbi sjedit će baš ovi gosti (Mt 22,9; Lk 14,21). Upravo kao da je to svjesna reakcija na kumransko ograničavanje spasa, polemička aluzija na religioznost bez širine i srca koja ograničava Božji spas samo na savršene po ritualu Tore.[18] Bog nije Bog savršenih nego svih: on je bitno i prije svega Otac pun brige i milosrđa i za propalu djecu (Mt 5,43 sl; 7,7 sl; Lk 12,32). U čitavoj esenskoj literaturi samo se jednom čita: »Jer ti si Otac svih sinova tvoje istine« (H 9,35). Još uvijek on je otac malobrojnih sinova. Naprotiv, Evanđelje ne bira između dobrih i zlih: otac je svima otac (Mt 5,44 sl). Misao Božjeg očinstva, srca, milosrđa za sve i svakoga impregnira Evanđelje. Kumranu je ona ostala strana i nepoznata.

Esenima je isto tako ostala nepoznata univerzalnost ljubavi i bratstva. Dok jedan učeni Židov pita: »Tko je moj bližnji?« (Lk 10,29), dok esen izbjegava svaki kontakt s »opakima« (S 5,13—20) — on treba naučiti »vječnom mržnjom mrziti 'sinove propasti'« (S 9,21 sl) — dotle Krist bratstvo i ljubav u Bogu proširuje na sve ljude. Prezreni Samaritanac daleko je pred bešćutnim službnicima Tore. Klasno povlašteni pred Torom nisu povlašteni pred Bogom. Ljubav za sve, milosrđe svima — to je Bog, to traži Bog (Lk 10,25 sl).

»Čuli ste da je rečeno: 'Ljubi svoga bližnjega i mrzi svoga neprijatelja!' A ja vam kažem: Ljubite svoje neprijatelje i molite za one koji vas progone...« (Mt 5,43 sl). Ljubav prema bližnjima davno je zapovjeđena (Lk 19,18). Ali gdje su čuli slušatelji Kristovi zapovijed mržnje?! Gotovo se nameće misao da je to aluzija na esensku zapovijed mržnje. Za nju ne zna ni Stari zavjet ni židovska literatura.[19] Međutim, DSS puni su mržnje i kletve za »sinove tame« (S 1,4.10; 2,4 sl; 8,6; 9,21). Kumran je u svom čudnom žaru željan uništenja, žedan krvi i rata koji će uništiti sve neprijatelje: čitav golemi svijet (M — Pravilnik rata; CD 19,10 sl). Zapovijed mržnje za »sinove tame« u stopu prati kumransku zapovijed ljubavi za »sinove svjetla« (S 1,3.9; 2,1 sl; 9,21 sl): dualizam Kumrana dosljedan je i neumoljiv. Krist, naprotiv, zna samo za jednu zapovijed: ljubav — koja grli i prijatelje i neprijatelje; jer su svi Očeva djeca (Mt 5,45; Lk 6,35). Isus odbija mržnju i neprijateljstvo: ljubav je jedina osveta. »Pravi neprijatelj pobožnog čovjeka nije za Isusovu tradiciju bližnji nego vlastito neposlušno ja. Obrana protiv bližnjega je borba na krivom frontu.«[20] Ljubav ne pozna tuđinca: intenzivno i ekstenzivno ona nema granica. Granice su joj samo ograničenost naših snaga. »Isus zapovijeda ljubav prema neprijatelju i tim raširuje pojam bližnjega na nečuven način.«[21] On zabranjuje svaku osvetu, samovlasno obračunavanje (Mt 5,38). Nitko nije pozvan niti da sudi »svoga brata« (Mt 7,1 sl). Duh Kumrana je vrlo daleko od takvih shvaćanja. Njegovi asketi s najvećom nestrpljivošću očekuju dan osude i osvete. Eseni ne mogu shvatiti ni prihvatiti da grješnik — po njima — Božji neprijatelj može biti prijatelj Božjeg prijatelja. Koga mrzi Bog — eseni su držali da grešnike Bog mora mrziti — toga mora mrziti i Božji izabranik — član Zajednice. Daleko je od esena da Bog može drukčije misliti. Krajnje stroga ljudska pravda, koja je dobila gotovo dogmatizirani oblik apsolutne predestinacije u esenskoj teologiji, pretvorila je golemu većinu čovječanstva u masu osuđenih, predmet neugasive mržnje Božje; Isus, naprotiv, uči da su svi pozvani Bogu na srce (Mt 18,14; Lk 16,16), da je svatko predmet neugasive Božje ljubavi.[22] Kako su Krist i eseni geografski i vremenski bili tako blizu, a u biti, u dnu vlastite stvarnosti, daleko kao polovi? Kumranci su Božji ekskluzivisti. Ledeno odvajanje od čovjeka, od čitavoga svijeta odvaja u korijenu esene od Krista;

17 Usp. 4QD^h — fragment kopije CD iz četvrte spilje; S^a 2,3—9.
18 Usp. Milik, nav. dj. 76.
19 Usp. Schubert, nav. dj. 123.

20 H. Braun, *Radikalismus*, II, 98 sl.
21 Nav. dj. 91.
22 Usp. Barthélemy, nav. dj. 214.

njegov univerzalizam spasa, ljubavi, bratstva Kumranu je tuđ i nemoguć: Kumran ne tumači Krista.

Krist je izraziti antiseparatist. Kumran je utjelovljenje svjesnog, školovanog separatizma — izdvajanja (S 8,10—16). Krist se ne odvaja i ne izdvaja ni od koga; prema svima ima otvoreno srce i pružene ruke (Mt 11,19; 20,1—5; Lk 14, 15—24 i par.). Socijalni, fizički esenski separatizam prati njihov duhovni, religiozni separatizam: Kumran je krajnje ezoteričan (S 5,16). Svoje misli i svoj spas krije strogo u strogo ograničenom krugu (S 8,10—12). Krist je čovjek javnosti: on i njegova riječ putuju uzduž i poprijeko Palestinom, obraća se javno i svima (Mt 5,13—16; Iv 18,20). Kumran je obilježen »svetim« separatizmom: on je Zajednica »izabranika«, pravednika, svetih; grješnika on proklinje (S 2,11—18); svim mogućim ogradama izolira se od tog ljudskog otpada (S 5,13—20). Krist je tu upravo radi grješnika: njih treba i traži (Mt 11,19; Lk 14,15—24 i par.). Da li je to svjesno proračunata kritika kumranskog separatizma? Svakako je kritika općežidovskog mentaliteta, nacionalnog eshatološko-spasiteljskog židovskog separatizma. Najdrastičniji oblik esenskog separatizma je njihova ograda ljubavi oko vlastite Zajednice, koja je istodobno ograda mržnje i mržnja kao zapovijed prema onima vani (S 1,9—11; 9,21 sl). Kod Krista mržnja mora iščeznuti (Mt 15,24 sl i par.). Ljubiti treba i neprijatelje (Mt 5,43 sl). U Kumranu ljubav svršava na granicama Zajednice; dalje je mržnja i obveza mržnje. Kod Krista ljubav je bez granica kao i dobrota nebeskog Oca. Radikalni esenski separatizam i radikalno Kristovo nijekanje svih granica što razdvajaju, odvaja radikalno esensku i Kristovu misao.[23]

Krist je opoziv, »Bankrotterklärung« — objava stečaja — (Vögtle) židovstva, pogotovu njegove krajnje krajnosti: esenstva. Krist je svojom pojavom, riječi i praksom potpuno negiranje Kumrana; negiranje onog grčevitog ljudskog napora što je oko Tore htio skupiti

23 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament, II,* str. 235—239.

samo »čiste«, »svete« i osnovati kraljevstvo »sinova svjetla«. Krist vrata kraljevstva otvara svima. Dosta je prihvatiti njegovu riječ i »poći« za njim. Sav taj aparat Tore, sva ta tehnika zakonskog opravdanja i legalne čistoće samo je suvišno opterećenje. Zato Krist ne pazi na ta kupanja, pranja i subote. Sa začuđujućom slobodom on poništava farizejsku, pogotovo esensku praksu i misao, makar to židovstvu bila sablazan. U zadnjoj fazi povijesti spas Božji treba da probije uske granice judaizma: mesija i kraljevstvo svojina je svega svijeta. Kumran to nije mogao niti shvatiti niti prihvatiti. Njegova se misao zalijepila uz »vjerni ostatak«.[24] Kumran je iselio iz svijeta i savršeno izolirao svoje stanovnike; duh, misao, tijelo, rad, imetak, ništa ne smije doći u dodir s prljavim »sinovima tame« (S 1,11 sl; 5,1 sl; 6,2 i dr.). Esenska svetost je ugrožena sa svih strana; esen je pobjegao iz svijeta kojemu nema spasa; on je sam nemoćan da ga popravi. Svijet je beznadno izgubljen i esen napušta lađu što tone.

Krist nastupa posve drukčije. On ima savršeno povjerenje u svoju osobu i svoju misiju. Okružen bijedom i grijehom on je u svjesnom kontaktu s tom bijedom, fizičkom i moralnom; ne izbjegava ni talog ljudskog društva; on je došao da prije svih drugih podigne ta bića sa dna (Mt 9,12 sl); kreće se među »odbačenima«, neukim svijetom kojemu su svi ti farizejsko-esenski propisi i teret i nepoznanica. Ne plaši se ni grješnika ni carinika, njihova stola ni njihove ljubavi. Zato će ga nazvati izjelicom i pijanicom, prijateljem ološa i unaprijed prokletih (Mk 2,16). Ali on je došao radi ološa. »Ne treba zdravima liječnik nego bolesnima. Nisam došao da zovem pravednike, nego grešnike« (Mk 2,17). Bolesni su prva Kristova briga. »Učitelj pravde stoji pored farizeja u priči o farizeju i cariniku (Lk 18,10—14). On zahvaljuje i on stvarno zahvaljuje Bogu — što je imao mogućnost da ispuni Zakon — i on ga je stvarno ispunio; on zahvaljuje Bogu potpuno uvjeren da je njemu izvršitelju Zakona i pobožniku, koji ide

24 Usp. Vögtle, nav. dj. 14.

putem svetosti, osiguran Božji spas, u opreci prema kršiocima Zakona koje će stići uništenje. I Isusov sud, da Bog upravo prima nečiste i grješne koji se bespomoćno predaju Bogu, a ne pobožnjake sigurne u sebe, pogađa i njega. Opreka je nepremostiva.«[25] Da je Učitelj pravde bio Kristov suvremenik, sigurno bi bio jedan od njegovih najvećih protivnika. Dva učitelja su na dva suprotna pola. Među njima je suprotnost: Tora — Evanđelje.

Kristov nastup, stav, riječ i djelo je živi, glasni prosvjed protiv monopoliziranja svetosti, spasa i Božjeg izabranja od Kumrana i sličnih grupa; protest protiv ograničavanja Božje ljubavi. Bog je »Abba« — »Tata« kojemu svatko smije govoriti, makar mu bilo prljavo srce i usta. Takvi su prva Božja ljubav, njima je namijenjena »Vesela vijest«. Kristov stav prema čovjeku konkretnom, prljavom čovjeku, upravo je krajnja protivnost esenskom stavu, njegovo negiranje, protest protiv njega. Da razjasni taj novi stav Boga prema čovjeku, tu svu originalnost Božje ljubavi Krist je ispričao najljepše priče o toj ljubavi, koja grli propalu djecu (Lk 15). To je »Blaga vijest« Božjeg srca, »evanđelje u Evanđelju«. U Kumranu se nije čula takva priča ni takva pjesma. Eseni traže obračun.

Krist i Kumran bitno se razilaze. Ako se Krist kada sreo s esenskim pustinjacima, njihov sud nije bio o njemu nimalo pozitivniji od poznate osude sa strane farizeja: »Gle izjelice i pijanice, gle prijatelja carinika i grješnika!« (Mt 11,19). On ne bijaše divlji, pustinjski asket poput ljudi Kumrana što čeka da u ruke dobije Božji mač, da nepoštedno i »bez ostatka« obračuna s prljavim svijetom. U njihovim očima, po njihovoj teološkoj logici Krist bi bio i morao biti jedan od velikih grjenšika, oskvrnitelj Tore. Okružen ljudima »podzemlja«: carinicima, poganima, grešnicima najniže vrste, fizički i duhovno iznakaženima — što bi zaslužio po ocjeni esenskih asketa? Najmanje: prezir i prokletstvo.

25 G. Jeremias, nav. dj. 352 sl.

Utvrđen je bliski paralelizam između dvaju Učitelja u shvaćanju obraćenja; ono je zaokret koji posve i trajno preoblikuje i drukčije usmjeruje život. Ipak u tom prividnom paralelizmu krije se velika razlika u sadržaju. »Razliku između Učitelja pravde i Isusa treba opet shvatiti kao opreku Zakon — Evanđelje. Kod Učitelja obraćenje znači s puno muke ispunjavanje svih Božjih zapovijedi. Od izvanrednog je značenja da Zajednica za 'obraćenje Bogu' (16,17; CD 20,23) isto tako dobro može reći 'obratiti se Mojsijevu Zakonu' (S 5,8; CD 15,9.12; 16,1.4); to znači: obraćenje da se ispune sve zapovijedi prema objavljenom Tora — tumačenju Učitelja pravde. Obraćenje kod Isusa znači: opet pred Bogom postati dijete (Mt 18,3), vratiti se u očinsku kuću (Lk 15,20). Pokora je veseo događaj; ona je dio evanđelja«.[26] Na jednoj strani Tora u ruci i grčeviti čovjekov napor da se ona u cjelini izvrši; na drugoj: raširena ruka Božjeg milosrđa i otvorena vrata u očinski dom. Dosta je samo reći: sagriješio sam (Lk 15,21 sl).

Učitelj iz Kumrana i Učitelj iz Nazareta postavljaju na čovjeka najveće zahtjeve, totalno angažiranje. Dotle idu paralelno. Međutim, motiviranje i smjer angažiranja duboko je različit. Kod kumranskog Učitelja čovjek je izvršio sve kad je izvršio sve zahtjeve Tore u interpretaciji esenskog proroka (H 6,6 sl; 6,20; S 5,1 sl; 10—20; 9,5 sl 20; CD 6,14 sl). To je bila tako golema gomila da se esen uvijek morao pitati da li je sve izvršeno. Tora je gomilanjem židovskih i kumranskih propisa postala vlastito uništenje. Krist potvrđuje i traži ispunjavanje konkretnih zapovijedi, okosnicu Tore (Mt 5,17—48; Lk 18,20). Međutim, on suvereno uklanja od tih Božjih normi sav onaj korov židovskih, pogotovo kumranskih propisa, čisti Božji kodeks vladanja od nemogućeg ljudskog nanosa; njemu je strana sva ta Tora - kazuistika, sva ta kumransko-židovska tehnika - etika, formalizam bez duha i sadržaja. Sve to on križa odjednom i zauvijek, bez krzmanja i isprika (Mk 7,15 par.; 12,11—13; Lk 11,3 sl). To je značilo objaviti

26 Nav. dj. 344 sl.

rat judaizmu. »Tko osporava da nečistoća izvana prodire u čovjeka, pogađa pretpostavke i tekst Tore i autoritet samoga Mojsija.«[27] Za esena još više nego za ostalo židovstvo bio bi to neoprostivi atentat ne na Toru nego na Jahvea. Krist težište religije i religioznosti premješta u srce. Pokretna snaga nije Tora nego ljubav. Očeva sveobuhvatna ljubav ljubi i oprašta, ali i obavezuje na opraštanje i ljubav (Mt 18,23—35; 5,44). Bit će osuđeni koji na darežljivu Božju ljubav nisu odgovorili ljubavlju prema subraći; ubili su svoju vječnost, jer su ubili ljubav (Mt 18,35; 25,41—46). O širini Božjeg srca i obvezâ da to bude mjera našeg srca i rada Učitelj pravde nema ni slutnji; Kumran ne pozna takav jezik. »Tako je Isus u svojoj etici od židovstva veoma udaljen i tamo gdje se pojedini sadržaji njegovih zahtjeva slažu s onima u židovstvu.«[28] Kumranci se kupe oko Tore — ona je spas — treba je samo svu izvršiti; Krist kupi čitav svijet oko Božjeg srca — ono dijeli spas; treba samo pružiti ruke.

Međutim, lista svega što dijeli Krista i Kumran nije tim iscrpljena. Kumran traži obligatni asketizam, potpuno odricanje, napuštanje svijeta, željeznu disciplinu, život po strogom pravilu (S 1,11 sl; 5,1 sl; 6,2; 8,10 sl; 9,22 sl). Ni Krist nije propovijedao život ruža i pjesme: samozataja je nužda; žrtva koju traži vječnost (Mt 16,24 sl). Ali Krist ne traži od svih, iako nekima savjetuje totalno odricanje obitelji i bogatstva (Mt 19,12—21). U svakom slučaju od njega je daleko surova i sumorna kumranska askeza; on je sa svojim učenicima i na svadbi i za stolom bogatog carinika nedaleko od Kumrana — u Jerihonu (Lk 19,1 sl). Esenska askeza je mučenička, grčevita, strogo propisana, sitničava. Kristova naprotiv vesela, slobodna, velikodušna.

Biti svet kod esena jednako je pridružiti se nebeskoj zajednici anđela i s njima hvaliti Gospodina; Zajednica je plodno krilo drugova anđelima (H 3,7 sl; 22,23). To su konačne perspektive esenstva. Židovstvo

27 E. Käsemann, *Das Problem das Historischen Jesus*, ZThK, 51, 1954, 146.
28 G. Jeremias, nav. dj. 346.

nije moglo dalje; svetost je spiritualizirana, ali spiritualizacija ima svoje zemaljske granice.[29]

Kristovo kraljevstvo također »nije od ovoga svijeta« (Iv 18,36), ali ono nije esenske boje. Zadnji domet esenske svetosti i oduhovljenja religije i kulta još uvijek je beskrajno nisko. Kumran je želio da se pridruži anđelima, Krist hoće da sa Sinom budemo sinovi i »savršeni kao Otac« (Mt 5,48). Kumran je tražio angelizaciju svijeta, Krist propovijeda njegovu divinizaciju. Kumran gleda u Bogu misterij veličina, Krist misterij ljubavi; On je dopunio staru definiciju Boga. »Bog je ljubav« (1Iv 4,8.16), zapisao je najintimniji učenik Kristov. Čovjek mora postati ljubav, sresti se s bitnom, ontičkom ljubavi: Bogom. Čovjek i čovjek, čovjek i Bog sve u istom krugu ljubavi — eto biti svetosti i religije koju traži i propovijeda Isus.[30] Društvo — jedinstvo s anđelima, društvo — jedinstvo s Bogom: toliko je daleko Kumran od Krista. Esenski napor nije dosegao Boga: zato je Bog došao na doseg ruke.

Kumran od Krista dijeli i uloga svećenstva u kumranskom »Novom savezu«. Uz svećenstvo, odnosno svećeničku dinastiju Sadokida vezana je sudbina Zajednice, sudbina eshatološkog kraljevstva, spasa i izbavljenja. »Novi savez«, koji će biti konačan i vječan — tako je očekivao Kumran — ne da se ni zamisliti bez djece Aronove, bez sinova Sadokovih. Njihova su prva mjesta na mesijanskoj gozbi. Mesija Aronov po rangu uvijek je prije mesije Izraelova (S^a 2,12 sl). U Kristovom Novom zavjetu nema mjesta Sadokidima, nema povlastica (Mt 20,16); u aparatu njegova kraljevstva starozavjetnom svećenstvu nema uopće mjesta ni spomena. To bi u Kumranu bio nepodnosiv zločin.

»Kraljevstvo nebesko«, »kraljevstvo Božje«, što ga propovijeda Krist, ne sliči eshatološkim nadama Kumrana. Kristova terminologija ne nalazi se u Kumranu, njegov duh još manje. Eseni su fanatični nacionalisti. Krist je »internacionalist«. Krv nije osobita vrednota.

29 Usp. Barthélemy, nav. dj. 212 sl.
30 Usp. nav. mj.

Upadno je da je Krist upravo jednoj Samaritanki otkrio najveće tajne svoje osobe i svoje nauke.

Eseni su imperijalisti. Svi narodi služit će Jeruzalemu. Kralj — mesija vladat će svijetom. Pravilnik rata — Milhamah — razrađuje fantastičnu strategiju osvajanja svijeta, uništenja »sinova tame« (M 12,10—15). Takvu misao mesijanizma Krist je čupao iz korijena: on je za imperijalizam ljubavi. Milosrđe Božje nema granica. Njegova je mjera — bez mjere (Lk 15). Kumransko očekivanje uništenja »sinova tame« u krvi i plamenu — »militarizam« — nema ništa zajedničko s »Blagom vijesti«. Mesijanizam i eshatologija Kumrana nema svoj odjek u Evanđeljima.

Međutim, vjerojatno ima svoj protuodjek. Krist upozorava učenike da se čuvaju avanturističkog mesijanizma; »Zato, reknu li vam: 'Eno ga u pustinji!' — nemojte izlaziti!« (Mt 24,26). Veći broj autora vidi u ovim Kristovim riječima ton polemike i odbijanja židovskog autohtonog pustinjskog mesijanizma, pogotovo i prije svega odbijanje i pobijanje mesijanizma kakav je propovijedao Kumran, tada sigurno duhovni centar apokaliptičkih mesijanskih nada (S 8,12—14; 9,19 sl; M 13). Pustinja nije mjesto spasa, nije tlo odakle će mesija krenuti u osvajanje svijeta. Te blistave nade Izraelove velika su samoobmana i Krist na to jasno upozorava.[31] Za novozavjetnu egzegezu svakako važno, jer to je još jedan dokaz više da se sinoptici nalaze na židovskom tlu i u vremenu kada židovska apokliptička vizija mesijanizma nije bila još srušena zajedno s Kumranom i Jeruzalemom.

Tek nakon otkrića DSS potpuno nam je jasna misao i taktika Kristova s obzirom na vlastiti mesijanski poziv; znamo zašto nije izdao proglas na okup za osnivanje nove zajednice — Crkve; zašto je buduću zajednicu Novoga zavjeta, koju će osnovati na svojoj krvi, nazvao »kraljevstvom Božjim«; zašto je djelima, radom više nego riječima, izgradio program Novoga zavjeta. Takav jedan programatski proglas bio bi nužno

31 Usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament, I,* 51.

protumačen kao osnivanje nove skupine, zajednice spasa, kakvih je već bilo u judaizmu, a Krist je polazio s daleko šire osnove. Osim toga svi termini ekvivalenti za Crkvu — »eklesía« — bili su opterećeni judaizmom toga doba, materijalnim i nacionalnim težnjama, opterećeni eshatološkim mesijanskim iluzijama i religioznim nastranostima: izabranje i posebni, zauvijek povlašteni položaj Židova čak i u Božjem kraljevstvu. Židovsko kraljevstvo Božje, osvetničko, osvajalačko, vezano uz ime i dolazak mesije, sve je to bilo povezano u duši Židova za svaku riječ koja označuje kraljevstvo mesijansko, zajednicu izabranih, Crkvu budućnosti. O tom dovoljno svjedoče kumranski rukopisi.

Takve misli bile su daleko od Kristove koncepcije uloge mesije i Crkve, buduće zajednice spasa. Zato on s velikom rezervom rabi i tipično mesijanske termine: »Mesija« i »Sin Davidov«; zato za svoju zajednicu, koja će realizirati njegovu misao spasa, upotrebljava naziv »kraljevstvo Božje«: čisto religiozni, prilično apstraktni pojam koji naglašava isključivu ulogu Boga u realiziranju eshatološkog spasa.[32] Judaizam tu nema posebnog mjesta ni uloge. Nova era, novo društvo, »Novi zavjet«, nova zajednica spasa očekivana je od mesije. Krist će im je dati, ali to će biti tako novo da židovstvo kao cjelina ne će o tom htjeti ni čuti.

Još jedan razlog, zašto Krist za vrijeme svoga javnog djelovanja ne govori mnogo o Novom zavjetu niti o zajednici Novoga zavjeta. Njegov Novi zavjet, nova zajednica spasa zbilja je nečuvena novost. Smrt mesije bit će stvaralački čin koji će otvoriti novu eru: krv njegova će započeti Novi zavjet. O takvom krvavom otvaranju mesijanske ere Kumran i judaizam nije htio znati; očekivan je mesija mača, a ne križa. Zato Krist tek u predvečerje smrti, još uvijek slabo shvaćen, govori o Novom zavjetu u vlastitoj krvi, iako je u tu tajnu svog mesijanskog poziva davno prije počeo upućivati dvanaestoricu, jezgru i upravni aparat Crkve.[33]

32 Usp. Vögtle, nav. dj. 18.
33 Usp. nav. dj. 19.

Danas, kad dobro poznajemo eshatološki svijet židovskih misli i očekivanja, jasnija nam je taktika Kristova, izbjegavanje mesijanskog publiciteta. Mesija je morao ispravljati portret mesije koji je stvorila religiozna mašta, vjera i očaj, osebujno tumačenje proroka, želja za spasom i osvetom zadnjih pretkršćanskih stoljeća židovske povijesti. Trebalo je prije svega pročistiti pojmove, razbiti iluzije. Kako su bile velike i fantastične te iluzije pokazuju vanrednom jasnoćom DSS, a kako ih je teško bilo ukloniti, pokazuje slučaj dvanaestorice izabranih. Krist je i tu potpuno izvan, daleko iznad, posve protiv Kumrana.

Kumran je ezoteričan. Tajnovitost, skrivanje u sebe, anonimnost, ograničavanje spasa i »objava« na uski krug Zajednice jedna je od glavnih karakteristika Kumrana koju obilno potvrđuju DSS. Tajne spasa i »objave« treba kriti od »ljudi propasti«, svjesno ih ostaviti osuđenju (S 4,6; 9,17.22). Evanđelja ne poznaju ništa takvo. Krist svoje riječi govori svima, iako će one mnogima njihovom krivnjom ostati »tajne« (Mt 13,11; Mk 4,11; Lk 8,10). Jednostavnoj masi govori jednostavno »u pričama«. On skuplja učenike »za evangelizaciju« masa (Mt 3,14 sl). Evanđelje je svjetiljka na stolu, grad na gori (Mt 5,16 sl; Mk 4,22). Krist ne skriva ništa u kutove i u noć. »Ja sam javno govorio svijetu. Ja sam uvijek učio u sinagogi i u hramu ... Ništa nisam rekao tajno« (Iv 18,20). Nisam krio ni učenike ni nauku. Evanđelja su »blaga vijest« čitavom svijetu, kumranski spisi skriveni spas bjeguncima od svijeta. »Ova netajanstvenost dijeli nauku Isusovu od nauke sekte.«[34]

To su neke, ali ne sve i jedine razlike što dijele Krista i Kumran. Razlike vrlo često prelaze u opreke. Istina, postoje točke dodira — srodnost, ali to su najčešće periferne točke, daleka srodnost, susret u izvoru. Neki etički principi i neki religiozni pojmovi našli su svoj izražajni oblik manje-više sličan u Kumranu i kod Krista: zajednički im je oslon na Stari zavjet, opozicija prema službenom judaizmu, traženje novoga. Međutim,

34 H. Braun, *Radikalismus*, II, 21; Usp. Stauffer, nav. dj. 15 sl.

motivi i cilj i ovdje su različiti. Kumran je protiv Jeruzalema, jer je taj izdao Toru; Krist je protiv Jeruzalema, jer je izdao duh. Eseni su za regeneraciju i reformu judaizma utjelovljenog u Tori. Kumranski pokret je najradikalniji i najveličanstveniji podhvat u krilu židovstva da se ostvari »zajednica svetih« — Crkva — integralnim i radikalnim opsluživanjem Tore. Krist je za dokidanje Tore i judaizma; sav svijet je sveta Božja zajednica; duh Kumrana je daleko od Krista kao i konačni njegov cilj. Krist je izvan Kumrana, iznad Kumrana i protiv Kumrana: sam i originalan. »Četiri od ovih najizrazitijih karakteristika — ascetizam, striktno obdržavanje Zakona, ritualizam i ekskluzivizam — stavljaju kumransku Zajednicu u ekstremnu opoziciju prema Isusovoj religiji.«[34a]

Iz ove nepotpune liste opreka Kumran — Krist potpuno je jasno da su ta dva svijeta često u najoštrijoj suprotnosti. Živjeli su zajedno, ali malo što imaju što upućuje na prisniji kontakt, pogotovo na ovisnost. Razlike su bitne upravo u onim točkama koje su za Kumran bitne. Kristu je esenstvo bilo i ostalo tuđe. Njegova galilejska domovina, njegov svijet sitnih ljudi, njegov poziv »sina i Gospodina Davidova«, sve ga odvajalo od »sinova Sadokovih«. Njegovo djelo i njegova nauka je u gotovo potpunoj opreci s kumranskim svijetom. Kumran je zadnji veliki pokušaj konzerviranja Tore: tu je sva njegova novost. Krist je razbijanje tih okova Božje ljubavi: stvarna novost Židovima neprihvatljiva.

Esenstvo se hermetički zatvorilo u svoj svijet i svoje iluzije. Od svijeta prirode i svijeta duša dijeli ih zid šutnje i ledene nezainteresiranosti. Krist ima otvoreno, toplo srce za sav Božji svijet. Čak i tamo, gdje se Krist i Kumran prividno sretaju, stvarno se razilaze. Hramsku religiju judaizma odbija i Krist i Kumran. Ali stav Kumrana je neprijateljski, čak osvetnički: reakcija povrijeđene i uvrijeđene čovječje duše; stav Kristov ravnodušnost i sloboda. Kumran čuva i razvija

34a Burrows, *Lumières nouvelles*, 116.

elemente judaizma: Tora, ritual, religiozni uskogrudni nacionalizam; Krist za to ne mari. U srcu Kristovih misli, njegove religije stoji konkretnost — čovjek: čovjek slab, grješan, lutalica; u srcu esenstva je apstrakcija — Tora. Esenstvu nedostaje što je Kristu bitno: ljubav, sveopća ljubav, ljubav kao dužnost, ljubav kao aktivni princip, motor života, ljubav — Bog.

Međutim, neke elemente esenske prakse kao da je Krist prihvatio. U nekim točkama postoji dosta labava sličnost. Napokon, u nekim točkama kao da je Krist reagirao upravo protiv esenskih pretjeranosti i nastranosti.[35] »Na doktrinalnom planu on se ne može nikako sresti s ovim bijesnim revniteljima zakona Mojsijeva... Ali njegove riječi mogle su se odnositi kao aluzija na razna djela poznata njegovim slušateljima. I u svakom slučaju njegovi su učenici rado uzimali iz ovoga blaga da tim obogate svoja vlastita izlaganja.«[36] Nikakvo čudo da se nešto posudi od susjeda.

»Ipak su dodirne točke između Isusa i esana... u negativnom kao i u pozitivnom vrlo slabe. Prema beskrajno nadmoćnijoj veličini u Isusovu mišljenju, govoru i djelovanju one gotovo posve blijede do jednog neznatnog ostatka.«[37] Krist je stvorio novi svijet, nove pojmove o Bogu, odnosu Bog — čovjek. On je govorio čovječanstvu novim jezikom. Njegove neusporedive priče, kojima su izražene njegove najdublje i najljepše misli, nemaju u Kumranu nigdje svoga uzora. Takvim jezikom Kumran nije nikada znao govoriti. Upravo ta činjenica govori »kako je Isus beskrajno daleko prorastao mimo esene«.[38] Kumran je konzervativna snaga, muzej judaizma, čuvar okamina, »kod Isusa imamo jedinstveno originalno stvaranje«.[39] Direktni kontakt s Kumranom malo je vjerojatan. »Blago rečeno, malo vjerojatno je da su Isus i apostoli, ili čak Ivan Krstitelj, imali ikakav izravni dodir s kumranskim redovnicima.«[40] Čak ni indirektni kontakt nije dokazan. »Paralele, uostalom samovoljne, između životnog puta Isusova i životnog puta Učitelja pravde na koncu su se pokazale beznačajne.«[41] Život, životni put i osoba Isusa Krista udaljuje njega posve iz kruga Kumrana. On je novost, povijesna novost kao pojava, kao činjenica; ali njegova nauka ne mora i ne može biti totalna novost. Dosta je da bude totalna istina. Kad bi Krist samo ponovio religiozne istine čovječanstva, židovstva i Kumrana, on ne bi bio manje jedinstven, manje Krist. Treba samo potražiti: je li to činjenica ili ne; da li je Krist ponovio istine ili ih donio, što on duguje prošlosti, što njemu budućnost? Treba upozoriti da ni jedan od imalo ozbiljnih istraživača DSS ne niječe Kristu originalnost. Ni Dupont-Sommer.[42] Svi u Kristu vide »prisutnog specijalnog genija«, iako neki svom snagom niječu Božjeg sina. Jedino je Ed. Wilson smjestio Krista u Kumran gdje se pripravio za »specijalnu mesijansku ulogu«. Učitelj pravde bio mu je model.[43] Međutim, Wilson je ostao osamljen. Nitko više ne pokušava tvrditi da je Krist za svog rada i nastupa pripadao Kumranu.[44] »Kumran i Krist to je prastara suprotnost i uvijek novi konflikt između Zakona i Evanđelja u svojoj najviše mogućoj zaoštrenosti.«[45] Kad se usporede ova dva svijeta, dvije činjenice, dvije povijesti, tek tada Isus i evanđelje otkrivaju svoju stvarateljsku snagu i slobodu, svoj izvanljudski sjaj.

Novi zavjet je religiozna povijest jedne duše, »rođen iz religioznog iskustva koje ne duguje ništa Kumranu«.[46] Krist je »apsolutna novost«, objava istina koje

35 Usp. Carmignac, nav. dj. 102 i 119.
36 Nav. dj. 120.
37 W. Brant, nav. dj. 278.
38 Nav. dj. 279.
39 Nav. mj.

40 Graystone, nav. dj. 79.
41 Burrows, nav. dj. 107 sl.
42 Usp. Dupont—Sommer, NA, 206 sl.
43 Usp. Wilson, nav. dj. 92—94.
44 Usp. Burrows, nav. dj. 112.
45 Stauffer, nav. dj. 28.
46 L. Cerfaux, *Influence de Qumrân sur le Nouveau Testament; La secte de Qumrân et les origines du christianisme*, 234.

ne sluti ni Kumran ni judaizam. On ostavlja volju svoje majke da izvrši volju nebeskog Oca. Napušta ili korigira Zakon, ruši ograde između židovstva i svijeta, otvara svima pristup Bogu. Sve u svemu o odnosu Isusa prema kumranskim esenima može se reći »da ga s njima doista veže zajednička sredina, njegova pak nauka i osoba daleko su iznad toga«.[47]

2. Zajednica i Crkva — dva svijeta

Posve je sigurno i jasno da se eseni i svojim vjerovanjem i religioznom praksom udaljuju od tadanjeg židovstva. Približavaju li se primitivnom kršćanstvu? Može se reći kao da neke riječi i misli, neke forme u strukturi Pracrkve predstavljaju daleki odjek iz kumranske pustinje. To začuđuje samo površnog istraživača. Kumranska Zajednica i Pracrkva svojim korijenjem duboko su u starozavjetnom tlu. Oba pokreta žive na istom tlu, djelomično istovremeno, u istom socijalnom i duhovnom ambijentu. Kumranske pustinjake i Kristove apostole mučile su iste brige, hranila ista nada. Njihove duše formirala je Tora, identična tradicija i povijest. Sve to tumači mnoge sličnosti, a da uopće nema smisla govoriti o ovisnosti. Najveći dio zajedničkoga tumači zajedničko vrelo. Ali što je tipično kršćansko, ne nalazi se u Kumranu.

Da ostvari svoj mesijanski program Krist nije angažirao samo svoju riječ i svoju osobu. On je formirao i uži krug svojih suradnika: dvanaestoricu, embrion buduće zajednice — Crkve. Možda taj broj ima svoj preduzor u kumranskom komitetu dvanaestorice, ali u njemu je sintetizirana Kristova misao, koja nema ništa slična u Kumranu. Dvanaestorica simbolički predstavljaju dvanaest plemena Izraelovih, a stvarno su početak ostvarenja volje i namjera Kristovih da od čitavog Izraela oblikuje eshatološki Božji puk koji se razlikuje od svih skupina u Izraelu. Krist stvara »kahal

47 Schubert, nav. dj. 127.

Jahve«, ali ta zajednica nije »ostatak« koji se sve više sužuje, nego Izrael u cjelini, sve njegove grupe. Od Izraela on hoće da stvori bazu za svoju svjetsku misiju, udarnu skupinu koja će, okupljena oko njegove riječi i njegove osobe, poći na osvajalački pohod svijeta. U povijesti svijeta i spasa Izrael ima prednost, svoje prvo mjesto i svoj posebni poziv (Mt 15,24; 10,5 sl). Slične misli sretamo u Kumranu. Međutim, Kristov Izrael nije mala kumranska skupina; sav Izrael ima isti poziv i istu misiju. Kristov poziv upućen je svima; on i dvanaestorica obilaze Palestinu u svim pravcima da svuda dopre »Blaga vijest«. Danas u svjetlu kumranskih misli o eshatološkom, »pravom« Izraelu, koji je nositelj Božjeg spasa i Božjih obećanja, jasnija nam je misao Kristova o pozivu i misiji dvanaestorice, male njegove skupine koja treba da preraste u čitavi Izrael, da okupi sav židovski narod. Isusova misao nije dvanaestorica već svi; ne pojedinci, »izabrani« nego cjelina: svijet. On ne bira, ne odvaja, nego jednostavno zove. Krivnja nije na njemu, što će malo biti »izabranih« (Mt 22,14). Krist tako svojim djelovanjem i namjerama usku kumransku misao »pravog Izraela« — »Božjih izabranika« bitno korigira: pretvara u sveobuhvatnu Crkvu. Njegova zajednica, simbolizirana u dvanaestorici, građena je na sasvim drugom planu. Sav Izrael je izabran, čitavom svijetu upućen je poziv spasa. O tom Kumran svjesno nije htio znati. Njegova teologija spasa je teologija kumranskog »ostatka«. Krist je imao moćniju ruku i misao, i šire srce; njegova misao ništa ne duguje Kumranu; misao univerzalnog spasa traži svoje ostvarenje u univerzalnoj zajednici.[48]

Sigurno je da su dodiri Krist—Kumran i neznatni i problematični; sigurno je da je Kristova misao Crkve kao zajednice spasa bitno iznad i izvan kumranskih shvaćanja. Ali je i činjenica da su čak i neki detalji u socijalnoj strukturi i organizaciji Pracrkve upadno slični onima kumranske Zajednice. Ona je bila »za-

48 Usp. Vögtle, nav. dj. 15 sl.

topljena u židovsku sredinu i vrlo srodna s Kumranom od kojega je preuzela brojne izražajne forme«.[49] Ali svi ti vanjski oblici, odakle god bili uzeti, ne umanjuju njezinu originalnost. Njezino nutarnje biće i njezin život nsu njezine socijalne strukture, niti izražajne odlike njezina kulta i religioznog života; njezino središte, ono vječno što joj daje impuls, to je osoba Isusa Krista. Danas i prije 1900 godina, u doba Kumrana, Crkva i Krist se poistovjećuju. Crkva je mogla pozajmiti štošta sa svih strana, ali ni od koga nije pozajmila Krista koji je bitno i sve njoj i u njoj. Svaka stranica Pavlovih ili Ivanovih spisa naglašava tu činjenicu.[50] Krist je centrum, sunce njenog organizma, sustava. Krist raspeti, Krist uskrsnuli. Sadržaj vjere Krist, predmet propovijedanja on, izvor spasa i života samo on. On nosi zajednicu, organizaciju pretvara u organizam. Svaki kršćanski tekst govori o njemu, sve je upravljeno na njega, Crkva je »tijelo njegovo« (Ef 1,22). Kršćanstvo — to je on. (Kol 3,11). Učitelj pravde nema takvog mjesta ni takve uloge u kumranskoj Zajednici. On nije žarište ni vjere, ni života, ni nade kumranskih pustinjaka. On je vršio proročku, učiteljsku službu, ali ni njegova osoba, ni njegov život, ni njegova smrt nema životno značenje za život Zajednice. Ona se hrani riječima Jahvea. Zato je jedino tako i razumljivo da kumranskog učitelja čak i ne spominju pisci koji opširno pišu o esenskom pokretu. Govoriti o kršćanstvu, a mimoići Krista jednostavno je apsurd.[51]

Krist je jedino magnetno polje Pracrkve; njegova smrt i uskrsnuće najveći je i najdalekosežniji događaj koji je stvarno i okupio tu zajednicu: on je njoj Kyrios, pred njim se kleči.[52] Naprotiv, u DSS o svemu

49 Daniélou, nav. dj. 61; usp. isti, nav. dj. 47 sl; 50 sl; 53 sl.
50 Crkva i Krist se identificiraju. »Često su Crkva i Krist sinonimi ili se razlikuju jedva primjetnom nijansom smisla.« Prat, *La thologie de Saint Paul*, Paris, 1924, II, 342; Usp. Gal 3,16; 1 Kor 12,12; Rim 11,24; Iv 15,1 sl.
51 Usp. Daniélou, Express, nav. dj. 19.
52 Usp. Prat, nav. dj. II, 139 sl; usp. također Rim 14,6; 1Kor 7,22; Ef 6,8; Fil 2,11; Iv 4,1; 6,23; 11,2; Lk 7,13—19; 10,1.39—41 i dr.

tomu nema ni traga. Učitelj pravde je u časnoj uspomeni kao žrtva svog proročkog poziva i vjernog izvršavanja dužnosti; on je svojima daleki glas, uspomena i prošlost. Naprotiv, Krist je prvoj kršćanskoj zajednici sadašnjost, prisutnost: njemu se klanja, njemu se moli.[53] Pracrkvu ne tumači jedan pokret — esenstvo — nego jedna osoba; ali ne osoba Učitelja iz Kumrana, nego Učitelja iz Nazareta. Crkva nema paralele, majke — modela u Kumranu.

Međutim, ne može se reći da neki elementi mladog kršćanstva nemaju svoje paralele u Kumranu. Crkva je možda preuzela neke stvari iz esenske prakse, kao i neke elemente organizacijske strukture. Ali te točke dodira i ovisnosti relativno su malobrojne, ako se usporede sa svim onim što kršćanstvo ima vlastito i što je u otvorenoj opoziciji s esenstvom.[54] Potrebno je i ovdje istaknuti: Kumran i primitivno kršćanstvo, i kad se sretaju, istovremeno se razilaze. Zajednički elementi su drukčije oblikovani i ugrađeni u cjelinu. Na djelu su dva svijeta, dva života, dvije povijesne snage.

Kumran kao i Pracrkva smatra sebe izabranikom, pravim Izraelom. Obje su zajednice odvojene vjerovanjem i životom od svoje okoline; često s njom u sukobu i napetosti. Međutim, to je jednostavna koincidencija povijesnih činjenica. Kumran je u sukobu s Jeruzalemom, jer taj nije dovoljno židovski; Crkva zato, jer ne će uopće da bude židovska; ona napušta Toru.

Obje zajednice su mesijanske; ali bitna razlika i tu je uočljiva. Kumranski mesijanizam potpuno je okrenut prema naprijed, prema neispunjenim nadama budućnosti; mesijanizam Pracrkve je i ostvarenost i nada, i prošlost i budućnost: mesija je došao, umro i uskrsnućem pobijedio smrt.[55] Kumran još čeka, tek se nada eshatološkom vremenu konačne sreće. Kršćanstvo je dočekalo, njegovo zadnje doba je počelo. Mesijanska era već traje, nade su stvarnost. Došao je Čovjek — Sin Božji, otvorio vrata spasa svima, svakome. Nema

53 Usp. Daniélou, nav. dj. 62.
54 Usp. Carmignac, nav. dj. 157.
55 Usp. M. Burrows, nav. dj. 140.

se više što očekivati; treba samo dovršiti započeto. Bog i čovjek sreli su se i zagrlili. To je očekivani spas, »novo biće«, »rođenje odozgor«.[56] »Ako, dakle, esenizam nosi u sebi više nego jedan element koji je na ovaj ili onaj način oplodio tlo gdje će se roditi kršćanstvo, isto je tako očito da ovo posljednje ima izgled nečega sasvim novoga što konačno ne nalazi razjašnjenje nego u osobi Isusovoj.«[57]

Sa svih stranica NZ i DSS savršeno je jasno da je i jedan i drugi pokret usmjeren ka konačnom doba, na konačno rješenje vječne drame čovjeka i čovječanstva — eshaton. Sadašnjost je predosjećaj, predokus, predujam, porođajni časovi onoga što će u punom sjaju tek doći: posljednjega, vječnoga. Međutim, eshatologija Pracrkve nije ona iz Kumrana: Krist — Mesija je tu; uništenjem svoje smrti potvrdio je život. U njemu je i s njim probio novi život, novi oblik, konačni oblik postojanja čovjeka i čovječanstva. Povijest prerasta u eshaton, vrijeme u vječnost. Krist kao činjenica, Krist kao događaj apsolutna je novost koja ne stari, novost Novoga zavjeta kojoj u DSS nema paralele — novost koja će biti vječna. Bog je po Kristu — Kyrios: konačno vladar svijeta. Čemu se eseni tek nadaju, kršćanstvo već ima; što Kumran čeka, kršćanstvo pokazuje. Kršćanin krštenjem stupa u taj eshaton — kraljevstvo Božje; on samo čeka puninu onoga što već ima; njegov je život prvi stadij one punine života — vječnosti koji će početi drugim Kristovim dolaskom. Kumranska je eshatologija samo još nada, golo očekivanje; kršćanska realnost, život s Kristom u velikom tijelu Crkve.[58]

Stav četvrtoga Evanđelja na području eshatologije stav je prve Crkve. Centralna poruka četvrtog Evanđelja dala bi se sažeti u samo dvije riječi, posljednje

---

56 Usp. Milik, nav. dj. 98 sl.

57 Nav. dj. 99. Ti elementi koji su oplodili tlo kršćanstva i obogatili Pracrkvu, dovoljno su istaknuti u drugom dijelu ovoga rada. Ostaje da se istaknu neki elementi koji bitno dijele Kumran i Pracrkvu, ukoliko to nije učinjeno.

58 Usp. J. Pryke, *Beptisme and Communion in the light of Qumran*, RQ, Tome 5,N°2, 545 i 548.

riječi Kristove s križa: »Svršeno je.« (Iv 19,30). S Kristom je počeo eshaton. Sva očekivanja i sva obećanja u njemu su ispunjena, eshatološki početak je tu; vjerom i Duhom povezani s Kristom živimo u posljednjem »sada«, u vremenu spasenja nakon kojeg nema drugog ni vremena ni spasenja. Sadašnjost i budućnost samo su dva vala istog oceana: — vječnosti. Krist — Logos od dana utjelovljenja vječna je prisutnost, vječno »posljednje«; on je u svakom našem »sada«, u svakom našem »sutra«, iza njega, izvan njega nema se šta očekivati: »Svršeno je!«.[59] Naprotiv, kumranska eshatologija dala bi se sažeti u druge dvije riječi posve protivnog sadržaja: »Počet će.« (pHab 7,1—5; 7,7 sl). Zajednica je doduše na rubu eshatološkog vremena, ali još čeka... Kršćanstvo je, naprotiv, ostvareni eshaton. Osim toga, Pracrkva nastavlja eshatološku tradiciju proroka; eshatološko je kraljevstvo otvoreno upravo onima kojima su zatvorena sva vrata, koje su društvo i sudbina potisnuli na rub života i društva: unesrećenima, patnicima, posebno najvećima patnicima — grješnicima. Naprotiv, Kumran nastavlja eshatološku tradiciju svećenstva oko hrama od kojega je bilo udaljeno u samoću Kumrana: za eshatološko kraljevstvo bit će sposobni samo izabrani, fizički i moralno izgrađena elita.[60]

Ma kakvi i kako brojni dodiri bili između Zajednice u Kumranu i Crkve u Jeruzalemu, jedno se sa sigurnošću može tvrditi: što je bitno kršćanstvu, Kumran niti sluti, niti očekuje. Tajna Trojstva, Utjelovljenja, soteriologija križa, sakramentalna milost nema u Kumranu ništa sebi slično. Kumran očekuje besmrtnost, kršćani i uskrsnuće. Kumran je jahveocentričan, kršćanstvo kristocentrično. Krist je Sin Božji, mesija, žrtva: sakramenti prenose u najužu intimnost s njim. O tom Kumran ne zna ništa. U Kumranu nema širine Božjeg srca ni univerzalne ljubavi Govora na gori. Tu se nije čula priča o rasipnom sinu i milosrdnom Samaritancu.

---

59 Paolo Ricca, *Die Eschatologie des Vierten Evanglliums,* Zürich, 1966, 128.

60 Usp. Cross, nav. dj. 216 sl.

»Sinovi Sadokovi« u svom kumranskom kraljevstvu nemaju mjesta za kraljevstvo evanđelja.

»Ljudi iz Kumrana su pobožni Židovi, najvjerniji opsluživači Zakona, potpuno odijeljeni od poganskog svijeta; oni u samoći očekuju dolazak mesije i svršetak svijeta. Prvi kršćani su misionari koji se razilaze čitavim svijetom da navijeste da se ispunio događaj koji su navijestili proroci, i da unaprijed ne vrijedi Zakon nego vjera u Kristovo uskrsnuće. I ovaj kontrast dolazi do svog najvišeg izražaja kada se Učitelj pravde, najviši izraz židovske religiozne duše, okrenute prema budućem spasu, stavi nasuprot Isusu iz Nazareta u kojem je taj spas dovršen, i koji počinje univerzalnu religiju u kojoj je jedini objekt njegova osoba i njegovo djelo.«[61]

Praktični religiozni život esena nevjerojatno je daleko od života njegova kršćanskog suvremenika. Esen je nebrojenim propisima, odredbama, zapletenim dnevnim ritualom, mrtvim slovima sputani Božji sluga; kršćanin je dijete slobode u Bogu; on je izišao iz te židovske kosturnice mrtvih i suvišnih propisa na slobodu evanđelja.

Jedna od karakterističnih crta kumranske Zajednice je krajnji konzervatizam, reakcionarnost. Skupina se drži bolesnim fanatizmom Tore, tradicija i vlastitih iluzija; ona je teorijski i praktično reakcija na stvarno ili umišljeno napuštanje autentičnog judaizma.[62] Samo ova činjenica dovoljno dokazuje da je Kumran nemoguće dovesti u izravnu genetičku vezu s primtivnim kršćanstvom; ovo je smiono, revolucionarno u idejnom i religioznom smislu. Kumran krpi nove rupe starim suknom; kršćanstvo razbija ostarjelu zgradu judaizma, zida novu od temelja do krova; pritom ništa mu ne smeta da upotrijebi mnogo starog materijala.

Činjenica je da prva kršćanska zajednica, njeno ustrojstvo i hijerarhija u mnogočemu podsjeća na Kumran, ali i jedna kršćanska originalnost, nezamisliva

---

61 Daniélou, Express, nav. dj. 20.
62 Usp. Burrows, *Schriftrollen,* 224.

u Kumranu rastavlja u osnovi dva pokreta. Ulogu svećenika Sadokida kumranskih dokumenata preuzimaju galilejski ribari; i čak jedan »prokleti carinik«. A sigurno je da je među prvim kršćanima bilo i »sinova Aronovih«. Spominje se obraćenje velikog broja svećenika (Dj 6,7). Možda iz esenskih redova.[63] Ali Krist i apostoli detronizirali su staro svećenstvo, u Pracrkvi ono nema nikakvih funkcija. Ne može se tu ne vidjeti svjesni i proračunati antijudaizam. Stari zavjet, stari hram, staro svećenstvo, sve je već dokrajčilo; počinje se ostvarivati konačni Božji plan, nastupa era Bogočovjeka (Dj 7). Crkva okuplja svoje članstvo sa svih strana: farizeje (Dj 15,5), svećenike, obični puk, Židove kao i pogane (Dj 10,45 sl). Sabor u Jeruzalemu dokida obveze Tore za novopokrštene iz poganstva (Dj 15,10 sl; Gal 2,9). Sve je to dijametralno oprečno razvojnoj liniji Kumrana.

Koliko god moglo biti vjerojatno da je kumranska zajednica služila kao model Pracrkvi, koliko god je vrlo vjerojatan dodir dviju zajednica, odnosno njihova članstva, prva Crkva nije kopija Kumrana. Rano kršćanstvo je nešto bitno drugo nego kumranska Zajednica. Korijeni njegova života i smjer njegova razvoja ne mogu u DSS naći svoj ekvivalent ni svoj životni impuls. To je posve drugi svijet, iako tako blizu Kumrana. Potpuna izolacija, komplicirani sustav kušnje i inicijacija, pedantna pažnja na hijerarhijske graduse i položaje, povlašteni položaj Aronida, misionarski imobilizam, sve to Kumran čini nesposobnim da bude model po kojem je izgrađena Crkva. Ova ne pozna »prijamnog ispita«, »postulata«, »novicijata« Kumrana, pune i obligatne zajednice dobara, života i rada. Ma koliko neki socijalni i pravni oblici života dviju zajednica bili slični ili identični, nutarnji, životni oblici totalno ih dijele. Kršćanska zajednica slijedi zakon vlastitog bića, njen sadržaj mijenja okvire. Ako je pozajmila od esenstva neke forme svoje strukture i svoje prakse, to nisu ostale mrtve forme; struktura duha prvog kršćanstva tražila je vlas-

---

63 Usp. Schubert, nav. dj. 130.

tito ustrojstvo socijalnog bića, života i rada. Tu je novi život, koji sam sebe mijenja, prilagođuje se svojoj sredini — zapravo je apsorbira — i nutarnjim zakonima dinamizmu svoga bića. Sve je »podređeno novoj i posve drukčijoj vjeri; tu je Krist zauzimao vrhovno i jedino mjesto s kojim se ništa u kumranskom judaizmu ne da usporediti«.[64]

Potrebno je istaknuti još jedan moment koji u korijenu rastavlja Kumran i primitivno kršćanstvo. Jedna od bitnih oznaka Pracrkve, kako smo već rekli, jest njezina univerzalnost. Misao Kristova, univerzalnost spasa i univerzalnost ljubavi, dobiva u univerzalnoj Crkvi svoje materijalno ostvarenje, misao Kristova postaje povijesna činjenica. Kršćanstvo je sveobuhvatno, želi to biti od prvog dana (Mt 28,19; Dj 8). Esenska Zajednica »sakriveni vrt« (H 8,6), »citadela obraćenika« (H 6,25 sl), osamljenici mislima i životom daleko je od kršćanske zajednice kojoj je njezin osnivač odredio da raste posred svjetskog kukolja (Mt 13,29 sl), da bude pregršt božanskog tijesta u masi ljudskog brašna »dok sve ne uskvasa« (Mt 13,33). Kumransko esenstvo je doslovno sekta, totalno izolirana, u sebe zatvorena sekta; njezin dodir s vanjskim svijetom i zbivanjima bio je minimalan. Skućeni horizonti Kumrana ne prelaze Učitelja pravde i vrlo uski krug izabranika. Čak i široki pogledi starozavjetnih proroka nedostaju Kumranu. Zajednica se odvaja i od židovstva i od poganstva, spas je potonuo u mrtvomorsku depresiju, stvorena je Zajednica »sinova svjetla« koja se sve više povlači u se i svoje iluzije.

Kršćanstvo prvih dana potpuna je protivnost religioznoj statici Kumrana; ono je nezadrživo ekspanzivno, eksplozija spasa i ljubavi. Mala skupina galilejskih ribara pretendira na čitav svijet, i najčudniji osvajači u povijesti kreću na pohod. Oni svjesno lome izolaciju judaizma i bivši pogani preplavljuju Crkvu. »Crkva nije bila ezoterijska grupa koja se zatvara u se, ljubomorno krije tajne nauke. Evanđelje se moralo propovijedati čitavom svijetu.«[65] Dinamika kršćanstva izrasta iz njegove dogmatike. Svijest o sveobuhvatnosti Božjeg spasenja, koje Bog u Kristu nudi svima, pokretala je mladu Crkvu na eksplozivan misionarski napor. Vesela vijest (evanđelje) spasenja je konačno tu, prenosi se iz Jeruzalema cestama carstva u svim pravcima. Kršćanstvo se otvara svijetu, ide u svijet baš zato što je on prljav i bolestan. Esenstvo bježi od njega da se ne zaprlja i ne oboli, svjesno da mu ne može pomoći. Njegova ga dogmatika prikovala za pustinju; tu čeka čas kada će svijet s ropskim lancima oko vrata pohrliti u Jeruzalem nakon što ga Bog masakrira za volju svojih »izabranika«. S brda uzašašća Krist je apostolima pokazao taj svijet i poslao ih na osvajanje. Učitelj pravde povukao se iz toga svijeta u depresiju Mrtvog mora. Prostorne dimenzije kršćanstva Kumran je načelno nijekao; krug milosti i spasa tu se smanjuje gotovo na točku.

Kumranska sekta je krajnje ekskluzivna. U Zajednici su samo izabrani među izabranima: »sinovi svjetla« što su prihvatili pustinju, Učitelja pravde i njegov »Novi savez«. Ostali su vrijedni Božje osvete i esenske mržnje. Tomu je okrutno svjedočanstvo Pravilnik rata — Milhamah. Kršćanstvo prima u svoj zagrljaj čitav svijet. Svatko je vrijedan Božje ljubavi, svatko ima pravo na Boga, za sve Krist je bio na križu (1Tim 2,3 sl). Pavlov misterij upravo je to: sve sjediniti u Kristu, žarištu spasa; Božji spasiteljski plan je sveobuhvatan (Ef 1,9 sl). To je daleko od Kumrana, najoštrija suprotnost Kumranu. Kršćanstvo nije niklo, nije moglo niknuti iz kumranske pustinje, »iz krila ovoga duhovnog kvasca«.[66] Kršćanstvo ima vlastito životno korijenje: osobu Isusa Krista.

Stav, mentalitet i razvojna linija Kumrana: izolacija, ekskluzivnost, povlačenje u se, ukočenost, sadržan je i naglašen u DSS, u kumranskom »Novom savezu«. Tu je s Novim zavjetom kršćanstva samo verbalna

64 Burrows, *Lumières nouvelles,* 147.

65 Burrows, *Schriftrollen,* 275.
66 Graystone, nav. dj. 28.

podudarnost. Izraz Savez, Novi savez — Novi zavjet, ekvivalent starozavjetnom »berith« i novozavjetnom »Koiné diathéke«, sretamo i u Zajednici i u ranom kršćanstvu.[67] Verbalna sličnost postoji i njen je izvor Jeremija (31,21 sl); sadržajno esenski »Novi savez« nema gotovo ništa s Novim zavjetom kršćanstva. I u Kumranu i u prvoj Crkvi »Novi savez« označuje jedan uzvišeni ideal: ostvariti konačni i vječni ugovor — savez između Boga i izabranog naroda, Boga i čovječanstva, jer je nevjera otaca prvi obeskrijepila. Ali iste riječi nemaju isti sadržaj.

Premda se i Kumran i kršćanstvo poistovjećuju s Novim savezom, esenski »Novi savez« stvarno je Stari Savez Mojsijev: izdan i napušten, sada obnovljen od »ostatka Izraelova«. Mojsije ostaje nezamjenjivi autoritet.[68] Tu je posljednji pokušaj u povijesti judaizma, zadivljujući ljudski napor da se već mrtvom slovu Zakona dade život. Čitav ritual inkorporiranja u »Zajednicu Novoga saveza« samo je dramatizirano ponavljanje zadnjih glava Deuteronomija (S 1,21—2,18). Međutim, kumranski »Novi savez« još nije dovršen; posljednja novost tek se očekuje: mesijansko doba (CD 19,10 sl; 20,1; S[a] — čitav). Tek tada će »Novi savez« dobiti svoj konačni oblik: svjetski imperij izabranog naroda, robija i uništenje za sve »nevjerne« (CD 7,20—8,1). To su omiljeli snovi i iluzije svih tadanjih Židova, pogotovo esena. Svi »sinovi tame«, izdajice Izraela i poganski narodi, esenima su prokleta stvorenja koja je Bog dužan istrijebiti i kazniti izabranim mukama. Za njih je: »mnoštvo kazna..., vječna osuda u žestokoj srdžbi Boga osvete, muka neprekidna i sramota bez konca s ruglom uništenja u vatri tame...« (S 4,12). Da to nije lirika, pokazuje Pravilnik rata: »Bog će oboriti sve sinove tame, njegova srdžba ne će prestati sve do njihova istrebljenja« (M 3,9). Ništavni »sinovi tame« imaju biti

67 Usp. pHab 2,3; CD 6,19; 8,21; 20,12; Mt 26,26 sl; Mk 14,22 sl; Lk 22,19 sl; 1Kor 11,25; 2Kor 3,6; Heb 7,22; 8,6; 9,15.

68 Usp. CD 1,4 sl; 6,2 sl; 8,16—8; 15,8—10; 16,1 sl; S 1,3; 5,8.

»savršeno« uništeni (M 9,5 sl). Vizija esenskog kraljevstva, njihova »Novoga saveza« je krv i uništenje, a onda pjesma nad leševima (M 12,10—15).

Izrazom Novi zavjet — Novi savez — Isus je obuhvatio svoje otkupiteljsko djelo koje će naći svoj krvavi otkupiteljski finale na Golgoti (Lk 22,20; Mt 26,27; LKor 11,25). Prvo kršćanstvo tim je izrazilo cjelokupnost onoga što je Krist učinio da ostvari nove i vječne odnose između Oca i čovječanstva. To je era milosti i ljubavi (Heb 8,6 sl), era slobode i mira u Kristu (Gal 4,21 sl), era svetosti, milosrđa i oproštenja (Heb 10,10 sl). Kršćanski Novi zavjet jest zbilja novi i konačni. Čitava poslanica Hebrejima dokazuje ovu božansku novost (Heb 8,6; 9,15). »A kad veli: 'novi', time je prvi proglasio zastarjelim. A što stari i zastarijeva, blizu je iščeznuća« (Heb 8,13). To je zaključak iza dugog citata proroka Jeremije (31,31 sl) kojim su se sigurno inspirirali i kumranski pustinjaci.[69] Još jednom kontekst daje istom proročkom tekstu sasvim drugi sadržaj. Kršćanski Novi zavjet, gotova je činjenica. On je zapečaćen krvlju golgotske žrtve (Mt 26,28), on je dokinuće sinajskog saveza koji je bio poškropljen bezvrijednom krvlju životinje (Heb 9,13 sl; Mt 26,28). Mlado kršćanstvo propovijeda ostvarenje svih nada,[70] ali bez ikakvih ovozemaljskih političkih ili nacionalnih aspiracija. Krist je razbio i odbacio te židovske iluzije (Iv 19,36; Dj 1,6 sl).

»Novi savez« u DSS ne znači zbiljsku novost koja bi nadomjestila Toru. Sva je novost bolje, nadahnuto tumačenje Starog saveza i vjernije, točnije njegovo obdržavanje.[71] Naprotiv, kršćanstvo od prvog dana svjesno je da je ono obećana novost, izvršenje Zakona kojega dokida (Heb 8,13; 9,10; 10,9 sl).

69 Usp. Schubert, nav. dj. 75.

70 Usp. Dj 2,22 sl; 10,40 sl. Svaka propovijed Petrova ili Pavlova ima prvi cilj da dokaže kako su se u Isusu ispunile nade i riječi proroka — počelo je očekivano novo doba.

71 Usp. W. D. Davies, nav. dj. 147—150.

Osnova kumranskog »Novog saveza« je Sinaj: Sinaj tumači Kumran, Mojsije Učitelja pravde. Baza kršćanskog Novog zavjeta je Golgota kojom je dokinut ropski sinajski Savez. Crkva i Kumran nazivaju sebe zajedničkim imenom Novi savez — Novi zavjet —; međutim, Kumran je potpuno još u starom, Crkva je s njim potpuno prekinula: ona živi na novom tlu Evanđelja, novom snagom Kristove osobe. Kumran je pokušaj »reafirmacije« staroga, borba za status quo Božjih objava,[72] Crkve afirmacija posljednje novosti: Bog je među ljudima.

»Kršćanstvo nije esenstvo, kao što esenstvo nije kršćanstvo, neko kršćanstvo prije Pisma; ja nisam nikada za sebe upotrijebio takvu formulu koja previše pojednostavljuje problem... Ma kakva bila važnost pozajmica koje je (kršćanska primitivna sekta) mogla uzeti od esenizma, ona nije kopija, replika ovoga... Nema izravnog podrijetla: ova novoformacija sadrži previše novoga da bismo je mogli smatrati kao jednostavno i čisto ponavljanje... U svojoj prijašnjoj knjizi... ja sam ukratko tako izložio svoju misao o tome delikatnom problemu: 'sve u židovskom Novom savezu navješćuje i pripravlja kršćanski Novi savez', i ja sam govorio s Renanom o nekom predosjećaju kršćanstva. Navješćivanje, priprava, predosjećaj — ne znače li ove riječi da je kršćanstvo viša činjenica kojoj nitko nipošto ne misli zanijekati stvaralačku originalnost.«[73]

Dupont-Sommer je tako tvrdio godine 1953; on se vraća na isti problem i nekoliko godina kasnije: »Ako je (esenstvo) imalo povlasticu da više nego bilo koji drugi pokret u judaizmu pripravi putove ustanovi kršćanstva, originalnost ovoga... u svojoj cjelini ostaje neprijeporna.«[74] Jasna je evolucija misli pariskog profesora o odnosu Kumran — kršćanstvo u korist originalnosti kršćanstva. On je mnoge svoje misli i izraze

72 Usp. Burrows, *Lumières nouvelles,* 140 sl.
73 Dupont—Sommer, NA, 194 sl.
74 Isti, Évidences, siječanj 1956, 21. *Les écrits esséniens découverts près de la Mer Morte,* 24.

retuširao, nijansirao, na zgodan način povukao. Ali to nisu učinili revni tumači njegovih prvih tvrdnja od tada do danas. Oni još uvijek pričaju pričice o kršćanstvu prije Krista.

Kumran nije kršćanstvo. Nema teksta u DSS koji bi samo naslućivao bit kršćanstva: tajnu Trojstva, tajnu Bogočovjeka, tajnu Golgote. Doktrina kršćanstva je u fundamentalnoj oprečnosti prema esenstvu. Što im je vlastito i bitno, tu se uopće ne sretaju. Svojom osnovnom orijentacijom i svojim krajnjim ciljevima Kumran je među pokretima u krilu judaizma najdalje od pravca orijentacije kršćanstva. Razvojna linija Kumrana vodila je daleko mimo kršćanstva. Nije moguće kršćanstvo razjasniti esenstvom. To su dva svijeta, iako povijest kršćanstva od Ivana Krstitelja do smrti svetog Pavla i povijest kumranske Zajednice teče paralelno više desetljeća.[75] Sigurno je: eseni i kršćanstvo vremenski su sasvim blizu, zapravo se dodiruju u vremenu i prostoru. Međutim, to još ne znači da su unutarduhovno blizu. To su dva susjeda — sustanara, godinama jedan uz drugoga, ali jedan drugom tuđ i dalek, bez dodira duha i duše iako govore istim jezikom, slično se odijevaju, imaju gotovo isti jelovnik, pjevaju iste pjesme, brinu slične brige. Možda ponekad porazgovore, navrate načas jedan drugome, ponešto jedan drugome pozajme — i to je sve. Njihovi životni putovi, intimni sadržaj duše, njihove sudbine najčešće su posve različite. Tako nekako Kumran i kršćanstvo: paralelizam, a ne ovisnost; kontakti, a ne pozajmice bitnih sadržaja. To isključuju dokumenti i s jedne i s druge strane — DSS i NZ. Kumranska Zajednica i Pracrkva, esenski rukopisi i novozavjetni spisi nisu mati i kći. To su dvije kćerke iste majke, ili još točnije, dvije rođakinje iz iste obitelji: imaju veoma različitu fizionomiju i posve drugi životni put.

E. Werber je napisao: »Prateći rukopise, upoznajemo i razvoj ideja mnogo prije od vremena što ga je crkvena dogma odredila za početak i rađanje kršćan-

75 Usp. Carmignac, nav. dj. 157.

stva... Ako su tu kumranski rukopisi, ako javnosti otkrijemo njihovu bit i važnost, otkrit ćemo i razvoj stanovitih ideja, koje će baciti svjetlo na povijesnu nužnost izrastanja određenih društvenih pokreta i strujanja; premda samih po sebi duboko religioznih, ipak vrlo daleko od božanskog porijekla.«[76] Ako je Werber ovim dvjema stilski i teološki veoma nespretno sročenim rečenicama htio sugerirati da je kršćanstvo samo završni stadij evolucije esenstva, onda su ga DSS ražalostili. Sve govori da nije tako. Uostalom, on sam je to samo ponegdje stidljivo kazao, ali nigdje dokazao, čak to nije ni pokušao. Dovoljan protudokaz: nema kršćanstva prije Krista. Vjerojatno smijemo reći da je esenstvo posljednja priprava za kršćanstvo svojom neobičnom brigom za moralnom savršenosti, autentičnom pobožnosti, svojim produhovljenjem religije i kulta. Život esena i njihovi spisi morali su naći svoj odjek i podizati duhovni, religiozni nivo njihovih suvremenika. Posve je moguće da je Kumran imao svoj dio u širenju ideja koje su pripravile tlo kršćanstvu i koje su onda djelomično prešle u rječnik i učenje mlade Crkve. Ali riječi i ideje dobivaju novi, kršćanski, često antikumranski sadržaj.[77] Odlučujuća razlika je jedna neusporediva veličina: osoba Isusa Krista. On je središte, žarište, korijen, vrh i razjašnjenje mlade Crkve.[78] Još jednom: nema kršćanstva prije Krista, nema kršćanstva bez Krista.

76 E. Werber, nav. dj. 76.
77 Usp. Graystone, nav. dj. 79 i 113, bilj. 44.
78 Usp. Daniélou, nav. dj. 62.

2. poglavlje

NEMA KRŠĆANSTVA POSLIJE KRISTA

1. Oleg Mandić i Branko Bošnjak o postanku kršćanstva

Što sad? Kako protumačiti kršćanstvo, kako povijesno razjasniti tu enigmu, a mimoići Krista? Jer, njega ne smije biti. Dok se ponetko od kritičara kršćanstva upire da ga diskreditira tražeći ga još po židovskom prostoru i vremenu — prije Krista — nastojeći »priključiti« kršćanstvo na kumransko esenstvo, drugi ga još uvijek traže u izvanžidovskom prostoru i vremenu — poslije Krista. Ove davno mrtve, anahronizam-teorije ponudili su našoj javnosti kao činjenice — rezultate znanosti — domaći kritičari kršćanstva: O. Mandić i B. Bošnjak. Prvi knjigom: *Od kulta lubanje do kršćanstva,*[1] drugi u opsežnom radu *Filozofija i kršćanstvo.*[2] Pogledajmo najprije što nam nude! U svojoj knjizi »Od kulta lubanje do kršćanstva« O. Mandić pokušao je na svoj način objasniti religiju kao pojavu od pećinskog čovjeka do atomskog doba, religiju kao činjenicu u svim njezinim povijesnim oblicima. Samom kršćanstvu, razjašnjenju njegova početka, posvetio je pisac gotovo polovicu svoga rada, str. 249—433. Što čitamo na tim stranicama?[3]

1 Oleg Mandić, *Od kulta lubanje do kršćanstva,* Uvod u historiju religija, Zagreb 1954.
2 Branko Bošnjak, *Filozofija i kršćanstvo,* Zagreb 1966.
3 Brojke u tekstu označuju stranice doslovno ili sadržajno citiranog teksta Mandićeva, odnosno Bošnjakova djela. Učinjeno je tako iz tehničkih razloga i radi lakšeg provjeravanja.

Oleg Mandić, u svom izlaganju, drži se čvrsto svog unaprijed određenog stajališta: Religiju stvaraju klasne suprotnosti; to posebno vrijedi za objavljene religije (str. 116). »Različite ekonomske potrebe izazivaju različite fantastične predodžbe o nadnaravnim božanskim snagama koje bi trebalo zadovoljiti raznim magijskim obredima« (236). To bi bio početak procesa koji stvara religije.

Objavljena religija jedan je od oblika otpora, pobune eksploatiranih protiv društvenog zla. Budući da ne uspijeva izmijeniti društvene odnose, sloj potlačenih svoju misao o spasu i oslobođenju »prebacuje s ovoga na onaj svijet« (243 i sl). Vladajući slojevi lako i rado prihvaćaju takve nazore, učvršćuju ih da učvrste vlastiti položaj (243 i sl). Objavljene religije su odraz klasnih sukoba, »imaju izrazit klasni karakter« (245). One »izražavaju ideologiju eksploatiranih i njihovu težnju za spasenjem od teškog društvenog položaja« (245). Eksploatacija i želja za oslobođenjem ujedinjuju potlačene, nadahnjuju im iste misli, iste želje, iste nade, istoga boga. Proroci su tu da formuliraju te težnje i pokažu zoru novog dana, onostrani spas i nadu. Stvorena je »objava«, nova religija. Vladajuća klasa to prihvaća, jer su njeni klasni interesi tako najbolje zaštićeni, bijedna masa je opijena onozemaljskom budućnošću, i klasna borba je paralizirana... Potlačeni predaju svoje oružje tlačiteljima (245). Takav jedan proces golemih razmjera počeo je prije dvije tisuće godina na području rimskog imperija i svršio — kršćanstvom.

Tristogodišnji razvoj ukomponirao je — tvrdi O. Mandić — u zgradu kršćanstva najraznorodnije elemente. Tu su našle mjesta soteriološke i eshatološke misli i nade Rima i Orijenta (262 ssl). U tu potku utkana je i tanka žica židovskog mesijanizma: »isustvo«—ebioniti (292 ssl). Međutim, okosnicu kršćanstva čini »prakršćanski paulinizam« (14). Njegov tvorac, veliki kombinator Pavao iz Tarza, stapa u jedno, dotle nepomirljive elemente: judaizam—»isustvo« i helenističku gnozu (313 ssl). U tom amalgamu našao je mjesto: Stari zavjet, isustvo, gnosticizam, orijentalni misterijski kultovi od Irana do Helade (322 ssl). Prakršćanski paulinizam obojen gnosticizmom, prerasta u kršćanstvo (324—364). Bitni udio u formiranju kršćanske misli i prakse imao je gnosticizam — sinkretistična tvorevina satkana od eshatoloških i soterioloških nada, misterijskih religija i stoicizma (274). To je jedna od najčešće ponavljanih tvrdnja O. Mandića. Po njemu ni u biti ni formalno »nema nikakve razlike između gnoze i kršćanskih religija« (274 sl). Oboje je bježanje od teške stvarnosti u teške iluzije. I paulinizam i samo kršćanstvo, kakvo je utvrđeno u dogmama, zapravo su »gnostički religiozni nazori« (303). Prakršćanstvo — kršćanstvo nije drugo nego manje-više izražena i dosljedna gnoza. Pavlovi i Ivanovi spisi to obilno potvrđuju (303). To je činjenično priznala i Crkva kad je njihove spise i teologiju prihvatila kao svoje (350).

Svoj udio u zidanje kršćanske zgrade ima i iranski mazdaizam (200 sl, 429). Kršćanstvo nije nastalo, nije moglo nastati na tlu Palestine iz židovskog duhovnog i religioznog korijenja. Njegova je domovina helenističko-gnostički duhovni prostor Sirije i Male Azije (228 ssl).

Oleg Mandić sklon je priznati historijsku egzistenciju Isusa (305—316), ali ne i Krista. Postojao je Isus »isustva«, ali ne Isus sinoptika, pogotovo ne »gnostički« Isus Krist Ivanovih i Pavlovih spisa. To je tvorevina helenističkog gnosticizma. Oleg Mandić odlučno niječe geneološku liniju: židovstvo — Isus Krist — kršćanstvo — Crkva. Kršćanstvo nije ni u kom pogledu nastavak židovstva, njegovo proširenje.

Posve je razumljivo da ovaj kritičar kršćanstva ima sasvim druge poglede na spise Novog zavjeta nego kršćanstvo i ozbiljna kritika. Poslanice »koje je navodno sastavio Pavao iz Tarza« (276 u bilj.) nose nepobitni pečat svog gnostičkog oca. Pavao, »okorjeli gnostik«, donosi malo momenata iz zemaljskog života svog spasitelja. Taj nedostatak popunit će sinoptička Evanđelja da se lik spasiteljev učini običnim svijetu bližim, simpatičnijim, nekako materijalnim, zemaljskim. Prve pisane redakcije sinoptičkih Evanđelja nastaju pri

kraju prvog stoljeća (337). Njihova je »konačna formulacija proizvod helenističke sredine« (312). S gnostičkim Kristom izjednačen je prorok »isustva«. Rezultat te operacije su sinoptici; zato je u njima prigušen gnostički element. Njihova konačna redakcija pada nešto prije godine stopedesete poslije Krista (338 sl). Dok je sinopticima uglavnom sadržaj »isustvo«, Ivanovo Evanđelje, »djelo jednog kršćanskog gnostika« (350), gnozom i počinje i svršava. Da je Pavao gnostik, i to: »gnostik do srži kostiju« (314), a njegovi spisi gnoza, to je gotovo refren mnogih stranica O. Mandića.

Kratka sinteza misli Olega Mandića: kršćanstvo je »kao svjetska religija proizvod društvenih odnosa u Rimskom carstvu I. stoljeća n. e.« (307). Stvorila ga nemoć, rezignacija, iluzija eksploatiranih i lukavost eksploatatora. Očaj je tražio utjehu i našao je — u oblacima. Osnivač kršćanstva nije Isus iz Nazareta nego Pavao iz Tarza; domovina mu nije židovska Palestina nego helenistička Sirija — Mala Azija. Opća potreba za izbavljenjem, uvjetovana ekonomskim odnosima, našla je svog izbavitelja — Pavlovo kršćanstvo. Ono je kombinacija isustva i gnosticizma u Pavlovoj redakciji. Eksploatatori ga prihvaćaju, jer učvršćuje njihov položaj; eksploatirani, jer im ostavlja nadu bar iza groba. Tako kršćanstvo postaje univerzalna religija.

Jasno je onda: kršćanstvo nije božanska činjenica, kako ono tvrdi već dvije tisuće godina, nego najviše toliko stara fatamorgana koju su gledale gladne bespomoćne mase jednog imperija i jednog društva na samrti. Ono nije završni kat židovske religije, starozavjetnih tradicija. Judaizam je najviše jedan od elemenata, nikako baza kršćanstva. Nema linije: judaizam i Stari zavjet — Isus Krist i kršćanstvo. Kršćanstvo je sinkretistička tvorevina u koju su ušli najheterogeniji elementi starog Orijenta od Irana do Rima.

Začuđuje da su neke od ovih brojnih neozbiljnih tvrdnja ušle i u ozbiljno znanstveno djelo: Enciklopediju leksikografskog Zavoda. Na stranici 652, u nepotpisanom prilogu o Kristu napisano je i slijedeće: »Neki autori i istraživači ranog kršćanstva tvrde da hist. pozadinu za legendu o Kristu predstavlja Isus, prorok male jevr. sekte ebionita, koja je okupljala na početku naše ere najniže slojeve tadanjeg jevr. društva.«[4] Ako to nije evanđelje od Olega Mandića, onda je po Olegu Mandiću. Evo još jedan »znanstveni« biser s istog mjesta: »Maloazijska paulinistička gnostička sekta, kojom je rukovodio helenizirani Jevrej Pavao iz Tarsa, kasniji apostol hrišćanstva, preuzela je lik Isusa da bi od njega napravila božanstvo.«[5] Tvrdnje iz protukršćanskog arsenala koje nemaju ni prividnog znanstvenog temelja. O tom će kasnije biti riječi.

Sa sličnih, nešto drukčije nijansiranih pozicija, polazi i drugi naš kritičar kršćanstva B. Bošnjak. Da »kritički« protumači sadržaj novozavjetne literature i postanak kršćanstva, B. Bošnjak gomila na stotinjak stranica i najbizarnije tvrdnje koje ozbiljna znanost i ne spominje.[6] Baviti se njima svima prelazi okvire ovoga rada. Osvrćemo se samo na tvrdnje koje su u korijenu i potpuno deklasirane nakon što je proučen svijet i duhovno-religiozni prostor što su ga otkrili rukopisi Mrtvog mora.

»Kršćanstvo je proizašlo iz hebrejstva. Nastalo je u dijaspori i širilo se je u dijaspori.« (B. Bošnjak nav. dj. str. 86). B. Bošnjak manje je radikalan od Olega Mandića. Dok Mandićevo kršćanstvo ima malo što sa židovstvom, B. Bošnjak velikodušno dopušta da se kršćanstvo razvilo »iz starohebrejskog shvaćanja« (85). Ono je posljednja etapa helenizmom deformirane evolucije Staroga zavjeta, ali bez Isusa Krista (85—107). S njim je B. Bošnjak veoma jednostavno obračunao: nije ga bilo (183—192). On, njegov rad, život i djela: sve je legenda, mit izgrađen za potrebe helenističkog svijeta u helenističkom geografskom i duhovnom prostoru po uzoru bezbrojnih orijentalnih mitova. Obespravljenici starog Orijenta, gladni kruha, nada i prav-

4 *Enciklopedija leksikografskog zavoda, III. svezak,* Zagreb 1967. Krist, 652.
5 Nav. dj. 653.
6 Usp. B. Bošnjak, nav. dj.; 64—66; 83—85; 86—136; 183—192.

de stvorili su spasitelja — nadomjestak stvarnog izbavljenja (107—132). Tako je kršćanstvo nastalo bez svog osnivača »procesom sinkretizma mojsijevske i helenističke tradicije« (132). Ono što je bitno i novo u kršćanstvu — Isus Krist, njegovo djelo i osoba — nema ništa niti sa stvarnošću niti sa židovskim tlom i tradicijom. To je legenda — čedo helenizma, čedo iluzija. Proces sinkretizma tekao je otprilike onako kako ga je opisao Bošnjakov istomišljenik Oleg Mandić. Bit će da su im isti izvori i nadahnuća. No, to nije predmet razmatranja ovoga rada.

Razjašnjavajući povijesnu činjenicu i postanak kršćanstva zakašnjelim ponavljanjem stare racionalističke kritike kršćanstva, B. Bošnjak nije zaboravio toj kritici omiljeli, kršćanstvu istovremeni pokret — gnosticizam. Iako Bošnjak vidi u kršćanstvu manje gnosticizma nego Oleg Mandić, ipak u zgradi kršćanstva ima obilje toga materijala (132—136).

Kratko: prema B. Bošnjaku filozofije i religije, pokreti i iluzije čitavog Istoka stvorile su kršćanstvo. Samo jedan nije učinio ništa — Isus Krist. Njega nije bilo. »Isus je kršćanska legenda, a ne historijska ličnost« (192). Međutim, ta legenda — Isus, kojega nije bilo, ipak je bio. Doduše, »nije se smatrao Mesijom. Ni Crkvu nije htio osnovati. Poslije Isusove smrti nastala je prva Crkva koja je Isusa priznala kao Mesiju i na njega primijenila shemu helenističkih misterija: umro je i uskrsao« (82). Kako pomiriti ove dvije tvrdnje Branka Bošnjaka?

B. Bošnjak prilično opširno obrađuje novozavjetne spise. Sasim prirodno. Oni su autentični i originalni dokument kršćanstva o samom sebi. To je autobiografija prve Crkve, njezina nutarnjeg duhovnog lika i njezinih prvih struktura. Prepričavajući sadržaj pojedinih knjiga Novoga zavjeta, pisac pokušava autoritetom neprevarljivog filozofa tumačiti pojedina mjesta, davati komentare kakvi trebaju njegovoj »filozofiji« (59—83; 88—107). Tekstovi se podešavaju prema zahtjevima Bošnjakove filozofije. Smisao i sadržaj daje im Bošnjak, a ne davni pisac. »Današnjem čovjeku Novi zavjet

ne govori ono što je govorio prije dvije tisuće godina. Dakle, tekst treba interpretirati« (82). Izlazi: sadržaj se daje, a ne traži. Onda se lako nađe što se traži. Usputno B. Bošnjak bez ikakvih dokaza i argumentacije, pokrivajući se jednostavnim tvrdnjama kao i njegov zagrebački kolega Oleg Mandić, pomiče nastanak spisa Novoga zavjeta po vremenu i prostoru kako mu se sviđa, odnosno kako mu treba da ih otrgne sa židovskog fizičkog i duhovnog tla i preseli sve u dijasporu, u helenistički duhovni prostor. Pri tom vremenski pomak mora biti što bliže nama da bi sinkretizam uspio; Bošnjaku je do toga da spisi Novoga zavjeta budu što mlađi: evolucija je dozlaboga spor stvaralac.

Pogledajmo što B. Bošnjak radi od Novoga zavjeta, gdje je kojoj knjizi odredio mjesto i vrijeme rođenja. Primat daje Marku. Njegovo Evanđelje napisano je oko sedamdesete ili nešto kasnije. Ali »možda« (60). Od koga, gdje i kada je napisano Evanđelje po Mateju, ostaje da se traži. »Možda« u Siriji; »pretpostavlja se« oko devedesete (61). »Racionalna kritika« našega pisca ne može dopustiti piscu Evanđelja da spominje Crkvu — instituciju kojoj je u temeljima Kristova volja (Mt 16,18; 18,17). Zato su ti reci osuđeni na izgon iz Matejeva Evanđelja — neautentični (61). Valjda zato što evolucija ipak nije mogla u tako kratko vrijeme stvoriti ni pojam Crkve. Pisac se nije potrudio da pokuša i dokazati svoje tvrdnje — neautentičnost gornjih redaka. Nimalo kritički. Ne zna se ni kada, ni gdje, ni od koga je napisano Lukino Evanđelje. Možda oko devedesetpete (61). Djela Apostolska napisao je ne Luka, nego nepoznati pisac u nepoznato vrijeme, a »prikazuju život koncem prvog stoljeća n. ere« (63). Onda je spis najranije iz toga doba. »Sigurno se zna da izvori nisu iz ranog doba« (63). Odakle piscu takva sigurnost, ne vidimo. Valjda — retrovidovitost?

Ivanovo Evanđelje moglo je biti napisano u Siriji, redigirano u Maloj Aziji, ali »sigurno« nije Ivanovo (61). Međutim, ne zna se sigurno ni domovina ni vrijeme pisanja ovoga odavno najviše osporavanoga Evanđelja. Pisano je negdje na Istoku, između stote i stopedesete

godine (62). Tako je ono gurnuto daleko od Palestine i judaizma u helenistički prostor, gdje je i nadahnuto helenističkom filozofijom, teologijom i soteriologijom. Zato se i mora očekivati prodor židovstvu i sinopticima stranih misli u Ivanove spise. I zbilja je tako. Ivan je potpuno pod utjecajem helenističkog gnosticizma. To jasno odaje Ivanov dualizam, »izražavanje u parovima« kao i njegov helenistički izražajni i pojmovni svijet tako vidljiv u njegovu Evanđelju (79—80; 133).

S apostolom Pavlom ima B. Bošnjak sto muka. Budući da nema ni svoga mišljenja ni svojih argumenata, usvaja tuđe tvrdnje, ali po običaju bez tuđe argumentacije (60; 62—64). Milostivo ostavlja Pavlu sedam poslanica; da ne bi morao napisati vrijeme njihova postanka (51. do 67. posl. Krista), ne navodi kad su pisane (63). Međutim, kao da nije mogao oprostiti apostolu naroda što je živio, propovijedao i pisao sredinom prvog stoljeća; ponavlja apsurdne i smiješne tvrdnje nekog R. J. Vipera.[7] Ovaj jednostavno briše Pavla iz povijesti, a njegove poslanice pomiče prema nama gotovo za jedno stoljeće. Vidimo: on se ne šali. Usput pomiče Evanđelja za punih stotinu godina, a Djela još i više. Kršćanstvo nije nastalo kad je nastalo: u prvom stoljeću, zapravo u prvoj polovici prvog stoljeća. Ono je rođeno poslije sebe: u drugom stoljeću (65). Ako je i od Vipera, previše je otrovno, pa ni Bošnjak nije mogao sve progutati. Međutim, to nije ni važno. Važne su Pavlove misli, a ne Pavlova osoba (66). A te Pavlove misli natopljene su helenizmom (73), on misli »gnostičkim kategorijama« (78), što posebno odaje njegovo dualističko poimanje svijeta i spasenja.

Ostalih sedam Pavlovih poslanica nisu Pavlove. Gdje, kada i od koga su napisane, ostaje nepoznato. Valjda negdje od Rima do Damaska, između stote i stopedesete godine nove ere. I ove obiluju gnosticizmom raznih boja (66—68). Isto vrijedi i za katoličke poslanice. Pisao ih je tko zna tko, negdje od svršetka prvog do sredine drugog stoljeća (68—70). Apokalipsa

7 R. J. Viper, *Rim i rano hriščanstvo*, Sarajevo 1963. Prijevod: M. Milidragović.

— pisana oko 96. — uopće ne spada u Novi zavjet; u njoj je malo što kršćansko (70). Tako je B. Bošnjak obračunao s Novim zavjetom. Taj nije ono za što se prodaje: mozaik-slika jednog velikog života, jedne neusporedive osobe — Isusa Krista; slika jednog velikog početka, nove ere — kršćanstva nego slika legenda, mitova i iluzija što su se srasle u kršćanstvo, židovsko-helenističku tvorevinu negdje na prijelazu iz prvog u drugo stoljeće.

Vidimo: nema bitnih razlika između dvojice zagrebačkih profesora, između njihovih teorija o postanku kršćanstva. Kršćanstvo nije plod ni židovskog tla ni židovskog duha, nego tvorevina od svega i svačega u helenističko-gnostičkom prostoru Bliskog Istoka (Oleg Mandić). Jedan element te tvorevine sinkretizma je i »mojsijevska tradicija« židovske dijaspore, ali samo kršćanstvo produkt je helenističke misli i duha (B. Bošnjak). Nešto više od tri stotine stranica teksta ove dvojice kritičara kršćanstva dadu se sažeti u gornje dvije rečenice. Konačni zaključak: kršćanstvo je nastalo poslije Krista i bez Krista.

2. *Rukopisi Mrtvog mora — pokop mrtvih teorija*

U pokušaju povijesnog razjašnjenja povijesne činjenice kršćanstva njegovi kritičari Oleg Mandić i B. Bošnjak gomilaju desetke godina stare, već zaboravljene tvrdnje. Ostavljajući što je izvan dosega ovoga rada, ovdje ćemo samo neke njihove hipoteze i teze o postanku kršćanstva pogledati i ocijeniti u svjetlu rukopisa Mrtvog mora.

Začudo, Oleg Mandić, pišući o esenima, uopće ne zna za Kumran, iako je već tada (1954) o esenskim rukopisima govorio i pisao čitav svijet. Onda nije čudno da o njima samo ponavlja u vlastitoj interpretaciji ono što su pisali Plinije, Filon i Josip Flavije.[8] Ozbiljan znanstveni radnik morao bi već tada poznavati i iskoristiti originalne spise pokreta o kojem piše. Osim toga, da je Oleg Mandić pročitao te dokumente i barem nešto

8 Usp. B. Bošnjak, nav. dj. 292 sl.

od onoga što je u vezi s njima već bilo napisano, sigurno ne bi bile napisane one njegove brojne stranice o »isustvu« i »paulinizmu«, o »prakršćanstvu« i »kršćanstvu«, o helenističkom gnosticizmu, filozofiji i misterijima koji su navodno dali idejnu okosnicu »prakršćanstvu«, odnosno »kršćanstvu«.

Prema Olegu Mandiću, »navodni osnivač kršćanstva nije uopće bio kršćanin«.[9] On je osnivač »isustva« — »ebionita«,[10] a ne kršćanstva.[11] Kao i obično, Oleg Mandić i ovdje tvrdi, a ne dokazuje, i nije mu briga da ove njegove tvrdnje već davno zabačene nitko ozbiljan više ne ponavlja. Uostalom, takve tvrdnje spadaju u povijesne nemogućnosti. Bilo koji priručnik povijesti religija bliskoistočnog prostora smješta ebionite vremenski najranije oko stote poslije Krista, prostorno u Transjordaniju kad je kršćanstvo bilo rašireno od Tibera do Eufrata i živjelo bar pola stoljeća. Međutim, nakon što su pročitani rukopisi Mrtvog mora, imamo vrlo vjerojatno razjašnjenje sekte ebionita. Ne postoji linija Isus — isustvo — ebioniti. Kumran je otkrio pravu liniju: esenstvo — ebioniti. Vjerojatno nakon godine sedamdesete poslije Krista formirala se u Transjordaniji jedna esensko-kršćanska religiozna formacija, upadno slična kumranskom esenstvu — ebioniti; o njihovoj međusobnoj genetičkoj vezi teško može biti sumnje. »Postojala je koncem prvog stoljeća jedna skupina heterodoksnih kršćana koji su priznavali u Kristu proroka, ali nisu vjerovali da je on Sin Božji.«[12] Ebioniti su živjeli u Transjordaniji još u četvrtom stoljeću poslije Krista. Okosnica njihove dogmatike: svijet je podijeljen između dva duha; u svako doba duh tame šalje lažnog proroka kojemu se suprotstavlja prorok poslan od duha svjetla. Takav prorok bio je i Isus. Religiozna i ritualna praksa ebionita: dnevna kupanja, apstinencija od mesa, strogo poštivanje subote i obrezanja, strogi život, posvemašnje napuštanje bilo kakvog

9 Nav. dj. 313.
10 Nav. dj. 297 i dr.
11 Usp. nav. dj. 312 sl.
12 Usp. Daniélou, Express, nav. dj. 20.

hrama i žrtava zajedno s njihovom dogmatikom pokazuje da je korijenje sekte u tlu Kumrana, i barem sto godina starije od »isustva« koje je »otkrio« Oleg Mandić. Ebioniti su prihvatili Isusa proroka, krštenje svoje vrste i nešto izmijenjeno Matejevo Evanđelje. Danas je jasno da su to mlađi, pridošli elementi, i da su ebioniti izašli iz kumranskog svijeta.[13] U mnogim točkama identičnost eseni — ebioniti tako je velika, da je J. L. Teicher pokušao dokazati da su upravo ebioniti pisci DSS.[14] No, to su demantirali arheološki nalazi. Tvrdnja Olega Mandića »isustvo« = »ebioniti« spada tako u povijesne nemogućnosti. I teorija i praksa ebionita izrasla je iz kumranskog tla, neki elementi kršćanstva ugrađeni su mnogo kasnije.

Da presiječe liniju judaizam — kršćanstvo, Oleg Mandić traži konstitutivne elemente kršćanstva svuda po svijetu i po povijesti. Ono je simbioza elemenata svih religija, ali začudo »nije strogo monoteistička religija«, niti »izravno potječe od židovskog monoteizma«.[15] On naravno nije ni pokušao dokazivati to trostruko otkriće. Ali nakon kumranskih otkrića to bi bio Sizifov posao. Kumranska teodiceja, dokraja spiritualizirani monoteizam Staroga zavjeta, vidljiv je na svakoj stranici novozavjetnih spisa. Upravo oni Božji atributi, koje tako izrazito naglašavaju esenski rukopisi (transcendentnost, sveobuhvatnost, sveuzročnost), s istom snagom naglašeni su u Novom zavjetu, posebno u Pavlovoj teologiji.[16] Linija monoteizma od judaizma do kršćanstva ne da se presjeći. Kumran ju je potvrdio i utvrdio.

13 Usp. nav. mj.; isti, *Qumran und der Ursprung des Christentums*, 168 sl. Slično, iako nešto drukčije nijansirano mišljenje zastupaju gotovo svi stručnjaci na ovom području. Izdvaja se H. Braun; usp. H. Braun, *Qumran und das Neue Testament, II*, 211—228.
14 Usp. J. L. Teicher, *The Deas Sea Scrolls*, JJS 1951, 67—99; *The Damascus Fragments and the Origin of the Jewish — christian Sect*, JJS 1951, 115—143; *Jesus and the Habakkuk Scroll*, JJS 1952, 53—55.
15 Usp. O. Mandić, nav. dj. 428.
16 Usp. M. Burrows, *Lumières nouvelles*, 140.

Besmrtnost duše, tvrdi Oleg Mandić, preuzelo je kršćanstvo od mazdaizma.[17] Ni ovu pozajmicu nije pisac pokušao dokazati. Osobna besmrtnost, međutim, spada u inventar svih velikih religijskih sustava, barem u njihovu izvornom obliku. Ta misao, jasna i čista ili manje-više latentna i deformirana, opća je baština religioznog čovjeka.[18] Ali u svom najjasnijem i najčistijem obliku sreta se u Kumranu i Novom zavjetu.[19] Kumran je, međutim, samo preuzeo i razradio starozavjetnu baštinu,[20] zapravo, predao nam misao tadanjeg judaizma, barem njegove duhovne jezgre. Kumran je potvrdio s posvemašnjom sigurnošću staru istinu protiv koje se Mandić tako beznadno bori: kršćanstvo je rođeno u krilu judaizma. Možemo zato sa sigurnošću zaključiti: misao besmrtnosti, koju sretamo u literaturi Novoga zavjeta, baština je iz judaizma. Nema nikakva razloga tražiti je po Iranu. Bilo bi to jedno od brojnih Mandićevih lutanja.

Dualizam: duh — materija, duša — tijelo, dobro — zlo, dobri i zli duhovi — presijeca čitav Novi zavjet. Pisac knjige »Od kulta lubanje do kršćanstva« našao je da je i to pozajmica iz mazdaizma,[21] odnosno orfizma i gnosticizma.[22] Međutim, dualizam je eksperimentalna činjenica koju potvrđuje čitava povijest i svačije iskustvo. Ma gdje se sretala ta misao, jedan joj je izvor: ovaj realni svijet. Dualizam pak Novog zavjeta našao je svoj izraz i svoju formulaciju u judaizmu. Kumranski rukopisi to dokazuju s apsolutnom sigurnosti. I misli i terminologija kumranskog dualizma u ranom kršćanstvu imaju svoje paralele koje katkada prelaze u identičnost.[23] Kumran je jednostavno prekrižio ovu tvrdnju Olega Mandića i B. Bošnjaka i usput njihovu sinkretističku teoriju o postanku kršćanstva.

Eshatologiju kršćanstva — svršetak svijeta, opći sud, vječnu nagradu, odnosno kaznu — našao je Oleg Mandić opet u orfizmu[24] i mazdaizmu;[25] samo je nije našao u judaizmu, odakle ju je kršćanstvo baštinilo s drugim elementima starozavjetne religije. Esenski rukopisi osvijetlili su i ovo područje. Kumran je preplavljen eshatološkim mislima i nadama.[26] Slične i identične misli sretamo u ranokršćanskim spisima.[27] Čak su ne samo misli nego i termini katkada isti.[28] Sve upućuje na zajednički izvor — judaizam.

Soteriološke misli i mesiju — spasitelja rodila je bijeda i nemoć. Završni oblik jednog takvog mesijanizma sačuvan je u Novom zavjetu. Razni heterogeni elementi starog Orijenta srasli su se u kršćanskog mesiju. Tako Oleg Mandić.[29] Jasno je onda da novozavjetni mesijanizam nema organske veze s mesijanizmom judaizma. Kumran je dotukao i ovu tvrdnju, ako je to uopće trebalo. Evanđelja potvrđuju da je esenski mesijanizam bio poznat svim slojevima židovstva: mesija osvete i mača, mesija osvajač, nacionalni heroj bio je nada Izraelova i u Kumranu i u Nazaretu, u Judeji i Galileji. Kumranski rukopisi i Evanđelja očituju identičnu atmosferu akutnog mesijanizma. Čak im je zajednički poziv iz pustinje ususret Bogu i njegovu Pomazaniku, poziv na pripravu i spremnost za eshato-

17 Usp. O. Mandić, nav. dj. 429.
18 Usp. A. Gahs, *Religija i magija u povijesti ljudskog roda* (Skripta), Zagreb 1946, 344.
19 Usp. Mt 10,28; Lk 16,23; Iv 3,16; 2Kor 5,1; Gal 6,8; S 4,7—8.26. 11—14; H 3,3—6; usp. također Vermès, nav. dj. 121; K. Schubert, nav. dj. 96—98. Autor odlučno brani tezu da su eseni vjerovali u uskrsnuće tijela. To je vrlo vjerojatno, ali najvažniji kumranski rukopisi to jasno ne potvrđuju.
20 Usp. M. Burrows, *Schriftrollen*, 222.
21 Usp. O. Mandić, nav. dj. 200 ssl.
22 Usp. nav. dj. 429 i 214.

23 Usp. »Sinovi svjetla«: S 1,9 sl; Lk 16,8; Iv 12,36; 1Sol 15,5; Ef 5,8; »duh istine«: — »duh zablude«: S 3,19 i 1Iv 4,6; »put svjetla«: S 4,20; Ef 5,8; 1Iv 1,7; »put tame«: S 4,21; Rim 13,13; Iv 8,12; 1Iv 1,6.
24 Usp. O. Mandić, nav. dj. 171.
25 Usp. nav. dj. 198 sl; 202 sl. 429.
26 Usp. S 2,8; 4,12—14:18 sl; CD 3,20; pHab 7,7 sl. i dr.
27 Usp. Mt 25,30.46; 1Kor 3,13; 4,5; 15,20 sl; 2Pt 2,4; Otk 11,18;
28 Usp. Graystone, nav. dj. 62.
29 Usp. O. Mandić, nav. dj. 259 sl; 262 sl; 265; 198 sl; 202 sl; 429.

loško, mesijansko doba: »u pustinji prokrčite put Gospodinu...«[30] Apostoli ga je do zadnjeg časa čisto zemaljske mesijanske nade Kumrana (Dj 1,6). Danas nam je tek jasno Kristovo distanciranje od kumranskog shvaćanja mesije što je bilo svojina židovstva. Krist ne želi biti mesija u »stilu« Kumrana. Njegov napor, da razbije tu krivu sliku budućnosti, te političke i zemaljske nade Izraelove vezane uz osobu mesije, upravo je svjesna reakcija na mesijanizam koji je živio u dušama kumranskih asketa i galilejskih ribara. Tražiti razjašnjenje mesijanizma Evanđelja izvan judaizma i Palestine savršeno je jalov posao. DSS pokazuju gdje mu je korijenje. Kumranci su zaslužni za religioznu povijest upravo zato što su održavali vrlo živo ideju mesijanizma. Oni su »jedna razvojna stepenica u tajni očekivanja mesije«.[31]

Jedna od najsmionijih tvrdnja Olega Mandića svakako je: Isusa Krista stvorio je gnostik — helenist Pavao. Kombinirajući elemente »isustva« i helenističke gnoze, dao je svijetu Isusa Krista.[32] Pavao je osnivač kršćanstva,[33] a »paulinizam« prva njegova faza.[34] Iako je »paulinizam« zapravo sinkretizam isustva, judaizma, gnosticizma i orijentalnih kultova,[35] ipak »njegovo je podrijetlo u helenističkim gnozama«.[36] Oštri Pavlov dualizam »treba tražiti u orfizmu i gnozi«.[37] Milost, »božja blagodat« nije nego »gnostički pojam božje emanacije« što ga je Pavao ubacio u sistem prakršćanstva.[38] Zaključak se nameće: Pavao je »gnostik do srži kostiju«.[39]

Na ovu gomilu neargumentiranih tvrdnji nije potrebno ni osvrtati se. Ograničit ćemo se samo na one koje nakon kumranskih otkrića postaju totalno neodržive, apsurdne. Pavao je najmanje »gnostik do srži kostiju«. Kumranski rukopisi doveli su do dijametralno oprečnog i posve sigurnog zaključka: Pavao je Židov do srži kostiju. Upravo oni elementi »paulinizma«, koji prema Olegu Mandiću smještaju Pavla u helenistički gnosticizam, drže ga najčvršće za tlo judaizma, i to teološki ekstremnog judaizma kakav se očituje u Kumranu. Svi istraživači rukopisa Mrtvog mora našli su mnogostruki kontakt Kumran — Pavao, ma kakav on bio.[40] Srodnost je katkad iznenađujuća. Terminologija, dualizam, kontrast svjetlo — tama, Pavlova antiteza dvaju zakona, borbe i napetosti u čovjeku i u svijetu, svijest grijeha, vlastite nemoći i potrebe milosti, milost i opravdanje, teologija izabranja i povijesti, sveobuhvatno i sveuzročno gospodstvo Božje, sve su to elementi »paulinizma« koji nepobitno imaju svoje paralele u kumranskim rukopisima. Bilo da je to rezultat osobnog Pavlova kontakta s kumranskim svijetom, bilo da je zajednička židovska baština, Pavao je potpuno u tom misaonom i religijskom prostoru, u tom duhovnom svijetu. O tom je već dovoljno rečeno. Ipak, posebno treba naglasiti: milost — »božja blagodat« Olega Mandića nije nikakav »gnostički pojam božje emanacije«, već autohtoni pojam židovske teologije.[41] Upravo teologija milosti i opravdanja, kakvu sretamo u DSS, iako nije identična Pavlovoj, ističe povezanost u korijenu kršćanstva sa starozavjetnom i židovskom teološkom misli. Dokaz da je kršćanstvo izraslo »iz panja Davidova«, da nije plod krize materijalnih odnosa jednog imperija nego rješenje vječne religiozne krize, odraz jedne spasiteljske misli autentičnog judaizma. Druga jasna točka kontakta Kumran — Pavao bez sumnje je dualizam. Taj ne treba tražiti po prostoru orijentalnog gnosticizma; nađena je domovina Pavlova dualizma: svijet kumranskog judaizma.[42] Sve to pokazuje i

30 Usp. S 8,14; Mt 3,3; Mk 1,3 i par.
31 Daniélou, nav. dj. 28.
32 Usp. O. Mandić, nav. dj. 313.
33 Usp. nav. dj. 233; 304.
34 Usp. nav. dj. 14.
35 Usp. nav. dj. 322.
36 Nav. dj. 340; 303; 173 sl.
37 Nav. dj. 300.
38 Nav. dj. 357.
39 Nav. dj. 314.

40 Usp. Burrows, nav. dj. 275 sl; Schubert, nav. dj. 133; Daniélou, nav. dj. 128 sl.
41 Usp. Burrows, nav. dj. 276 sl; Schubert, nav. dj. 134; Daniélou, nav. dj. 131 sl.

dokazuje da je »paulinizam« rođen u palestinskom kutu svijeta, a ne negdje u istočnim stranama Rimskog carstva, kamo uostalom ne vode nikakvi povijesni dokumenti. Danas nam je jasno da je »Pavlova gnoza čisto židovskog podrijetla«.[43] Dodajmo još jedan doslovni citat: »Kod Pavla se dadu nabrojiti još daljnji utjecaji esenske tradicije; međutim, ipak je već dovoljno jasno: dolazi na vidjelo, kao kod Ivana da na mnogim mjestima, gdje se računalo do sada s gnostičkom terminologijom, esenski utjecaj je mnogo bliži.«[44] Helenističko-gnostički utjecaj na Pavlovu misao i izraz treba svesti na pravu mjeru, zapravo eliminirati. Tumačiti Pavla gnozom i helenizmom nakon otkrića kumranskih rukopisa zvuči posve zastarjelo i deplasirano.

Pisac knjige *Od kulta lubanje do kršćanstva* nije poštedio od zakašnjele kritike ni četvrto Evanđelje. Po njemu ovdje je gnoza u potpunom i čistom obliku.[45] To je »djelo jednog kršćanskog gnostika«.[46] Tu su elementi helenističke gnoze još vidljiviji nego u »paulinizmu«. I prije Olega Mandića traženi su elementi »johanitske literature« svuda po svijetu orijentalnih religija i filozofija. Samo judaizam nije Ivanu dao ni misli ni riječi. Tako kritičari Ivanovih misli i literature.

Odvojenost Ivanova Evanđelja od sinoptika tolika je i takva je da je ono povijesno-teološki dugo svima bilo zagonetka. Davno se pokušalo razjasniti tu zagonetku izvanžidovskim religijsko-povijesnim elementima. Najnoviji pokušaj bio je »Komentar Ivanova Evanđelja« od R. Bultmann-a.[47] Zaključak komentara: Ivanovo Evanđelje nije Ivanovo, jer nije ni židovsko. To je židovstvu tuđi svijet, tuđi pojmovi, strana misao, nepoznat jezik. Takav lik i oblik mogla je Ivanovim

42 Usp. Daniélou, nav. dj. 132 sl; Schubert, nav. dj. 135 sl; Burrows, *Lumières nouvelles*, 150 sl.
43 Daniélou, nav. vj. 130.
44 J. Becker, nav. dj. 242.
45. Usp. O. Mandić, nav. dj. 303.
46 Nav. dj. 350.
47 R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes (Kritisch — exegetischer Kommentar*, Göttingen 1940.

spisima dati samo dobro poznata orijentalna gnoza. Iz židovskog tla Ivan nije mogao izrasti. Esenski rukopisi potpuno su demantirali Bultmann-a. Ivanov svijet je potpuno židovski. Svi navodno helenističko-gnostički elementi Ivanovih spisa autentično su vlasništvo najradikalnijeg židovstva — ekstremnog esenstva — barem stopedeset godina prije nego su napisani Ivanovi spisi.[48] DSS rasvijetlili su pitanje odnosa Ivanovih spisa i helenističke misli. Zauvijek se mora napustiti teza koja je u Ivanovu Evanđelju htjela utvrditi prodor helenističke misli obojene gnosticizmom i datum njegova postanka pomicala od početka drugog stoljeća do njegova svršetka, a njegovu domovinu svuda po helenističkom misaonom prostoru.

Dualizam Ivanovih spisa istovremeno ga veže uz Kumran i dijeli ga od Kumrana. Ni u DSS ni u Ivanovoj literaturi dualizam nije u korijenu stvarnosti, kozmosa, čovjeka; ne postoje ni u svijetu ni u čovjeku dvije supstancije, dvije praiskonske stvarnosti u vječnom ratu, kako je to zamišljao povijesni gnosticizam. Postoji vječna stvarnost — Bog i stvorena stvarnost — svijet, čovjek. Čovjek nije bojno polje dobra i zla zato jer je on zlosretno gnostičko jedinstvo nepomirljivih elemenata: svjetlo = duh = dobro i tama = materija = tijelo = zlo. On nije tama, zlo; vlastitim izborom, djelovanjem postaje taman, zao; zato i odgovoran. I kod Ivana i u DSS dualizam, što pečati naš život, uvjetovan je slobodnim djelovanjem, a ne dat samim opstojanjem. U gnostičkom sustavu svjetlo — dobro i tamu — zlo dijeli neotklonjiva, vječna horizontala — razdjelnica koja je ujedno linija fronte i vječnog sukoba. U DSS i kod Ivana ta linija ne postoji. Postoji vertikala — razdjelnica koju povlači čovjek kroz svoj život, svoje djelovanje.[49] Esenski dualizam ima svoj paralelni kristološki preoblikovani izraz u Ivanovim spisima; paralelizam je veoma vidljiv, katkada čak u pojedinostima. Zaključak se gotovo nameće: tu je i to je

48 Usp. Scelkle, nav. dj. 106 sl.
49 Usp. J. Becker, nav. dj. 217—237.

Ivanov svijet u kojemu je Ivanov Logos — Riječ — Krist — Svjetlo — Put — Istina velika novost i korektura. Kakvog smisla i znanstvenog opravdanja ima tražiti Ivanova nadahnuća, pojmove i terminologiju po prostoru helenističkog gnosticizma kad ih vidimo i čitamo davno prije na Ivanovu rodnom tlu.[50] »Rukopisi nam, dakle, kazuju... da tlo, iz kojega je nikla Ivanova teologija, ne trebamo tražiti izvan palestinskog židovstva.«[51] R. Bultmann postavio je tezu koju mnogi i prije i poslije njega neumorno ponavljaju: Ivanovi spisi i teologija — misao, pojmovi i izražajni aparat — ne mogu se razjasniti ničim u židovstvu. Tu je vidljiv utjecaj jednog posve drukčijeg misaonog sustava, jednog nežidovskog pokušaja da se protumači svijet i historija. Pisac Ivanove literature preoblikovao je radikalni gnostički dualizam, ugradio ga u svoju starozavjetnu teodiceju i vlastitu kristologiju. Gnostički pojmovi dobili su nove sadržaje, ali jasno kažu gdje im je domovina, a onda i gdje je duhovno i fizičko tlo Ivanovih spisa.

Teza dvojice naših kritičara kršćanstva — Olega Mandića i B. Bošnjaka — posuđena iz Njemačke počiva na dvije hipoteze: 1. Ivanova misao i terminologija nije mogla sresti sebi sličnu na židovskom tlu; 2. morala se nadahnuti pretkršćanskim gnosticizmom o kojemu ne govori nijedan drugi dokument — izvor. Teza, do jučer prividno je mogla izgledati čvrsta, danas je neodrživa.[52] Stoji na Bultmann-ovim hipotezama iza kojih ne stoje nikakvi čvrsti argumenti. Ništa ne dokazuje postojanje pretkršćanskog gnosticizma; taj je jednostavno pretpostavka, radna hipoteza R. Bultmann-a. Gnosticizam kao sistem javlja se tek u drugom kršćanskom stoljeću. Možda bi se moglo govoriti o utjecaju Ivanove literature na gnosticizam, obrnuto nikako. I što je odlučujuće: u židovskom duhovnom i misaonom prostoru, u esenskim rukopisima otkriven je novi svijet toliko sličan Ivanovu da se nužno nameće, ako ne neka genetička veza, a ono sigurno povijesni i misaoni paralelizam dviju literatura i njihov rast iz istoga tla. Nakon što je otkriven i proučen svijet koji su nam ostavili DSS, nema nikakva smisla i opravdanja u pretpostavkama tražiti razjašnjenje Ivanove literature, njegove teologije. Pokušavati i dalje da se ona razjasni gnosticizmom, graniči s apsurdom. Međutim, neki kritičari kršćanstva vole i apsurd nego neugodnu istinu. Danas je i slijepcu jasno da je Ivan najžidovskiji Židov; njegovi spisi nose tako jasne elemente posljednjeg židovskog stoljeća pred tragični svršetak godine 70. da ne može biti sumnje: pripadaju epohi i ambijentu Kumrana. To je najsigurniji zaključak što ga daje uspoređivanje kumranskih rukopisa i Ivanovih spisa.[53] Jedna debata je završena: utvrđeno je duhovno tlo i povijesni korijeni Ivanovih spisa — judaizam i Palestina.[54]

»Esenske paralele s Ivanovim spisima iznenadit će samo onoga tko je kod Ivana vidio jak grčki utjecaj. Pokazalo se pak da Ivanovu religijsko-povijesnu sredinu ne treba tražiti niti na području grčkog svijeta niti na židovskom području Filonova kova već u palestinskom židovstvu. Njegovi pojmovi: istina, znanje, duh, čak i Logos, nemaju korijen u grčkom ili gnostičkom mišljenju, nego potječu iz šizmatičkog židovstva. Tako sad postaje jasno da Ivanovo Evanđelje nije najviše helenističko nego u mnogom pogledu najviše židovsko među Evanđeljima.«[55] Dugo, veoma dugo tražila se pozadina Ivanova Evanđelja, ali na pogrešnom putu: izvan židovskog duhovnog i geografskog područja. DSS vratili su Ivanove spise na njihovo rodno tlo: u židovski svijet. Nutarnju dvojnu strukturu, često misao, još češće terminologiju Ivanove literature tumači dovoljno i potpuno judaizam kakav sretamo u Kumranu: nalazimo se u okviru židovstva. Ma kako bile različite slike ovih dvaju svjetova, dviju literatura, njihova pozadina

50 Usp. nav. dj. 237.
51 Burrows, *Scriftrollen*, 281.
52 Usp. J. Becker, nav. dj. 220.

53 Usp. Daniélou, nav. dj. 136 sl; Schubert, nav. dj. 131 sl; Burrows, *Schriftrollen*, 281 sl; isti, *Lumières nouvelles*, 153 sl; F. M. Braun, *L'arrière — fond judaiqe du quatrième évangile et la Communauté de l'Alliance*, RB 1955, 5—44.
54 Usp. Daniélou, nav. dj. 143.
55 Cross, nav. dj. 195.

je identična; majka — tlo im je isto.[56] Osvijetljen je horizont na kojem se pojavio Krist; mnogo nam je jasniji povijesni čas i svijet gdje sretamo rađanje nove povijesti — kršćanstvo.

Oleg Mandić tvrdi upravo protivno ne samo o Ivanovim spisima nego o kršćanstvu u cjelini: nema linije židovstvo — Isus — kršćanstvo; isključena je mogućnost »linearnog razvitka kršćanstva od isustva«, odnosno židovstva.[57] Judaizam nije »izvor kršćanstva kao univerzalne religije«,[58] niti je kršćanstvo »nastavak judaizma«.[59] Kršćanstvo čak nije ni moglo nastati u Palestini; njegova je domovina Sirija i Mala Azija.[60] »Palestinski izvor kršćanstva« doveden je tako pod veliki upitnik.[61]

»Gospodin Dupont-Sommer imao je pravo reći da kumranska otkrića dovode ne do revolucije nego do vodopada revolucija u povijesti početaka kršćanstva.«[62] To je točno iako ne u smislu i tumačenju pariškog profesora. Taj vodopad revolucija porušio je sve one papirnate konstrukcije racionalističke egzegeze à la Renan koja je kršćanstvo identificirala s esenstvom; sve teorije starih i novih egzegeta — historičara koji rodno tlo kršćanstva traže izvan Palestine u svim mogućim pokretima, filozofijama i religijama samo ne u osobi Isusa Krista gdje ga stavljaju Evanđelja. Zato se može reći da su DSS najveće otkriće što je ikad izvršeno na području arheologije. Elementi kršćanstva traženi su svuda da se ono diskvalificira, da se Kristu poreče i originalnost i zasluga. Sad je savršeno jasno odakle je kršćanstvo uzelo što je uzelo, a što je njegovo i samo njegovo. Kršćanstvo je našlo svoj povijesni alibi pred neobuzdanom kritikom našega vremena. Nikada do sada nije nam bio tako pregledan i tako jasan geografski, povijesni i duhovno-religiozni okvir izvan kojega kršćanstvo ne možemo uopće tražiti. Zakopana povijest upire nam prstom iz kumranskih spilja gdje treba tražiti kolijevku kršćanstva. DSS jasno potvrđuju Novi zavjet iako ga nikad ne spominju. Nikada radikalna originalnost kršćanstva nije bila tako vidljiva kao danas kad ga možemo usporediti s njemu najsrodnijim i njemu najbližim duhovno-religioznim pokretom. Oba pokreta gledamo jedan uz drugi istovremeno, na istom duhovnom i geografskom području. Zapanjuju i srodnost i kontrasti; jedno i drugo potvrđuje Krista: direktno ili indirektno.

»Ovdje u Kumranu otkrili smo duhovnu domovinu kršćanstva.«[63] U sasvim određenom smislu to je točno, i to je jedan od velikih kapitala kojim kršćanstvo raspolaže protiv kritičara i tumača svoga podrijetla. Slika prvog kršćanstva, koja je ostala na stranicama Novog zavjeta, sada je potpunija, čitljivija kada su nam poznate duhovno-povijesne pretpostavke njegova postanka, svijet u kojem je odjeknuo glas Kristov.

Ed. Wilson je napisao da je Kumran »možda više nego Betlehem ili Nazaret kolijevka kršćanstva«.[64] Vidjeli smo: Kumran to sigurno nije, ali je sigurno da je Kumran pokazao gdje je kolijevka kršćanstva. Točno gdje kažu Evanđelja: u Betlehemu. Kumran dokazuje da kršćanstvo nije nastalo niti se najprije širilo među heleniziranim Židovima dijaspore, nego baš među najautohtonijim Židovima Judeje. Tražiti ga negdje drugdje, mučiti se s nekom bazom odnosa proizvodnje, socijalnih prilika i snaga proizvodnje u gradovima helenističkog svijeta gdje su navodno korijeni kršćanstva, znači nikada ne naći njegovo korijenje, nikada se ne približiti ni mjestu ni danu njegova rođenja. Povijesni korijeni kršćanstva sad su potpuno vidljivi, ali oni nisu u Siriji i Maloj Aziji kako to hoće apsurdna teorija Olega Mandića niti u židovskoj dijaspori kako to tvrdi B. Bošnjak.

56 Usp. P. Ricca, nav. dj. 13—20; 113; usp. također H. Braun, *Qumran und das Neue Testament, II,* 135—142.
57 O. Mandić, nav. dj. 292; 313.
58 Nav. dj. 209.
59 Nav. dj. 428.
60 Usp. nav. dj. 228, 233.
61 Usp. nav. dj. 171. sl.
62 Daniélou, Express, nav. dj. 20.

63 E. Stauffer, nav. dj. 8.
64 Ed. Wilson, nav. dj. 97. sl.

Evanđelja su dobila svoj oblik i sadržaj od početka prvog do sredine drugog stoljeća. Tako hoće Oleg Mandić.[65] DSS demantirali su i ovu tvrdnju neobuzdanog pisca. »Od sada se više ne može... prebacivati u drugo stoljeće ni jedan ulomak Novog zavjeta.«[66] Svijet i ljudi Novoga zavjeta, to je svijet kakav smo još jednom otkrili u esenskim spisima: svijet koji je potonuo u katastrofi godine 66—70. Novozavjetni spisi pisani su nešto prije toga ili nešto poslije toga dok je fizionomija toga svijeta bila još svježa u duhu novozavjetnih pisaca. Vremenski previše rastavljati esenske i novozavjetne spise gotovo je nemoguće. Povezuje ih sličnost ideja i još više izraza što odaju isti religiozni židovski ambijent, isti povijesni i psihološki kontekst koji se ne da imitirati izdaleka. Posebno to treba naglasiti za Ivanovu literaturu, prije svega za njegovo Evanđelje. Već dugo gurali su ga iz prvog stoljeća i iz židovskog duhovnog stvaralačkog prostora. Domaći kritičari kršćanstva O. Mandić i B. Bošnjak nastavljaju taj suvišni i promašeni posao. Ali činjenice tvrdoglavo vraćaju povijesnu istinu na njezino mjesto. »Ovo Evanđelje sadrži stare povijesne predaje koje su svoj oblik našle u aramejskoj ili hebrejskoj govornoj sredini gdje su još bile žive esenske misli.«[67] Jezgra Ivanova Evanđelja morala je biti oblikovana dok je esensko-židovski svijet još postojao kao čvrsta fizička i duhovna cjelina: to znači prije uništenja Jeruzalema i Kumrana. Sam stil četvrtog Evanđelja veže ga neodvojivo za tlo Palestine, za židovski svijet prije sedamdesete. »Jedva se može sumnjati da podrijetlo Ivanova stila treba tražiti u esenskim krugovima.«[68] Jedan je zaključak: Ivanova literatura izrasla je iz židovskog tla, iz židovskog duha.

Problem Crkve rješava Oleg Mandić sveobuhvatnom magijom helenizma. U početku ona je »skup gnostičkih sekta«, samostalnih demokratskih jedinica, bez

65 Usp. O. Mandić, nav. dj. 337 sl.

66 J. Carmignac, nav. dj. 154.

67 Cross, nav. dj. 195; usp. Allegro, nav. dj. 111.

68 Cross, nav. dj. 189, bilj. 19.

svećenstva i sakramenata.[69] Hijerarhija se stvara naknadnim prodorom imućnih slojeva u gnostičko prakršćanstvo.[70] Crkva se formira i dogmatski i hijerarhijski tek od sredine drugog, posebno od sredine trećeg stoljeća.[71] Dakle, Crkva kao jedinstvena i hijerarhijski uređena zajednica okupljena oko osobe i nauke Isusa Krista nastala je mimo njegove namjere. U okviru njegovih riječi i djelovanja nema mjesta ni za kršćanstvo, a još manje za Crkvu. Problem Crkve Isusu se nije ni nametao. Oleg Mandić vjerojatno je zadnji među mnogima koji su slično tvrdili. »Ova argumentacija mora se danas smatrati prezastarjelom.«[72] U judaizmu Kristova vremena problem Crkve upravo je najakutniji religiozni problem. Da realiziraju Crkvu — pravi Izrael, legitimnu zajednicu spasa, vidljivu i strogo organiziranu zajednicu »izabranih«, eshatološku zajednicu koja će se okupiti oko mesije što ima doći, da ostvare kraljevstvo gdje će Bog biti puni i jedini vladar, judaizam i njegove skupine iz vremena Kristova nastupa unijele su svu svoju dušu, sav svoj žar, sav svoj fanatizam, sve svoje strasti. Krist je stupio na tlo gdje je Crkva, eshatološko-mesijanska zajednica, bila gotovo bolesno fiksna ideja židovskih duša. To dovoljno potvrđuje sama terminologija kumranskih rukopisa: »Zajednica njegovih (Božjih) izabranika«, »izabranici milosti«, »Zajednica Novoga saveza«, »kuća svetosti za Izrael«. Ovi ili slični izrazi rasijani su svud i po svim kumranskim rukopisima. U takvoj sredini nastupio je Krist kao nosilac spasa, kao propovjednik »Blage vijesti«, ispunjenje svih nada i svih obećanja, kao obećani prorok — Mesija, propovjednik kraljevstva Božjeg. On traži vjeru i povjerenje, prihvaćanje njega kao vjesnika eshatoloških vremena i spasa, Mesije koji ima namjeru da otkupi židovstvo i svijet. S takvim programom i u takvoj sredini problem Crkve morao mu se nametnuti, činjenicu Crkve morao je realizirati,

69 Usp. O. Mandić, nav. dj. 378 sl.

70 Usp. nav. dj. 380 sl.

71 Usp. nav. dj. 359 sl.

72 Vögtle, nav. dj. 17.

dati joj bar pravno-socijalni skelet. Bez Crkve — zajednice jasno formirane — njegova mesijanska aktivnost bila bi i ostala bi neshvaćena, bila bi totalno izvan »stila« vremena, izvan židovskih očekivanja i nada. Najmanje što je Krist morao učiniti, bilo je da odijeli u svojoj sadašnjosti i budućnosti sebi vjerne od onih koji ga »ne primiše«, da odredi uvjete spasenja i uvjete pripadnosti spasenima, a to je obris zajednice — Crkve. Čitava Kristova aktivnost išla je k tom cilju. Potvrđuju to i izrazi: »Zavjet« (Mt 26, 27 sl), »Novi zavjet« (Mk 4, 24), »Crkva« (Mt 16, 18), odnosno njihovi aramejski ekvivalenti.[73]

DSS su potvrdili semitski karakter i podrijetlo Mt 16, 16—18. Zajednica iz Kumrana je Božja zgrada, tvrđava izgrađena na pećini, neosvojiva, nepokolebljiva; nitko nepozvan, neprijateljski raspoložen ne može unutra, tvrda vrata dobro su čuvana (H 6, 26—28; usp. S 8, 5—8). Veoma slično čitamo kod Mateja: »Na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju, i vrata pakla ne će je nadvladati...« (Mt 16, 18). U oba teksta radi se o eshatološkoj zajednici; termini, slike, simbolika je istovjetna. Zaključak se nameće: Mt 16, 16—18 je semitskog, palestinskog podrijetla,[74] i odražava Kristovu misao i namjeru o osnivanju Crkve kao vidljive zajednice.

Propovijedajući eshatološko kršćanstvo, Krist navodno nije trebao Crkvu. Čemu ona kad je konac tu? Esenska i novozavjetna literatura govore upravo protivno. Kumranska Zajednica s najvećom napetošću očekuje smjenu povijesti, svršetak jednog i početak drugog svijeta. Taj veliki čas ona čeka čvrsto organizirana, hijerarhijski i pravno strukturirana poput kakve vojničke formacije. Crkva, iako eshatološka zajednica, što-više baš zato, ako je htjela biti shvaćena i prihvaćena, morala je stvoriti ili preuzeti slične socijalne, hijerarhijske i pravne strukture. Ona je pećina spasa u eshatološkom potopu. Svoj model našla je na vlastitom tlu. Da li je i što je preuzela od esenskog židovstva, ostaje

73 Usp. nav. mj.
74 Usp. Schelkle, nav. dj. 78.

da se utvrdi. Da joj je Zajednica mogla služiti kao model, dovoljno je sigurno utvrđeno.[75]

Povijest prve Crkve doslovno potvrđuje gornje misli i upućuje na povijesni kontakt i kontekst sa svijetom što su ga otkrili DSS. Taj kontakt, u bilo kojem obliku on bio i bilo kojim putem on došao, dade se utvrditi gotovo s potpunom sigurnošću. To je jedan od zaključaka gdje se sretaju svi istraživači DSS.[76] »Komunitarni judaizam je bez sumnje sredina odakle jeruzalemska Crkva ima najvažnije oblike svoje organizacije što se rađala.«[77] Ne moramo ovo sve potpisati, ali svi ovi organizacijski oblici i juridičke norme u nukleusu, što ih očituje Pracrkva i što pokazuju toliku sličnost s ustrojstvom i životom kumranske Zajednice, potvrđuju još jednom da je Crkva rođena na židovskom tlu, otuda uzimala svoje socijalne i pravne oblike i davala im svoj život. Još nešto. Ovo potvrđuje da prva Crkva nije mogla biti bez čvrstih struktura, socijalno amorfna; da nije bila samo karizmatička — to je omiljela teza protestantizma i modernizma[78] — nego i juridička zajednica; da je nije vodila samo inspiracija nego i autoritet — hijerarhija. Toj hijerarhiji prve Crkve ne treba tražiti uzor — model u helenističkom svijetu. Davno se tvrdilo, što Oleg Mandić ponavlja, da Krist nema ništa s Crkvom, njezinom strukturom i hijerarhijom, da su to nežidovski elementi. DSS sile na protivni zaključak. Ovo su njezini najžidovskiji elementi.[79]

Oleg Mandić ponavlja već sto puta ponovljeno da je kršćanstvo djelo sinkretizma nastalo od heterogenih elemenata u helenističkom svijetu, daleko od Pa-

75 Usp. nav. dj. 83.
76 Usp. Daniélou, nav. dj. 46 sl, 115 sl, Burrows, *Lumières nouvelles*, 139 sl; Schubert, nav. dj. 127 sl; J. Schmitt, *L'organisation de l'Église primitive et Qumrân; La Secte de Qumrân et les origines du christianisime*, 217—231.
77 J. Schmitt, nav. dj. 230.
78 Loisy je davno pisao: »Isus je navješćivao kraljevstvo, a došla je Crkva« *(L'Évangile et l'Église*, Paris 1902, 111).
79 Usp. Daniélou, nav. dj. 60.

lestine i judaizma.[80] Danas već postaje i smiješno ponavljati slične tvrdnje. Istina je na drugoj strani: »Kršćanstvo je rođeno u krilu judaizma i najprije je ponuđeno Židovima od Židova...«[81]

E. Werber napisa: »Pročitani tekstovi otvorili su bezbroj pitanja koja zadiru u bit nekih naših dosadašnjih spoznaja, osobito naših predodžbi o podrijetlu kršćanstva.«[82] Sasvim sigurno, ali sigurno ne kako nam to posve neargumentirano želi nametnuti E. Werber. Otvoreno je bezbroj pitanja, oboreno je bezbroj teorija i teorijica na širokom području biblijskih znanosti o idejno-religijskim, povijesnim i povijesno dohvatljivim korijenima kršćanstva. Ono je sada sigurno smješteno u vrijeme i prostor — Palestina i prvo stoljeće naše ere — odakle nema pomaka. Mnogo toga bit će revidirano, racionalistička kritika ranog kršćanstva, koja čitavo stoljeće mrcvari Novi zavjet i Pracrkvu, nakon otkrića DSS ostat će u povijesti kao svjedok uzaludnih napora, jedan od najvećih promašaja kritičke misli, »spekulativni projekti«, konstrukcije bez temelja što ih povijest i činjenice totalno i nepoštedno ruše.

Ove stranice posvećene kratkoj analizi i kritici vrlo brojnih, a nimalo argumentiranih tvrdnja O. Mandića nije potrebno ponavljati da se obezvrijede istorodne ili istovjetne tvrdnje B. Bošnjaka. Međutim, potrebno je posebno se osvrnuti na neke posebne tvrdnje ovoga najnovijeg kritičara kršćanstva na našem prostoru. U okviru ovoga rada bit će to veoma kratko, sintetizirano. Dotaknut ćemo se tvrdnji koje se odnose na DSS i probleme oko njih. O ostalim njegovim tezama i hipotezama, o njegovu svojevrsnom filozofiranju o kršćanstvu ovdje nije riječ: prelazi okvire ovoga rada.

B. Bošnjak nije mimoišao rukopise Mrtvog mora: nije ih mogao mimoići. Na 14 stranica teksta izvješćuje o nalazima i sadržaju najvažnijih rukopisa. Škrto, bez sistema, bez dublje analize paralelnih dokumenata

80 Usp. O. Mandić, nav. dj. 38 sl, 267 sl, 274 sl, 233, 303, 332, 340, 350, 378, 428.
81 Burrows, nav. dj. 60.
82 E. Werber, nav. dj. 53.

autor donosi neke paralele — sličnosti i razlike između esenske i novozavjetne literature.[83] Pisac iz takve površne analize ipak izvodi siguran zaključak: »Postojanjem kumranskih tekstova Crkva je izgubila svoju pretenziju na apsolutnu originalnost.«[84] Svoje stranice posvećene Kumranu završio je konstatacijom: »Već sada može se, nakon analize sadržaja tekstova, reći da je Kumran novi element utjecaja na rano kršćanstvo o čemu se prije nije znalo.«[85] Kako pomiriti tezu da je kršćanstvo nastalo u dijaspori srastanjem »mojsijevske i helenističke tradicije« negdje svršetkom prvog stoljeća[86] s tezom da je i Kumran »element utjecaja na rano kršćanstvo«? O tome B. Bošnjak šuti. Kumransko esenstvo je autohtono židovstvo na židovskom tlu. Ako se srelo s ranim kršćanstvom, najprije se srelo tu, na židovskom fizičkom i duhovnom prostoru prije 70. n. ere kad ga je nestalo. To nepobitno potvrđuje paralela DSS — novozavjetni spisi. Zaključak se nameće: Crkva i Novi zavjet ne mogu se gurati negdje na kraj prvoga ili čak u drugo stoljeće, ne mogu se tražiti u dijaspori. Rano kršćanstvo nastalo je u geografskom, povijesno-vremenskom i duhovno-religioznom prostoru kojega su autentični odraz rukopisi Mrtvog mora. Takav zaključak je sigurno za B. Bošnjaka neprihvatljiv; križa sve njegove stranice o postanku kršćanstva u dijaspori, o kršćanstvu sinkretizma. Sigurno bi se on ugodnije osjećao u svom filozofiranju o kršćanstvu, da jedan arapski pastir nije nikada povirio u jednu kumransku spilju.

B. Bošnjak piše: »Postojanjem kumranskih tekstova Crkva je izgubila svoju pretenziju na apsolutnu originalnost«.[87] Crkva nikada nije ni imala pretenzija na apsolutnu originalnost. U tom smislu ni Krist nije originalan. On je sankcionirao religioznu prošlost i religijsku baštinu Starog zavjeta, potvrdio je i ujedno dao

83 Usp. B. Bošnjak, nav. dj. 136—152.
84 Nav. dj. 150.
85 Nav. dj. 151.
86 Usp. nav. dj. 63., 86, 132.
87 Nav. dj. 150.

joj konačni oblik: usavršio je (Mt 5, 17 sl). On za sebe ne tvrdi da je apsolutna novost nego apsolutna istina. Koliko je »Kumran novi element utjecaja na rano kršćanstvo«, prilično je jasno nakon raščlambe najvažnijih paralelnih tekstova esenskih i novozavjetnih spisa. Tom problemu bio je posvećen drugi, najvažniji dio ovoga rada.

Budimo jasni: nema apsolutne novosti. Crkva ne tvrdi ono što za nju tvrdi B. Bošnjak: sebi ne prisvaja apsolutni početak; ne kaže da je stvarajući sebe stvorila sama sve religiozne i moralne vrednote što ih je dala i sačuvala čovječanstvu. Postoje zapravo samo tri nova momenta, tri novosti u povijesti: rođenje kozmosa, rođenje čovjeka, rođenje Bogočovjeka. Ovo zadnje je najveća novost. Kristova apsolutna originalnost nije njegova nauka nego njegova osoba, njegov životni put od štale do uskrsnuća. Jedina novost je — On. Ta je novost tako velika da je mnogi proglasiše nemogućom, ponetko čak nepostojećom. Bitno svojstvo kršćanstva, dakle, nije originalnost, kao da je ono skovalo sve svoje misli i ideje, niti neki posve novi filozofsko-teološki sustav, kao da za to potrebnu građu nije uzelo ni od koga; njegova originalnost i bitno svojstvo nije ni sistem ni ideja nego osoba: Isus Krist. On i samo on izdvaja kršćanstvo iz religioznog i duhovnog prostora antike i daje mu neprotumačivu prodornost, privlačnost i snagu. Sve misli, ideje-pozajmice iz židovskog ili helenističkog religijsko-duhovnog prostora, koje je kršćanstvo posvojilo, dobile su svoju originalnost, jer su ugrađene u jedan život, nov i originalan: u Isusu Kristu dobile su novu boju i sadržaj, na neki način krštene. Uostalom, tražiti od Krista i kršćanstva totalnu originalnost, znači tražiti nemoguće. Tražiti od Krista da govori samo novo, značilo bi tražiti da ne govori. Dosta je da je novost: njegov život i životni put. Čudno da to kritičari kršćanstva traže samo od kršćanstva. Kad bi se od marksizma uzelo sve što nije originalno, malo što bi ostalo. Međutim, nitko lojalan istini ne niječe Marksu ni veličinu ni originalnost, pogotovo ne povijesnu egzistenciju.

Da razjasni kršćanstvo, njegov postanak, B. Bošnjak usvaja egzegezu izvornih kršćanskih tekstova koju ozbiljna znanost nakon ozbiljnog proučavanja DSS potpuno napušta kao zastarjelu, neznanstvenu. Bošnjaku je posebno simpatičan R. Bultmann.[88] Nakon otkrića i proučavanja DSS Bultmannova i metoda i rezultati ostaju u zraku. Njegova egzegeza više nema mjesta. »Škola — kritika oblika, osnovana od M. Dibeliusa i R. Bultmanna jednu generaciju prije otkrića DSS, nastavila je cvjetati, a da se najmanje ne obazire na DSS. Drugim riječima, sve radikalne škole kriticizma Novoga zavjeta koje su postojale u prošlosti, ili koje postoje danas, su predarheološke i zato, budući da su bile izgrađene u zraku, danas posve zastarjele.«[89] B. Bošnjak i O. Mandić pokupili su sve što je racionalistički kriticizam zidao po zraku, nadahnut filozofijama od Kantova kriticizma do suvremenog egzistencijalizma koji je svršio apsurdom M. Heideggera. Od svih tih konstrukcija u zraku O. Mandić i B. Bošnjak uspjeli su napraviti ruševine, gomilu nesuvislih, neargumentiranih tvrdnja. »Tekstualna, literarna i povijesna osnova velike Bultmannove zgrade potpuno se porušila, ostavljajući samo njegovo egzistencijalističko i novohegelijansko tumačenje o 'demitologizaciji' Novoga zavjeta.«[90] Bultmann je bio pravorijek, posljednji domet kritičke racionalističke misli koja se čita na mnogim stranicama domaćih kritičara kršćanstva. Bultmann je posljednji pokušaj da se kršćanstvo iščupa iz svog rodnog tla — židovstva i premjesti u helenističko-gnostički prostor. DSS kažu da je to totalni neuspjeh.

Kumran je gotovo apsolutnom sigurnošću stavio kršćanstvo i Krista u duhovni i religiozni kontekst, u zemljopisni i povijesni okvir judaizma. Njegovo ljudsko, historijsko korijenje je tu i nigdje drugdje. Kumran ne rješava i ne tumači činjenicu kršćanstva, ali razbija mnoge teorije koje su tražile njezino rješenje izvan Krista i Evanđelja, izvan Palestine i judaizma, u

---

88 Usp. nav. dj. 61, 62, 64, 78, 93, 285 i dr.
89. W. F. Albright, nav. dj. 29.
90 Nav. dj. 36.

helenističkoj gnozi ili židovskoj dijaspori. Jedan od najvećih živih orijentalista i najboljih poznavalaca jezika i duha toga regiona, njegove duhovne prošlosti, vjerovanja i misli, bivši direktor američke škole za istraživanje Istoka — American School of Oriental Research — već spomenuti Albright sažeo je prije nekoliko godina sve rezultate dotadašnjih istraživanja na liniji Kumran — kršćanstvo na svega četrnaest stranica. Evo sinteze te sinteze. Svetopisamske znanosti, zahvaljujući arheologiji zadnjih desetljeća, učinile su golem korak naprijed. Rezultati su i fascinantni i iznenađujući. Egzegeza mora praviti zaokret. Novi zavjet u cjelini mora se datirati približno između 50. i 75. god. poslije Krista. Od gnosticizma nema traga ni u Pavlovim poslanicama ni u četvrtom Evanđelju; tamo je našla svoj odraz i svoj izraz njima suvremena židovska misao kakvu nam je otkrio Kumran. Novi zavjet daleko više je impregniran židovstvom nego helenizmom, ma što o tom govorile stanovite teorije koje su već davno ostarjele. Premda Isus nije bio esen, njegova djela i njegova nauka, kakvu nam je donose sinoptici, često se mogu razjasniti, osvijetliti dokumentima iz Kumrana. Organizacija mlade Crkve sada nam je i jasnija i razumljivija: u Kumranu joj vidimo model; njezine prve strukture su židovske. Poznavanje duhovnog prostora, u kojem su živjeli prvi teolozi Crkve — Ivan i Pavao — omogućuje nam da shvatimo i njihovu teologiju. Ona je židovska, ukoliko nije novost — kršćanska.[91]

DSS su potvrdili tradicionalne stavove kršćanstva, teze njegove apologetike i povijesti Pracrkve. Kumran je potvrdio staru istinu: kršćanstvo je originalni nastavak judaizma, a nikakav produkt sinkretizma istočnih religija i filozofija. Materijalne koincidencije, što ih donose O. Mandić i B. Bošnjak, ukoliko uopće postoje, što bi trebalo provjeriti u svakom pojedinom slučaju, nisu dokazi rodbinstva i ovisnosti. Duhovni, misaoni i religiozni dodir judaizma i kršćanstva Kumran je ponovno otkrio i istovremeno izdvojio Krista iz judaizma

91 Usp. nav. dj. 27—41.

i helenizma. Religiozni svijet i duhovni prostor, koji je okruživao Isusa, dopušta nam da bolje upoznamo i povijesne uvjete i historijsku originalnost Isusa i kršćanstva.[92]

Slika svijeta, portret povijesnog trenutka, što se čita sa stranica Novoga zavjeta, nosi jasan predznak židovskog prvog stoljeća naše ere pred njegove tragične dane. To je isti svijet koji se reflektira sa stranica esenskih rukopisa. Osnova mu je židovsko povijesno, fizičko i duhovno tlo, novost Isus Krist. Svi drugi dali su mu veoma malo. To je danas mnogo jasnije nego prije dvadeset pet godina. Ne htjeti to vidjeti znači htjeti biti beznadno slijep za povijesne činjenice. DSS otkrili su nam židovske religiozne zajednice iz prvog stoljeća prije i prvog stoljeća poslije Krista, i to na židovskom tlu Palestine, koje imaju upadno sličnih zajedničkih crta s prvim kršćanskim zajednicama da ih vremenski i prostorno ne može dijeliti tko »kritički misli« — da upotrijebimo od B. Bošnjaka dvije obeščašćene riječi. Kršćanska zajednica — Crkva Novoga zavjeta i Zajednica iz DSS morale su biti u povijesnom fizičkom i duhovnom kontaktu, makar to bilo i periferno. To znači prije nego je smrt posjetila Zajednicu 68. poslije Krista. Djela apostolska opisuju kršćanske zajednice i njihov život ne »koncem prvog stoljeća n. ere«, kako to hoće B. Bošnjak,[93] nego život pet decenija prije toga, kako to nedvojbeno sugerira paralela DSS — NZ.

Kršćanstvo je rođeno izvan židovskog nacionalnog i duhovnog prostora — u dijaspori.[94] Tekstovi Novoga zavjeta isto tako pisani su izvan židovskog tla, u vremenu nakon uništenja židovskog nacionalnog i religioznog žarišta, razaranja hrama i Jeruzalema. To je stalni refren naših kritičara kršćanstva O. Mandića i B. Bošnjaka. Naprotiv, tekstovi Novoga zavjeta, koje ilustriraju i potvrđuju veoma brojni paralelni tekstovi DSS iz srca židovstva, sile nas da na tlu Palestine, a ne u

92 Usp. Vögtle, nav. dj. 20.
93 Usp. B. Bošnjak, nav. dj. 63.
94 Usp. Nav. dj. 86.

židovskoj dijaspori ili helenizmu tražimo rodno tlo kršćanstva, i to u polovici prvog kršćanskog stoljeća. Jedan primjer za ilustraciju. Veoma fragmentarno sačuvani komentar psalma 37 (4Qp Ps 37—2, 14—16) govori o Učitelju pravde kao osnivaču — graditelju Zajednice: »(Bog) je njega postavio da mu gradi Zajednicu...« (4Qp Ps 37—2, 16). Tekst je važan za Novi zavjet, jer nam pruža doslovnu paralelu riječima Mt 16, 18. Jedan dokaz više da je Mt 16, 18 nastao i napisan na palestinskom tlu. Osim toga ovaj kumranski tekst potvrđuje i druga paralelna mjesta, gdje Krist sebe naziva graditeljem »novog hrama« (Mk 14, 58, 15, 29 Mt 26, 61 27, 40 Iv 2, 19 Dj 6, 14). Indirektna potvrda za neobični logion Mt 16, 18 došla je iz prve ruke, sa židovskog tla.[95] A upravo ovaj logion Mt 16, 18 B. Bošnjak goni iz Matejeva evanđelja: Ne može biti autentičan, jer ne može u okvire njegove kritike.[96] DSS kao da su htjeli napakostiti zlosretnim kritičarima kršćanstva. Što više imamo tih izjedenih rukopisa i što ih više proučavamo, jasnije nam je da je kršćanstvo od prvog dana duh i tijelo za sebe: činjenica koju može protumačiti samo jedna činjenica — osoba Isusa Krista. I jasno je da mnogi kritičari kršćanstva moraju prekrižiti sve svoje stranice o kršćanstvu bez Krista, o kršćanstvu poslije Krista.

Na koncu jedna činjenica koja optužuje: B. Bošnjak još više nego O. Mandić, ako je to moguće, gomila tvrdnje, ali ne argumente. Mjesto filozofije sretamo sofistiku, »praznu dijalektiku«. Koliko je to filozofija, rekli su stručnjaci s toga područja.[97] Dok je O. Mandić valjda htio biti povjesnik, Bošnjak se igra filozofa-mislioca koji prodire do srca istine. Međutim, O. Mandić mjesto da rekonstruira povijest, on je konstruira, svoje predrasude projicira na tamnu ploču prošlosti i dobiva slike po želji ili po narudžbi. Bošnjak pak ubija činjenice, pretvara povijest u prazan prostor da ga popuni svojim domišljajima. Što god na svom putu »znanstvenog« razjašnjenja kršćanstva dotakne perom svoje filozofije, to nestaje iz povijesti bez traga i ostatka ako smeta »razjašnjenju«. Taj naš Midas-filozof, sve što se ne uklapa u njegovu prokrustovski građenu filozofiju, proglasi mitovima, legendama, iluzijama, ili jednostavno pretvara u ništa. Rješava po kratkom postupku — nijekanjem.[98]

Kritičari kršćanstva O. Mandić i B. Bošnjak zapravo su skupljači ostataka jedne već davno zastarjele kritike kršćanstva, prodaju neobaviještenima stare krpe pokupljene po napuštenim vašarima racionalističke apriorne, zato i antiracionalne kritike kršćanstva. Umjesto da nas obavijeste i uvjere argumentima, zapravo nas vrijeđaju gomilama tvrdnji. Neargumentirane tvrdnje nemoguće je pobijati — barem izravno, ali zato i nepotrebno — ubijaju same sebe. Ostaje činjenica: Nema kršćanstva izvan židovskog tla i duha, nema kršćanstva poslije Krista, nema kršćanstva bez Krista. Rukopisi Mrtvog mora još su jedan dokaz za to — i mislim — nepobitan.

95 Usp. G. Jeremias, nav. dj. 148.

96 Usp. B. Bošnjak, nav. dj. 61.

97 Usp. K. Vasilj, Filozofija i kršćanstvo. Povodom knjige dr. Branka Bošnjaka — Filozofija i kršćanstvo, München 1968.; J. Janžeković, »Filozofija i kršćanstvo« Dobri Pastir, 1968, 95—146.

98 Usp. B. Bošnjak, nav. dj. 183—192 (Tipičan primjer).

3. poglavlje

POSTOJI SAMO KRŠĆANSTVO OD KRISTA

Kumranski tekstovi sigurno su najveće otkriće, najvažniji izvor, svjedočanstvo iz prve ruke za povijesnu i psihološku rekonstrukciju judaizma i njegove duše u vrijeme kada je niklo kršćanstvo na tom uzbuđenom, nemirnom tlu. »Nitko više ne će staviti u sumnju da su novozavjetna istraživanja pozvana da od otkrića i proučavanja kumranskih spisa i njihovih tema i rječnika prime spasonosni impuls«.[1] Taj impuls bio je neobično jak i plodan. Sada nam je već prilično jasna slika svijeta koji će mijenjati Krist. Kumranski tekstovi omogućuju da upoznamo dosada slabo poznatu religioznu atmosferu, onu tamnu pozadinu pred kojom je stajala svijetla zgrada kršćanstva. Zgrada je sada osvijetljena i iz te svoje duboke pozadine. Mnogi njezini detalji sada su mnogo jasniji. Tu je veliko značenje DSS.

Iako nam »novi tekstovi ne dopuštaju — toliko se već danas smije reći — da usprkos nekim prebrzim i smionim hipotezama očekujemo bilo kakva revolucionarna iznenađenja«,[2] oni su ipak obogatili sva područja biblijskih znanosti. Rasvijetlili su povijest prvih dana Crkve, njezinu prethistoriju i tako dali nove elemente svim biblijskim znanostima. Što bolje poznajemo svijet Isusova vremena: duhovna strujanja, misaona i religiozna shvaćanja i pojmove, posebno Kristu suvremeni

1 O. Betz, nav. dj. 200.
2 Vögtle, nav. dj. 6.

židovski mesijanizam, nade i očekivanja, tim bolje ćemo »shvatiti i ocijeniti Isusa kao historijski fenomen«.[3]

Sada je osvijetljeno povijesno zaleđe Novog zavjeta, otkriven je jedan novi, neobični svijet: svijet kompleksne, ali čiste i jake religioznosti i moralne zbilje. Tu sretamo glad za duhovnim i za savršenosti, religioznost koja se žrtvuje. Sve to nadilazi Kumranu suvremeno židovstvo. Realnost vječnosti, nagrade i kazne, koju nam Evanđelja neprestano stavljaju pred oči, bila je neobično živa u dušama kumranskih asketa. Intenzivno očekivanje mesije, gotovo osjećaj njegove blizine, eshatološka psihoza i napetost, nade i zablude koje će naći svoj rasplet u božanskoj tragediji Golgote i strašnoj tragediji godine sedamdesete, upotpunjuju nam sliku »punine vremena«. Na toj sada jasno vidljivoj pozadini lakše čitamo Novi zavjet. To je jedan od zaključaka svih koji se bave problemom DSS — Novi zavjet. Ali Novi zavjet nije rođen u Kumranu. »To su dva svijeta jedan prema drugome. S jedne strane cjelokupni Zakon i opsluživanje... s druge Vesela vijest koja govori o Božjoj ljubavi bez granice i veselju njegove pomilovane djece. Još bolje nego prošlost vidimo sjaj i originalnost poruke Isusove: to je usluga, velika usluga, koju nam daju novi tekstovi.«[4]

Rukopisi Mrtvog mora ispunjaju prazninu koja je bila tako uočljiva između starog i novog; otkrivaju tamni, nepoznati prostor židovske religiozne povijesti iz kojega se diže osamljena zgrada kršćanstva. Sada nam je jasnije apokaliptičko vrijeme velikog iščekivanja, vrijeme nade i očaja, vrijeme psihoze i eshatološke groznice što je tresla židovske duše. Očekivan je posjet Boga; Kumran mu »ravna staze«. Taj svijet, ta psihoza, ta klima, taj žar vjere, ta fanatična nada u božanski poziv i izabranje Izraela, vidi se i u Evanđeljima. Kumran nas je tako bolje upoznao s Kristovim vremenom, utvrdio i potvrdio povijest Evanđelja i originalnu činjenicu kršćanstva.

3 Nav. mj.
4 G. Jeremias, nav. dj. 120 sl.

Kumranski spisi ispunili su prazninu od nekoliko stoljeća intimne povijesti židovske duše. Sad znamo kakav su odjek imali lomovi i sudari imperija, duhovni prodor zapadnog helenizma i rimskih mačeva na tlu Biblije, u religioznoj duši Židova koji je čekao čas da sa svojim mesijom zagospodari svijetom. Sada poznamo svijet u koji je zakoračio Bog. Mesijanska očekivanja Kristovih slušatelja i čak njegovih učenika — čudna smjesa materijalnih i onozemaljskih nada — što se čitaju na stranicama Evanđelja, dobila su u Kumranu svoju doslovnu potvrdu. Tako su Evanđelja potvrdila sebe još jednom i nepobitno.

Sad nam je također bolje osvijetljeno prijelazno doba prestanka Staroga i nastanka Novoga zavjeta. Činilo se da između kršćanstva i židovstva nije bilo, čak ni moglo biti, nikakvog unutarnjeg, duhovnog kontakta, nikakvog intimnog dodira. Između Krista i službenog judaizma kao da je bila provalija bez mostova i prijelaza. Esenstvo, najviši domet židovske duhovnosti, bar djelomično je premostilo suprotnosti koje smo dosad bili navikli gledati između primitivnog kršćanstva i kasnog židovstva. Nijedno duhovno strujanje, nijedna religiozna formacija u židovstvu i izvan njega nije tako blizu duhovnom profilu kršćanstva kao esenstvo. Njegove misli, posebno izražena misao — jezik, omogućit će kršćanstvu, koje nastupa, da govori svojem vremenu njegovim riječima, da upotrijebi već poznati materijal za novu zgradu svojih misli. »Ovaj letimični pregled esenske nauke pokazuje da se ona nalazi na liniji koja ide od Staroga zavjeta da dopre do Novoga. Treba ipak imati na umu elemente vlastite sekti... Ne može se također nijekati da Novi zavjet sadržava iznenađujuće paralele s esenskim tekstovima. Ali svojom integracijom u realnost kršćanstva, kojoj prije nije bilo ništa slično, ovi elementi dobivaju značenje i ulogu koju nisu mogli imati unutar esenstva«.[5]

Značenje kumranskih otkrića za razumijevanje ranog kršćanstva nitko razuman ne će potcjenjivati. Ali kršćanstvo nije tim palo pod stečaj, niti se njegova

5 Milik, nav. dj. 85.

novost i originalnost rasula po spiljama Kumrana. Ovaj može biti priprava, putokaz i potvrda kršćanstva, ali nije njegova mati. Kumranski pokret, ma kako bio daleko iznad onovremenog judaizma, daleko je od kršćanstva; on je samo jedan korak bliže k njemu. »Koliko svojim institucijama, toliko svojom visokom duhovnosti, esensko bratstvo pripravilo je putove kršćanstvu.« U ovom smislu kumranski spisi popunjavaju prazninu više od jednog stoljeća između knjiga Staroga i Novoga zavjeta. A ipak esenstvo nije most s pomoću kojega bi se bez zapreke moglo prijeći od Staroga Novomu savezu. S jedne strane esenstvo dopušta odstupanja koja nam zabranjuju da ga smatramo kao jednostavni razvoj religije Izraela. S druge strane u Evanđelju i drugim spisima Novoga zavjeta osoba Isusova daje sasvim novi smisao odnosima čovjeka s Bogom, i esenstvo nije slutilo pravu narav Mesije. Ipak, poput Ivana Krstitelja eseni su preteče Isusu; nije li čovjek iznenađen kad čita u Pravilniku Zajednice, kao i u Evanđeljima poziv proroka Izaije: »U pustinji pripravite put Gospodnji...«?![6]

Poznato je koliku je senzaciju izazvao profesor Dupont-Sommer navodnim otkrićem »kršćanstva prije kršćanstva« u DSS. Na stranicama mnogih listova pisanje pariškog profesora protumačeno je kao »posmrtno zvono kršćanstva«. Jeka te pjesme čula se i do nas. Ali rukopisi pod lupom stručnjaka govore jezikom činjenica posve drukčije. Publicisti se pozivlju »na frapantnu sličnost Kumrana i kršćanstva.« Ali kako bi se dalo zamisliti, da nema dodirnih točaka između dva pokreta koji su djelomično istovremeni, rastu na istom povijesnom i fizičkom tlu, u istom ambijentu, udišu istu religioznu atmosferu? Kako da govore dva Židova osim židovski? Analizirane su manje-više sve važnije paralele između DSS i NZ. Bez sumnje, sličnost je upadna i česta. Međutim, sličnost je potvrda originalnosti kršćanstva. Mnoge stare misli i mnogi izrazi do-

6 Milik—Starcki, *L'énigme de la Mer Morte,* Plaisir de France, 1956. Cit. prema J. Delorme, *Le Maître de justice et Jésus,* L'ami du clergé, 1957, 102.

bili su novi, vječni sadržaj. Kršćanstvo je izgradilo svoju veličanstvenu zgradu iz mnogo elemenata; ono je objava koja usvaja objavu; njegov kult i ritual preuzeo je mnoge elemente iz sinagoge i čak nešto čisto vanjsko, materijalno i iz poganstva. Ništa ne bi smetalo da je kršćanstvo i iz Kumrana odvuklo koji kamen. Sve božansko i istinski ljudsko pripada i njemu. Što bi smetalo kršćanstvu da je pozajmilo koju misao iz Kumrana i učinilo je svojom? Kakvo čudo da je kršćanstvo na svom životnom putu kroz vrijeme i prostor apsorbiralo i ugradilo u vlastiti organizam sve upotrebljive duhovne, etičke i religijske elemente stvaralačkog čovječjeg duha. Ono je život što apsorbira strane elemente u vlastito tkivo, a da ne prestaje biti identičan sebi. Čudo bi bilo da nije tako. Međutim, to je pitanje činjenica koje treba utvrditi, a ne pretpostavljati; naći u tekstovima, a ne stavljati u tekstove.

»Sličnosti između Kumrana i kršćanstva dovoljno su značajne da ih moramo ozbiljno istražiti i od velikog su interesa za one koji proučavaju Novi zavjet... U svakom slučaju postalo je jasnije nego je bilo dosad da kršćanstvo nije nastalo u nekom praznom prostoru, nego je preuzelo neke oblike svoje organizacije kao i dio svoga etosa od već postojećih organizacija i etosa koji je već pokazao svoju vrijednost. Sličnosti se ističu, ali i velika, duboka razlika. Tko hoće da se u potpunosti u to uvjeri, neka čita kumranske spise u izdanjima originalnog teksta ili u dobrim prijevodima i uz to Evanđelja i ostale spise Novoga zavjeta. U ocjeni ne će biti sumnje. Kumran i Novi zavjet govore svagda vlastitim jezikom.«[7] Možemo reći: govore istim, ali vlastitim jezikom; govore istim jezikom vlastite sadržaje. Vidljivo je i zajedničko i vlastito.

Analiza tekstova i dokumenata, pomna analiza paralelnih mjesta nameće opći zaključak: što je bitno i svojstveno esenstvu, gotovo uvijek i posve strano je kršćanstvu; što je bitno i svojstveno kršćanstvu, posve je nepoznato esenstvu. Mnogo toga im je zajedničko,

7 J. van der Ploeg, *Funde in der Wüste Juda*, Köln 1959, 206 sl.

jer je zajednički izvor: Stari zavjet i judaizam. »Direktni utjecaj kumranske sekte na ranu Crkvu pokazat će se manje vjerojatnim nego paralelni razvoj iz jednakog, zajedničkog sloja.«[8] U mnogim točkama esenstvo i kršćanstvo su na posve oprečnom stajalištu. Sličnosti su ipak relativno rijetke i manjeg značenja. Kumran Kristu nije dao ništa bitno; isto tako niti našem shvaćanju i poznavanju Kristove osobe i djelovanja nije otvorio bitno novih pogleda. »Nema pak nikakve opasnosti da će naše shvaćanje Novoga zavjeta biti tako naglavice preinačeno rukopisima Mrtvog mora da bi bila potrebna izmjena temeljnih članaka kršćanske vjere. Svi istraživači, koji su radili na tekstovima, potvrdit će da to nije slučaj i da to ne će biti slučaj.«[9] Jasniji su nam samo ljudski duhovni i religiozni horizonti onog vremena, povijesna konkretnost i ambijent u kojem je proživio Krist. Na tako osvijetljenom horizontu oštrije je zacrtana silueta Kristova: riječi, misli, gesti. Ali više ništa. Kumran nije doveo u pitanje nijednu od osnovnih istina kršćanstva, nijednu od njegovih fundamentalnih dogmi. Novi zavjet ne treba reviziju. M. Burrows je napisao: »Za sebe osobno moram priznati da ne osjećam da se bitno izmijenilo moje shvaćanje Novoga zavjeta sedmogodišnjim mojim radom na proučavanju rukopisa Mrtvog mora. Njegova židovska podloga tim je jasnija i shvatljivija, ali njegov vlastiti smisao niti se promijenio, niti napadno postao jasniji. Ali zašto očekujemo previše? Ako točnije poznajemo svijet u koji je došlo Evanđelje, njegovu duboku pobožnost i pretjerana očekivanja, ali i patetične zablude, onda možemo i ocijeniti bolje što je Evanđelje donijelo svijetu.«[10] Veličine se uvijek mjere uspoređivanjem. Novi zavjet, uspoređen sa sebi fizički i duhovno najbližim pokretom, pokazuje koliko je prorastao i prerastao i ovu posljednju veličinu židovstva, posljednji židovski duhovni, religiozni stvaralački zamah koji je klonuo u ruševinama Kumrana.

8 Burrows, *Schriftrollen*, 271.
9 Nav. dj. 270.
10 Nav. dj. 283.

Što više čitamo kumranske rukopise, to sigurnije možemo reći: nema kršćanstva prije kršćanstva. Može esenstvo sa svojim Učiteljem pravde biti najveći duhovni domet judaizma, ali ne ugaoni kamen kršćanstva; esenstvo je preslabo, da nosi njegovu golemu zgradu. Zato je potrebna snaga križa i Uskrsa. »Rukopisi Mrtvog mora ne mogu imati učinak koji bi želio Wilson, jer se stvarno u njihovu sadržaju ne nalazi dokaz za njegove izvode«.[11] Jedan izvod je siguran: »Možda je najbolje, što možemo zaključiti iz DSS da svoju Bibliju po opreci tim više cijenimo«.[12]

Ako se skupe raspršene misli DSS o Učitelju pravde i postave uz Učitelja iz Nazareta, vidjet će se da su to dva posve različita pokreta dviju ličnosti koje i nemaju bitnih zajedničkih crta. Heterogeni su im i život i nauka. Ne znači da Krist nije možda katkada govorio i riječima kumranskih osamljenika, da nije prihvatio koju stvar iz njihove životne prakse. Ali on je išao svojim putem propovijedajući tajne božanskog života i ljubavi, bez sukoba i bez gorčine mimoišao vjerne i revne sluge Mojsijeve u kumranskoj pustoši. Njegovi učenici, vjerni osobi i misli Učitelja, uzet će koju misao i još češće izraz iz tog posljednjeg religioznog stvaralačkog napora judaizma da izraze novu misao Novog zavjeta. Bez esenskih misli i spisa novozavjetni spisi imali bi vjerojatno ovdje-ondje drugi literarni oblik, ali njihov nutarnji oblik, dogmatska i etička fizionomija bila bi identična sebi. Originalni život apsorbira heterogene elemente i ostaje jednak sebi. Takvo je kršćanstvo. DSS to dovoljno potvrđuju.

U spiljama Kumrana našli smo rukopise koji su bili u rukama Kristovih suvremenika. Čitamo misli koje je Novi zavjet katkada prihvatio ili korigirao, katkada osudio kao devijaciju, suvišan teret ili zabludu i — što je najvažnije — nadopunio bogatstvom nove objave. Time je jasnija i jasnije istaknuta originalnost kršćanstva.

11 Isti, *Lumières nouvelles,* 55.
12 Isti, *Schriftrollen,* 284.

Svi kumranisti ističu: literarna srodnost esenskih i novozavjetnih spisa veoma je uočljiva. Koga to može iznenaditi? Ma koliko Kumran i kršćanstvo bili dva različita svijeta, disali su isti zrak, bili su barem djelomično na istom putu, imali su korijenje u istoj prošlosti. Pisci novozavjetnih spisa sreli su u esenstvu sebi najsrodnije duše i izraz, a svi zbilja religiozni pokreti nužno imaju mnogo zajedničkog. Kumran i kršćanstvo su dva eminentno religiozna pokreta, oba u »samopotrazi« za Bogom, boreći se za savršenost koja je samo moguća. Stari zavjet je ishodište za oba. Jasno je da ni »objava Novoga zavjeta nije bila izgrađena, da tako kažemo, na vakuumu«.[13] »Nisam došao da dokinem Zakon« (Mt 5,17), reći će Krist. Baza Staroga zavjeta bit će iskorištena, svi njegovi upotrebljivi elementi ugrađeni u novu zgradu kršćanstva.

Kumran i kršćanstvo sreli su se na izvoru. »Ako usporedimo kumranske svitke i Novi zavjet i pritom utvrdimo sličnost i sukladnost, postaje nam jasno kako Kumran i Novi zavjet stoje na zajedničkom tlu i oba duguju svoj nastanak kasnom židovstvu na prekretnici vremena. Prirodno, tu je izvor dalekosežne jednakosti religioznih i moralnih nazora. Kao kumranski učitelj pravde i Ivan Krstitelj, upravo tako Isus kao i Ivan, Petar i Pavao polaze od Zakona i njegova tumačenja«.[14] Sličnost, katkada i identičnost izraza i misli u DSS i NZ dokazuju identičnost tla odakle su izrasla oba pokreta: Stari zavjet i židovska duša. Odsad teško da će itko ozbiljan osporavati tu činjenicu iza koje stoji otkopana misao i povijest kao potvrda.

Duhovna fizionomija esena, njihov život i uzvišeni religiozni ciljevi morali su biti simpatični Pracrkvi, tako da se kontakti gotovo nameću: izravni ili neizravni. Svi nabrojeni čimbenici uvjetovali su literarnu srodnost i dodir dviju literatura, ali to još uvijek ne znači ovisnost. »Dvije literature, novozavjetna i kumranska, kupaju se u zajedničkoj literarnoj sredini; slič-

13 Graystone, nav. dj. 30.
14 Schelkle, nav. dj. 109.

nost ne uključuje utjecaj, nego će nas najčešće uputiti na trag zajedničkog podrijetla«.[15] Bitno ništa kršćanstvo »ne duguje kumranskim redovnicima...«[16] Paralele su najčešće nebitne, periferne. »Uostalom, da bi se netko počeo toliko čuditi analogijama između kumranskih rukopisa i Novoga zavjeta, trebalo je zaboraviti tvrdnju kršćanstva da ono dovršuje što je bilo pripravljeno i unaprijed označeno biblijskom tradicijom; trebalo je zaboraviti sve sličnosti sadržaja i forme kršćanskih tekstova s ranijim židovskim tekstovima. Čuđenju je često izvor naivnost«.[17] Zajednička baština, psihološki i historijski kontakt, mnogo puta zajednički religiozni stav nužno su našli i zajednički izraz. Uostalom, »kršćanstvo je kao talentiran govornik koji sa svačijim riječima proizvodi učinke i izražava misli i osjećaje kako je to samo on sposoban učiniti«.[18]

Iako je pretežna većina stručnjaka, koji se bave problemom Kumran — Novi zavjet, prihvatila činjenicu kontakta između ta dva svijeta, ma kakav taj bio, nije nemoguće da je sve njima zajedničko bilo poznato židovskom svijetu u cjelini, da je zajednički materijal — misli i izrazi — uzet iz istog skladišta. »Čak najupadnije dodirne točke... ne dokazuju, po mom mišljenju, nikakvu stvarnu ovisnost ili pozajmljivanje ideja i nazivlja.«[19] Bilo tako ili ne, kršćanstvo je dobilo još jednu potvrdu svog originalnog bića, a apologetika potvrdu svojih osnovnih povijesnih stavova. Materijalna koincidencija i katkada identičnost, formalna izražajna jednakost, nesumnjivi, česti kontakti misli i duha, povijesni, psihološki i religiozni kontekst, periferna srodnost DSS i NZ, kojih 600 paralela što ih je našla kritika jednog i drugog teksta, dokazuju savršeno jasno da je bilo savršeno suvišno lutati, kako to čine O. Mandić i B. Bošnjak, od Irana do Rima za povijesnim korijenima i čimbenicima što su dali život kršćanstvu, tražiti nekakvo »kršćanstvo poslije Krista«, kršćanstvo bez Krista. Esenski rukopisi učinili su kršćanstvu neocjenjivu uslugu: svjedoče za Krista; izdvajaju ga istovremeno iz judaizma i helenizma. Kršćanstvo je poplava duha koja je preplavila ova dva svijeta da stvori treći — naš dojučerašnji svijet. DSS dali su kršćanstvu njegov čvrsti povijesni alibi pred nasrtajem neobuzdane apriorne kritike.

Kršćanstvo se ne boji kumranskih pećina. »Što nam više judaizam preda tekstova blizih kršćanskim tekstovima, imat ćemo više mogućnosti da odredimo originalnost ovih«.[20] Kumran je samo istakao originalnost kršćanstva i istovremeno njegovu židovsku domovinu i stvarno ojačao tradicionalne pozicije kršćanske apologetike i egzegeze; on je apologija kršćanstva, ali ne tlo iz kojega je ovo niklo. »Nepristran pregled svega onoga, što se navodilo kao dokaz, pokazuje — u to sam uvjeren — da su se znatno precjenjivale sličnosti između Novoga zavjeta i DSS. Moguće je da je bilo kontakta između apostolske Crkve i kumranske Zajednice... Ali protivno veoma mnogim autorima... ja mislim da su te mogućnosti vrlo nesigurne. Albright rezimira vrlo dobro ono što se može smatrati da su dokazali DSS: oni nam omogućuju da vidimo da su pisci Novoga zavjeta crpli iz zajedničkog izvora terminologije i ideja koje su bile dobro poznate esenima i — ja bih sa svoje strane insistirao na ovoj točki — što je bilo vjerojatno dobro poznato i drugim židovskim sektama istog perioda.«[21]

Rukopisi kumranskih pećina nisu ni najmanje potresli zgradom kršćanstva. Naprotiv, dali su mu novu snagu i nove argumente. DSS srušili su svu šumu hipoteza i teorija što se već jedno i pol stoljeće gomilaju oko osobe Kristove i mlade Crkve. Oni su kršćanstvu dali zemljopisni, povijesni i psihološki alibi protiv svih mogućih hipoteza koje su tražile kolijevku kršćanstva

15 L. Cerfauux, nav. dj. 239.
16 Nav. mjesto.
17 J. Delorme, Jésus, *Les Manuscrits de la Mer Morte et le milieu juif*, L'ami du clergé, 1959, 571.
18 L. Cerfaux, nav. mj.
19 Graystone, nav. dj. 58.

20 Delorme, nav. dj. 569.
21 M. Burrows, *Lumières nouvelles*, 163.

po bespućima Istoka, ali ne u Izraelu. Istina, rukopisi Judine pustinje sile nas da pod novim kutom gledamo mnoge kršćanske misli i rješavamo probleme; odsada poneku misao i mnoge izraze, koje smo dosad držali kršćanskim i originalnim, moramo smatrati baštinom iz judaizma. Ali osnovne istine, stupovi — nosači kršćanske zgrade koja je nikla na tom tlu, ne hrane se esenizmom; one žive vlastitim životom, njihovu originalnost i transcendentnost nije dotaklo, pogotovu nije dotuklo nikakvo analiziranje i uspoređivanje. »Ispitivanje sličnosti... ne može dovesti do zaključka da one ugrožavaju ono što je bitno originalno u nauci Isusovoj... Dojam koji je on ostavljao na tisuće svojih suvremenika koji su bili u stanju da ga sude bolje nego mi, čuva svoju vrijednost. 'Što je ovo? Nova silna nauka' — govovrili su (Mk 1, 27). Istina je sada kao i tada da 'nikada čovjek nije govorio kao ovaj čovjek'« (Iv 7, 46).[22]

Dupont-Sommer morao je stvarno, iako tiho, revidirati svoje početne stavove i priznati: esenstvo nije kršćanstvo; ovo se ne da tumačiti ničim nego osobom Kristovom. »Pojava vjere u Isusa... ne može se nimalo protumačiti bez realnog, povijesnog djelovanja novog proroka, novog mesije...«[23] Analiza kumranskih tekstova i djelomično detaljizirana paralela s novozavjetnim spisima pokazala je da je kršćanstvo u bitnim stvarima vrlo daleko od esenstva, čak dalje nego istovremeni farizejski pokret, duhovni vođa tadanjeg judaizma. Poznato je da je mlada Crkva, kao i njezin učitelj, bila u najoštrijoj opoziciji prema farizejima. Ona je bila u isto tako oštroj, iako tihoj opoziciji prema esenstvu. To potvrđuju tekstovi. Tako radikalan zaokret od judaizma i njegove »ekstremne desnice«, esenizma, psihološki je neprotumačiv bez zahvata neobično snažne ruke. Esenski rukopisi su na svoj način potvrda povijesne realnosti Isusa Krista. Čak i da nema Evanđelja, Krist bi morao biti pretpostavljen kao realnost povijesti i života. Kršćanstvo je moralo imati

22 Nav. dj. 138.
23 Dupont—Sommer, AP, 122.

svoga Učitelja. Iako rođeno na židovskom tlu, ono je toliko različito od svih sada manje-više dobro poznatih pokreta i strujanja u judaizmu da je nemoguća bilo kakva evolucija u tom pravcu. Danas kada nam je, zahvaljujući DSS, vrlo dobro poznat duhovni i religiozni ambijent dvaju zadnjih stoljeća židovske povijesti pred konačnu katastrofu godine 70., možemo i moramo utvrditi da nijedan od onih duhovno-religioznih i političkih strujanja punih groznice, očekivanja, nada i upitnika nije vodio raspletu u kršćanskom smislu. Duhovno-religiozni horizonti judaizma postaju nacionalno uski — farizejizam — ili sektaški tijesni, ekskluzivni — esenizam. Te okove mogla je razbiti samo izvanredna snaga izvanredne osobe. »U takvoj sredini, da Krist nije opstojao, nikada se kršćanstvo ne bi moglo roditi.«[24] To je logika činjenica koja se nameće nuždom činjenicâ: Krist i kršćanstvo rođeni su u židovstvu, ali ne od židovstva. Za takav pothvat ono je bilo sterilno i ostarjelo. Samo osoba neobične snage i raspona duha mogla je pokrenuti svijet protivno nego je svim jedrima plovila lađa Izraelova. To dokazuju DSS. Jedan, 2000 godina stari glas iz pustinje, progovorio je da potvrdi Evanđelje. Ali, ako esenstvo nije kolijevka kršćanstva, pokazalo je gdje je njegova kolijevka. To je činjenica koja obara sve fantastične konstrukcije. I onu O. Mandića i B. Bošnjaka koji domovinu kršćanstva traže zavezanih očiju. Kumran je potvrdio Betlehem. To je svakako najveće otkriće kumranskih spilja i jedan od najvažnijih rezultata paralele esenstvo — kršćanstvo. Otkriven je novi misaoni, duhovno-religiozni svijet koji je proživljavao svoju kasnu jesen kad se pojavila zvijezda nad Betlehemom; svijet s kojim je kršćanstvo imalo dodir u svojim prvim danima, ma kakav taj bio. Rasvijetljen je i potvrđen povijesni okvir kršćanstva, njegov psihološki i religiozni kontekst i tako »Isus i mlada kršćanska Crkva bit će mnogo čvršće ukorijenjeni u povijest.«[25]

24 J. Carmignac, nav. dj. 155.
25 Dupont—Sommer, nav. mj.; isti, *Les écrits esséniens*, 24.

Ako sažmemo završne stranice ovoga rada u samo nekoliko rečenica, bit će nam reljefno jasno zašto je Isus i mlada Crkva čvršće ukorijenjena u povijest.

1. Potvrđen je povijesni, vremenski okvir mladog kršćanstva: rođeno je s Kristom, točno u vrijeme kako to kažu Evanđelja: prije tragične sedamdesete godine.
2. Potvrđen je geografski okvir gdje je rođeno kršćanstvo; nađeno je mjesto gdje je niklo i odakle je pošlo na osvajanje svijeta — Palestina.
3. Potvrđen je i utvrđen duhovno-religiozni i nacionalno-socijalni okvir u kojem je kršćanstvo počelo svoj život: judaizam, židovski duhovni i religijski prostor pri svom tragičnom svršetku: Stari zavjet na kojemu Krist nastavlja, dopunja i dokida.
4. Potvrđena je na svoj način autentičnost, istinitost i originalnost novozavjetne literature. Potvrđeno je i utvrđeno da je Novi zavjet napisan od Židova, na židovskom duhovnom tlu, vrlo vjerojatno u trećoj četvrti prvog našeg stoljeća. Kršćanstvo i izvorni dokumenti kršćanstva našli su svoju potvrdu, ovjereni su izvankršćanskim dokumentima. Povijest je potvrdila povijest, Kumran je potvrdio Betlehem. Tražiti kolijevku kršćanstva negdje drugdje znači ne htjeti ga naći.

Paralela DSS — NZ nedvojbeno dokazuje da su dva pokreta morala živjeti paralelno do godine 70. poslije Krista. Iza toga termina nestaje jednog svijeta koji nam je sačuvan u DSS. Taj isti svijet reflektira se sa stranica Novoga zavjeta. Nužno je zaključiti da su i ove napisane nešto prije ovog tragičnog termina ili nešto poslije njega. To je portret izbliza jednog svijeta kojega iza sedamdesete više nije bilo. Paralelizam dviju literatura svjedoči za isto vrijeme, reflektira isti svijet. Esenski rukopisi sigurno ne rješavaju sve probleme što ih nameće Novi zavjet i rano kršćanstvo, ali pomažu riješiti mnoge. »Omogućujući nam da upoznamo neposrednu sredinu gdje je rođeno kršćanstvo (naime, esensku sredinu) kumranska otkrića rješavaju veoma veliki broj problema koje egzegeza nije uspjela riješiti... Vjerojatno je da će korištenje dokumenata kao cjeline, poređenja kojima će oni dati poticaja, još mnogo povećati broj riješenih zagonetki. Može se, dakle, reći da je ovo otkriće najsenzacionalnije koje je ikada izvršeno.«[26] DSS ne razjašnjavaju činjenicu kršćanstva, ali pokazuju gdje ne možemo tražiti razjašnjenje te činjenice: nigdje izvan židovskog geografskog i duhovnog prostora, nigdje izvan vremena kada su pisani i čitani oko mrtvih obala Mrtvog mora danas čuveni rukopisi. To je dokaz s trošnih stranica DSS koji se više ne da nijekati. Kome takav dokaz nije dosta, nema mu se što dokazivati.

»Treba još jednom istaknuti iznimno, gotovo bi se moglo reći, prevratničko značenje ovih nalaza za općepovijesnu znanost i učenjake koji su se bavili istraživanjima korijena i podrijetla kršćanstva«.[27] Tako E. Werber. Sasvim točno: sada vidimo gdje su ti korijeni, iako nisu ondje gdje ih vidi svojim glumačkim očima E. Werber. Pisac nije ni pokušao dokazati to »prevratničko značenje« ovih, bez sumnje, velikih otkrića, niti opravdati — bar to pokušati — sugestivni naslov svoje knjige: da su ti korijeni u Kumranu. To je čitateljima ostao dužan. Međutim, jedan od kumranista, pisac kojim se E. Werber obilno koristio[28] i s kojim je bio i u osobnom kontaktu, došao je do posve protivnog zaključka. »Osoba i nauka Isusova sa stajališta židovske teologije ne da se izvesti iz predodžbi kumranskih tekstova.«[29]

Prvo kršćanstvo, kao i kršćanstvo danas, svjesno je činjenice svog podrijetla koja se sada nakon epohalnih otkrića u Kumranu još jasnije nameće. Ono je djelo ne judaizma ni helenizma, ne Kumrana ni staro-

26 Daniélou, nav. dj. 123.
27 E. Werber, nav. dj. 72.
28 Vidi E. Werber, nav. dj. 230; 235.
29 D. Flusser, *Die Sekte aus der Wüste Juda und das Christentum.* Jerusalem, 1957, Cit. prema K. Schubert, BZ NF3, 1959, 131.

vjekog proletarijata nego djelo Isusa Krista: njegove riječi, njegove osobe. »Možda nas je istraživanje propovijedanja Učitelja — iz Kumrana — poučilo najviše tim što vidimo kako nam je upravo njegova poruka i u svojoj veličanstvenosti omogućila da shvatimo potpunu novost i drugovrsnost Isusova propovijedanja.«[30] Paralela Kumran—kršćanstvo pokazuje svu grandioznost Kristove osobe i djela, svu originalnost i veličinu njegova zahvata u povijest duša; on je najveći arhitekt religije i religioznosti, povijesti i duša. I on nije nimalo manji ako je u golemu zgradu kršćanstva uzidao koju esensku opeku. Tim je samo potvrdio i posvetio vrijednosti prošlosti; prošlost utkao u budućnost. Esenski materijal, ukoliko ga ima — velik je i vječan, jer je ugrađen u zgradu kršćanstva, jer mu je život dao Betlehem. Betlehem, naprotiv, ništa bitno ne duguje Kumranu. Bezdan dijeli Kumran od Krista, DSS od Novoga zavjeta. I ne treba se bojati ni najmanje »da je na kocki jedinstvenost Kristova«, kako to hoće Ed. Wilson.[31] Naprotiv, ako se usporedi stranica po stranica kumranskih i novozavjetnih spisa, jedinstvenost Kristova i transcendentnost kršćanstva postaje »reljefnija«.[32] Isus Krist, osamljena i jedinstvena figura naše povijesti, ostaje u srcu povijesti. Kumran je osvježio tu činjenicu — istinu za koju kršćanstvo svjedoči svojom opstojnošću i svojom riječi već gotovo dvije tisuće godina.

Ističući povijesnu važnost DSS, pisac predgovora Werberovoj knjizi napisao je i slijedeće: »Time se ne narušavaju ni etičke ni neke druge vrijednosti što ih je sa sobom donijelo kršćanstvo, ali se o njegovu povijesnom podrijetlu danas mora govoriti ipak drukčije nego prije trideset godina.«[33] Posve točno. Mora se govoriti drukčije nego se govorilo zadnjih ne trideset nego sto godina. Racionalistički i njima slični kritičari kršćanstva, njegovih prvih dana, kojih je teorije i teorijice, teze i hipoteze sabrao u jednu amorfnu gomilu O. Mandić i »filozofski« obradio B. Bošnjak, zapravo nemaju više što govoriti. Esenski rukopisi govore na svoj način odviše glasno o jednom uzaludnom stoljetnom naporu da se kršćanstvo odvoji od Krista. Međutim, besmislena je priča o kršćanstvu prije Krista, svršena je priča o kršćanstvu poslije Krista, suluda je priča o kršćanstvu bez Krista. Kršćanstvo je neodvojivo od Krista: njegova Betlehema i Golgote. Povijest, naša povijest, je neodvojivo vezana uz tog Osamljenika povijesti; veličanstvena i okrutna, čista i prljava, stvarateljska i rušilačka, naša kultura i civilizacija zadnjih gotovo dvije tisuće godina iz svojih temelja ne smije i ne može izbaciti Njega, »zaglavni kamen«, jer »on je ravnoteža svijeta«.

30 G. Jeremias, nav. dj. 351.
31 Usp. Ed. Wilson, nav. dj. 98.
32 Usp. Graystone, nav. dj. 97.
33 E. Werber, nav. dj. VII.

IZVORI — najvažniji rukopisi Mrtvog mora — DSS

1. »Pravilnik Zajednice« (1QS). Pravilnik života Zajednice. Izdali Millar Burrows, J. C. Trever, W. H. Brownlee, *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery,* Tom. II, Fasc. 2: *Plates Transcription of the Manual of Discipline,* New—Haven 1951.

2. »Pravilnik rata« (1QM). Fantastični »Rat sinova svjetla protiv sinova tame«. Izdao E. L. Sukenik: *Megillot Genuzot* I — II, Jeruzalem 1948 i 1950; novo izdanje: *'Osar hammegillot haggenuzot,* Jeruzalem 1954.

3. Komentar Habakuka (1QpHab). Izdali Millar Burrows, J. C. Trever, W. H. Brownlle, *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery,* Tom. I, *The Isaiah Manuscript and the Habakkuk Commentary,* New—Haven 1950.

4. Himni (1QH). Izdao E. L. Sukenik, *'Osar Hammegillot haggenuzot,* Jeruzalem 1954; Jakob Licht, *Megillot hodajot,* Jeruzalem 1957.

5. Damašćanski spis (CD). Pravilo života za pustinjske zajednice židovskih bjegunaca. Izdao Salamon Schechter, *Documents of Jewish Sectaries I, Fragments of a Zadokite Work,* Cambridge 1910; Leonard Rost, *Die Damaskusschrift,* Berlin 1933; Chaim Rabin, *The Zadokite Dokuments,* Oxford 1954.

6. »Pravilnik zajednice Izraela na kraju dana« ($1QS^a$). Dodatak iza 1QS. Neka pravila za eshatološku zajednicu i eshatološki banket. Izdali: D. Barthelemy i J. T. Milik, *Qumran Cave I* (DJD I), Oxford 1955, 108—118.

7. Pravilnik ($1QS^b$) blagoslova. Drugi dodatak Pravilniku. Izdali D. Barthélemy i J. T. Milik, DJD I, 118—130. Tek nedavno objavljeni »Hramski svitak«, najopsežniji esenski rukopis nije mogao biti upotrijebljen kod pisanja ovih stranica. Prema kratkim informacijama iz tiska sadržaj potvrđuje već poznate stavove esena: njihov radikalizam, pretjerani legalizam i ritualizam — teoriju i praksu koja nam je već poznata iz ostalih DSS. Prema istim informacijama Yigael Yadin, koji je objelodanio ovaj neobično važni i opsežni kumranski rukopis, utvrdio je duhovnu vezu između ovoga rukopisa i novozavjetne literature. Vjerujem da će taj tek objelodanjeni dokument iz kumranskih spilja biti predmet jedne posebne monografije i na našem jezičnom području.

CITIRANA LITERATURA

Albright, W. F., *Retrospect and Prospect in New Testament Archeology.* The Teacher's Yoke, Studies in Memory of Henry Trantham, Waco, Texas 1964, 27 — 41.

Allegro, J. M., *The Dead Sea Scrolls,* New York 1957.

Barthélemy, D., *La sainteté selon la communauté de Qumrân et selon l'Évangilee; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 203 — 216.

Becker, Jürgen, *Das Heil Gottes,* Göttingen 1964.

Betz, O., *Le ministère cultuel dans la secte de Qumrân et dans le christianisme primitif; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 162 — 202.

Bory, J. L., *Les manuscrits de la Mer Morte.* Le plus vieux roman popolicier, Express, 14. II. 1956. 20 — 22.

Bošnjak Branko, *Filozofija i kršćanstvo,* Zagreb 1966.

Brant, W., *Wer war Jesus Christus,* Stuttgart 1957.

Braun, F. M., *L'arrière — fond judaique du quatrième évangile et la Communauté de l'Alliance,* RB, Paris 1955, 5 — 44.

Braun, H., *Sätjüdisch — häretischer und früchristlicher Radikalismus,*

Band I — II, Tübingen 1957. Cit. kao Radikalismus.
Isti, *Kumran und das Neue Testament,* Band I. — II, Tübingen 1966.

Ist, *Gesammelte Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt,* Tübingen 1971. Cit. kao Gesammelte Studien.

.VbtealHadansl8akŠo

Burrows, M., *The Dead Sea Schrolls,* New York 1955. Njemački prijevod.

Cornelius, F., *Die Schriftrollen vom Toten Meer,* München 1957. Cit. kao Schriftrollen.

Isti, *Lumières nouvelles sur les manuscrits de la Mer Morte.*

Preveo s engleskog G. Rives, Paris 1959. Cit. kao Lumières nouvelles.

Carmignac, J., *Le docteur de justice et Jésus Christ,* Paris 1957.

Isti, *La théologie de la soufrance dans les Hymnes de Qumrân, RQ,* Tome 3, N° 11, 365 — 386.

Isti, *La notion d'eschatologie dans la Bible et à Qumrân,* RQ, Tome 7, N° 27, 17 — 33.

Cerfaux, L., *Influence de Qumrân sur le Nouveau Testament; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 233 — 244.

Coppens, J., *La Piété des Psalmistes à Qumrân; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 149 — 161.

Cross, F. M., *Die Antike Bibliothek von Qumran,* Neukirchen 1967.

Daniélou, J., *Les manuscrits de la Mer Morte et les origines du Christianisme,* Express, 1. II. 1956, 18 — 20.

Isti, *Les manuscrits de la Mer Morte et les origines du christianisme,* Paris 1957. Njemački prijevod: O. Schiling, *Qumran und der Ursprung des Christentums,* Mainz 1958.
Isti, Jean — Baptiste, *Fémoin de l'Agneau,* Paris 1964.

Davies, A. P., *The Meaning of the Dead Sea Scrolls,* New York 1956.

Davies, W. D., *The Setting of the Sermon on the Mount,* Cambridge 1964.

Delorme, J., *Le Maître de Justice et Jésus,* L'ami du clergé, 1957, 97—102.

Isti, *Jesus, les manuscrits de la Mer Morte et le milieu juif,* L'ami du clergé, 1959, 569—574.

Isti, *Le baptème dans le Nouveau Testament,* Lumière et Vie, N° 26, 1956, 21—60.

Duchesne, L., *Gnose:* Dict. Apolog. II, col. 307. I—II, Paris 1924.

Dupont—Sommer, A., *Apercus préliminaires sur les manuscrits de la Mer Morte,* Paris 1953. Cit. kao AP.

Isti, *Nouveaux Aperçus sur les manuscrits de la Mer Morte,* Paris 1953. Cit. kao NA.

Isti, *Le Livre des Hymnes découvert près de la Mer Morte,* (1QH), Semitica, Paris 1957.

Isti, *Observations sur le commentaire d'Habacuc,* Paris 1950.

Isti, *Le »Commentaire d'Habacuc« découvert près de la Mer Morte,* RHR, 1950, 162.

Isti, *Les Esséniens,* Évidences, N° 56, 1956, 17; N° 59, 1956, 18.

Isti, *Les Écrits esséniens découverts près de la Mer Morte,* Paris 1959.

Elliger, K., *Studien zum Habakuk — Kommentar vom Totem Meer,* Tübingen 1953.

Gahs, A., *Religija i magija u povijesti ljudskog roda* (skripta), Zagreb 1946.

Gnilka, J., *Die essenischen Taufbäder und die Johannestaufe,* RQ, Tome 3, N° 10, 185—207.

Graystone, G., *The Dead Sea Scrolls and the originality of Christ,* New York 1956.
Isti, *Interpreting The Dead Sea Scrolls,* The Tablet 1956, 490—491.

Grundmann, W., *Der Lehrer der Gerechtigkeit von Qumran und die Frage nach der Glaubensgerechtigkeit in der Theologie des Apostels Paulus,* RQ, Tome 2, N° 6, 237—259.

Grossow, W., *The DSS and the New Testament,* SC, 1952, 1—8.

Huppenbauer, H. W., *Der Mensch zwischen zwei Welten. Der Dualismus der Texte von Qumran (Höhle 1) und Damaskusfragmente.* Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Evangeliums, Zürich 1959.

Jeremias, J., *Le message central du Nouveau Testament,* Paris 1966.

Jeremias, G., *Der Lehrer der Gerechtigkeit,* Göttingen 1962.

Jones, R. G., *The Manual of Dscipline (1QS), Persian Religion and the Old Testament.* The Teacher's Yoke, Studies in Memory of Henry Trantham, Waco, Texas 1964, 94—108.

Käsemann, E., *Das Problem des historischen Jesus,* ZThK, 51 (1954), 125—153.

Kuhn, K. G., *Die Sektenschrift und die iranische Religion,* ZThK, 1952, 296—316.

Licht, J., *Time and Eschatologie in Apocalyptic Literature,* JJS, vol. 3—4, 177—182.

Mandić, Oleg, *Od kulta lubanje do kršćanstva.* Uvod u historiju religije, Zagreb 1954.

Marx, A., *Y-a-t-il une prédestination à Qumrân, RQ,* Tome 6, N° 22, 163—181.

Milik, J. T., *Dix ans de découvertes dans le Désert de Juda,* Paris 1957.

N. N. *Kumranski rukopisi i legende o Kristu,* Vjesnik u srijedu (VUS), 11. 1. 1956.

Nötscher, F., *Gotteswege und Menschenwege im der Bibel und Qumran,* Bonn 1958.

Prat, F., *La théologie de Saint Paul,* I—II, Paris 1924.

Pryke, J., *The Sacraments of holy Baptisme and holy Communion in the light of the ritual waschings and sacred meals at Qumran,* RQ, Tome 5, N° 2, 543—552.

Ricca, P., *Die Eshatologie des Vierten (Evangeliums,* Zürich 1966.)

Schelkle, K. H., *Die Gemeinde von Qumrân und die Kirche des Neuen Testaments,* Düseldorf, 1966.

Schmitt, J., *L'organisation de l'Église primitive et Qumrân; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 217—231.

Schubert, K., *Gemeinde von Totem Meer,* München — Basel 1958.

Stauffer, E., *Jesus und die Wüstengemeinde am Toten Meer,* Stuttgart 1958.

Van der Ploeg, J., *Six années d'études sur les textes du Désert de Juda; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 1—84.
Isti, *Funde in der Wüste Juda,* Köln 1959.

Van der Woude, A. S., *Le Maître de Justice et les deux Messies de la Communauté de Qumrân; La secte de Qumrân et les origines du christianisme,* Louvain 1959, 121—134.

Vermès, G., *Les Manuscrits du Désert de Juda,* Paris — Tournai — Rome — New York 1954.

Vincent, A., *Les manuscrits du Désert de Juda,* Paris 1955.

Vögtle, A., *Das öffentliche Wirken Jesu auf dem Hintergrund der Qumranbewegung,* Freiburg im Br. 1958.

Werber, E., *Kršćanstvo prije Krista?,* Zagreb 1972.

Wilson, Ed., *The Scrolls from the Dead Sea,* New York — Oxford 1955.

SADRŽAJ

**U KNJIŽNICI »NAŠIH OGNJIŠTA«
DO SADA TISKANO**

Blago Karačić: »DŽELAT« — jednočinka (Rasprodano)

M. Mikulić: »PUSTINJAKOVE PRIPOVJETKE«

Junačka pjesma: ŠIMICA« (Rasprodano)

Anđelko Mijatović: »GANGA«

Janko Bubalo: »NA RUBU NIŠTAVILA« — pjesme

Dr. Andrija Nikić: »GODINE GLADI«

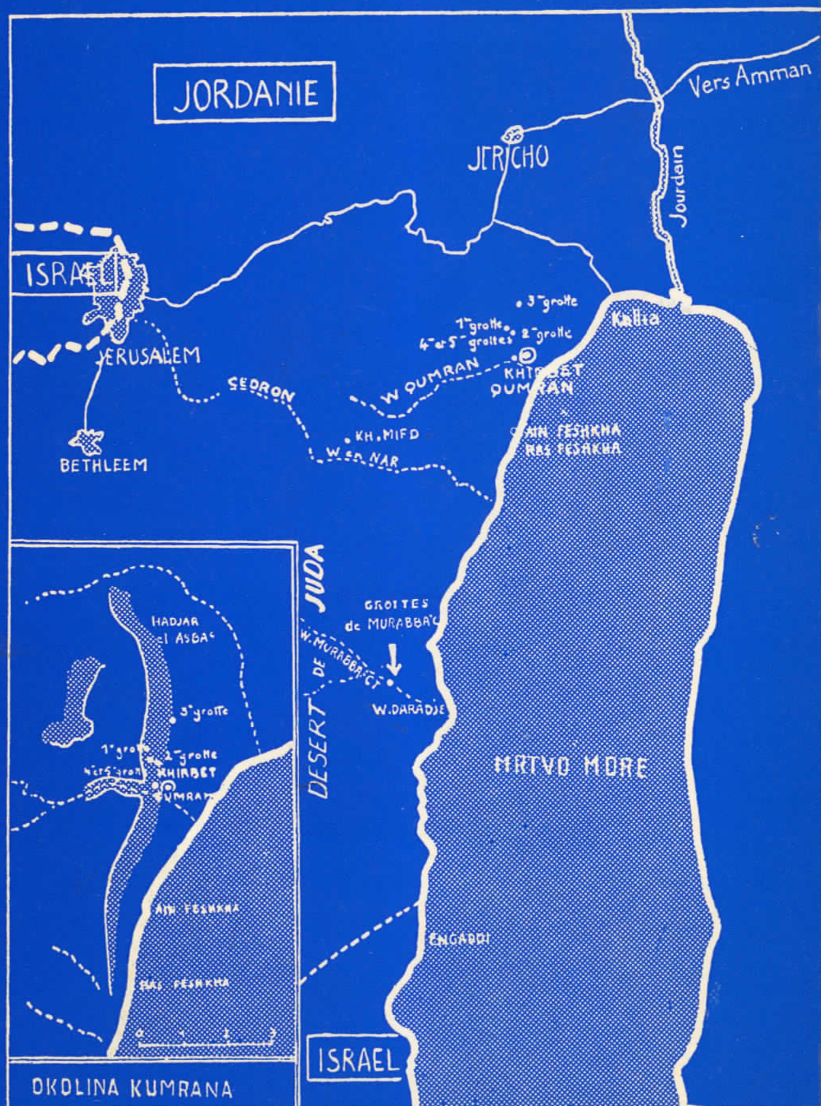
Blago Karačić: »U MREŽI« — jednočinka

Žarko Ilić: »HERCEGOVINA U CRKVI«

Boško Šola: »GUSLARSKE PJESME O DUVNU I LIVNU«

Gracijan Raspudić: »BRAĆA GOLEMCI« — pripovjest

Dr. Ivo Bagarić: »KUMRAN ILI BETLEHEM« — znanstvena rasprava

JORDANIE
Vers Amman
JERICHO
Jourdain
ISRAEL
JERUSALEM
BETHLEEM
SEDRON
W. QUMRAN
3e grotte
1re grotte
2e grotte
4e et 5e grottes
KH. MIFD
W. en NAR
DESERT DE JUDA
GROTTES de MURABBA'AT
W. MURABBA'AT
W. DARADJE
MRTVO MORE
ENGADDI
ISRAEL
HADJAR el ASBA'
3e grotte
1re grotte
2e grotte
KHIRBET
OKOLINA KUMRANA